C. CRISPI SALLVSTII

De L. Sergij Catilinæ coniuratione, & Bello Iugurthino historiæ, cum reliquis Orationibus, quas index sequentis paginæ docebit.

His acceßerunt Flosculorum Sallustianorum, ac rerum notatu dignarum Indices duo.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

VENETIIS, apud Io. Gryphium.

M D LXXIII.

Ç. CRISPI SALLVSTII ORATIO CONTRA M. TVLLIVM CICERONEM.

M.T. Ciceronis oratio contra C. Crispum Sallustium.

Eiusdem orationes quatuor cõtra Lucium Catilinam.

Portij Latronis declamatio contra L. Catilinam.

Fragmenta quædam ex libris historiarum C. Crispi Sallustij.

EX LIBRIS PETRI
CRINITI DE HISTORICIS AC ORATORIBVS LATINIS,
SALLVSTII VITA.

AIVS Crispus Sallustius Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Atheniensium urbs à L. Sylla deuicta, atq; uastata est, ut Romani annales referunt. Ex nobili Sallustiorum familia ortus est, quæ diu in secundo ordine dignitatem seruauit. Idem in urbe educatus, creditur, & à teneris annis operam, ac studiũ impendisse optimis disciplinis. Sed cum in ea tempora incidisset, quibus corrupti ciuium mores uarijs partibus atq; factionibus forent: neq; uirtuti præmia, aut bonis ingenijs adessent in tam deprauata ciuitate: quod idem Sallustius fatetur uictum eius ingenium uoluptatibus facilè succubuit. Itaq; cum ad Remp. pro ætate foret delatus, propter ciuium improbitatem & factiones multa aduersa pertulit. Nam tum præcipuè Syllanis partibus infecta ciuitas æstuabat. Constat ex ueterum commentarijs, Sallustium ipsum ingenio fuisse acri, & in studijs literarum accurato, tum maximè in scribenda historia. Præceptorem habuit inter alios Atteium Prætextatum, qui Philologum se appellauit: & ab eo edoctus est de ratione rectè scribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur: qui & Asinium quoque Pollionem scribit ab eodem Prætextato eruditum, atq; instructum. Ma-

xime autem M. Catonis studiosus fuit, ex cuius commentarijs uerba excerpsit, & uelut breuiarium ad usum proprium habuit quod Octauius quoque Augustus in epistola ad Marcum Antonium refert: in qua ipsum Antonium ceu insanientem increpat, quòd ea scribere uellet, quæ mirentur potius homines, quã quæ intelligant. Sed interim ad Sallustij commentarios. Historiam composuit de Lucij Catilinæ coniuratione contra Romanum Senatũ, & item de bello Iugurthæ, qui Numidiæ Rex factus, diu contra Romanos strenuè rẽ gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, ut de Mario, & Sylla, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot: à Sallustio absolutum traditur. Et adhuc supersunt quædam ueluti absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Sallustij diligentia in historia describenda, atq; grauitas apparet. In parte operis de rebus Punicis tanto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eam regionem adijsse, ac maxima solertia perlustraße, quo maiore fide, atq; officio ueritatem exploraret. Anienus certè Rufus plurimum Sallustij diligentiam, atq; studium commendauit. Sed & Gellius, uir Romanus, qui ueterum eruditionis Aristarchus habetur, ita de Sallustij oratione disserit: Elegantia, inquit, Sallustij, uerborumque facundia, & nouandi studium, cùm multa prorsus inuidia fuit. Plures nõ mediocri ingenio uiri conati sunt reprehendere pleraque, & obtrectare, in quibus plura inscitè, aut malignè uellicant.

ib. 4. p. 35.

Quin & hunc proprietatis seruantissimum uocat. Titus autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, sicut

ab

ab Anneo Seneca ſcribitur, ut q̃dam ex hiſtoria Thucydidis translata,& eleganter aſſumpta,uelut depra uata,& corrupta illi obiecerit. Idq; ipſum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuſcus dicebat: uerùm putauit ſe facilius Salluſtium uincere,ſi prius Thucydidem ipſum p̃ferret. Aſinius quoq; Pollio librum ſcripſit quo Salluſtij ſcripta rep̃henderet, q̃d in ijs nimia quadam affectatione antiquitatẽ ſequeretur. Fabius uerò Quintilianus,uir maturo,& graui iudicio aſſeruit oratione Salluſtij, atq; breuitate nihil fieri poſſe pfectius,p̃ſertim̃ ad uacuas,& eruditas aures. Neq; ueritus eſt idẽ Fabius autori Thucydidi in ſcribenda hiſtoria apud Græcos principis, Salluſtium ipſum opponere,ſicuti Titum Liuium Herodoto, Quo factũ eſt,ut cum plures uoluerint dicendi genus Salluſtianum ſequi, minimè ſint aſſequuti. Eſt.n.eius oratio tam abſoluta,tam caſta,& innocens, ut meritò ab eruditis diuina breuitas cenſeatur. Nam & Aruntius,q belli punici hiſtoriam ſcripſit,Salluſtio tantũ cõceſſit,ut eius orationẽ maximo ſtudio ſequeretur:q̃d alibi diximus. Nec illud ignoratur,conſueuiſſe Salluſtium magno labore,ac ſtudio ſcribere,ut nihil abſolutum,atq; perfectum uideri poſſet:quod ex ipſa lectione facilè colligitur. Amicos in primis habuit doctrina,& ingenio nobiles,ut Cornelium Nepotẽ, Meſſalam,& Nigidium Figulum,quẽ periiſſe in exilio traditur. Iulium prætereà Cæſarem magno ſtudio dilexit:à quo etiam,ut creditur,dignitate præfecturæ honeſtatus eſt. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grammaticũ Pompeij libertum Satyras contra Salluſtium

filiũ cõposuisse, eumq; mordaci & uirulento carmine la cerasse ut q lurconem illum popinionemq;, & nebulonem, ac lastaurum appellarit, tum uita scriptisq; monstrosum, ac M. Catonis furem ineruditissimum. qđ ipsum nõ alia ratione à Lenæo factum creditur, q̃ ut studium suum, atq; officium erga patronum Pompeium ꝓbare: quem uirum Crispus Sallustius ore probo, animo aũt inuerecundo esse scripserat. Itaq; mirandũ nõ est, si tam acerbè, atq; satyricè libertus Lenæus contra Sallustium aciem styli exacuit. Quantum odij, atq; inimicitiæ inter hunc, & M. Ciceronem extiterit, notissimum est: quod utriusq; uiolentæ, atq; acerrimæ orationes ita demõstrant, ut neuter uideri possit satis sui rationem habuisse dum alteri malediceret. Qua in re nõ sunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabij autoritate constet eos homines longè aberrasse q confictas magis orationes ab alijs, q̃ à Sallustio, & Cicerone habitas crediderint. Et sanè tã corruptis moribus Sallustius, ingenio tam procliui ad luxũ fuit, ut paternam domum uiuente adhuc patre turpissima ratione uenalem haberet: qđ illi inter alia uitia, à Marco Cicerone exꝓbratur. Sed à Varrone ẽt, & Gellio traditum est, eundem fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisq; cæsum, ac data pecunia dimissum. Qua ratione factum est, ut Marcus Cicero appellare illum non dubitauerit mensuram asseclam cubiculorum pel licem, & ad ulterum. Dignitates publicas gessit, et q̃sturæ, ac tribunatus honorem assecutus est, sed nulla quidem laude aut commendatione, adeò libidine magis, q̃ ratione & publicè, & priuatim uixisse: nam &

bis uocatus est in iudicium,& ad iudicū subsellia attractus,fortuna extrema(ut inquit Cicero)stetit.Scribunt autem grammatici ea causa de Senatu eiectum fuiße à censoribus,quòd ingenti libidine matronas cō sectaretur. Illud quoque de Sallustio relatum est, patrocinio,& fauore C. Cæsaris consecutum fuisse præturam Africæ interioris:ex qua diues factus cùm in urbem rediret,preciosissimos , atq; amœnissimos hortos in regione ad malum punicum comparauit, ac Tiburti uillam,quæ à Cicerone itidē illi obijciuntur.Neque desunt q scribant Terentiā Marci Ciceronis uxorem,ab eo repudiatam,Sallustio nupsiße, ac deinceps Meßalæ Coruino, uiro in eloquentia clarissimo , quod etiam suo loco scripsimus. Sciendum est fuisse plures Sallustios. Nam & Cneus à Marco Tullio celebratur in Sallistiorū familia insignis,& M. Ciceroni,ac Cn. Pom.maximè familiaris,quod ex ijs epistolis colligitur,quas Cicero ad Pomponiū Atticum scribit. Qua in re imprudenter quidam decepti sunt, cum Sallustij Empedoclea ignorarent, ut alibi demonstraui. Sunt q tradant ad annum secundum , & LX. eum uixiße, & in patria annis aliquot post obitum C. Cæsaris diē extremum obiisse.quod ex ueterum commentarijs colligitur. Illud præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatum est , ut multi testantur .

Hic erit,ut perhibent doctorum corda uirorum,
Crispus Romana primus in historia .

IACOBI BONONIENSIS IN
CATILINAM SALLVSTII
ANNOTATIVNCVLAE.

IN Catilina, Iugurthaq; Crispi Salluštij q̃dam uelociter transcurrentes annotamus. In primis illud ex Gellio exponentes, quod in præfatione ita legitur: At mihi tametsi haudquaquàm par gloria sequatur scriptorem & autorem rerum: tamen in primis arduum uidetur res gestas scribere. Arduum hîc positum est non pro difficili tantum, sed pro eo quoq; quod Græci δυσχερὲς *aut* χαλεπὸν *uocant: quod est tum difficile, tũ molestum quoque, incommodum, & tractabile.*

Gellius li.4.cap. 15. Pagi. 2. lin.26.

Ex eodẽ legendũ, Satis loquentiæ: sapientiæ parũ nõ eloquentiæ, ut uulgus solet. Nã si cum Cicero de ijs uerba faceret, q arte dicendi abutebantur, in malo nõ est ausus eloquentiam nominare ut obseruauit Victorinus rhetor clarissimus, tanquam eloquentia, ut dixi Cœlius, sit quædam innocentia: nec nisi in bonam partem possit deflecti: cumq; Catonis illa notissima definitione Oratoris, oĩumq; opinione rhetorum cõprobatum sit eloquentiam tantum uiro bono, innocentiq; cõuenire Salluštius clarissimus dicendi magister, ac artifex subtilissimus, duo hæc haud miscuißet penitus discordia, eloquentiam, & malignitatem. Audacter igitur tũ Au. Gellij autoritate, tum magis ratione, satis loquentiæ legendum, non eloquentiæ secundum prophanum, atq; imperitum uulgus grammatistarum.

Gellius li.1.cap. 15. Pag.4. lin.14.

Nedũ illi corruptis moribus, uictoriæ obtemperarent, legimus ex Prisciano, Augustinoq; locũ hunc citantibus.

Pag. 8. lin.24.

tantibus. Nedum pro saltem positum est. Et hic sensus. Saltem necesse fuit milites hos tanta indulgentia, imo licentia imperatoris corruptos uictoriæ obtemperare: quòd est pro libidine, impetuque uictoriam citra modum exercere.

Libido stupri, ganeæq;, cæteriq; cultus nõ minor incesserat Cultũ accipimus ꝓ elegantia: q̃ apud ueteres ꝓ uitio sæpius reponebatur: qđ Catonis autoritate probat Gellius, scribens elegantẽ, dictũ antiquitus, nõ ob ingenii elegantiam, sed q nimis læto, amœnoq; cultu esset. Cultus ad hoc apud ueteres nunc in bonã, nunc in malã partem accipiebatur. Horatius: Mundus erit, q nõ offẽdet sordibus: atq; in neutrã partẽ cultus miser. Pag. 9. lin. 16

Sed anteà item pauci coniurauere contra Remp. in quibus fuit Catilina: de quo quàm uerissimè potero dicam. Quia pleriq; de quo legunt, nec hoc relinquimus. De qua igitur legatur, non de quo, ex antiquo, & fideli codice. Hîc enim, ut ait Diomedes locum hunc exponens, est secunda anaphora: per quam elocutio non conuenienter respondens, aliud infert occulte. De qua enim, intelligendum coniuratione. Pag. 12. lin. 12.

Nunquàm Hispanos prætereà tale facinus fecisse. Notanda hic uox ista præterea, quæ in loco tempus præteritum significat: quod annotauit Agretius; quod rarissime inuenies. Pag. 13. lin. 13.

Atq; eo dictante fecisse quò fidi magis inter se fierent. Sic passim legitur. Nos autẽ putamus sic emendari posse. Atque eo dictitant effecisse. Pag. 16. lin. 3.

Q. Martius rex et Q. Metellus, nam uterq; ad urbẽ Impatores erant. Quid uerbũ, hoc ad urbem, signifi- Pag. 20. lin. 1.

et, eleganter exponit Asconius his uerbis: Omnis enim magistratus, qui intramuranus non est: etiam si administrator Romæ est ad urbem dicitur.

Et quia mentio facta est de hac ꝑpositione ad: obiter, & in transcursu ponatur differentia inter ad, & in, non medius fidius spernenda: quippe quæ particulæ non unum, idemq; signant, ut uulgo creditur. Nam in forum ire est forum intrare, Ad forum autem ire, in locum proximum foro: sicut etiam non unum est ex theatro, & à theatro uenire: nã q ex theatro se uenire dicit, ex ipso uenit theatro: q uero à theatro, non ex ipso theatro, sed ex loco, qui proximus theatro est.

Pag. 23. lin. 26. *Cæteræ multitudini diem statuit, antequàm sine fraude liceret ab armis discedere: præter rerum capitalium condemnatis legendum, antequàm: ita ut quã relatiuum nomẽ sit. Et hic est sensus. Præscriptus est dies cæteris, antequàm diẽ possent ab armis impune discedere, sine periculo, ac noxa: exceptis condemnatis. Fraus autem hîc pro periculo ponitur: in quàm significationem ueteres iurisconsulti sepius usurpauere: ut ait Seruius illud Virgil. exponens. Quis deus in fraudem. Ad hoc, præter condemnatis, dictum est pro condemnatos, quam rem obseruauit Priscianus in libris de constructione.*

Pag. 36. lin. 11. *Apud eundẽ in oratione Cæsaris menda est. Hi cœpere pessimum, quenq;, & oĩbus inuisum, indemnatũ necare Ea lege populus lætari: lege, dictio expungatur tum ex antiquo codice, tum maximè sensu. Nulla. n. legis hîc facta est mentio. Ad hoc, ea, accusatiuus est: qđ ẽt Prisciano autore aduertimus, hunc locũ citãte.*

In ora

In oratione Catonis inualuit error: & macula in omnibus codicibus etiam uetustissimis, ubi legitur, Vereor ne ista uobis mansuetudo, & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam conuertetur. Ne, hic positum est pro nimis: unde, uereor, particula expungẽda, Donato autore locum hunc ita citante: Næ ista mansuetudo, & misericordia in miseriam conuertetur. Næ hic pro nimis positum. Cicero: Næ isti uehementer errãt. sic ergo legatur, Næ ista mansuetudo, & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriã cõuertetur. Pag. 40. lin. 14.

Ac sicut effœta parentum multis tempestatibus haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus fuit. Sunt qui putant legendum, effœta parente. Cæterùm cũ omnes codices parentum habeant: nihil immutando sensus ita explicari posse uidetur, sicq; ordinandum puto Haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus fuit: sicut effœta, subaudi Rep. & erit ablatiuus absolutus, effœta dico magnis tempestatibus parentum: hoc est calamitatibus maiorum: per quod innuere uidetur bella ciuilia, & discordias intestinas in caussa fuisse, ut nullus iam multis seculis clarissimus emerserit. Pag. 42. lin. 5.

Illud ẽt in fine Catil. ita legendũ arbitramur. Pauci quos medios cohors p̃toria disiecerat, paulò diuersi alijs alibi stantes omnes tamen aduersis uulneribus ceciderant. Alijs enim antiquitus dicebatur, quod nunc alius, autoribus eodem Diomede, ac Prisciano. Pag. 48. lin. 3.

IN IVGVRT. SALLVST.

In Iugurtha ad hoc primũ illud occurrit: Nũc uerò exul patria, domo, solus, atq; omniũ rerum honesta- Pag. 61. lin. 1.

nestarum egens, quos accedam, aut quos appellem? Ex Donato corrigendum est, Quos accidam. Accidere.n. eodem autore est gestum in corporis ostendere in humilitatem cadentis: quòd est iuxta cadere. Tranquillus in Claudio. Et p̃metu ad genua sibi accidentem Imperatorem salutauit: nõ accedẽtem, ut passim legitur.

Pap. 66 lin. 25. *In eodem in Africæ descriptione illud est: Prima Cyrene Colonia Thereon, ubi interpres in sole caligat, hallucinaturq́ue pueriles nugas blatterans. Sic enim inquit, Colonia Thereon, nomina ciuitatum. Ordo autem est, prima est Cyrene Colonia Thereôn, id est, Thereorum. Est enim Thereôn genitiuus Græcus: sicut Philenôn aræ, pro Philenorum, si Latinè proferantur. Cyrene uerò ob hoc Thereorum Colonia dicitur, quoniam Therei eam condidere: qui ex Laconia profecti Theram insulam coluerunt de qua Callimachus:*

Nomine Callisto primùm: sed post modo Thera
Dicta fuit tellus urbis origo meæ,

Pag. 89 lin. 11. *Illud quoque ita legendum putamus: Cùm interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicatur: non ut uulgò conspicitur. Hoc quoque ex Donato.*

Pa. 110 lin. 6. *Dum ipse ad imperandum Tisidiũ uocaretur. Imperandum expone, ut ei imperaretur. Est.n. modus gerundij in significatione passiua. Q̃d annotauit Seruius in Bucol. Verg. illud exponens: Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis. Verg. ad hoc alibi: Vritq́; uidendo Fœmina: quod est dum cantatur, & uidetur. Verùm in hac uoce imperandũ, legendum, & alia id genus ra-*

nus, rarentur inuenies significationem passiuam. Nos tamen in epistolis Ciceronis obseruauimus dictum. ad succedendum, id est, ut ei succederetur.

Quæ post quàm modò gloriosa, neq; patrandi belli cognouit. Ita legendum ex Prisciano, absq; uerbo caussa: dum id ostendit, quomodo Latini sæpius hæc preter missione utuntur in huiusmodi genitiuis seu uocibus, ut subaudiatur caussa: ut cum dicimus, populi seruandi laborat: et Reip. defendendæ piclitatur, deest caußa. pag. 121 lin. 9.

Comperio Bocchum magis fide Punica. Comperior legendum, tum ex antiquo codice, tum ex Prisciano locum hunc allegante: paßiua enim uox est in significatione actiua, iuxta illud: pag. 138 lin. 10.

Et pictis bellantur Amazones armis. Et illud.
Hoc pinguem & placitam paci nutritor oliuam.

Illud etiam pœnè in calce Iugurthæ sic ab omnibus legitur ferè: ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipsam fluit, non egrediar. Tu autem periculo meo Mulucha legito. Mulucha nanque genere neutro pronunciatur. Vt enim ait Caper, duo barbara neutri generis lecta sunt apud Sallustium Mulucha, & Duria. pag. 139 lin. 15.

RVRSVS ALIA SALLVSTII vita, incerto autore.

CRispus Sallustius genus ex Amiterno Sabinorum agro duxit, C. Sallustio patre genitus, Ex liberalibus artibus, in quibus educatus erat: præter eruditionem nihil accepit. Omnibus uoluptatibus turpissimè indulsit: paternam domum uendidit, ut crimine adulterij se redimeret. Ex quæstura, & tribunatu nullam laudem est assecutus. Fauente C. Cæsare prætor Aphricam sortitus prouinciam expilauit, & exhausit: tantumq; inde pecuniarum reportauit ut amœnissimos hortos sub quirinale extra pomerium ad Collinã portam titulo sui nominis empto loco habuerit, atque adornauerit, non uulgares illius seculi, & posteriorum ætatibus delicias, atq; secessum: usq; ad exactam ætatem libidinis auidus, & potens: in amicitia uarius, & inconstans. Sepius tamen liuido dente momordit. Habitus est oro improbo, & animo inuerecundo. Manes Põpeij Magni existimans hac uia se Cæsari gratiorem fore, lacerare ausus est. Vnde in Sallustium Lenæus Pompeij libertus scripsit, moresq; eius singillatim paucis uocabulis expressit, Nebulonẽ, Lurconem, Popinionẽ, & Lastaurum appellans: uox postrema indicat fuisse hominem ualidæ libidinis. Scripsit stylo non ab horrente à ueteribus. Extat coniuratio Catilinæ, & Bellum Iugurthinum, & quædam conciones è libris bellorum ciuilium. Vt secreta inimici fidelius intelligeret, Terentiam à Cicerone repudiatam duxit uxorem, quæ tertio nupsit Meßale Coruino.

FRAG-

FRAGMENTVM ORATIONIS CICERONIS PRO M. CAELIO, IN QVO MORES CATILINAE TANQVAM PENICILLO EXPRIMVNTVR.

ABVIT *Enim Catilina, sicuti meminisse uos arbitror, p multa maximarum non expressa signa, sed adumbrata uirtutum, Vtebatur hominibus improbis multis: & quidem optimis se uiris deditum esse simulabat. Erant apud illum illecebre libidinum multæ: erant etiam industriæ quidem stimuli, ac laboris. Flagrabant uitia libidinis apud illum, uigebant etiam studia rei militaris. Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto tam ex contrarijs, diuersisq; inter se repugnantibus naturæ studijs, cupiditatibus quæ conflatum. Quis clarioribus uiris quodam tempore iucundior? Quis turpioribus coniunctior? Quis ciuis meliorum partiũ aliquando? Quis tetrior hostis huic ciuitati? Quis in uoluptatibus inquinatior? Quis in laboribus patientior? Quis in rapacitate auarior? Quis in largitione effusior? Illa uerò, Iudices in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, seruire temporibus suorum omnium: pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam si opus esset audacia, uersare suam naturam, & urgere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & flectere. Cum tristi-*

bus

bus feuerè, cum remissis iucundè, cũ senibus grauiter, cum iuuentute comiter, cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè uiuere. Hac ille tam uaria, multi pliciq; natura, cum omneis omnibus ex terris homines improbos, audacesq; collegerat, tum etiam multos forteis uiros, & bonos specie quadam uirtutis assimulato tenebat: neque unquam ex illo delendi huius imperij tam sceleratus impetus extitisset, nisi tot uitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis, & patientiæ radicibus niteretur.

C. CRISPI SALLVSTII
IN HISTORIAM DE CONIVRATIONE CATILINAE,
PROOEMIVM.

*MNES Homines, qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animantibus, ſumma ope niti decet, ne uitam ſilentio *tranſeant: ueluti peccora, quæ natura prona, atque uentri obedientia finxit. Sed omnis noſtra uis in animo, & corpore ſita eſt. Animi imperio, corporis ſeruitio magis utimur. alterũ nobis cum Dys, alterum cum belluis commune eſt. Quo mihi rectius eſſe uidetur ingeny, quã uirium opibus, gloriam quærere: &, quoniam uita ipſa, qua fruimur, breuis eſt, memoriam noſtri quammaximè longã efficere. Nam diuitiarum, & formæ gloria, fluxa, atq; fragilis eſt: uirtus clara, æternaq; habetur. Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, ui'ne corporis, an uirtute animi res magis militaris procederet. Nã & prius, quàm incipias, conſulto: & ubi conſulueris, maturè facto opus eſt. ita utrumq; per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget. Igitur initio Reges (nam in terris nomen imperii id primum fuit) diuerſi, pars ingenium, aly corpus exercebant. Etiam tum uita hominum ſine cupiditate agitabatur. Sua cuiq; ſatis placebant. Poſtea uerò quàm in Aſia Cyrus in Græcia Lacedæmony, & Athenienſes cœpere urbeis, atque nationes ſubigere: libidinem dominandi cauſſam belli*

propoſitio ab officio hominis. * *tranſigant*

amplificat ab exēplis. hęc ſententia Demoſthenis eſt.

habere maximam gloriam in maximo imperio putare, tum demum periculo atq; negotijs compertum est, in bello plurimum ingenium posse. Quod si Regum, atque Imperatorum animi uirtus, in pace ita, ut in bello ualeret: æquabilius, atq; constantius sese res humanæ haberent: neque aliud aliò ferri, neq; mutari, ac misceri omnia cerneres. NAM *imperium facilè his artibus retinetur, quibus initio partum est. Verum ubi pro labore desidia, pro continentia, & æquitate libido, atque superbia inuasere; fortuna simul cum moribus immutatur ita imperium semper ad optimum quemq; à minus bono transfertur.* QVAE *homines arant, nauigant, ædificant, uirtuti omnia parent. Sed multi mortales dediti uentri, atq; somno, *indocti, inculti q;, uitã sicuti peregrinantes, transere: quibus profectò contra Naturam corpus uoluptati, anima oneri fuit. Eorum ego uitam mortemq; iuxtà æstimo: quoniam de utraque siletur.* VERVM *enimuerò is demum mihi uiuere, atq; frui anima uidetur, qui aliquo negotio intentus, præclari facinoris, aut artis bonæ famam quærit. sed in magna copia rerum, alius alij natura iter ostendit. Pulchrum est benefacere reip. etiam benedicere haud absurdum est: uel pace, uel bello clarum fieri licet: & qui fecere, & qui facta aliorum scripsere multi laudantur. Ac mihi quidem, tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorem, & auctorem rerum: tamen in primis arduum uidetur, res gestas scribere. Primum, quod facta dictis sunt exæquanda: dehinc, quia pleriq;, quę delicta reprehenderis, maleuolentia, & inuidia dicta putant: ubi de magna uirtute, atq; glo-*

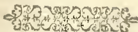
ria

Marginalia: aliud exemplum. — γνώμη. — *indoctè, indocteq; Inuersio. — γνώμη. — tertium exemplũ a litteris: atq; ita digreditur ad institutum.

ria bonorum memores, quæ sibi quisq; facilia factu putat, æquo animo accipit: supra ea, ueluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus initio, sicuti pleriq;, a studio ad remp. latus sum: ibiq; mihi aduersa multa fuere. nam pro pudore, pro abstinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia, uigebant. quæ tametsi animus aspernabatur insolens malarum artium, tamen inter tanta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. ac me, cum ab reliquis malis moribus dissentirem nihilominus honoris cupido eadem, quæ ceteros fama, atq; inuidia uexabat. Igitur ubi animus ex multis miserijs, atq; periculis requieuit, & mihi reliquam ætatem à repub. procul habendam decreui: non fuit consilium, socordia, atq; desidia bonum otium conterere, neque uerò colendo agrum, aut uenando, seruilibus'ue officijs intentum ætatem agere. Sed à quo incepto, studioq; me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas populi Romani carptim, ut quæque memoria digna uidebãtur, præscribere: eò magis, quòd mihi à spe, metu, partibus reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ coniuratione, quam uerissimè potero, paucis absoluam. nam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris, atq; periculi nouitate. de cuius moribus pauca prius explananda sunt, quàm initium narrandi faciam.

hæc sententia ex Thucydide est accepta e li. 2. de funebri Periclis oratione.

nam in historico potissimum requiri solet fides: a M. Cicer. Lumen ueritatis appellat historiam.

C. CRISPI SALLVSTII
DE CONIVRATIONE CATILINAE HISTORIA.

e cornelio rum genere natus.

VCIVS Catilina nobili genere natus, fuit magna ui & animi, & corporis, sed ingenio malo, prauoque. huic ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinę, discordia ciuilis grata fuere: ibique iuuentutem suã exercuit. Corpus patiens inediæ, uigiliæ, algoris, suprà quàm cuiquã credibile est. Animus audax, subdolus, uarius, cuiuslibet rei simulator, ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis loquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ, libido maxima inuaserat reipublicæ capiundæ: neq; id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis, magisq; in dies animus ferox inopia rei familiaris, & cõscientia scelerum: quæ utraq; his artibus auxerat, quas suprà memoraui. Incitabãt eum prætereà corrupti ciuitatis mores, quos pessima, ac diuersa inter se mala, luxuria, atq; auaritia uexabant. Res ipsa hortari uidetur (quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit) suprà repetere, ac paucis instituta maiorum domi, militiæq;, quomodo remp. habuerint, quantamq; relinquerint, ut paulatim immutata ex pulcherrima, & optima, pessima, ac flagitiosissima facta sit, disserere.

occasio Catilinæ oblata affectã di imperij Sylle exemplo.

VRbem Romã(sicuti ego accepi)cõdidere, atq; habuere initio Troiani, qui, Aenea duce, pfugi, ad hæc alludit Virgi.lib.vij.
incertis sedibus uagabantur; cumq; his Aborigines, Saturni gẽtem haud
genus hominũ agreste, sine legibus, sine imperio, libe uinclo.
rum, atq; solutum. Hi postquàm in una mœnia conuenere, dispari genere dissimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu est, quàm facilè coaluerint. Sed postquàm res eorũ ciuibus, moribus, agris, aucta, satis prospera, satisq; pollens uidebatur: sicuti pleraq; mortalium habentur, inuidia ex opulentia orta est. Igitur Reges, populiq; finitimi bello tentare; pauci ex amicis auxilio esse. nam ceteri metu perculsi à periculis aberant. At Romani domi, militiæq; intenti, festinare, parare, alius alium hortari, hostibus obuiam ire, libertatem, patriam, parentesque armis
*tegere. Pòst ubi pericula uirtute propulerãt socijs, at gere.
q; amicis auxilia portabãt, magisq; dãdis, q̃ accipiendis beneficijs, amicitias parabãt. Imperiũ legitimũ, nomen imperij regiũ habebant. Delecti, qbus corpus annis infirmũ, ingeniũ sapientia ualidũ erat, reip. cõsultabãt: hi uel ætate, uel curæ similitudine Patres appel elegans norma Thucydidis.
labantur. Pòst, ubi imperiũ regiũ quod initio conseruandæ libertatis, atq; caussa augẽdæ Reip. fuerat, in superbiã, dominationẽq; se conuertit: immutato more, annua imperia, binosq; impatores, sibi fecere. Eo modo minimè posse putabant per licentiã insolescere animum humanum. Sed ea tempestate cœpere se quisq; magis extollere, magisq; ingenium in promptu habere. NAM regibus boni, quàm mali suspectiores sunt, semperq; his aliena uirtus formidolosa est. Sed ciui-

Quia ita Rempub. gererent, ut pater rem familiarem. γνώμη. exempla bene constitutæ rei.

tas incredibile est memoratu, adepta libertate, quantũ breui creuerit: tanta cupido gloriæ inceßerat. Iam primũ iuuentus, simul ac belli patiẽs erat, in castris ꝑ laborẽ usu militiã discebat: magisq; in decoris armis & militaribus equis, q̃ in scortis, atq; in cõuiuijs libidinẽ habebant. Igitur talibus uiris nõ labor insolitus, nõ locus ullus asper, aut arduus erat, nõ armatus hostis; formidolosus. Virtus oĩa domuerat, sed gloriæ maximũ certamẽ inter ipsos erat. sic se quisq; hostẽ ferire, murũ ascendere, cõspici, dum tale facinus faceret, ꝑperabat: eas diuitias, eamq; bonam famã, magnãq; nobilitatẽ putabant. laudis auidi, pecuniæ liberales erant. gloriã ingentem diuitias honestas uolebant. Memorare possem, qbus in locis maximas hoſtiũ copias populus Romanus parua manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret. SED *profectò Fortuna in omni re dominatur: ea, res cunctas ex libidine magis, q̃ ex uero celebrat, obscuratq; Atheniensiũ res gestæ, sicuti ego existimo, satis amplæ, magnificæq; fuere. uerũ aliquantò minores tamen quàm fama feruntur. sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta, pro maximis celebrantur. ita eorum, qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantum uerbis* ea potuere extollere præclara ingenia. At populo R. nunquàm ea copia fuit, quia prudentissimus quisque maximè negotiosus erat ingeniũ nemo sine corpore exercebat: optimus quisq; facere, q̃ dicere, & sua ab alijs benefacta laudari, q̃ ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi, militiæq; boni*

collationes egregiæ. nam raro plures diuitiæ honeste parantur. γνώμη.

amplificat remRomanam ab exemplo, seu comparatione.

*eam

ni mores colebantur. cõcordia maxima, minima auaritia erat. ius bonúq; apud eos non legibus magis, q̃ natura ualebat. Iurgia, discordias, iras, simultates cum hostibus exercebant: ciues cũ ciuibus de uirtute certabant. in supplicijs Deorũ magnifici, domi parci, in amicos fideles erant. duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax euenerat, æquitate, seq;, rẽq; publicã curabãt. Quarũ rerũ ego maxima documenta hæc habeo, φ in bello sæpius uindicatũ est in eos, q contra imperium in hostem pugnauerant, quiq; tardius reuocati prœlio excesserant, q̃ qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. in pace uerò beneficijs magis, q̃ metu imperium agitabant: *& accepta iniuria ignoscere, quã psequi malebant. Sed ubi labore atq; iustitia respu. creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingentes ui subacti, Carthago æmula imperij Romani à stirpe interijt, cuncta maria, terræq; patebant, sæuire fortuna, ac miscere oĩa cœpit, qui labores, pericula, dubias, atq; asperas res facile tolerauerant, ijs otium, diuitiæq; optandæ, alijs oneri, miseriæq; fuere. Igitur primò pecuniæ, deinde imperij cupido creuit: ea quasi materies oĩum malorũ fuere. NANQVE auaritia fidem, probitatem ceterasq; bonas artes subuertit: pro his sꝑbiam, crudelitatem, Deos negligere, omnia uenalia habere edocuit. Ambitio multos mortales falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptũ habere, amicitias, inimicitiasq; non ex re, sed ex commodo æstimare, magisq; uultũ, q̃ ingenium bonũ habere. Hæc primò paulatim crescere, interdum uindicari. pòst ubi contagio

iure summo in castris actũ est domi ex æquo & bono.

*acceptam iniuriam.

γνώμη.

quasi pestilētia inuasit, ciuitas est immutata imperiū ex iustissimo, atq; optimo crudele, intolerandumq; factū est. Sed primò magis ambitio, quàm auaritia animos hominū exercebat: quod tamen uitium propius uirtuti erat. NAM, *gloriam, honorem, imperium bonus, & ignauus æquè sibi exoptant. sed ille uera uia nititur; huic, quia bonæ artes desūt, dolis, atq; fallacijs contendit.* AVARITIA *pecuniæ studium habet, quam nemo sapiēs concupiuit: ea quasi uenenis malis imbuta, *corpus uirile, animūq; effeminat, semper infinita, insatiabilis est; neq; copia, neq; inopia minuitur. Sed pòst quam L. Sylla, armis, recepta rep. bonis initijs malos euentus habuit; rapere omnes trahere, domum alius, alius agros cupere, neq; modū, neq; modestiam uictores habere; fœda, crudeliaq; in ciues facinora facere. huc accedebat, quòd L. Sylla exercitū, quē in Asia ductauerat, quò sibi fidū faceret, cōtra morē maiorū, luxuriosè, nimisq; liberaliter habuerat. loca amœna, uoluptaria, facilè in otio feroces militum animos molliuerant. Ibi primū insueuit exercitus populi R. amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cęlata mirari; ea priuatim, ac publicè rapere; delubra spoliare; sacra, pfanaq; oīa polluere. Igitur hi milites, pòst q̄ uictoriā sunt adepti, nihil reliqui uictis fecere.* QVIPPE *secundæ res sapientium animos fatigant, ne dum illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Post q̄ diuitiæ honori esse cœpere, & eas gloria, imperiū, potētia sequebantur; hebescere uirtus, paupertas probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cepit. Igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria, atque auaritia, cū superbia*

exemplum corruptæ ciuitatis ambitio.

γνώμη.

γνώμη.

* *corpus animūq; uirilem;* luxus.

præter disciplinam militarē.

γνώμη.

*bia inuafcere:rapere,cõfumere,fua parui pendere aliena cupere,pudorẽ,pudicitiam,diuina,atq; humana promifcua,nil penfi,neq; moderati habere. Operæpretiũ eft,cũ domos,atq; uillas cognoueris in urbiũ modũ ædificatas,uifere tẽpla Deorũ,quæ noftri maiores religiofiffimi mortales fecere.uerũ illi delubra Deorũ pietate domos fuas gloria decorabãt;neq; uictis quid quã præter iniuriæ licentiam eripiebant; at hi contrà ignauiffimi homines per fummũ fcelus omnia ea focijs adimere,quæ fortiffimi uiri uictores reliquerãt, *perinde quafi iniuriã facere,id demũ effet imperio uti. nã,quid ea memorẽ,quæ nifi ijs,qui uidere,nemini credibilia funt? à priuatis cõpluribus fubuerfos montes, maria cõftrata effe qbus mihi uidentur ludibrio fuiffe diuitię.quippe quas honeftè licebat habere abuti p turpitudinẽ properabant.Sed libido ftupri,ganæ,ceteriq; cultus non minor inceſſerat : uiri muliebria pati mulieres pudicitiã in ꝑpatulo habere: uefcẽdi cauſſa terra,mariq; oĩa exquirere:dormire prius,quã fomni cupido effet:nõ famẽ,non fitim,neq; frigus, neq; laffitudinẽ operiri,fed ea omnia luxu antecapere.Hæc iuuentutem,ubi familiares opes defecerant,ad facinora incendebant.Animus imbutus malis artibus haudfacilè libidinibus carebat:eò profufius omnibus modis quæftui,atq; fumptui deditus erat.In tanta itaq; tãq; corrupta ciuitate, Catilina, quod factu facillimum erat,omnium flagitioforum atque facinoroforum circum fe, tanquam ftipatorum, cateruas habebat.nam quicunq; impudicus, adulter, ganeo, alea,manu uentre,penę bona patria diffipauerat, quiq; alienum æs*

ab exemplo.

*perinde

propofitio.

diftributio.

grande conflauerat, quò flagitiũ, aut facinus redimeret: pterea oẽs undiq; paricidæ, sacrilegi, cõuicti iudicijs, aut p factis iudiciũ timentes: ad hoc quos manus, atq; lingua piurio, aut ciuili sanguine alebat: postremò oẽs, quos flagitiũ, egestas, cõscius animus exagitabat, hi Catilinę, pximi, familiaresq; erant. q siquis ẽt uacuus à culpa in amicitiam eius inciderat, quotidiano usu, atq; illecebris, facilè par similisq; ceteris efficiebatur. Sed maxime adolescentiũ familiaritates appetebat: eorũ animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur. nã, ut cuiusq; studiũ ex ętate flagrabat, alijs scorta pbere, alijs canes, atq; equos mercari: postremò neq; sumptui, neq; modestiæ suæ parcere, dũ illos obnoxios, fidosq; sibi faceret. Scio fuisse nõ nullos, q ita existimarent, iuuentutẽ, q̃ domũ Catilinæ frequentabat, parũ honestè pudicitiam habuisse. sed ex alijs rebus magis q̃ quòd cuiquam id compertum foret, hæc fama ualebat. iam primùm adolescens Catilina multa nefanda stupra fecerat cũ uirgine nobili, cum sacerdote Vestę, & alia huiusmodi contra ius, fasq; postremò captus amore Aureliæ Orestillæ, cuius præter formã nihil unquam bonus laudauit, quòd ea nubere illi dubitabat timens priuignum adultũ etate pro certo creditur, necato filio, uacuam domum scelestis nuptijs fecisse. Quæ quidem res mihi in primis uidetur caussa fuisse facinoris maturandi, namq; animus impurus, Dijs, hominibusq; infestus, neq; uigilijs, neque quietibus sedari poterat, ita conscientia mentem exagitatam uastabat. Igitur color *eius exãguis fœdi oculi, citus modò, modò tardus incessus,

prorsus

hic artibus inescabat adolescentes.

amplificat rem ab ætate recensens etiã superioris ætatis Catilinæ uitia. Ita ut præse ferret perturbatæ mentis omnia indicia.

*ci

prorsus in facie, uultuq; uecordia inerat. sed et iuuentutem quã(ut suprà diximus)illexerat, multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testes, signatoresque falsos cõmodare: fidẽ, fortunas, pericula, uilia habere. pòst ubi eorũ famã, atq; pudorẽ attriuerat, maiora alia imperabat. Si caussa peccãdi in p̃sens minus suppetebat, nihilominus insontes, sicuti sontes circũuenire, iugulare. s. ne p̃ otium torpescerent manus, atq; animus, gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis socijsq; confisus Catilina, simul, q̃ es alienum p̃ oẽs terras ingens erat: et q̃ pleriq; Syllani milites largius suo usu rapinarũ, & uictoriæ ueteris memores, ciuile bellũ exoptabant, opprimendæ reip. consiliũ cepit. In Italia nullus exercitus erat* Cn. Põpeius in extremis terris bellũ gerebat, ipsi consulatũ petendi magna spes; senatus nihil sanè intentus; tutę, tranquillęq; res oẽs. sed ea p̃rsus oportuna Catilinæ* uidebantur. Igitur circiter Kalend. Iunias L. Cæsare, & C. Figulo consulibus, primò singulos appellare, hortari alios, alios tentare opes suas, imparatam rempublicam, magna premia coniurationis docere. Vbi satis explorata sunt, quæ uoluit, in unum omnes conuocat, quibus maxima necessitudo, & plurimum audaciæ inerat. eò conuenere senatorij ordinis, P. Lentulus Sura, P. Antonius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. & Seruius Syllæ serui filij, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius; præterea ex Equestri ordine M. Fuluius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius. adhoc multi ex colonijs, & municipijs domi nobiles. erant præterea complu-

occasio & tempotis oportunitas.

*Scilicet

*erant.

complures paullò occultius cõsilij huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur, q̃ inopia, aut alia necessitudo. Ceterũ iuuentus pleraq;, sed maximè nobiliũ Catilinæ inceptis fauebat, quibus in otio uel magnificè, uel moliter uiuere copia erat: incerta p certis, bellũ, quã pacẽ malebant. Fuere itẽ ea tẽpestate, qui crederẽt M. Liciniũ Crassum nõ ignarũ eius cõsilij fuisse: qa Cn. Põpeius inuisus ipsi, magnũ exercitũ ductabat cuiusuis opes uoluisse cõtra illius potentiã crescere; simul cõfisum, si cõiuratio ualuisset, facilè apud eos se principẽ fore, sed anteà itẽ coniurauere pauci cõtra remp. in qbus Catilina fuit, de qua, quamuerissimè potero, dicam L. Iulio, M. Lepido consulibus. P. Antronius, & P. Sylla designati consule, legibus ambitus interrogati, pœnas dederãt. postpaullò Catilina pecuniarũ repetundarũ reus, prohibitus erat petere consulatũ, q intra legitimos dies profiteri nequiuerit. Erat eodẽ tpe Cn. Piso adolescens nobilis, sũmæ audaciæ, egens, factiosus: quẽ ad perturbãdã rẽp. inopia, atq; mali mores stimulabant. cũ hoc Catilina, & Antronius, circiter nonas Decembris communicato consilio parabant in Capitolio Kalend. Ian. L. Torquatum, & L. Cottam consules interficere. ipsi fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita, rursus in nonas Februarias consilium cædis transtulerunt. iam tum non consulibus modò, sed plerisque senatoribus perniciem machinabantur. Quòd ni Catilina maturasset pro Curia signum socijs dare, eo die post conditam urbem Romam pessimũ facinus patratum foret,*

duplex Catilinæ coniuratio.

*Tulio, uel Tullo

sed

sed, quia non dũ frequentes armati conuenerãt, ea res consilium diremit: Posteà Piso in citeriorẽ Hispaniam quæstor pro prætore missus est, adnitente Crasso, quòd eum infestum, inimicum Cn. Pompeio cognouerat. neque tamen senatus prouinciam inuitus dederat: quippe fœdum hominẽ à repub. procul esse uolebat: simul quia boni complures præsidium in eo putabãt: & iam tum potentia Cn. Pompeij formidolosa erat. sed is Piso in prouinciam ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occisus est. Sunt qui ita dicunt, imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse pati: alij autem equites illos Cn. Pompeij ueteres, fidosq; clientes uolũtate eius Pisonẽ aggressos: nũquã Hispanos præterea tale facinus fecisse, sed imperia sæua multa anteà perpessos. Nos eã rem in medio relinquemus. De superiori cõiuratione satis est dictum.

hoc est, nõ dum conuenerant, cum signũ daret.

Catilina ubi eos, quos paulò antè memoraui, cõuenisse uidet, tametsi multa cũ singulis sæpe egerat, tamẽ in rẽ fore credẽs uniuersos appellare, et cohortari, in abditã partẽ ædiũ secedit; atq; in oĩbus arbitris procul amotis, orationem huiuscemodi habuit. Ni fidesq; uestra satis spectata mihi foret, nequicquã opportuna res cecidisset, spes magna dominationis manibus frustra fuisset: neq; ego per ignauiam, aut uana ingenia, incerta pro certis captarẽ. sed quia multis, & magnis tempestatibus uos cognoui fortes, fidosq; mihi eò animus ausus ẽ maximũ, atq; pulcherrimũ facinus incipere: simul quia uobis eadẽ, quæ mihi bona, malaq; esse intellexi. NAM *idẽ uelle, atq; idem nolle, ea demũ firma amicitia est. Sed ego, quæ mente agitaui, oẽs iã*

Catilinæ oratio. beneuolẽtiam captat a laude eorũ, quibus cum agit.

γνώμη.

anteà

anteà diuersi audistis.ceterùm nihil in dies magis animus accenditur,cùm considero,q̃ condicio uitæ futura sit,nisi nosmetipsos uindicemus in libertatẽ. nã postq̃ resp.in paucorum*potentum ius,atq; ditionẽ cõcessit, semper illis reges, Tetrarchæ uectigales esse:populi, nationes stipendia pẽdere:ceteri oẽs,strenui,boni,nobiles,atq;ignobiles,uulgus fuimus sine gratia,sine autoritate:his obnoxij,quibus si Resp.ualeret,formidini essemus.Itaq; omnis gratia,potẽtia,honos,diuitiæ apud illos sunt,aut ubi illi uolunt,nobis reliquere pericula, repulsas,iudicia,egestatem.Quæ quousq; tandem patiemini ò fortissimi uiri?non'ne emori per uirtutẽ præstat,quàm uitam miseram,atq; inhonestam, ubi alienæ superbiæ ludibrio fueritis, per dedecus amittere? uerumenimuero pro Deum,atq;hominum fidem, uictoria in manu nobis est;uiget ætas;animus ualet;contrà illis annis,atq;diuitijs omnia consenuere.Tantummodò incepto opus est:cetera res ipsa expediet. etenim quis mortaliũ,cui uirile ingenium est,tolerare potest, illis diuitias superare,quas profundant in extruendo mari,& montibus coæquandis:nobis rem familiarem etiam ad necessaria deesse?illos binas,aut amplius domos continuare: nobis Larem familiarem nusquã ullũ esse?cùm tabulas,signa,toreumata emunt, uetera negligunt,noua diruũt,alia ædificant:postremò omnibus modis pecuniam trahunt,uexant:tamen summa libidine diuitias suas uincere nequeunt. at nobis est domi inopia,foris æs alienum,mala res,spes multò asperior. deniq; qd reliqui habemus,pręter miserã animã?Quin igitur expergiscimini?En illa,illa,quã sæpe optastis,libertas

*potentũ uim

a possibili uel facili.

ætiologia, ĩ em & a synderon. amplificat a contrario.

ab utili.

peroratio.

bertas: prætereà diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictoribus præmia posuit. res, tēpus pericula, egestas, belli spolia magnifica magis; quàm oratio mea uos hortentur: uel Imperatore, uel milite me utimini: neq; animus, neq; corpus aberit à nobis. Hæc ipsa, ut spero, nobiscum una consul agam: nisi fortè animus me fallit, & uos seruire magis, quā imperare parati estis. Postquàm accepere ea homines, quibus mala abundè omnia erant, sed neq; res, neque spes bona ulla: tametsi illis quieta mouere magna merces uidebatur, tamen postulauere pleriq;, ut proponeret, quæ condicio belli foret: quæ præmia armis peterent: quid ubiq; opis, aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscriptionem locupletum, magistratibus, sacerdotia, rapinas, aliaq; omnia, quæ bellū, atq; uictorum libido fert. prætereà esse in Hispania Citeriore Pisonem dicebat, in Mauritania cū exercitu P. Sitiū Nucerinum consilij sui participes. Petere consulatum C. Antonium, quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarē, & omnibus necessitudinibus circumuentum cum eo se *consule initium agendi belli facturum. Ad hæc, maledictis increpabat omnes bonos, suorū unumquēq; nominās laudare: admonebat alium egestatis, aliū cupiditatis suę, complures periculi aut ignominiæ: multos Syllanæ uictoriæ, qbus ea prędæ fuerat. Postq̄ omniū animos alacres uidet: cohortatus, ut petitionē suā curæ haberent, dimisit cōuentum. Fuere ea tempestate, q dicerēt, Catilinā oratione habita, cū ad iusiurandū populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinē uino permistū in pateris cir-

priuatim de officio suo.

*consulē

cum tulisse:inde cùm post execrationem omnes degustassent, sicuti in sollennibus sacris fieri consueuit, aperuisse consilium suum, atq; eò dictam rem fecisse quò inter se magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conscij. Non nulli ficta & hæc, & multa præterea existimabant esse ab his, qui Ciceronis inuidiam, quę postea orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui pœnas dederant: nobis ea res pro magnitudine parum comperta est. Sed in ea coniuratione fuit. Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitijs, atque facinoribus coopertus: quem censores Senatu probri gratia mouerant. Huic homini non minor uanitas, quàm audacia inerat: neque reticere quæ audierat, neq; suam & ipse scelera occultare, prorsus neque dicere, neque facere, quidquam pensi habebat. Erat ei cum Fuluia nobili muliere stupri uetus consuetudo: cui cũ minus gratus esset, ꝗ inopia minus largiri poterat, repẽte gloriians, maria, mõtesq; polliceri cępit: & minari interdum ferro, nisi sibi obnoxia foret: postremò ferocius agitare, quàm solitus erat. at Fuluia *insolentiæ Curij caussa cognita, tale periculum reip. haud occultum habuit; sed sublato auctore, de Catilinæ cõiuratione quæ & quo audierat, compluribus narrauit. Ea res in primis studia hominum accendit, ad consulatum mandãdũ M. T. Cic. nanque antea pleraq; nobilitas, inuidia æstuabat, & quasi pollui consulatum credebat, si eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret. Sed ubi periculum aduenit, inuidia, atque superbia pòst fuere. Igitur comitijs habitis, consules declarantur M. Tullius. & C. Antonius: quod factum primò populares

de prodita coniuratione.

non habebat rationem, neq; facti neq; dicti.

*ex insolentia.

qua occasione Catilina consulatu frustratus sit.

res cōiuratiōis cōcusserat. Neq; tamē Catilinæ furor minuebatur: sed in dies plura agitare, arma p Italiā locis opportunis parare: pecuniā suā, aut amicorū fide sumptā mutuā, Fesulas ad Maliū quēdā portare: q posteà princeps fuit belli faciundi. Ea tēpestate plurimos cuiusq; generis hoīes asciuiße sibi dicitur. Mulieres etiā aliquot, q̄ primò ingentes sumptus stupro corporis tolerauerant: pòst, ubi ætas tātūmodo quæstui, neq; luxuriæ modū fecerat, æs alienū grāde cōflauerāt. Per eas se Catilina credebat poße seruitia urbana solicitare: urbē incēdere uiros earū uel adiungere sibi uel interficere. Sed in his erat Sēpronia, quæ multa sæpe uirilis audaciæ facinora commiserat. Hęc mulier genere, atq; forma prętereà uiro, ac liberis satis fortunata fuit, literis Græcis, & Latinis docta, psallere, & saltare elegātius, q̄ neceße est pbæ: multa alia, quæ instrumēta luxuriæ sunt: sed ei cariora semp omnia q̄ decus, atq; pudicitia* fuit. Pecunię, an famæ minus parceret, haud facilè discerneres: libidine sic accēsa, ut sæpius peteret uiros, q̄ peteretur* sed ea sæpe antehac fidē pdiderat, creditū abiurauerat, cædis cōscia fuerat luxuria, atq; inopia pceps abierat. Verū ingeniū eius haud absurdū posse uersus facere, iocū mouere, sermone uti uel modesto, uel molli, uel pcaci: prsus multæ facetiæ, multusq; lepos inerat. His rebus cōparatis, Catilina nihilominus in proximū annū Cōsulatū petebat: sperans si designatus foret, facilè se ex uolūtate Antonio usurū. Neq; intereà quietus erat, sed oībus modis insidias parabat Ciceroni: neq; illi tamē ad cauēdū dolus, aut astutiæ deerant. namq; à principio sui cōsulatus multa pollicēdo,

figura historica Sallustio familiaris, qua infinitū p indicatiuo ponit. Mulieres] in comitatu Catilinę.

Sempronia Personę descriptio ual de elegās.

fuere

sed &

per Fuluiam effecerat, ut Q. Curius, de quo paulò antè memoraui, cõsilia Catilinæ sibi proderet: Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouinciæ perpulerat, ne cõtra remp. dißentiret: circũ se præsidia amicorũ atq; clientum occultè habebat. Postquã dies comitiorum uenit: & Catilinæ neq; petitio, neq; insidiæ quas Consuli, fecerat, prosperè ceßere: constituit bellũ facere, & extrema omnia experiri: quoniã quæ occultè tẽtauerat* aspere, fœdeq; euenerant. Igitur C. Manlium Fesulas, atq; in eam partem Etruriæ, Septimiũ quendam Camertem in agrum Picenum, C. Iulium in Apuliam dimisit: prætereà alium aliò, quem ubiq; opportunum sibi fore credebat. Intereà Romæ multa simul moliri, Consuli insidias tẽdere, parare incẽdia, opportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cũ telo eße. Itẽ alios iubere, hortari, uti semper intenti, paratiq; eßẽt: dies, noctesq; festinare, uigilare: neq; *in somnia, neq; labore fatigari. Postremo ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte coniurationis principes conuocat per M. Porcium Leccam: ibiq; multa de ignauia eorum questus, docet se Manliũ præmisisse ad eam multitudinem, quam ad capienda arma parauerat. Itẽ alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerẽt: seq; ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronẽ oppreßißet: eum suis consilijs multum officere. Igitur perterritis, ac dubitãtibus ceteris. C. Cornelius eques Romanus operam suam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, constituere ea nocte paulò post cum armatis hominibus, sicuti salutatum, introire ad Ciceronẽ: ac de improuiso domi suę imparatum confodere.*

entiret

aspera fœdaq;

Apparatus belli.

aliàs, in somnijs

Q. Cu-

Q. Curius, ubi intelligit, quantum periculum Consuli impendeat, properè per Fuluiam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti, tantum facinus frustra susceperant. Intereà Manlius in Etruria plebem solicitare, egestate, simul ac dolore iniuriæ nouarum rerũ cupidã, quòd Syllę dominatione agros, bonaq; omnia amiserat. Præterea latrones cuiusque generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, quibus libido, atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cùm Ciceroni nũciarentur, ancipiti malo permotus, quòd neq; urbem ab insidijs priuato consilio longius tueri poterat: neque exercitus Manlij quantus, aut quo consilio foret, satis compertum habebat: rem ad Senatum refert, iam anteà uulgi rumoribus exagitatam. Itaq; (quod plerunq; in atroci negocio solet) Senatus decreuit, ut darẽt operam Consules, nequid Respublica detrimenti caperet. Ea potestas per Senatum more Romano magistratui maxima permittitur: exercitum parare, bellum gerere: coercere omnibus modis socios, atque ciues: domi, militiæq; imperium, atq; iudicium summum habere. Aliter sine populi iussu nulli earum rerum Cõsuli ius est. Pòst paucos dies L. Seruius senator in Senatu literas recitauit, quas Fesulis allatas sibi dicebat: in quibus scriptũ erat, C. Mãlium arma cepisse, cum magna multitudine ante diẽ VI. Calend. Nouemb. simulq; (id quod in tali re solet) alij portenta, atq; prodigia nunciàbant: alij conuentus fieri, arma portari Capuæ, atq; in Apulia seruile bellũ moueri. Igitur Senatus decreto, Q. Martius rex Fesulas, Q. Metellus Creticus in

Facinus suscepere.

id est, cũ iam rediſfert exſuis puinciis.

*Apuliam,circumq;ea loca miſſi ſunt.(Hi utriq;ad urbem Imperatores erant impediti,ne triumpharent,calumnia paucorũ,quibus omnia honeſta, atq; inhoneſta uendere mos erat.)ſed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam,Q.Metellus Celer in agrum Picenum:hisq; permiſſum eſt,uti pro tempore,atq; periculo exercitũ compararent. Ad hoc,ſi quis indicauiſſet de coniuratione,quæ contra Remp.facta erat,præmium,ſeruo libertatem,& ſeſtertia centum:libero,impunitatẽ eius rei,& ſeſtertiorum ducenta milia. Itemq; decreuere, uti gladiatoriæ familiæ Capuam,& in cetera municipia diſtribuerentur,pro cuiuſq; opibus,Romæ per totam urbem uigiliẹ haberentur,hisq;minores magiſtratus præeſſent. Quibus rebus permota ciuitas,atq; immutata urbis facies erat:ex ſumma lætitia,atq; laſciuia,*quæ diuturna quies pepererat,repẽte omneis triſtitia inuaſit:feſtinare,trepidare:neq; loco, neq; cuiq̃ homini ſatis credere;neq;bellum gerere,neq; pacẽ habere:ſuo quiſq; metu pericula metiri. Ad hoc mulieres,quibus pro Reip.magnitudine belli timor inſolitus inceſſerat,afflictare ſeſe,manu ſupplices ad cælum tẽdere,miſerari paruos liberos,rogitare Deos:omnia pauere:ſuperbia,atq; delicijs omiſſis,ſibi,patriæq; diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadẽ illa mouebat, tametſi præſidia parabãtur:& ipſe Plautia lege interrogatus erat ab L. Paullo. Poſtremò diſſimulãdi cauſa, aut ſui expurgandi,ſicuti iurgio laceſſitus foret,uenit in Senatum. Tum Mar. Tullius conſul,ſiue præſentiam eius timẽs,ſiue ira commotus, orationem habuit luculentam,atq;utilem Reip. quàm poſteà ſcriptam edidit,*

* aliàs, quam

Sed

Sed ubi ille aßedit, Catilina, ut erat paratus ad simulanda omnia, demißo uultu, uoce supplici, postulare à Patribus cœpit, nequid de se temere crederent: ea familia ortum, ita adolescentia uitam instituisse, ut oĩa bona in spe haberet: neque existimarent sibi patricio homini, cuius ipsius, atq; maiorum plurima beneficia in plebem Ro. eßent, pdita Rep. opus eße, cùm eã seruaret M. Tullius inquilinus ciuis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia cũ adderet, obstrepere oẽs, hostẽ, atq; parricidam uocare. Tum ille furibundus, Quoniã quidem circũuctus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina restinguã. Deinde se ex curia domum proripuit. Ibi multa secum ipse uoluens, quod neq; insidie Consuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem uigilii eße munitam: optimũ factu credẽs exercitũ augere, ac prius quàm legiones scriberẽtur, multa antè capere, q̃ bello usui forent, nocte intẽpesta cũ paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atq; Lentulo, cæterisq; quorum cognouerat prõptã audaciã, mandat, quibus rebus poßent opes factionis confirment: insidias Consuli maturent, eadem, incendia, aliaq; belli facinora parent: sese propediem cũ magno exercitu ad urbẽ acceßurũ. Dũ hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Q. Martium Regem mittit, cum mandatis huiuscemodi.

oratio luculẽta M. Ciceronis.

dissimulanda.

Deos, hominesq; testamur Imperator, nos arma neq; contra patriam cepiße, neq; quo periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent, qui miseri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate fœneratorũ pleriq; patria, sed omnes fama, atq;

Legatorũ oratio.

fortunis expertes sumus. Neq; cuiquam nostrũ licuit more maiorum lege, uti, neq; amisso patrimonio, liberum corpus habere, tanta sæuitia fœneratorum, atq; Prætoris fuit. Sæpe maiores nostri miserti plebis Romanæ, decretis suis inopiæ eius opitulati sunt. Ac nouissimè memoria nostra pp magnitudinem æris alieni, uolentibus omnibus bonis, argentum communi ære so lutum est. Sæpe ipsa plebs aut dominandi studio mota, aut superbia magistratuum armata, à Patribus se cessit. At nos non imperiũ, neq; diuitias petimus: quarũ rerũ causa, bella atq; certamina omnia inter mortales sunt, sed libertatem, quã nemo bonus, nisi cũ ani ma simul amittit. Te, atq; Senatum obtestamur, ut cõ sulatis miseris ciuibus: legis præsidiũ, quod iniquitas Prætoris eripuit, restituatis: ne ue nobis eam necessitu dinem imponatis, ut quæramus, quonã modo maximè ulti sanguinem nostrũ, pereamus. Ad hæc Q. Martius respondit, siquid à Senatu petere uellent, ab armis discedant. Romam supplices proficiscãtur, ea mansuetu dine, atq; misericordia Senatum, & populũ Romanũ semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustra auxiliũ petiuerit. At Catilina ex itinere plerisq; cõsularibus, prætereà optimo cuiq; literas mittit, se falsis crimini bus circumuentum, quoniam factioni inimicorũ resistere nequiuerit, fortunæ cedere: Massiliam, in exiliũ proficisci, non quòd sibi tanti sceleris conscius esset, sed uti Resp. quieta foret: ne ue ex sua contentione seditio oriretur. Ab his longè diuersas literas, Q. Catu lus in Senatu recitauit, quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum exemplum infra scriptũ est.

L. C A-

L. CATILINA QVINTO CATVLO SALVTEM.

EGregia tua fides, recognita, grata mihi magnis in meis piculis, fiduciam cõmendationi meæ tribuit. Quamobrem defensionem in nouo consilio nõ statui parare: satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decreui, quam mediusfidius licet uerã cognoscas. Iniuriis contumeliisq; concitatus, quòd fructu laboris, industriæq; meę priuatus, statum dignitatis non obtinebã, publicã miserorũ caussam pro mea consuetudine suscepi. Non quin æs alienum meis nominibus, & possessionibus soluere possem: cùm & alienis nominibus liberalitas Aureliæ Orestillæ, suis, filiæq; copiis psolueret: sed q non dignos homines honore *honestos uidebã, meq; falsa suspicione alienatũ esse sentiebã. Hoc nomine satis honestas pro meo casu spes reliquæ dignitatis conseruandæ sum secutus. Plura cum scribere uellem, nunciatũ est mihi, uim parari. Nunc Orestillam tibi commendo, tuæq; fidei trado, eã ab iniuria defendas, per liberos tuos rogatus, aueto. Sed ipse per paucos dies cõmoratus apud C. Flaminium in agro Rheatino, dum ciuitatem anteà solicitatam ab eo armis exornat, cum fascibus, atq; aliis Imperii insignibus in castra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ comperta sunt, Senatus Catilinam, & Mãliũ hostes iudicat: ceterę multitudini diẽ statuit, ante q̃ sine fraude liceret ab armis discedere, præter rerũ capitaliũ condemnatis. pterea decernit, uti Consules delectũ habeãt, C. Antonius Catilinã cũ exercitu p-

Exordium

Occupatio.

Narratio.

*alias honestatos

sequi maturet. Cicero urbi psidio sit. Ea tēpestate mihi imperium Populi Ro. multo maximè uisum est miserabile, cui cum ad occasum ab ortu solis oĩa domita armis parerent, domi ocium, atq; diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent: fuere tamen ciues, q seq; Remq; pub. obstinatis animis pditũ irent. Nanq; ex duobus Senatus decretis ex tanta multitudine neq; pmio inductus coniurationem patefecerat, neq; ex castris Catilinę quisquã omnium discesserat: tanta uis morbi atq; uti tabes, plerosque ciuium animos inuaserat. Neq; solum illis aliena mens erat, q conscy coniurationis fuerant: sed omnino cũcta plebs, nouarũ rerum studio, Catilinę incepta probabat. Id adeò more suo uidebatur facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuidẽt, malos extollunt, uetera odere, noua exoptant, odio suarũ rerum mutari omnia student, turba, atq; seditionibus sine cura alũtur, quoniam Egestas facilè* habetur sine damno. Sed urbana plebs, ea uerò præceps* erat multis de caussis. Primũ omnium, qui ubiq; probro, atque petulantia maximè præstabant, itẽ aly, qui p dedecora patrimonijs amissis: postremò omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat: hi Romã, sicuti in sentinam, confluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ, quòd ex gregarijs militib. alios Senatores uidebant, alios ita diuites, ut regio uictu, atq; cultu ætatẽ agerent, sibi quisq; si uictoria in armis foret, talia sperabat. Præterea iuuentus, quæ in agris manuum mercede inopiã tolerauerat, priuatis atq; publicis largitionibus excita, urbanũ ocium ingrato labori prætulerat. Eos, atq; alios omnes

[Margin notes: excursus, quo illorũ tēpora & statum deplorat. — Epiphonema. — γνώμη. — habet potius ierat legendum.]

*omnes malum publicum alebat. Quo minus mirandū est homines egētes, malis moribus, maxima spe Reip. iuxtà ac sibi consuluisse. Præterea, quorū uictoria Sylla, parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutum erat, haud sanè alio animo belli euentū expectabant. Ad hoc quicunq; aliarum atq; Senatus partiū erant conturbari Remp. quā minus ualere ipsi malebant. Id adeò malum multos post annos in ciuitatem reuerterat. Nā postq̄ Cn. Pompeio, & M. Crasso Consulibus Tribunitia potestas restituta est, homines adolescentes summam potestatem nacti, quibus ætas, animusq; ferox erat, cœpere Senatum criminando plebē exagitare: deinde largiendo, atq; pollicitando magis incendere: ita ipsi clari, potentesq; fieri, contra eos sūma ope nitebatur pleraq; nobilitas Senatus sub*specie pro sua magnitudine. Nanq; (uti paucis uerū absoluā) post illa tēpora quicunq; Rēp. agitauere, honestis nominibus, alij sicuti iura populi defenderēt, pars quò Senatus auctoritas maxima foret, bonū publicū simulantes, pro sua quisq; potentia certabant: neq; illis modestia, neq; modus contentionis erat. Vtriq; uictoriā crudeliter exercebant. Sed postquā Cn. Pompeius ad bellū maritimū, atq; Mithridaticū missus est, plebis opes imminutæ, paucorum potentia creuit. Hi magistratus, prouincias, aliaq; oīa tenere, ipsi innoxij, florentes: sine metu ætatem agere, ceterosq; iudicijs terrere, quo plebē in magistratu placidius tractarēt. Sed ubi primū dubiis rebus nouandis spes oblata est, uetus certamē animos eorū arrexit. Qd si primo prælio Catilina superior, aut æqua manu discessisset profe*

nam Sylla cauerat, ne ad magistratus admitterē tur filij proscriptorū.

specie Reip.

cto magna clades, atq; calamitas Remp. oppressisset: neq; illis qui uictoriã adepti forent, diutius ea uti licuisset: quin defessis, & exanguibus, qui plus posset imperium, atq; libertatẽ extorqueret: Fuere tamen extra cõiurationẽ cõplures, qui ad Catilinã initio ꝓfecti sunt. In his erat Fuluius Senatoris filius, quẽ retractũ ex itinere iussit parens necari. Iisdem tẽporibus Romæ Lentulus, sicuti Catilina præceperat, quoscunq; moribus, aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios solicitabat: neq; solũ ciues, sed cuiusque modi genus hominũ, quod modò bello usui foret. Igitur P. Vmbreno cuidam negocium dat, uti legatos Allobrogum requirat, eosq́; si possit, impellat ad societatẽ belli: existimans publice, priuatimq́; ære alieno oppressos: prætereà, ꝙ natura Gallica gens bellicosa esset, facilè eos ad tale consilium adduci posse. Vmbrenus ꝙ in Gallica negotiatus erat, plerisq; principibus ciuitatũ notus erat, atq; eos nouerat. Itaq; sine mora ubi primũ legatos in foro conspexit, percõtatus pauca de statu ciuitatis, & quasi dolens eius casum, cœpit* requirere, quem exitum tantis malis sperarent. Postq̃ illos uidet, queri de auaritia magistratuum, accusare Senatũ, ꝙ in eo auxilij nihil esset, miseris suis remediũ mortẽ expectare. At ego, inquit, uobis, (si modò uiri esse uultis,) rationem ostendã, qua tanta ista mala effugiatis. Hæc ubi dixit, Allobroges in maximã spẽ adducti, Vmbrenum orare, ut sui misereretur: nihil tã asperũ, neq; tam difficilè esse, quod non cupidissimè facturi essent, dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit, quòd foro pro-

Marginal notes:

hactenus excurrit in tractandã occasionẽ ꝓpter quã plebẽ habuerit Catilina.

mercaturã olim Romæ equites exercebant.

*exquirere

propinqua erat, neq; aliena cõsilij propter Semproniã. Nam tum Brutus Roma aberat. Præterea Gabinium accersit, quo maior auctoritas sermoni ineßet. Eo præsente coniurationem aperit, nominat socios præterea multos cuiusq; generis innoxios: quo legatis animus amplior eßet. Deinde eos pollicitos operam suã, domũ dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, qdnã cõsilij caperent. In altera parte erat æs alienũ, studiũ belli, magna merces in spe uictoriæ, at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hec illis uoluentibus, tandem uicit fortuna Reip. Itaq; Q. Fabio Sangæ, cuius patrocinio plurimum ciuitas utebatur, rem omnem uti cognouerant, aperiunt. Cicero per Sangam consilio cognito, legatis præcepit, ut studium coniurationis uehementer simulent: ceteros adeant, bene polliceantur, dentq; operã, uti eos quammaximè manifestos habeant. Iisdem fere temporibus, In Gallia citeriore, atq; ulteriore, item in agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. Nanq; illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsultè, ac ueluti per dementiam, cuncta simul agebant. nocturnis consilijs, armorum, atq; telorum portationibus, festinando, agitando omnia, plus timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures Quint. Metellus Celer pretor, ex S. cõsulto, cognita causa, in uincula coniecerat. item in citeriore Gallia C. Murana, qui ei prouinciæ legatus p̃erat. At Romæ Lentulus cum ceteris, qui erant coniurationis principes, paratis ut uidebatur, magnis copijs, constituerat, ut cum Catilina in agrum Fesulanum cum exercitu uenißet. L. Bestia Trib. Pleb. concione*

consilia perdendæ urbis, & inferẽdi bel li.

* participes

*cione habita quereretur de actionibus Ciceronis, belliq; grauissimi *inuidia optimo Consuli imponeret, eo signo, proxima nocte, cetera multitudo cōiurationis suū quisq; negocium exequeretur. sed ea diuisa hoc modo *dicebatur: Statilius, & Gabinius uti cum magna manu, duodecim simul opportuna loca urbis incenderēt, quo tumultu facilior aditus ad Consulē, ceterosq;, quibus insidiæ parabantur, fieret, Cethegus Ciceronis ianuam obsideret, eumq; ui aggrederetur, alius aūt alium: sed filij familiarum, quorum ex nobilitate maxima pars erat, parentes interficerent: simul cede, & incendio pculsis oībus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus semper querebatur de ignauia sociorum, illos dubitando, & dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere facto, nō cōsulto in tali periculo opus esse, seq; si pauci adiuuarent languētibus aliis, impetum in curiā facturū. Natura ferox uehemens, manu promptus erat, maximū bonū in celeritate putabat. Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabiniū ceteros conueniunt, ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio postulant iusiurandū, qđ signatum ad ciues perferant, aliter haud facilè eos ad tantum negocium impelli posse. Ceteri nihil suspicantes dant. Cassius simet eò uenturum breui pollitetur: ac paulò ante legatos ex urbe proficiscitur. Lentulus cum his Titum Vulturcium quemquā Crotoniensem mittit, ut Allobroges prius, quàm domum pergerent, cum Catilina, data, atque accepta fide, societatem confirmarent. Ipse Vulturcio literas ad Catilinam, dat quarum exemplum infrà scriptum est.*

[Margin notes: *inuidiā — *aliàs, diceban-tur. — id est, nisi illi intellexissent tē certā esse.]

Qui

Qui sim,ex eo,quē ad te misi,cognosces:fac cogi tes in quāta calamitate sis,& memineris te ui rū esse,consideres,quid tuæ postulent rationes: auxi- γνώμη.
lium petas ab omnibus,etiam ab infimis. Ad hæc,mā data uerbis dat,cū ab Senatu hostis iudicatus sit,quo consilio seruitia repudiet:in urbe parata esse,quę iusse rat,ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis cōstituta nocte,qua proficisceretur,Cicero per le gatos cuncta edoctus,L.Valerio Flacco,& C.Prōpti nio Prætoribus imperat, ut in ponte Miluio per insi- dias Allobrogum comitatus deprehendant. Rem oēm aperit,cuius gratia mittebantur:cetera uti facto opus sit,ita agant permittit illis.homines militares, sine tu multu præsidijs collocatis,sicuti preceptum erat,occul tè pontem obsident. Postquā ad id loci legati cum Vul turcio uenerūt,et simul utrinq;clamor exortus est:Gal li citò cognito cōsilio,sine mora Prætoribus se tradūt. Vulturcius primò cohortatus ceteros,gladio se à mul titudine defēdit:deinde ubi a legatis desertus ē,mul- ta prius de salute sua Prōptiniū obtestatus,q ei notus erat,postremò timidus,ac uitæ diffidēs,uelut hostibus sese Prætoribus dedit. Quibus rebus confectis omnia propere per nuncios Consuli declarantur. At illum in gens cura,atq;lætitia simul occupauere. Nam lætaba tur,intelligens coniuratione patefacta,ciuitatē pericu lis ereptam esse. porrò autem anxius erat,dubitans in maximo scelere tantis ciuibus deprehensis,quid facto opus esset:pœnā illorum sibi oneri, impunitatem per- dundæ Reip fore credebat. Igitur confirmato animo uo cari ad sese iubet Lentulum,Cethegum,Statiliū, Gabi nium,

futurū ut se magna inuidia one raret,si de- tantis ciui bus sumpsisset sup- plicium id quod & po stea cōsul Piso pro- scripto Cic. interroga- tus senten tiam.

respondit, sibi nimiũ crudelẽ ui deri in cives.

nium:itemq; Q. Cæparium Tarracinensem, qui in Apu liam ad concitãda seruitia proficisci parabat: ceteri si ne mora ueniũt. Cæparius paulò antè domo egreßus, cognito indicio, ex urbe ꝓfugerat. Consul Lentulum, q Prætor erat, ipse manu tenens in Senatũ perducit: reliquos cum custodibus in ædẽ Cõcordiæ uenire iubet: eò Senatum aduocat, magnaq; frequentia eius ordinis, Vulturcium cum legatis introducit: Flaccum Prætorẽ scrinium cum literis, quas à legatis acceperat, eodẽ af ferre iubet. Vulturcius interrogatus de itinere, & de literis, postremò qđ, aut qua de causa cõsilij habuisset: primò fingere, alia dissimulare de cõiuratione: pòst, ubi fide publica dicere iussus est, omnia uti gesta erãt, ope rit; docetq; se paucis antè diebus à Gabinio, & Cæpario socium accitũ: nihil amplius scire, quã legatos: tantum modo audire solitũ, ex Gabinio, P. Antonium, Seruiũ Syllam, L. Varguntеium, multos prætereà in ea cõiura tione eße. Eadem Galli fatentur: at Lentulũ dissimulã tem coarguũt: præter literas, sermonibus, quos ille ha bere solitus erat ex libris Sibyllinis, regnum Romæ tri bus Cornelijs portendi: Cinnam, atq; Syllã anteà, se ter tium eße, cui fatum foret urbis potiri: prætereà ab in cẽso Capitolio, illum eße XX. annũ, quẽ sæpe ex prodi gijs Aruspices respondißent bello ciuili cruentũ fore. Igitur perlectis literis cùm prius omnes signa sua* co gnouißent, Senatus decreuit, uti abdicato magistratu Lẽtulus, itẽq; ceteri ĩ liberis custodijs haberẽtur. Itaq; Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tũ Aedilis erat: Ce thegus, Q. Cornificio: Statilius, C. Cæsari: Gabinius, M. Crasso: Cęparius (nam is paulò antè ex fuga retractus erat)

signa sua, idest sigilla. agnouissent.

erat) Cn. Terentio senatori traditur. Interea plebs coniuratione patefacta, quę primò cupida nouarũ rerũ bello nimis fauebat: mutata mẽte, Catilinę cõsilia execrari: Ciceronem ad cœlũ tollere: ueluti ex seruitute erepta, gaudium, atq; lętitiã agitabat. Nam alia belli facinora, prædæ magis q̃ detrimento fore: incendium uerò crudele, immoderatũ, ac sibi maxime calamitosum putabat; quippe cui omnes copiæ in usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eũ diem quidam Lucius Tarquinius ad Senatum adductus erat, quem ad Catilinã proficiscentem retractum ex itinere aiebant. Is cũ se diceret indicaturũ* de coniuratione, si fides publica data esset; iussus à Consule, quæsciret, edicere, eadẽ ferè, quæ Vulturcius, de paratis incendijs, de cæde bonorũ, de itinere hostium Senatũ edocet. Præterea se missum a M. Crasso, qui Catilinæ nunciaret: ne eũ Lentulus, & Cethegus, alijq; de coniuratione deprehensi terrerẽt: eoq; magis properaret ad urbem accedere, quo & ceterorũ animos reficeret, & illi facilius e periculo eriperentur. Sed ubi Tarquinius Crassum nominauit, hominem nobilem, maximis diuitijs, summa potentia: alij rẽ incredibilem rati: pars, tametsi uerũ existimabant, tamen quia in tali tẽpore tanta uis hominis magis leniẽda, quàm exagitanda uidebatur, plerią; Crasso ex priuatis negocijs obnoxij, conclamant indicem falsum esse: deq; ea re postulant, uti referatur. Itaque, consulente Cicerone, frequens Senatus decreuit, Tarquinij indicium falsum uideri: eumq; in uinculis retinendum: neq; amplius, potestatem fuit faciundam faciundi, nisi de eo indicaret, cuius consilio tantam rem esset

ex ut referatur ue, indice, de indicis loco aut pro uero habeti debeat.

eßet mentitus, Erant eo tempore, qui existimarẽt indicium illud à P. Antonio machinatum: quò facilius appellato Craßo per societatem periculi, reliquos illius potẽtia tegeret. Alij Tarquiniũ immissum à Cicer. aiebant: ne Crassus, more suo, suscepto malorũ patrocinio, Remp. conturbaret. Ipsum Craßum ego posteà prædicãtem audiui, tantam illam contumeliam sibi à Cic. paratam. Sed ijsdem temporibus Q. Catulus, & Cn. Piso neque precibus, neq; gratia, neq; precio Ciceronem impellere potuere, uti per Allobroges, aut per alium indicẽ C. Cæsar falsò nominaretur. Nanq; uterq; graues inimicitias cum illo exercebant: Piso oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum, propter cuiusdam Trãspadani supplicium iniustũ: Catulus ex petitione Põtificatus odio incensus, ꝙ extrema ætate maximis honoribus usus, ab adolescẽtulo Cæsare uictus discesserat. Res autem opportuna uidebatur: ꝙ is priuatim egregia liberalitate, publicè maximis muneribus grãdẽ pecuniã debebat. Sed ubi consulem ad tãtum facinus impellere nequeũt, ipsi sigillatim circumeũdo, atq; emẽtiẽdo, quę se ex Vulturcio, aut Allobrogibus audisse dicerẽt, magnam illi inuidiam conflauerãt: usq; adeò, ut nonnulli equites Ro. qui præsidij caußa cum telis erãt circum ædem Cõcordiæ, seu periculi magnitudine, seu animi nobilitate impulsi, quò studiũ suũ in Remp. clarius eßet, egredienti ex Senatu Cæsari gladio minitarẽtur. Dũ hæc in Senatu aguntur: & dum legatis Allobrogum, & Tito Vulturcio, comprobato eorum indicio, præmia dicernuntur, * libertini, & pauci ex clientibus Lentuli, diuersis itineribus opifices, atque seruitia*

simile uero confingi posse quod in magno gre esset Caius Cæsar.

mobilitate

liberti

uitia in uicis ad eum eripiendum solicitabant. Partim exquirebant duces multitudinum, qui precio remp. uexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios, familiam, atq; libertos suos electos, & exercitatos orabat in audaciam, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent. Cõsul ubi ea parari cognouit, dispositis præsidijs, ut res, atque tempus monebat, conuocatoq; Senatu refert, quid de his fieri placeat qui in custodiam traditi erant. Sed eos paulò antè frequens Senatus iudicauerat contra remp. fecisse. Tunc D. Iunius Syllanus, primus sententiam rogatus, quòd eo tempore Consul designatus erat, de his qui in custodijs tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Vmbreno, Q. Annio si deprehensi forent, supplicium sumẽdum decreuerat. Isq; postea permotus oratione C. Cæsaris, pedibus in sententiam Tyberij Neronis iturum se dixerat, quòd de ea re præsidijs additis referendum esse censuerat. Sed Cæsar ubi ad eum uentum est, rogatus à consule sententiam, huiusmodi uerba locutus est.

Id est, se simplici et probatum sententiã.

CAESARIS ORATIO.

Omneis homines P. C. qui de rebus dubijs consultant ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia uacuos esse decet. Haud facilè animus uerum prouidet, ubi illa officiunt, neq; quisquam omnium libidini, simul & usui paruit. ubi intenderis ingenium, ualet: si libido possidet, ea dominatur, animus nihil ualet. Magna mihi copia est memorandi. P. C. qui reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impulsi, malè cõsuluerũt. Sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra libidi-

Insinuatio qua simul suspitionẽ conceptam de se purgat & ad æquitatem iudicũ animos deflectit.

nẽ animi sui, rectè, atq; ordine fecere. Bello Macedoni co, quod cũ rege Perse gessimus, Rhodiorũ ciuitas ma gna, atq; magnifica, quæ po. R. opibus creuerat, infida, atq; aduersa nobis fuit. Sed pòstquã bello confecto de Rhodijs consultũ est, maiores nostri ne quis diuitiarũ magis, quam iniuriæ caussa bellum inceptum diceret, impunitos eos dimiserunt. Itẽ bellis Punicis, omnibus, cũ sæpe Carthaginienses & in pace, & per inducias multa nefaria facinora fecissent, nunquã ipsi p occasio nẽ talia fecere: magis quid se dignũ foret, quàm quod in illos iure fieri posset, quærebant. Hoc itẽ uobis pui dendũ est P. C. ne plus apud uos ualeat. P. Lentuli, & cæterorũ scelus, quã uestra dignitas, ne'ue magis iræ uestræ consulatis quã famæ. Nã si digna pœna pro fa ctis eorũ reperitur, nouũ consiliũ approbo. Si magni tudo sceleris omnium ingenia exuperat, his utendum censeo, quæ legibus cõparata sunt. Pleriq; eorũ, qui an te me sententias dixerunt, cõposité, ac magnificè ca sum reip. miserati sunt, quæ belli sæuitia esset, q̃ uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros, diuelli liberos à cõplexu parentũ, matres familiarũ pati, quę uictoribus collibuissẽt, fana, atq; domos spoliari, cędẽ, incẽdia fieri. Postremò armis, cadaueribus, cruore, at que luctu oĩa cõpleri. Sed per Deos immortales, quò il la oratio pertinuit, an ut uos infestos cõiurationi face ret? s. quem res tanta, atq; tã atrox non permouit, eũ oratio accenderet. non ita est, neq; cuiquam mortaliũ iniuriæ suæ paruæ uidentur, multi etiam eas grauius æquo habuere. Sed alijs alia licentia est P. C. q demissi in obscuro uitã agunt, si qd iracundia deliquere, pauci sciunt,

Rhodiorũ ciuitas opulentissima.

Propositio.

cõperitur

Schema quo eleuat autoritatẽ aliorum, qui contra coniuratos dixerant sententias liberiores

Primum argumentum a de-

*sciunt, fama, atq; fortuna eorũ pares sunt: qui magno imperio præditi, in excelso ætatem agũt, eorum facta cũcti mortales nouere. Ita ĩ maxima fortuna minima licentia est, neq; studere, neq; odisse, sed minime irasci decet. Quę apud alios iracũdia dicitur, ea in impio superbia, atq; crudelitas appellatur. Equidẽ ego sic existimo P. C. oẽs cruciatus minores, quam facinora illorũ esse. Sed pleriq; mortales postrema meminere, et in hominibus impijs sceleris eorũ obliti, de pęna disserũt si ea paulò*sæuior fuerit. D. Syllanum uirum fortem, atq; strenuum certè scio, quæ dixerit studio Reip. dixisse, neque illum in tanta re gratiam, aut inimicitias exercere, eos mores, eamq́; modestiam uiri cognoui. Verũ sententia eius non uidetur mihi crudelis, (Quid enim in tales homines crudele fieri potest?) sed aliena à rep. nostra uidetur. Nam profectò aut metus, aut iniuria te subegit Syllanæ consulem designatum, genus pœnæ nouum decernere. De timore superuacaneũ est *disserere, cùm præsertim diligentia clarissimi uiri cõsulis tanta sint præsidia in armis. De pœna possum equidem dicere, id quod res habet, in luctu, atq; miserijs, mortem, ærumnarum requiem, non cruciatum esse, eã cuncta mortalium mala dissoluere, ultra neque curæ, neq; gaudio locum esse. Sed per Deos immortales quã obrẽ in sententiam non addidisti, uti prius uerberibus in eos animaduerteretur? an quia lex Portia uetat, *ac aliæ leges? Item cõdemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. An quia grauius, & est uerberari quàm necari? Quid aut acerbum aut nimis graue est in homines tanti facinoris conuictos?*

coro perso næ uos qui in imperio estis, iniustam pœnã temperare conuenit, ne crudelitas esse uideatur, potius quam pœna.

adicere

A conditione pœnæ q. d. quod uti hoc genere, pœnę noluit, nõ coniuratorum causa, sed Reipu. causa noluit.

Atqui

Sin quia leuius est, qui conuenit in minori negotio legem timere, cùm eã in maiore neglexeris? At.n.quis reprehendet, quod in parricidas reip. decretum erit? tempus dies, fortuna, cuius libido gẽtibus moderatur, illis meritò accidet quicquid euenerit. Cæterũ nos Patres C. quid in alios statuatis, considerate: Omnia mala exempla, ex bonis initijs orta sunt. Sed ubi imperium ad *ignaros ciues, aut minus bonos peruenit, nouum illud exemplum ab dignis, & idoneis, ad indignos, & nõ idoneos transfertur. Lacedæmonij, deuictis Atheniensibus triginta uiros imposuere, qui remp. eorum tractarẽt. Hi primò cæpere pessimum quenq;, & omnibus inuisum, indemnatum necare. Eo populus lætari, meritò dicere fieri. Pòst, ubi licentia paulatim creuit, iuxta bonos, & malos libidinosè interficere, cæteros metu terrere. Ita ciuitas seruitute oppreßa, stultæ lætitiæ graues pœnas dedit. Nostra memoria uictor Sylla, cũ Damasippum, & alios huiuscemodi, qui malo reip. creuerant, iugulari iußit, quis nõ factũ eius laudabat? homines sceleftos, & factiosos, qui seditionibus rẽp. exagitauerant, meritò necatos aiebant. Sed ea res magnæ initiũ cladis fuit. Nam uti quisq; aut domũ, aut uillã, postremò uas, aut uestimentũ alicuius concupiuerat, dabat operã, ut is in proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus Damasippi mors lætitiæ fuerat paulò pòst ipsi trahebantur: neq; prius iugulandi finis fuit quam Sylla omnes suos diuitijs expleuit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neq; his tẽporibus uereor, sed in magna ciuitate multa, & uaria ingenia sunt. Potest alio tempore, alio consule, cui itẽ exercitus in manu sit, falsum aliquid

A consequẽtibus. Ab exemplo.

ignauos

Aliud exẽplum.

Occupatio.

aliquid pro uero credi, ubi hoc exẽplo per Senatus de cretum, gladium consul eduxerit, quis illi finẽ statuet? aut quis moderabitur? Maiores nostri Patres C. neq; consilii, neq; audaciæ unquam eguere, neq; illis super bia obstabat, quo minus aliena instituta, si modò proba erant, imitarentur. Arma, atq; tela militaria ab Sannitibus, insignia magistratuũ, à Thuscis pleraque sumpserunt. Postremò quod ubiq; apud socios, aut hostes idoneum uidebatur, cũ summo studio domi exequebãtur. Imitari, quàm inuidere bonis malebant. Sed eodẽ tempore Græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues de condẽnatis summũ suppliciũ sumebant. Postquam Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualuere, circumueniri innocentes, alia huiusmodi fieri cœpere: tunc lex Portia, aliaq; leges paratæ sunt, quibus legibus exiliũ damnatis pmißum est. Hanc ergo caußam P. C. (quo minus nouũ consilium capiamus,) in primis magnam puto. Profectò uirtus, atq; sapiẽtia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantũ imperiũ fecere, quàm in nobis, qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? Minime. Sed ita censeo, publicãdas eorũ pecunias, ipsos in uinculis p municipia habẽdos, quæ maxime opibus ualent. Neu quis de his posteà ad Senatum referat, ne ue cũ populo agat. Qui aliter fecerit, Senatũ existimare, eũ contra Remp. & salutem omnium facturum. Postquàm Cæsar dicendi finem fecit, cæteri uerbo, alius alii uariè aßentiebantur. At M. Portius Cato rogatus sententiam, huiusce modi habuit orationem.*

A maiorũ exemplo.

Peroratio.
*ego
Occupatio

ORATIO M. CATONIS.

Attentos reddit a magnitudine caussæ simul se prehendēs omniū superiorum orationes.

LOngè mihi alia mens est. P.C. cum res atq; pericula nostra considero, & cū sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi deseruisse uidentur, de pœna eorū, qui patriæ, parentibus, aris, atq; foris suis bellum parauere. Res autem monet cauere ab illis magis, quā quid in illos statuamus cōsultare. Nā cætera maleficia, tum persequare ubi facta sunt: hoc nisi prouideris, ne accidat, ubi euenit, indicia frustra implores. Capta urbe, nihil fit reliq uictis. Sed p Deos immortales uos ego appello, q semper domos, uillas, signa, tabulas uestras pluris, q̄ Remp. fecistis, si ista cu iuscūq; modi sint q̄ amplexamini, retinere: si uoluptatibus uestris otiū pbere uultis, expergiscimini aliquādo, & capessite Rēp. Nō nunc agitur de uectigalibus, neq; de sociorū iniurijs, libertas: & anima nostra in dubio est. Sæpe numero P.C. multa uerba in hoc ordine feci: sæpe de luxuria, atq; auaritia nostrorū ciuiū q̄stus sum, multosq; mortales ob eā caußam aduersos habeo, q mihi: atq; animo meo nullus unquam delicti gratiā fecissem, haud facile alterius libidini malefacta condonabā. Sed ea tametsi uos paruipēdebatis, tamen Respub. firma erat, opulentia negligentiā tolerabat. Nunc uerò non id agitur, bonis ne, an malis moribus uiuamus: neq; quantū, aut quàm magnificū imperiū Romani populi sit sed hæc, cuiuscunq; modi uidentur, nostra, an nobiscum unà hostiū futura sint, hic mihi quisquam mansuetudinem, & misericordiam nominat? Iampridem equidem nos uera rerum uocabula amisimus, qa bona aliena largiri liberalitas malarū rerum

Scilicet, q̄ maxime facereris, si effectis boni ciues.

A tēpore.

Reiectio.

Mutatio nominis.

Cōcessio.

rerum audacia, fortitudo uocatur, eò Respub. in extremo sita est. Sint sanè, quoniã ita se mores habent, liberales ex sociorum fortunis, sint misericordes in furibus ærarij. Ne illi sanguinẽ nostrum largiantur, & dũ paucis scelestis parcunt, bonos omneis perditum eãt. Bene, & cõpositè C. Cæsar paulò ante in hoc ordine de uita, & morte disseruit, credo falsa existimans, ea q̃ de inferis memorantur, diuerso itinere malos à bonis loca tetra, iculta, fœda, atq; formidolosa habere. Itaq; censuit pecunias eorum publicandas, ipsos p municipia in custodijs habendos, uidelicet timens ne si Romæ sint aut à popularibus cõiurationis, aut à multitudine conducta, per uim eripiantur. Quasi uero mali, atque scelesti tantũmodo in urbe, & non per totã Italiã sint, aut nõ ibi plus posset audacia, ubi ad defendẽdũ opes minores sunt. Quare uanum equidem hoc consiliũ est, si periculum ex illis metuit, si in tanto omnium metu solus non timet, eò magis refert, me mihi, atq; uobis timere. Quare cum de P. Lentulo, cæterisq; statuetis, pro certo habetote, uos simul de exercitu Catilinæ, & de omnibus coniuratis decernere. Quanto uos attentius ea agetis, tanto illis animus infirmior erit. Si paululum modò uos lãguere uiderint, iam omnes feroces aderunt. Nolite existimare maiores nostros armis Rempub. ex parua magnã fecisse: si ita res esset, multò pulcherrimam eam nos haberemus, quippe sociorum, atq; ciuium, præterea armorum, atq; equorũ maior nobis copia, quàm illis est. Sed alia fuere, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt. Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber,

Propositio continens narrationẽ sententiæ Cæsaris.

Argumentatur, p̃ diuersa sententia a cõsequentibus, id est, ab expectatione, huius iudicij.

do liber, neq; delicto, neq; libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriã, atq; auaritiam, publicè egestatẽ, priuatim opulentiã, laudamus diuitias, sequimur inertiã. Inter bonos, & malos nullũ discrimen est. Omnia uirtutis præmia ambitio possidet, neq; ubi uos separatim sibi quisq; consilium capitis, ubi domi uoluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ seruitis. Eò fit, ut impetus fiat in uacuã Remp. Sed ego hæc ommitto. Coniurauere nobilissimi ciues patriã incẽdere, Gallorũ gẽtẽ infestissimã Romano nomini ad bellũ accersunt. Dux hostium cũ exercitu supra caput est, uos cunctamini, ẽt nunc & dubitatis, quid intra mœnia deprehensis hostibus faciatis? Misereamini censeo, deliquere homines adolescentuli per ambitione, atq; etiam armatos dimittatis. Næ ista uobis mansuetudo, & misericordia, si illi arma cœperint, in miseriã conuertetur. Scilicet res ipsa aspera est, sed uos nõ timetis eã, imò uerò maxime. Sed inertia, & mollitia animi alius aliũ expectantes cunctamini, uidelicet Dijs immortalibus cõfisi, q hanc Rẽp. in maximis sæpe piculis seruauere. Nõ uotis, neq; supplicijs muliebribus auxilia Deorũ parantur: uigilando, agendo, bene cõsulendo, pspera oĩa cedũt. Vbi socordiæ te, atq; ignauiæ tradideris, nequidquam Deos implores, irati, infestiq; sunt. Apud maiores nostros Aulus Manlius Torquatus bello Gallico filiũ suũ, quod is cõtra imperiũ in hostẽ pugnauerat, necari iussit, atq; ille egregius adolescẽs, immoderatæ fortitudinis, morte pœnas dedit. Vos de crudelissimis parricidis qd statuatis cunctamini? uidelicet cætera uita eorũ huic sceleri obstat. Verũ parcite digni

γνώμη. Qualẽ oporteat esse bene cõstitutã ciuitatem.

πάθος a circunstãtijs.

* etiãnũ

εἰρωνία. Occupatio

γνώμη.

Ab exemplo adeoq; a maiore.

tati Lētuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si dijs, aut ho minibus unquā ullis pepcit. Ignoscite Cethegi adolescētiæ, nisi iterū iā patriæ bellū fecit. Nā qd ego de Gabinio Statilio, Cepario loquar? quibus si qdquā pensi unquā fuisset, nō ea consilia de Rep. habuissent. Postremò, P.C. si me hercle peccato locus esset facilè paterer uos ipsa re corrigi, quoniā uerba mea cōtemnitis. Sed undiq; circumuēti sumus. Catilina cū exercitu in faucibus urget. Alij intra mœnia, atq; in sinu urbis sunt hostes, neq; parari, neq; cōsuli quicquam pōt occultè, quo magis properandū est. Quare ego ita censeo, cum nefario consilio sceleratorū ciuiū Resp. in maxima pericula uenerit, hiq; indicio T. Vulturtij, & legatorū Allobrogum conuicti confessiq; sint cædē, incendia, aliaq; se fœda, atq; crudelia facinora in ciues, patriāq; parauisse, de cōfessis sicuti de manifestis rerū capitalū, more maiorū suppliciū sumendū. Postquā Cato assedit, cōsulares oēs, itemq; Senatus in magna pars sētentiā eius laudāt, uirtutē animi ad cœlū ferunt. Alij alios increpātes, timidos uocāt. Cato magnus, atq; clarus habetur. Senatus decretū fit, sicut ille censuerat. Sed mihi multa legenti, multaq; audienti, q̄ Po. Ro. domi, militiæq; mari atq; terra p̄clara facinore fecit, forte libuit attendere, q̄ rex maximè tāta negotia sustinuisset. Sciebā sæpenumero Po. Ro. parua manu, cum magnis legionibus hostiū contendisse, cognouerā paruis copijs bella gesta cū opulētis Regibus. Ad hoc sæpe fortunæ uiolētiā intolerauisse facundia Græcos, gloria belli Gallos, Romanos antefuisse. Ac mihi multa agitanti constabat, paucorum ciuium egregiā uirtutē cuncta

A personis quid de eis expectandum sit sidimittantur.

Si Resp. tātum malū p̄ferre posset.

Orationis finis.

Censere, p̄prie Senatus uerbū fuit.

Quod mihi argumētum erat, uiribus nō esse cōstitutum imperium.

γνώμη.

cuncta parauisse, eoq; factum, uti diuitias paupertas, multitudinē paucitas superaret. Sed postq̄ luxu, atq; desidia ciuitas corrupta est, rursus Resp. magnitudine sua Impatorē, atq; magistratuū uitia sustentabat. Ac ueluti effœta parentū multis tēpestatibus, haud sanè quisquā Romæ uirtute magnus fuit. Sed mea memoria ingenti uirtute, diuersis moribus fuere duo uiri M. Cato, & C. Cæsar, quos quoniā res obtulerat, silētio preterire non fuit consiliū, quin utriusq; naturam, & mores, quantum ingenio possem, aperirem.

COMPARATIO M. CATONIS, ET C. CAESARIS.

IGitur his genus, ætas, eloquentia, ꝓpe æqualia fuere magnitudo animi par item gloria, sed alia alij. Cæsar beneficijs, ac munificētia magnus habebatur, integritate uitæ Cato. Ille māsuetudine, & misericordia clarus factus est, huic seueritas dignitatē addiderat: Cæsar dando, subleuando, ignoscendo, Cato nihil largiendo gloriam adeptus est. In altero miseris *profugiū *erat, in altero malis pernicies. Illius facilitas, huius constantia laudabatur. Postremò Cæsar in animū induxerat, laborare, uigilare, negotijs amicorū* *intentus, *sua negligere, nihil denegare, quod* *dono *dignum esset, sibi magnum imperium, exercitum, nouum bellū exoptabat, ubi uirtus eius enitescere posset. At Catoni studiū modestiæ & decoris, sed maximè seueritatis erat. Nōdiuitijs cū diuite, nec factione cū factioso, sed cū strenuo uirtute, cū modesto pudore, cum innocēte abstinentia certabat esse, quàm uideri, bonus malebat.*

*ꝑfugiū

*intendere

*bono

Seueritas in Catone.

*lebat. Itaq; quò minus gloriam petebat, eò magis illū adsequebatur. Postquàm, uti dixi, Senatus in Catonis sententiam discessit, consul optimū factu ratus noctē, quæ instabat, antecapere, ne quid eo spatio nouaretur, Triumuiros *quæ ad supplicium postulabat, parare iubet. Ipse dispositis presidijs, Lentulū in carcerem deducit, cæteris idē fit per prætores. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad læuā circiter* XII. *pedes humi depressus, cū muniūt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atq; terribilis eius facies est. In eum locum postquàm demissus est Lentulus, iudices rerū capitalium, quibus præceptū erat, laqueo gulā fregere. Ita ille Patritius ex gente clarissima Corneliorū, qui consulare Imperium Romæ habuerat, dignum moribus, factisq; suis *exitium uitæ inuenit, De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo supplicium sumptum est.* γνώμη. *quæ supplicium. *exitū.

DVm ea Romæ gerūtur, Catilina ex omni copia, quā & ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortes pro numero militū cōplet. Deinde, ut quisq; uolōtarius, aut ex socijs in castra uenerat, æqualiter distribuerat, ac breui spatio legiones numero hoīum expleuerat, cū initio duobus nō amplius millibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa: cæteri ut quenq; casus armauerat, sparos, aut lanceas, alij p̄acutas sudes portabāt. Sed postq̄ Antonius aduentabat cū exercitu, Catilina p mōtes, iterfacere, mō ad urbē mō Galliā uersus castra mouere, hostib. occasionē

pugnam

pugnandi non dare sperabat propediẽ magnas copias sese habiturum, Romæ socij incepta patrauissent. Interea seruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiæ cõcurrebant, opibus coniurationis fretus, simul alienum suis rationibus existimans uideri caussam ciuium cũ seruis fugitiuis cõmunicasse. Sed postquàm in castra nuncius peruenit, Romæ coniurationẽ patefactam, de Lentulo, & Cethego, cæterisq; quos suprà memoraui, supplicium sumptũ, pleriq; quos ad bellũ spes rapinarum, aut nouarum rerum studium illuxerat, dilabuntur, reliquos Catilina per montes asperos magnis itineribus in agrum Pistoriensem adducit: eo cõsilio, uti p tramites occultè pfugeret in Galliã transalpinam. At Q. Metellus Celer cũ tribus legionibus in agro Piceno præsidebat, ex difficultate rerum eadẽ illa existimans, quæ suprà diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter eius ex profugis cognouit, castra propere mouit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, quà illi discensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, postquàm uidet montibus, atq; copijs hostium se clausum, in urbe rebus aduersis, neq; fugæ, neq; præsidij ullam spem, optimum facturatus, in tali re fortunam belli tentare, statuit cũ Antonio quamprimùm confligere. Itaq; concione aduocata, huiuscemodi orationem habuit.

Voluit .n. ciuiũ caussam uideri quàm age rẽt, proinde cum ser uis cõmunicãda nõ uideretur, quo res mi nus suspecta esset.

Insinuatio nec a caussa cur pugnaueri: adhortãdos.

ORATIO CATILINAE.

COmptum habeo milites, uerba uirtutẽ nõ addere, neq; ex ignauo strenuũ, neq; fortẽ ex timido exerci-

exercitum Imperatoris oratione fieri, quanta cuiusq; animo audacia natura, aut moribus inest, tanta in bello patere solet. Quem neq; gloria, neq; pericula excitant, nequidquam hortere, timor animi auribus officit. Sed ego uos quò pauca monerem aduocaui, simul uti caussam mei consilij aperirem. Scitis equitem milites socordia, atq; ignauia Lentuli, quantam ipsi, nobisq; cladem attulerit, quoq; modo dum ex urbe præsidia opperior in Galliam proficisci nequiuerim. Narratio. *Nunc uerò quo loco res nostræ sint iuxtà mecum omnes intelligitis. Exercitus hostium duo, unus ab urbe, alter à Gallia obstat. Diutius in his locis eße, si animus maximè ferat frumenti, atque aliarum rerum egestas prohibet, quocunque ire placet, ferro iter aperiendum est.* Propositio. *Quapropter uos moneo, ut forti, atque parato animo sitis, & cum prælium inibitis, memineritis uos diuitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atq; patriā in dextris uestris portare.* Confirmatio. *Si uincimus, omnia nobis tuta erunt, commeatus abunde, municipia, atque Coloniæ patebunt. Si metu cesserimus, eadem illa aduersa fient, neque locus, neq; amicus quisquam teget, quem arma non texerint.* Contētio. *Præterea milites, nō eadem nobis & illis necessitudo impendet, nos pro patria, pro libertate, pro uita certamus, illis superuacaneum est pugnare pro potentia paucorum: quo audacius aggredimini, memores pristinæ uirtutis.* A caussa pugnandi. *Licuit nobis cum summa turpitudine in exilio ætatem agere, potuistis nonnulli Romæ amissis bonis alienas opes spectare, quia illa fœda, atque intoleranda uiris uidebantur, hæc sequi decreuistis, si hæc relinquere uultis audacia opus est.* A decore.

est. Nemo nisi uictor pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem sperare, cum arma, quibus corpus tegitur ab hoste auerteris, ea uerò dementia est. Semper in prælio ijs est maximum periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur. Cum uos considero milites, & cum facta uestra æstimo, magna me spes uictoriæ tenet, animus, ætas, uirtus uestra me hortantur. Prætereà necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit. Nam multitudo hostiũ, ne nos circumuenire queat prohibent angustiæ loci. Quòd si uirtuti uestræ fortuna inuiderit, cauete, ne inulti animam amittatis, neu capti sicuti pecora potius trucidemini, quàm uirorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam uictoriã hostibus relinquatis.

Durat bellum donec uincerit. Epilogus. Ab occasione.

Haec ubi dixit paululum commoratus signa canere iubet, atque instructos ordines in locum æquum deduci. Deinde remotis omnium equis, pro militibus exæquato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco atque copijs instruit: Nam uti planicies erat inter sinistros montes, & ab dextera rupe aspera, octo cohortes in fronte constitit. Reliqua signa in subsidijs arctius collocat, ab his centuriones omneis lectos, & euocatos. Prætereà ex gregarijs militibus, optimum quenque armatum in primã aciem subducit. C. Manlium in dextera, Fesulanũ quẽdam in sinistra parte curare iubet. Ipse cum liberis, et colonis propter Aquilam assistit, quam bello Cymbrico C. Marius in exercitu habuiße dicebatur. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit.

Verba desperantis, Hoc factũ est ex disciplina militari Romana, qua pericltante pedite solebat opem ferre eques relictis equis.

Propter aquilam, antiquus mos loquẽdi.

tit. Ille cohortes ueteranas, quas tumultus caußa conscripserat, in fronte, postea cæterum exercitum in subsidijs locat. Ipse equo circumiens, unumquemq; nominans, appellat, hortatur, rogat, ut meminerint se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atq; focis suis certare. Homo militaris, quod amplius XXX.* annis tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor, cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosq; ipsos factaq; eorum fortia nouerat, ea commemorando militum animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paulatim incidere iubet, idem facit hostiũ exercitus. Postquàm eò uentum est, unde à ferentarijs prælium committi poßet, maximo clamore infestis signis utrique concurrunt, pila omittunt, gladijs res geritur. Veterani pristinæ uirtutis memores, comminus acriter instare. Illi haud timidi resistunt, maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis militibus in prima acie uersari, laborantibus succurrere, integros pro saucijs arceßere, omnia prouidere, multum ipse pugnare sæpe hostem ferire: strenui militis, & boni imperatoris officia simul exequebatur. Petreius, ubi uidet Catilinã contra, ac ratus erat, magna ui contendere, cohortem prætoriam in medios hostes inducit, eosq; perturbatos, atque alios alibi resistentes interficit. Deinde utrinque ex lateribus cæteros aggreditur. Manlius et Fesulanus in primis pugnantes cadunt. Postquam fusas copias, seq; cũ paucis relictum uidet Catilina, memor generis, atque pristinæ dignitatis suæ, in confertißimos hostes incurrit, ibiq; pugnans confoditur. Sed

* XX.

confecto

confecto prælio, tum uero cerneres, quanta audacia, quantaq; uis animi fuisse in exercitu Catilinæ. Nam ferè quem quisq; pugnando locum uiuus ceperat, eum amissa anima corpore tegebat. Pauci autem, quos me dios cohors prætoria disi e rat, paulo diuersius. Sed oẽs tamen aduersis uulneribus conciderant. Catilina uerò longe à suis inter hostiũ cadauera repertus est paululum adhuc etiam spirans, ferociamq; animi, quã habuerat uiuus, in uultu retinens. Postremò ex omni copia, neq; in prælio, neq; in fuga, quisquam ciuis inge nuus captus est, ita cuncti suæ, hostiumq; uitæ iuxta pe percerant. Neq; tamen exercitus popu. Rom. lætam, aut incruentam uictoriam adeptus erat. Nã strenuissimus quisq; aut occiderat in prælio, aut grauiter uul neratus discesserat, Multi autem, qui ex castris uisen di, aut spoliandi gratia processerant, uoluentes hostilia cadauera, amicum alij pars hospitem, aut cognatũ reperiebant. Fuere item qui inimicos suos cognoscerent, ita uariè per omnem exercitum lætitia meror, luctus, atque gaudia agitabantur.

Nemo habebat fugientis inditium.

Vt nemo caperetur ciuis ingenuus.

F I N I S.

C. SALLVSTII CRISPI

DE BELLO IVGVRTHINO HISTORIA.

ALSO queritur de natura sua genus humanum, quòd imbecilla atque æui breuis, Sorte potius, quam Virtute regatur. Nam contrà reputando, neq; maius aliud, neq; præstabilius inuenias: magisq; naturæ industriam hominum, quàm uim, aut tempus deesse. Sed dux, atque imperator uitæ mortalium, animus est. Qui ubi ad gloriam uirtutis uia grassatur: abundè pollens, potensq;, & clarus est: neq; fortunæ eget: quippe quæ probitatem, industriã, ceterasq; artes bonas, neque dare, neque eripere cuiquam potest. Sin captus prauis cupidinibus, & ad inertiam, & uoluptates corporis pessundatus est, perniciosa libidine paulisper usus, ubi per socordiam, uires, tempus, ætas ingenium defluxere, naturæ infirmitas accusatur: suam quippe culpam auctores ad negocia transferunt. Quòd si hominibus bonarum rerum tanta cura esset, quanto studio aliena, ac nihil profutura, multumq; etiam periculosa petunt: neque regerentur magis casibus, quàm regerent casus; & eò magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compositum e corpore, & anima est: ita res cunctæ, studiaq; omnia nostra, corporis alia, alia animi Naturam sequuntur. Igitur præclara facies, magnæ diuitiæ, ad hoc

Orditur a loco communi, de hominis natura, unde postea rationem reddit.

uis corporis,& alia huiuscemodi omnia breui dilabũtur. AT *ingenij egregia facinora,sicuti anima,immortalia sunt:postremò corporis,& fortunæ bonorum, uti initium,sic finis est: omniaq; orta occidunt, & aucta senescunt.animus incorruptus,æternus rector humani generis,agit,atq;habet cuncta,neq; ipse habetur.Quo magis prauitas eorum admiranda est, qui dediti corporis gaudijs,per luxum,atq; ignauiam ætatem agũt: ceterum ingeniũ,quo neq; melius, neq; amplius aliud in natura mortalium est,incultu,atq;socordia torpescere sinunt·cùm præsertim tam multæ,uariæq;artes sint animi,quibus summa claritudo paratur. Verũ ex his magistratus, & imperia,postremò omnis cura rerum publicarum,minimè mihi hac tempestate cupienda uidentur:quoniam neq; uirtuti honos datur,neq; illi,qui bus per fraudem ius fuit,utiq; tuti, aut eo magis honesti sunt. Nam ui quidem regere patriam, aut parentes,quanquàm & possis,& delicta corrigas:tamẽ importunum est:cùm præsertim omnes rerum mutationes,cædem,fugã,aliaq; hostilia portẽdant.* FRVSTRA *autem niti,neq; aliud se fatigando,nisi odiũ quærere, extremæ dementiæ est:nisi fortè quem inhonesta, & perniciosa libido tenet,potentiæ paucorum decus,atq; libertatem suam gratificari.Ceterum ex his negocijs, quæ ingenio exercentur,in primis magno usui est memoria rerùm gestarum: cuius de uirtute, quia multi dixere,prætereundum puto simul, ne per insolentiam quis existimet,memet studium meum laudando extollere. Atque ego credo fore,qui(quia decreui procul à repu.agere ætatem)tanto,tamq; utili labori meo, nomen*

[Margin notes: γνώμη. — Non est ob noxius mortalitati animus. — De ocio suo. — γνώμη. — de historia. — Vide li. j. de Oratore Ciceronis.]

*men inertię imponant: certe, quibus maxima industria uidetur, salutare plebem, & conuiuijs *gloriam quære re. Qui si reputauerint, & quibus ego temporibus magistratum adeptus sum, & quales uiri idē assequi nequiuerint: & posteà quæ genera hominū in Senatū peruenerint: profectò existimabunt ne magis meritò, quā ignauia iudicium animi mei mutauisse: maiusq; cōmodum ex ocio meo, quàm ex aliorum negocijs reip. uenturum. Nam sæpe audiui ego Quintum maximum P. Scipionem, præterea ciuitatis nostræ præclaros uiros solitos ita dicere: cùm maiorū imagines intuerentur, uehementissimè animum sibi ad uirtutem accēdi: scilicet non ceram illam, neq; figuram tantam uim in sese habere: sed memoria rerum gestarum, eam flammam egregijs uiris in pectore crescere: neque prius sedari, quam uirtus eorū famam, atq; gloriam adæquauerit. At contrà, quis est oīum his moribus, qui nō diuitijs, & sumptibus, non probitate neq; industria cum maioribus suis contendat? Etiam homines noui, qui anteà per uirtutem soliti erant nobilitatem ante uenire, furtim, & per latrocinia potius, quàm bonis artibus ad Imperia, & honores nituntur: perinde quasi prætura, & consulatus, atq; omnia alia huiusce modi per seipsa clara, & magnifica sint: ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinent, uirtus est. Verùm ego liberius altiusq; processi, dum me ciuitatis morum piget, tedetq;. Nunc ad inceptum redeo.*

* gratiā

reprehensio morū.

Bellum scripturus sum, quod pop. Ro. cum Iugurtha rege Numidarum gessit: primùm quia magnū, & atrox, uariaq; uictoria fuit: deinde, quia tum

propositio

primùm superbiæ nobilitatis obuiam itum est, quæ cõ tentio diuina, & humana cuncta permiscuit: eoq; uecordiæ processit, ut studijs ciuilibus bellum, atq; uastitas Italiæ finem faceret. Sed prius quàm huiuscemodi rei initium expediam, pauca supra repetam, quo ad cognoscendum omnia illustria magis, magisq; in apto sint. Bello punico secundo, quo Dux Carthaginiensium Annibal post magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maximè attriuerat, Masinissa rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Scipione, cui cognomen postea Africano ex uirtute fuit, multa, & præclara rei militaris facinora fecerat. Ob quæ uictis Carthaginiẽsibus, & capto Syphace, cuius in Africa magnum, atque latè imperium ualuit, pop. Ro. quascunq; urbes, et agros manu ceperat, Regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissę bona, atq; honesta nobis permansit: sed imperij, uitæq; eius finis idem fuit. Deinde Micipsa filius eius regnum solus obtinuit Manastabale, & Gulussa fratribus morbo absumptis. Is Adherbalem, & Hiempsalem ex sese genuit: Iugurthamq; Manastabalis fratris filium, quem Masinissa, quia ortus ex concubina erat, priuatum reliquerat, eodẽ cultu quo liberos suos domi habuit. Qui ubi primũ adoleuit pollens uiribus, decora facie, sed multo maximè ingenio ualidus, nõ se luxui, neq; inertiæ corrũpẽdũ dedit: sed uti mos gentis illius est (eqtare, iaculari, cursu cũ æqualibus certare: & cùm oẽs gloria anteiret, omnibus tamẽ carus esse: ad hoc pleraq; tempora in uenando agere: leonem, atq; alias feras primus, aut in primis ferire, plurimũ facere, et minimũ ipse de se loq. Quibus rebus Micipsa,

Docilitas.

Narratio de ortu Iugurthæ

Studia adolescentiæ. Laus Iugurthæ. Sine inuidia laudẽ inuenit, q̃ laus mode sta est.

tametsi initio lætus fuerat, existimãs Iugurthæ uirtutem regno suo gloriæ fore: tamen postquàm hominem adolescentem, exacta sua ætate, & paruis liberis, magis magisq; crescere intelligit, uehemẽter eo negocio pmotus, multa animo suo uoluebat. Terrebat eũ natura mortalium auida Imperij, & pceps ad explendam animi cupidinem, præterea opportunitas suæ, liberorumq; ætatis, quæ ẽt mediocres uiros spe prædæ trãsuersos agit: ad hoc studia Numidarum in Iugurtham accẽsa: ex quibus, si talem uirũ dolis interfecisset, nequa seditio, aut bellũ oriretur, anxius erat. His difficultatibus circũuentus, ubi uidet, neq; per uim, neq; insidijs opprimi posse hominem, tam acceptum popularibus: quòd erat Iugurtha manu prõptus, & appetens gloriæ militaris, statuit eum obiectare periculis, et eo modo fortunã tentare. Igitur bello Numantino Micipsa cum po. Ro. equitum, atq; peditum auxilia mittetet: sperans uel ostentando uirtutẽ, uel hostiũ sæuitia facilè cum occasurum: præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res longè aliter ac ratus erat, euenit. Nã Iugurtha, ut erat impigro, atq; acri ingenio, ubi naturã P. Scipionis. qui tũ Romanis Imperator erat, & morem hostiũ cognouit: multo labore, multaq; cura, pterea modestissimè parẽdo, & sæpe obuiã eundo periclis, in tantã claritudinẽ breui peruenerat, ut nostris uehemẽter carus, Numantinis maximo terrori esset: ac sanè, quòd difficilimũ in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio. Quorũ alterũ, ex prouidentia timorem: alterum ex audacia temeritatem plerunque afferre solet. Igitur Imperator omnes

Quæ res uulgo admirationi est, & fere maximi latrones.

Virtus Iugurthæ

nes ferè res asperas per Iugurthã agere: in amicis habere: magis, magisq; eum in dies amplecti: quippe cuius neq; consilium, neq; inceptum ullum frustra erat. Huc accedebat munificẽtia animi, & ingenij solertia: quibus rebus sibi multos ex Romanis familiari amicitia cõiunxerat. Ea tẽpestate in exercitu nostro fuere cõplures noui, atq; nobiles: quibus diuitiæ bono, honestoq; potiores erant: factiosi, domi potentes, apud socios clari magis, quam honesti: qui Iugurthæ non mediocrẽ animum pollicitando accendebant, si Micipsa rex occidisset, fore uti solus regno Numidiæ potiretur in ipso maximã uirtutem, omnia Romæ uenalia esse. Sed postquã Numantia deleta P. Scipio dimittere auxilia, & ipse reuerti domum decreuit: donatũ atq; laudatum magnificè pro concione Iugurthã in Prætoriũ adduxit. Ibiq; secretò monuit, ut potius publicè, quã priuatim amicitiã populi Roma. coleret, *ne aliquibus largiri insuesceret: piculosè à paucis emi quod multorũ esset si pmanere uellet in suis artibus, ultro illi & gloriã, & regnũ uenturũ: sin properantius pergeret, pecuniã, & ipsum præcipitẽ casurum. Sic locutus, cũ literis eum, quas Micipsæ redderet, dimisit. Earũ sententia hec erat. Iugurthæ tui bello Numantino longè maxima uirtus fuit: quam rẽ certò scio tibi gaudio esse, Nobis ob merita sua carus est: ut idem Senatui, populoq; Ro. sit, summa ope nitemur. Tibi quidẽ pro nostra amicitia gratulor. En habes uirũ dignum te, atq; auo suo Masinissa. Igitur Rex ubi ea quæ fama acceperat, ex literis Imperatoris ita esse cognouit, tũ uirtute, tum gratia uiri permotus, flexit animũ suum & Iugur-

pretoriũ.

*neuquibus.

finis epistolæ.

Iugurtham beneficijs uincere aggreßus est: statimq; eum adoptauit, & testamento pariter cũ filijs hæredẽ instituit. Sed ipse paucos post annos morbo, atq; ætate confectus, cũ sibi finẽ uitę adesse intelligeret, corã amicis, & cognatis, itẽq; Adherbale, & Hiempsale filijs, huiuscemodi uerba cũ Iugurtha fertur habuisse:

MICIPSAE VERBA.

Paruũ ego te Iugurtha amißo patre, sine spe, sine opibus, in meũ regnum accepi, existimans nõ minus me tibi quàm liberis, si genuißẽ, ob beneficia, carum fore, neq; ea res falsum me habuit. Nam ut alia magna, & egregia tua facta omittã, nouissimè rediẽs Numantia me, regnũq; meum gloria decorasti: tuaq; uirtute nobis Romanos ex amicis amicißimos fecisti: in Hispania nomẽ familiæ nostræ renouatũ est. Postremò, quòd difficillimũ inter mortales est, gloria inuidiã uicisti. Nunc quoniã mihi natura finẽ uitæ facit, per hanc dextram, regni fidem moneo, obtestorq; te: ut hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere, quã sanguine coniunctos retinere.* NON *exercitus, neq; thesauri præsidia regni sunt, uerùm amici: quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio, & fide parãtur. Quis autem amicior, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies, si tuis hostis fueris? Equidem ego regnũ uobis trado firmũ, si boni eritis: si mali, imbecillum.* NAM *concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Cæterum ante hos te Iugurtha, qui ætate, & sapientia prior es, ne aliter quid eueniat, prouidere decet.* NAM *in omni*

[Margin: exordium a commemoratione beneficiorum. — * renouasti. — propositio — γνώμη. — confirmatio, Munimenta regnorum sunt boni amici, inquit Cicero. — Adhortatio Iugurthæ priuata.]

*omni certamine,qui opulentior est,etiã si accipit iniuriam:tamen quia plus potest,facere uidetur. Vos aũt Adherbal,& Hiempsal colite,& obseruate talẽ hunc uirum:imitamini uirtutem:& enitimini,ne ego meliores liberos sumpsiße uidear,quàm genuiſſe. Ad ea Iugurtha,tametsi Regẽ ficta locutum intelligebat,& ipse longè aliter animo agitabat:tamẽ ꝑ tẽpore benignè respondit. Micipsa paucis post diebus moritur. Postq̃ illi more regio iusta magnifice fecerant,Reguli in unũ conuenere:ut inter se de cunctis negocijs disceptarẽt. Sed Hiẽpsal,qui minimus ex illis erat natura ferox, ẽt antè ignobilitatẽ Iugurthæ,quia materno genere impar erat despiciens,dextra Adherbalẽ adsedit:ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Deinde tamen,uti ætati cõcederet fatigatus à fratre,uix in alterã partẽ traductus est. Ibi cũ multa de administrando Imperio dißererẽt. Iugurtha inter alias res ait,oportere quinquennij cõsulta,et decreta omnia rescindi. Nã per ea tempora confectũ annis Micipsam,parum animo ualuiſſe. Tum idẽ Hiẽpsal placere sibi respondit. Nam ipsum illũ tribus his proximis annis adoptione in regnum perueniſſe. Quod uerbum in pectus Iugurthæ altius, quã*quisq; ratus erat descendit. Itaq; ex eo tẽpore,ira,& metu anxius moliri,parare:atq; ea modò in animo habere, quibus per dolum Hiempsal caperetur. Quę ubi tardius procedunt,neq; lenitur animus ferox:statuit,quouis modo inceptum perficere. Primò conuentu,quem ab Regulis factum suprà memoraui, propter dißensionem placuerat diuidi thesauros,finesque Imperij singulis*

Adhortatio aliorũ.

Finis orationis.

Iusta facere.

Occasio feuiẽdi Iugurthæ ob lata.

*qsquã

gulis constitui. Itaq; tempus ad utranq; rem decernitur; sed maturius ad pecuniam distribuendam. Reguli intereà in loca propinqua thesauris, alius alio cōcesse re. Sed Hiempsal in oppido Thirmida fortè eius utebatur domo, qui proximus lictor Iugurthæ, carus, acceptusq; ei semper fuerat, quē ille casu ministrum oblatum promissis onerat: impellitq;, uti tanquam suam domum uisēs eat, portarum claues adulterinas paret: nam ueræ ad Hiempsalem referebantur: ceterùm ubi res postularet, seipsum cum magna uenturum manu. Numida mādata breui conficit: atq; uti doctus erat, noctu, Iugurthæ milites introducit, qui postquā in ædes irrupere, diuersi, Regem quærere, dormiētes alios, alios occursātes interficere: scrutari loca abdita: clausa effringere, strepitu, & tumultu oīa miscere: cū interim Hiempsal reperitur, occultās se in tugurio mulieris ancillæ, quò initio pauidus, & ignarus loci profugerat. Numidę caput eius, uti iussi erant, ad Iugurtham referunt. Ceterū fama tanti facinoris per omnē Africam breui diuulgatur, Adherbalēm, oēsq;, qui sub Micipse imperio fuerant, metus inuadit. In duas partes discedunt Numidæ: plures Adherbalem sequuntur; sed illū alterū bello meliores. Igitur Iugurtha, q̄ maximas pōt copias armat, urbes partim ui alias uolūtate imperio suo adiungit: omni Numidiæ imperare parat. At Adherbal, tametsi Romā legatos miserat, q Senatū docerēt de cæde fratris, & suis fortunis: tamē, fretus multitudine militū parabat armis cōtēdere. Sed ubi res ad certamē uenit, uictus ex p̄lio p̄fugit ī p̄uinciā: ac deinde Romam cōtendit. Tū Iugurtha patratis consi-

Scilicet Iensi Iugurthæ, p̄pter crudelitatem.

Contendere armis.

consiliis, postquã omni Numidia potiebatur in ocio, facinus suum, cũ animo reputans, timere po.Ro.neq; aduersus iram eius usquã, nisi in auaritia nobilitatis, & pecunia sua spẽ habere. Itaq; paucis diebus cũ argento, & auro multo legatos Romam mittit: queis praecipit, uti primum ueteres amicos magis muneribus expleant: deinde nouos acquirant: postremò quemcunq; possint largiẽdo, parare ne cunctentur. Sed ubi Romã legati uenere, & ex pcepto regis hospitibus, aliisq́; quorum ea tempestate in Senatu auctoritas pollebat, magna munera misere: tanta commutatio incessit, ut ex maxima inuidia, in gratiã, & fauorem nobilitatis Iugurtha ueniret. Quorum pars spe, alii praemio inducti, singulos ex Senatu ambiendo nitebantur, ne grauius in eum consuleretur. Igitur ubi legati satis confidunt, die constituto Senatus utrisque datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

explere muneribus.

ADHERBALIS VERBA.

Patres cõscripti, Micipsa pater meus moriẽs mihi pcepit, uti regni Numidiae tantũmodo procurationẽ existimarẽ meam: ceterum ius & imperium eius penes uos esse: simul eniterer domi, militiaéque q̃ maximo usui esse po.Ro. uos mihi cognatorũ, uos affinium loco ducerem. Si*ea fecißem, in uestra amicitia exercitũ, diuitias, munimẽta regni me habiturũ. Quae pcepta patris mei cũ agitarẽ: Iugurtha homo omniũ quos terra sustinet, sceleratissimus, contempto imperio uestro, Masinißae me nepotẽ etiam à stirpe sociũ, atq; amicũ po.Ro. regno, fortunisq́; omnibus expulit. Atq; ego P.C. quoniam eò miseriarũ uenturus eram, uellem

exordium ab officio.

*ita

propositio

confirmatio a surae psonae meritis.

uellem potius ob mea, q̃ ob maiorum meorũ beneficia me posse à uobis auxilium petere: ac maximè deberi mihi beneficia à populo Ro. quibus utinã non egerem, sed ea si desideranda erãt, uti debitis uterer. Sed quoniam parum tuta per se ipsa probitas est, neq; mihi in manu fuit Iugurtha, qualis foret: ad nos cõfugi. P. C. quibus, quod mihi miserrimum est, cogor prius oneri, quàm usui esse. ceteri reges, aut bello uicti in amicitiã à uobis recepti sunt, aut in suis dubijs rebus societatem ue strã ad petiuerunt. Familia nostra cũ populo Ro. bello Carthaginiensi amicitiã instituit: quo tẽpore magis fides eius, quàm fortuna petenda erat. Quorũ progeniem uos P. C. nolite pati me nepotẽ Masinissæ, frustra à uobis auxilium petere. Si ad impetrandũ nihil caussæ haberem, præter miserandam fortunam: quod paulò antè Rex genere, fama, atq; copijs potẽs, nũc deformatus ærumnis, inops, alienas opes expecto tamen erat maiestatus po. Ro. prohibere iniuriã: neq; pati, cuiusquam regnum per scelus crescere. Verùm ego his finibus eiectus sum, quos maioribus meis P. Ro. dedit: unde pater, & auus meus unà uobiscũ expulere Syphacem, & Carthaginienses. Vestra beneficia mihi erepta sunt, P. C. uos in mea iniuria despecti estis. Heu me miserum. Huccine Micipsa pater benefi cia tua euasere? ut quẽ tu parẽ cũ liberis tuis, regniq; participem fecisti, is potissimum stirpis tuæ extinctor sit? Nunquam ne ergo familia nostra quieta erit? sem per ne in sanguine, ferro, fuga uersabitur? Dũ Carthaginienses incolumes fuere, iure omnia sæua patiebamur: hostes à latere, uos amici procul: spes omnis in armis

a meritis familiæ. ab ipso ca su.

πάθος a beneficijs Micipsæ erga Iugurthã At regni illius calamitatibus alijs.

armis erat, Postq̄ illa pestis ex Africa eiecta est, læti pacē agitabamus: quippe, queis nullus hostis erat, nisi fortè quē nos iussissetis. Ecce aūt ex improuiso Iugurtha intolerāda audacia in scelere, atq; superbia se se efferens, fratre meo, atq; eodē propinquo suo interfecto, primum regnum eius, sceler sui prædā fecit: post ubi me ijsdem dolis nequit capere, nihil minus, q̄ uim, aut bellū expectantem, in imperio uestro (sicuti uidetis) extorrē patria, domo, inopem, & coopertum miserijs effecit, ut ubiuis tutius quàm in meo regno essem. Ego sic existimabam P. C. uti prædicantē audierā patrem meū, qui uestram amicitiam diligenter colerēt, eos multum laborem suscipere: ceterum ex omnibus maximè tutos esse. Quod in familia nostra fuit, p̄stitit, ut in omnibus bellis adesset uobis. Nos uti per ociū tuti simus, in manu uestra est. P. C. Pater nos duos fratres reliquit: tertiū Iugurthā beneficijs suis, ratus est nobis coniunctum fore. Alter eorum necatus est: alter ipse ego manus impias uix effugi. Quid agā? aut quò potissimum infelix accedā? generis præsidia omnia extincta sunt, Pater uti necesse erat naturæ concessit: fratri, quē minimè decuit, propinquus per scelus uitā eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, alium alia clades oppressit: capti ab Iugurtha, pars in crucē acti, pars bestijs obiecti sunt: pauci, quibus relicta est anima, clausi in tenebris, cum mœrore, & luctu morte grauiorem uitam exigunt. Si omnia, quæ aut amisi, aut ex necessarijs aduersa facta sunt, incolumia manerent: tamen si quid ex improuiso mali accidisset, uos implorarē P. C. quibus pro magnitudine Imperij, ius, &

A facili.

Amplificatio sceleris.

A necessario cur cōfugiat ad Romanos.

Amplificatio superioris argumenti.

& iniurias omnes curæ eſſe decet. Nunc uerò exul patria, domo, ſolus, atq; omnium honeſtarum rerũ egẽs, quò accedam? aut quos appellem? Nationes'ne, an reges? qui omne familiæ noſtræ ob ueſtram amicitiam infeſti ſunt, an quoquàm mihi adire licet, ubi non maiorum meorum hoſtilia monimẽta plurima ſint? an quiſquam noſtri miſereri poteſt, qui aliquãdo uobis hoſtis fuit? Poſtremò Maſiniſſa nos ita inſtituit P. C. ne quem coleremus, niſi pop. Ro. ne ſocietates, ne fœdera noua acciperemus: abundè magna præſidia nobis in ueſtra amicitia fore: ſi huic imperio fortuna mutaretur unà occidendum nobis eſſe. Virtute, ac Dĳs uolentibus, magni, & opulenti eſtis: omnia ſecunda, & obedientia ſunt: quò faciliùs ſociorum iniurias curare licet. Tantùm illud uereor, ne quos priuata amicitia Iugurthæ, parum cognita, tranſuerſos agat: quos ego audio ſumma ope niti, ambire, fatigare uos ſingulos, ne quid de abſente incognita cauſſa ſtatuatis: fingere me uerba, & fugam ſimulare, cui licuerit in regno manere. Quòd utinã illum, cuius impio facinore in has miſerias, proiectus ſum, eadem hæc ſimulãtem uideam: & aliquãdo, aut apud nos, aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur: ut ille, qui nũc ſceleribus ſuis ferox, atq; præclarus eſt, omnibus malis excruciatus, impietatis in parẽtem noſtrũ, fratris mei necis, mearũq; miſeriarum graues pœnas reddat. Iamiã frater animo meo cariſſime, quanquàm tibi immaturo, & unde mini me decuit, uita erepta eſt: tamen lætandum magis, quam dolẽdum puto caſum tuum. Non. n. regnum, ſed fugam, exilium, egeſtatem, & omnes has quæ me premunt

A neceſſario.

Confutatio.

A noto.

πάθος per apoſtrophen

munt erumnas, cũ anima simul amisisti. Aut ego infe lix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerum humanarum spectaculum præbeo: incertus quid agam: tuas ne iniurias persequar, ipse auxilij egens? an regno cõsulã? cuius uitæ, necisq; potestas, ex alienis opibus pendet? Vtinam emori, fortunis meis honestus exitus esset: ne uiuere contemptus uiderer, si defessus malis iniuriæ concessissem. Nunc quoniam neq; uiuere libet, neq; mori licet sine dedecore, P.C. oro uos per liberos, atq; parentes uestros, per maiestatem po. Ro. subuenit mihi misero: ite obuiam iniuriæ; nolite pati regnũ Numidiæ, quod uestrum est, per scelus, & per sanguinem familiæ nostræ tabescere. Postquã rex loquendi finem fecit, legati Iugurthæ largitione magis, quã caussa freti, paucis respondent: Hiempsalem, ob sæuitiam suam, Numidis interfectum: Adherbalem ultro bellum inferentem, postquã superatus sit, queri q iniuriam facere nequisset: Iugurthã ab Senatu petere, ne se alium putarent, ac Numãtiæ cognitus esset: neu uerba inimici, ante facta sua ponerent. Deinde utriq; curia egrediuntur, Senatus statim consulitur: fautores legatorũ, prætereà Senatus magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contemnere: Iugurthæ uirtutem laudibus extollere, gratia, uoce, deniq; omnibus modis ꝓ alieno scelere, & flagitio, sua quasi pro gloria nitebãtur. At contrà pauci, quibus bonum, & æquum diuitijs carius erat, subueniẽdum Adherbali, & Hiempsalis mortem seuerè uindicandam censebant, Sed ex omnibus, maximè Aemilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factiosus, auidus potentiæ, honoris, diuitiarum: ceterũ uitia

idest, often do quã instabiles sint res humanæ.

peroratio.

sua

*sua callidè occultans. Is postquam uidit Regis largitionem famosam, impudentemq́; ueritus (quod in tali re fieri solet) ne polluta licentia inuidiam accēderet, animū à consueta libidine continuit. Vicit tamen in Senatu pars illa, quę uero preciū, aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Iugurtham, & Adherbalem diuiderent. Cuius legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tū in Senatu potens, *qui Consul C. Graccho & M. Fuluio Flacco interfectis, acerrimè uictoriā nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha, tametsi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratissime *accipit: dando & pollicendo multa perfecit, uti famæ, fidei, postremò omnibus suis rebus, commodum regis anteferret. Reliquos legatos eadem uia aggressus, plerosque capit: paucis carior fides quàm pecunia fuit. In diuisione regni, quæ pars Numidiæ Mauritaniā attingit, agris, uirisq́; opulentior Iugurthæ traditur: illam alteram specie, quàm usu potiorem, quæ portuosior, & ædificiys magnis exornata erat, Adherbal possedit. Res postulare uidetur Africæ situm paucis exponere: & eas gentes quibus cum nobis bellum, aut amicitia fuit attingere. Sed quæ loca, & nationes ob calorem, aut asperitatem, item ob solitudines minus frequentata sunt, de his haud facilè compertum narrauerim: cetera quàm paucissimis absoluam.*

uicit pars maior meliorem.

quia

recepit.

idest habebat plus portuum

excursus quo amplificat, historiam.

IN diuisione orbis terræ, pleriq; ī parte tertia Africā posuere: pauci tantummodo Asiam, & Europā esse, sed Africā in Europa. Ea fines habet ab Occidēte, fretū nostri maris, & Oceani: ab ortu solis decliuē latitudinem

τοπαγρα-φία.
Neq; pluuia ibi multa est neque flumina propter mare falsum.

*tudinem:quem locũ Catabathmon incolæ appellãt. Mare sæuum,& importuosum:& ager frugũ fertilis, bonus pecori:arboribus infœcũdus, cœlo, terraq; penuria aquarũ:genus hominum salubri corpore, uelox, patiẽs laborum:plerosq; senectus dißoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere, nam morbus haud sæpe quenquã superat. Ad hoc malefici generis plurima animalia. Sed q mortales initio Africã habuerint, q postea accesserint, aut quõ inter se permißi sint: quanquã ab ea fama, quæ plerosq; obtinet, diuersum est: tamẽ uti libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatũ nobis est, utiq; rem sese habere cultores eius terræ putant, quã paucißimis dicã. Ceterùm fides eius rei penès auctores erit. Africã initio habuere Getuli, & Libyes asperi, incultiq;: queis cibus erat caro ferina, atque humi pabulũ, uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; lege, aut imperio cuiusquam regebãtur: uagi palãtes, quà nox coegerat, sedes habebãt. Sed postquã in Hispania Hercules, (sicuti Afri putant,) interijt: exercitus eius compositus ex uarijs gẽtibus, amißo duce, ac passim multis sibi imperium petentibus breui dilabitur: Ex eo numero Medi, Persæ, & Armenij nauibus in Africã transuecti, proximos nostro mari locos occupauere. Sed Persæ intra Oceanũ magis, hiq; alueos nauiũ inuersos ꝓ tigurijs habuere: quia neq; materia in agris, neq; ab Hispanis emẽdi, aut mutuãdi copia erat. Mare magnũ, & ignara lingua cõmercia prohibebãt. Hi paulatim per connubia getulos *sibi miscuere, & quia sæpe tentantes agros, alia deinde, atq; alia loca petiuerant, semetipsi Numidas appellauere. Ceterùm*

secum
A græca uoce νέμειν pasce re, unde Nomades dicti sunt .i. uagabundi & pascẽtes. & Vir. Et Nomadũ gentes.

adhuc

adhuc ædificia Numidarũ agrestiũ, quæ Mapalia illi vocant, oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauiũ carinæ sunt. Medis autem, & Armenijs accessere Libyes. Nã hi ꝓpius mare Africũ agitabant. Getuli sub sole magis haud ꝓcul ab ardoribus, hiq; maturè oppida habuere, nã freto diuisi ab Hispania, mutare res inter se instituerant. Nomen eorũ paulatim Lybies corrupere, Barbara lingua Mauros, ꝓ Medis appellãtes. Sed res Persarũ breui adoleuit, ac postea Numidiæ nomine propter multitudinẽ à parentibus digressi, possidere ea loca, quæ proximè Carthaginem Numidia appellatur. Deinde utriq; alteris freti finitimos armis, aut metu sub imperium suum coegere, nomen gloriãq; sibi addidere: magis hi, q ad nostrũ mare processerãt, quia Libyes; quã Getuli minus bellicosi: deniq; Africæ pars inferior, pleraq; ab Numidis possessa est, uicti omnes, in gentẽ, nomenq; imperantium concessere. Postea Phœnices, alij multitudinis domi minuẽdę gratia, pars imperij cupidine solicitata plebe, & alij nouarũ rerũ auidi, Hipponẽ, Adrumetum, Leptim, aliasq; urbes in ora maritima condidere, hæq; breui multum auctæ: Pars originibus suis ꝓsidio, aliæ decori fuere. Nã de Carthagine silere melius puto, quàm parũ dicere, quoniã aliò ꝓperare tẽpus monet. Igitur ad Catabathmõ, qui locus Aegyptũ ab Africa diuidit, secũdo mari prima Cyrene est, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interq; eas Leptis, deinde Aræ Philenõ, quẽ locũ Aegyptum uersus finẽ imperij habuere Carthaginienses. post Aliæ Punice urbes, cetera loca usq; ad Mauritaniã Numidæ tenent. Proximè Hispania Mauri sunt.

mapalia.

at alij nouarũ rerum auidis.

Super Numidiam Getulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius uagos agitare. Post eos, Aethiopes esse: deinde loca exusta solis ardoribus, Igitur bello Iurgurthino, pleraq; ex Punicis oppida, & fines Carthaginiensium, quos nouissime habuerant, po. Ro. per magistratus administrabat: Getulorum magna pars, et Numidiæ usq; ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant: Mauris omnibus Rex Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera ignarus pop. Ro. itemq; nobis neq; bello: neq; pace antea cognitus. De Africa, & eius incolis, ad necessitudinem rei satis dictum est.

imo iā ante erat Carthago redacta in formā prouinciæ.

Postquam diuiso regno legati Africa discessere, et Iugurtha contra timorē animi præmia sceleris adeptum sese uidet: certum esse ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ uenalia esse: simul, & illorū pollicitationibus accensus, quos paulò antè muneribus expleuerat in regnum Adherbalis animum intendit. Ipse acer, bellicosus: at is, quem petebat, quietus, imbecillis, placido ingenio, opportunus iniuriæ metuēs magis, quàm metuendus. Igitur ex improuiso, fines eius cum magna manu inuadit: multos mortales cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit pleraq; loca hostiliter cum equitatu accedit. Deinde, cum omni multitudine in regnum suum se conuertit: existimans Adherbalem dolore permotum, iniurias suas manu uindicaturū: eamq; rēbelli causam fore. Ad ille, quod neq; se parem armis existimabat, & amicitia populi Ro. magis, quàm Numidis fretus erat: legatos ad Iugurthā de iniuriis quæstum misit: qui tametsi contumeliosa dicta retulerāt, prius tamē omnia

occasio inuadendi regni Adherbalis.

intendere animum.

pati

*pati decreuit, quàm bellũ sumere. quia tentatũ anteà, secus cesserat. Neq; eo magis cupido Iugurthæ minue batur, quippe qui totum eius regnum animo iã inuase rat. Itaq; non uti anteà cum prædatoria manu, sed ma gno exercitu cõparato, bellum gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Ceterum quà per- gebat, urbes, agros uastare, prædas agere, suis animũ, hostibus terrorem augere. Adherbal ubi intelligit eò processum, uti regnum aut relinquendũ, aut retinendũ armis esset, necessario copias parat, & Iugurthæ ob- uius procedit. Interim haud lõge à mari prope Cirthã oppidũ, utriusq; exercitus consedit: & quia diei extre mum erat, *prælium non est inceptum. Sed ubi plerun que noctis processit, obscuro etiam tum lumine, milites Iugurthini signo dato castra hostiũ inuadunt: semisom nos partim, alios arma sumentes fugant, funduntque, Adherbal cum paucis equitibus Cirtham profugit. Et ni multitudo togatorum fuisset, quæ Numidas insequẽ tes à Mœnibus ꝓhibuit, uno die inter duos Reges cœ- ptum, atq; patratum bellum foret. Iugurtha oppidum circũsedit: uineis, turribusq;, & machinis omniũ gene rũ expugnare aggreditur: maximè festinans tẽpus le- gatorũ ante capere, quos ante præliũ factũ, ab Adher bale Romã missos audiuerat Sed postquàm Senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes in Africã legã tur: qui ambos Reges adeãt: Senatus populiq; Ro. uer- bis nũcient, uelle, & cẽsere eos ab armis discedere, ita seq; illisq; dignũ esse. Legati in Africã maturãtes ue- niunt: eò magis, ꝙ Romæ dũ proficisci parant, de præ- lio facto, & oppugnatione Cirthæ audiebatur. Sed is*

bellum sumere.

prædas agere.

*alij, prælium nondũ cõmissum

rumor clemens erat. Quorũ Iugurtha accepta oratione respondit, sibi neq; maius quidquam, neq; carius auctoritate Senatus esse: ab adolescẽtia ita se enisum, ut ab optimo quoq; pbaretur: uirtute, nõ malitia P. Scipioni summo uiro placuisse: ob easdẽ artes à Micipsa, non penuria liberorum, in regnum adoptatum esse: ceterũ quò plura bene, atq; strenuè fecisset, eo animum suum iniuriam minus tolerare: Adherbalem dolis uitæ suæ insidiatũ: qđ ubi cõperuisset, eius sceleri obuiã isse: pop. Ro. neq; rectè, neq; pro bono facturum, si ab iure gentium sese prohibuerit: postremò de omnibus rebus legatos Romam breui se esse missurum. Ita utriq; digrediuntur: Adherbalis copia appellandi non fuit. Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est, neq; ꝑpter naturam loci Cirtham armis expugnare potest: uallo, atq; fossa mœnia circundat, turres extruit, easq; præsidijs firmat: præterea dies, noctesq; aut ꝑ uim, aut dolis tentare: defensoribus mœnium præmia modò, modò formidinem ostentare: suos hortando ad uirtutem arrigere: prorsus intentus cuncta parare. Adherbal ubi intelligit oẽs suas fortunas in extremo sitas hostem infestum, spem auxilij nullã, penuria rerũ necessariarũ, bellum non posse trahi: ex his, qui unà Cirthã profugerant, duos maximè impigros delegit: eos multa pollicẽdo, ac miserando casum suũ confirmat, uti per hostium munitiones noctu ad ꝓximũ mare, dein Romã pergerẽt. Numidę paucis diebus iussa efficiũt. Literę Adherbalis in senatu recitatæ sunt, quarũ sententia hæc fuit.

Magna ingenia ægre ferunt iniuriam.

Captatio beneuolentiæ.

NOn mea culpa sæpe ad uos oratũ mitto. P. C. sed uis Iugurthæ subigit, quẽ tãta libido extinguendi me

di me inuasit, ut neq; nos, neq; Deos imórtales in ani mo habeat: sanguinē meum, q̄ omnia malit. Itaq; quin tum iam mensem socius, & amicus populi Ro. armis obsessus teneor, neq; mihi Micipsæ patris mei benefi cia, neq; uestra decreta auxiliantur: ferro, an fame a crius urgear incertus sū. Plura de Iugurtha scribere dehortatur me fortuna mea: ēt ante exptus sum parū fidei miseris esse: nisi tamen intelligo illū, suprà q̄ ego sum pētere: neq; simul amicitiā uestrā, & regnū meū sperare. Vtrū grauius existimet, nemini occultū est. Nam initio occidit Hiempsalē fratrem meum: deinde patrio regno me expulit, Quæ sanè fuerint nostræ iniu riæ, nihil ad uos Verum nunc regnū uestrū armis te net: me, quē uos Imperatorē Numidis imposuistis, clau sum obsidet: legatorum uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid est reliquum, nisi uis uestra, qua moueri possitē: nam ego quidē uellem, et hæc quę scribo & illa, quæ anteà in senatu questus sum, uana forent potius quam miseria mea fidē uerbis faceret. Sed quo niā eò natus sum, ut Iugurthæ scelerum ostentui essē: non iam mortē, neq; ærumnas tantūmodo inimici Im perii, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numi diæ, quod uestrum est, uti libet cōsulite: me ex mani bus impiis eripite, per uos, per maiestatem imperii, p amicitiæ fidē: si ulla apud uos memoria remanet aui mei Masinissæ. His literis recitatis, fuere qui exerci tū in Africā mittendū censerent, & quàmprimū Ad herbali subueniendū: de Iugurtha interim uti consule retur, quoniam non paruisset legatis. Sed ab iisdē illis fautoribus Regis summa ope enisum est, ne tale de-

Narratio.

Amplificatio a circūstantijs.

a po. Rom. commodo

Propositio

Amplificatio.

cretum fieret: Ita bonum publicū, ut in plerisq; negocijs solet priuata gratia deuictum. Leguntur tamē in Africā maiores natu nobiles, amplis honoribus usi, in queis fuit M. Scaurus, de quo supra memorauimus, cōsularis, & tū in Senatu princeps. Hi q in inuidia res erat, simul & à Numidis obsecrati, triduo nauim ascēdere: deinde breui Vticā adpulsi, literas ad Iugurthā mittunt, q̄ ocyssime ad prouinciam accedat: seq́, ad eū ab Senatu missos. Ille ubi accepit homines claros, quorū auctoritatē Romæ pollere audierat, contra inceptū suū uenisse: primò commotus metu, atq; libidine, diuersus agitabatur. Timebat irā Senatus, ni paruisset legatis: porrò animus cupidine cæcus, ad inceptū scelus rapiebatur, uicit tamen in auido ingenio prauū consiliū. Igitur exercitu circundato, summa ui Cirthā irrūpere nititur, maximè sperans diducta manu hostium, aut ui, aut dolis sese casum uictoriæ inuenturū. Quod ubi secus procedit, neq; quod intenderat, efficere potest, ut prius, quam legatos conueniret, Adherbalis potiretur: ne amplius morando Scaurum, quē plurimum metuebat, incenderet, cū paucis equitibus in prouinciā uenit. Ac tametsi Senatus uerbis graues minæ nūciabātur, quòd ab oppugnatione non desisteret: multa tamē oratione consumpta, frustra legati discessere. Ea postquā Cirthæ audita sunt, Italici, quorū uirtute mœnia densensabantur, confisi, deditione facta propter magnitudinē populi Ro. inuiolatos sese fore, Adherbali suadent uti sese, & oppidū Iugurthæ tradat: tantum ab eo uitam paciscatur: de ceteris Senatui curæ fore. at ille, tametsi omnia potiora fide Iugurthæ rebatur,

γνώμη.

scilicet ad uulgus q̄d nobilitas plebis animosiritas fet desertos afflicto stge.

præsidium Romanū.

cū non dubitaret de inuidia Iugurthæ.

batur,tamen qa penes eosdē)si aduersaretur,)cogēdi potestas erat,ita uti censuerāt Italici deditionē facit.

IVgurtha in primis Adherbalē excruciatū necat: deinde oēs puberes Numidas,atq; negociatores ꝑmiscue,uti quisq; armatus obuius fuerat, interfecit. Quod postquā Romæ cognitū est, & res in Senatu agitari cœpit:ijdem ministri Regis interpellando,ac sæpe gratia,interdū iurgijs trahendo tēpus,atrocitatem facti leniebant. At ni C. Memmius Tribunus plebis designatus,uir acer,& infestus potentiæ nobilitatis, populū Romanum edocuisset id agi, ut per paucos factiosos scelus Iugurthæ condonaretur:profectò omnis inuidia prolatādis consultationibus dilapsa foret:tanta uis gratiæ,atq; pecuniæ regis erat. Sed ubi Senatus delicti conscientia populū timet:lege Sempronia, prouinciæ futuris consulibus Numidia,atq; Italia decretæ sunt.Consulesq; declarati sunt P.Scipio Nasica L.Bestia Calphurnius : Numidia Calpurnio,Scipioni Italia obuenit.Deinde exercitus,qui in Africā portaretur,scribitur: stipendiū,aliaq; quæ bello usui forēt, decernūtur. At Iugurtha cōtra spem nuncio accepto: quippe cui Romæ oīa uenū ire in animo hæserat:filiū, & cum eo duos familiares ad Senatū legatos mittit: hisq; uti illis,quos Hiempsale interfecto miserat,præcepit,ut omneis mortaleis pecunia aggrediantur.Qui postquā Romā aduentabant, Senatus à Bestia consultus est,placeret,ne legatos Iugurthæ recipi mœnibus: ijq; decreuere,nisi regnum ipsumq; deditum uenisset, uti diebus proximis decem Italia* decederent , Consul Numidis ex Senatus decreto nunciari iubet.

epiphonema.

apparatus belli primum suscepti aduersus Iugurtham.

*excederent.

* legat ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius parato exercitu, *legit sibi hoĩes nobiles factiosos, quorũ auctoritate, quæ deliquisset, munita fore sperabat, in queis fuit Scaurus, cuius de natura, et habitu supra memorauimus. Nã in cõsule nostro, multæ bonæq; artes animi, & corporis erãt: quas omneis auaritia ꝑpediebat: patiens laborũ acri ingenio, satis prouidens, belli haud ignarus, firmissimus contra pericula, & insidias. Sed legiones per Italiã Rhegium, atq; inde Siciliam, porrò ex Sicilia in Africam trãsuectæ sunt. Igitur Calpurnius in initio paratis cõmeatibus, acriter Numidiã ingressus est: multosq; mortales, & urbes aliquot pugnando cœpit. Sed ubi Iugurtha pecunia p legatos tentare: belliq;, quod administrabat, asperitatem ostendere cœpit animus æger auaritia facilè conuersus est. Ceterum socius, & minister omniũ consiliorũ assumitur Scaurus: qui tametsi à principio plerisq; ex factione eius corruptis, acerrime Regem impugnauerat: tamẽ magnitudine pecuniæ à bono, honestoq; in prauum abstractus est. Sed Iugurta primũ tãtũmodo belli morã redimebat: existimãs sese interim aliqd Romæ precio, aut gratia affecturũ. Postea uerò quã participẽ negocij Scaurũ accepit, in maximãspẽ adductus recuperãdæ pacis, statuit cũ eis de omnibus pactionibus ꝑsens agere. Ceterum interea fidei causa mittitur à Consule Sextus Quæstor in oppidũ Iugurthæ Vaccam. Cuius rei species erat acceptio frumẽti, quod Calpurnius palàm legatis imperauerat: quoniã de ditionis mora induciæ agitabantur. Igitur Rex uti cõstituerat, in castra uenit, ac pauca ꝑsenti consilio locutus,

[Margin notes: τάξος. — In ultima ora Italiæ.]

cutus, de inuidia sui facti, atq; ut in deditionẽ acciperetur; reliqua cũ Bestia, & Scauro secreta transegit. Deinde postero die quasi per Satyram legẽ, sententiis exquisitis, in deditionem accipitur. Sed uti pro cõsilio imperatũ erat, elephãti XXX. pecus, atq; equi multi, no cũ paruo argenti pondere, Quæstori traduntur: Calphurnius Romam ad magistratus rogandos proficisci tur. In Numidia, & exercitu nostro pax agitabatur. Postq̃ res in Africa gestas, quoq; modo actæ forent, fama diuulgauit: Romæ per oẽs locos, & conuẽtus, de facto Consulis agitari: apud plebem grauis inuidia, patres soliciti erant: probarent ne tantum flagitiũ, an decretum Consulis subuerterẽt, parũ cõstabat. Ac maxime eos potentia Scauri, q͂ is auctor, & socius Bestię ferebatur, à uerò, bonoq; impediebat. At C. Mẽmius, cuius de libertate ingenij, & odio potentiæ nobilitatis suprà diximus inter dubitationẽ, & moras Senatus in concionibus populũ ad uindicandũ hortari: monere, ne Rẽp. ne libertatẽ suã desererẽt: multa supba, & crudelia facinora nobilitatis ostendere: prorsus intẽtus omni modo plebis animũ accendebat. Sed quoniã ea tẽpestate Romæ Memmij facundia clara, pollẽsq; fuit decere, existimaui unã ex tam multis orationem eius perscribere. Ac potissimùm eã dicã, quam incõcione post reditũ Bestię huiuscemodi uerbis disseruit.

C. MEMMII ORATIO.

M*Vlta me dehortantur à uobis Quirites, ni studiũ Reip. omnia superet, opes factionis, uestra patientia, ius nullũ, ac maxime quòd innocentiæ plus periculi, quàm honoris est. Nã illa quidem piget dicere, his annis* Infanatio

quindecim, q̃ ludibrio fueritis superbiæ paucorum : q̃ fœ le, quamq; multi perierint ueſtri defenſoris: ut nobis animus ab ignauia, atq; ſocordia corruptus ſit: q ne nunc quidẽ obnoxij inimicis exurgitis, atq; etiam nunc timetis, eos quibus uos decet terrori eſſe. Sed

* obuiā *quanquã hęc talia ſunt, tamẽ *obuiam ire factionis potentiæ animus ſubigit. Certè ego libertatem, quæ mihi à parente meo tradita eſt, experiar: uerum id fruſtrà,*

occupatio *an ob rem faciam, in ueſtra manu ſitum eſt. Quirites. Neq; ego uos hortor, quod ſæpe maiores ueſtri fecere, uti cõtra iniurias armati eatis. Nihil ui, nihil ſeceſſione opus eſt, neceſſe eſt ſuomet ipſi more præcipites*

narratio calamitatum plebis. *eant. Occiſo Tiberio Graccho, quẽ Regnum ſibi parare aiebant, in plebẽ Romanã quæſtiones graues habitæ ſunt. poſt C. Gracchi, & M. Fuluij cædem, item ueſtri ordinis multi mortales in carcere necati ſunt. Vtriuſq; cladis non lex, uerũ libido eorũ finẽ fecit. Sed ſanè fuerit regni reparatio, plebi ſua iura reſtituere quicquid ſine ſanguine ciuiũ ulciſci nequit iure factũ ſit. Superioribus annis taciti indignabamini ęrariũ ex pilari: Reges, & populos liberos paucis nobilibus uectigal pẽdere: penes eoſdẽ, et ſummã gloriã & maximas diuitias eſſe: tamẽ hæc talia facinora ĩpune ſuſcepiſſe, parũ habuere. Itaq; poſtremò leges maieſtas ueſtra diuina, & humana cĩa hoſtib. tradita sũt. Neq; eos, q ea fecere pudet, aut pænitet: ſed incedũt p ora ue*

adhortatio ad recuperandam libertatẽ & eſt à minori. *ſtra magnifice: ſacerdotia, et cõſulatus, pars triũphos ſuos oſtentãtes: pinde quaſi ea honori, nõ p̃dę habeãt. Serui ære parati, iniuſta imperia dominorum nõ perferunt. Vos Quirites in Imperio nati, æquo animo*

ſerui-

seruitutē toleratis? At qui sunt, hi qui Rēp. occupauere, homines sceleratissimi, cruentis manibus, immani auaritia, nocētissimi, & ijsdē supbissimi, quibus fides, decus pietas, postremò honesta, atq; inhonesta oīa quę stui sunt. Pars eorū occidisse Tribunos plebis, alij quæstiones iniustas, pleriq; cædē in uos fecisse, pro munimento habent. Itaq; quàm quisq; pessimè fecit. tā maxime tutus est. metū à scelere suo ad ignauiam uestrā trāstulere, quos omnes eadē cupere, eadem odiße, eadem metuere in unum coegit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quod si tam uos libertatis curam haberetis, quàm illi ad dominationē accēsi sunt, profectò neq; Resp. sicuti nunc, uastaretur, & beneficia uestra penes optimos, non audacissimos forēt. Maiores uestri parandi iuris, & maiestatis cōstituendæ gratia, bis per secessionē armati Auentinum montē occupauere, uos ꝓ libertate, quā ab illis accepistis, non ne summa ope nitemini? atq; eo uehemētius, quo, maius dedecus est, parta amittere, q̄ omnino non parauiße? Dicet aliquis. quid igitur censes? Vindicandū in eos, qui hosti prodidere Remp. nō manu neq; ui, qđ magis uos fecisse, quā illis accidiße indignū est: uerū q̄stionibus, & indicio ipsius Iugurthæ. q. si deditius est, pfectò iussis uestris obediens erit, sin ea cōtēnit, s. æstimabitis, qualis illa pax, aut deditio sit: ex qua ad Iugurthā scelerū impunitas, ad paucos potentes maxime diuitiæ, ad Rēp. dāna, atq; dedecora peruenerint. Nisi fortè dominationis eorū satietas nō dum etiā uos tenet; & illa, quàm hæc tempora magis placent, cum regna, prouinciæ, leges, iura, iudicia, bella, atq;

ab exēplo maiorum item a minoribus.

consilium

ab incommodo.

atq; paces, postremò diuina, & humana omnia penes paucos erãt: uos aũt, hoc est po. R. inuicti ab hostibus, Imperatores omniũ gentiũ, satis habebatis animã retinere. Nã seruitutem quidem quis uestrũ recusare audebat? Atq; ego tametsi uirum flagitiosissimũ existimo impune iniuriã accepisse: tamen uos sceleratissimis hominibus ignoscere, quoniã ciues sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciem casura esset. Nã & illos, quantũ importunitatis habent, parum est impunè male fecisse: nisi deinde faciũdi licẽtia eripiatur. Et uobis æterna solicitudo remanebit: cũ intelligetis aut seruiendũ esse, aut per* manus libertatẽ retinẽdã. Nam fidei quidẽ, & concordiæ quæ spes est? Dominari illi uolũt, uos liberi esse: facere illi iniurias, uos ꝓhibere: postremò socijs uestris ueluti hostibus, hostibus ꝓ socijs utuntur. Põt ne in tam diuersis mentibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorq; uos, ne tantũ scelus impunitũ omittatis, nõ peculatus ærarij factus est: neque per uim socijs ereptæ pecuniæ. Quæ quanquã grauia sunt: tamẽ cõsuetudine iã ꝓ nihilo habẽtur. Hosti acerrimo prodita senatus auctoritas proditũ Imperiũ uestrũ est: domi, militiæq; Resp. uenalis fuit. Quæ nisi quæsita erũt, nisi uindicatũ innoxios quid erit reliquũ, nisi ut illis, qui ea fecere, obedientes uiuamus? NAM impunè quidlibet facere, id est Regẽ esse. Neq; ego uos Quirites hortor, ut iã malitis ciues uestros ꝑperã, q̃ rectè fecisse: sed ne ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc in Rep. multò præstabat beneficij, quam maleficij, immemorem esse. Bonus tantummodo segnior fit, ubi negligas: at malus impro-

Virum, superfluum uidetur.

ab exẽplo facti.

* alias uim

peroratio.

amplificatio, per collationem.

γνώμη.

ut discernatis bonos a malis.

bior. Ad hoc si iniuriæ nõ sint, haud sæpe auxilij egeas.

HAec, atq; alia huiuscemodi sæpe dicendo C. Mẽmius pop. Ro. persuadet, uti L. Cassius, qui tum prætor erat, ad Iugurthã mitteretur: eumq;, interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio Regis Scauri, & reliquorũ, quos pecuniæ captæ arcessebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti à Bestia exercitui præerãt, sicuti morẽ imperatoris sui, plurima, et flagitiosissima facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, elephantes Iugurthæ traderẽt. alij perfugas uenderẽt: pars ex pacatis prædas agebant: tãta uis auaritiæ in animos eorũ, ueluti tabes, inuaserat. At Cassius po. Ro. perlata rogatione à C. Memmio, ac percussa omni nobilitate, ad Iugurthã proficiscitur: eiq; timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, persuadet, quoniam se po. Ro. dedisset, ne uim, quàm misericordiã eius experiri malit: priuatim præterea fidem suã interponit, quam ille non minoris, quàm publicam ducebat: talis ea tempestate fama de Cassio erat. Igitur Iugurtha contra decus Regium, cultu, quàm maximè miserabili, cũ Cassio Romã uenit. At tametsi in ipso magna uis animi erat confirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut scelere cũcta ea gesserat, quæ supra diximus. C. tamen Bebium Tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius, & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius aduocata concione: Quanquam Regi infesta plebs erat: & pars in uincula duci iubebat: pars nisi socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi: dignitati magis, quàm iræ cõsulẽs, se dare

qui iam ante Romã ad comitia profectus fuerat.

quos corruperat.

dare motus, & animos eorum mollir. Postremò cõfirmare fidem publicã per sese inuiolatam fore. Pòst ubi silentium cepit producto Iugurtha, uerba facit: Romę, Numidiæq; facinora eius memorat, scelera in patrẽ, fratresq; ostendit, quibus iuuantibus, qbusq; ministris ea egerit, quanquàm intelligat po. Ro tamen uelle manifesta magis ex illo habere. Si uerum aperiat, in fide, & clementia po. Ro. magnam spem illi sitam: sin reticeat, non focys saluti fore: sed se, suasq; *spes corruptum. Deinde, ubi Memmius dicendi finem fecit, & Iugurtha respondere iussus est, C. Bebius tribunus plebis, quem pecunia corruptum supra diximus, Regẽ tacere iubet, ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat uehementer accensa, terrebat eum clamore, uultu, sæpe impetu, atq; alijs omnibus, quæ ira fieri amat: uicit tamen impudẽtia. Ita populus ludibrio habitus, ex concione discessit. Iugurthæ, Bestiæq;, & ceteris, quos illa quæstio exagitabat, animi augescunt. Erat ea tẽpestate Romæ Numida quidam nomine MassiuaGulussę filius, Masinissæ nepos, qui quia in dissensione regũ, Iugurthæ aduersus fuerat, dedita Cirtha & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. Huic Spurius Albinus, qui proximo anno post Bestiã cũ Quinto Minutio Rufo consulatũ gerebat, persuadet, quoniã è stirpe Masinissæ sit. Iugurthãq; ob scelera inuidia cũ metu urgeat, regnũ Numidiæ ab Senatu petat. Auidus cõsul belli gerundi, *mouere, q̃ senescere, oĩa malebat. Ipsi prouincia Numidia, Minutio Macedonia euenerat. Quæ postquàm Massiua agitare cœpit, neq; Iugurthæ in amicis satis præsidy est, quod eorum alium conscientia,

* aliter opes, quod alioquin dicimus frustra ipe.

re infecta intercedente Bebio

occasio sequentis belli dimissio Iugurthæ.

alias mouere

tia,alium mala fama,& timor impediebat: Bomilcari proximo,ac maximè fido sibi impat:precio,sicuti multa cōfecerat,insidiatores Massiuæ paret,ac maximè occulte. Sin id parum procedat,quouis modo Numidā interficiat. Bomilcar maturè regis mandata exequitur: per homines talis negocij artifices,itinera,egressusq; eius,postremò loca,atq; tempora cuncta explorat:deinde,ubi res postulabat,insidias tendit. Igitur unus ex eo numero,qui ad cædē parati erāt, paulo incōsultius Massiuā aggreditur,illumq; obtruncat. Sed ipse deprehensus multis hortantibus,& in primis Albino Cōsule,indicium profitetur. Fit reus magis ex æquo & bono, quàm ex iure gentium Bomilcar comes eius,qui Romā fide publica uenerat. At Iugurtha manifestus tāti sceleris,non prius omisit contrā uerum niti: quā animaduertit,super gratiam,atq; pecuniam suam inuidiam facti esse. Igitur quanquā in priore actione ex amicis quinquaginta uades dederat,regno magis quā uadibus consulens,clàm in Numidiā Bomilcarem dimittit:ueritus ne reliquos populares metus inuaderet parendi sibi,si de illo supplicium sumptū foret. Et ipse paucis diebus eodem profectus est:iussus à Senatu,Italia decedere. Sed postquàm Roma egressus est, fertur eò sæpe tacitus respiciens, postremò dixisse:urbem uenalem & maturè perituram,si emptorem inuenerit.

oderunt peccare, mali formidine pœnę. Ne si res palam fiat, contra publicā fidē, egisse iudicetur. insidias tēdere, quod nos struī dicimus.

INterim Albinus renouato bello,cōmeatū,stipēdiū aliaq;,quæ militibus usui forēt,maturat in Africā portare:ac statim ipse ꝓfectus est,uti ante comitia, q tēpus haud longè aberat,armis,aut deditione,aut quouis modo bellū conficeret. At cōtra Iugurtha trahere omnia

Plutarchus dicit eum hoc dixisse, cum inductus fit, in triumph hā Roma.

omnia:& alias:deinde alias moræ caussas facere:polliceri deditionẽ,ac deinde metũ simulare,instãti cedere:& paulò post,ne sui diffiderẽt,instare:ita belli mõ, modò pacis mora cõsulem ludificare. Ac fuere,qui tũ Albinum haud ignarũ consilij regis existimarent. Neque ex tanta properantia tam facilè tractũ bellum,socordia magis quàm dolo crederent. Sed postquàm dilapso tẽpore comitiorũ dies aduentabat, Albinus Aulo fratre in castris,ꝓ prætore relicto, Romam decessit. Ea tempestate Romæ seditionibus tribunitijs atrociter Resp. agitabatur. Publius Lucullus,& Lucius Anius Tribuni plebis,resistentibus collegis, cõtinuare magistratũ nitebantur,quæ dissensio totius anni comitia impediebat. Ea mora in spẽ adductus Aulus,quẽ ꝓ Pretore in castris relictũ suprà diximus,aut cõficiẽdi belli,aut terrore exercitus ab Rege pecuniæ capiũdæ,milites mẽse Ianuario ex hybernis ĩ expeditionẽ euocat: magnisq; itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidũ Suthul,ubi regis thesauri erant. Quod,quanquã & sæuitia tẽporis,& opportunitate loci,neq; capi,neq; obsideri poterat:nã circũ murum situm in prærupti montis extremo,planicies limosa hyemalibus aquis paludẽ fecerat, tamẽ aut simulandi gratia,quo regi formidinẽ adderet,aut cupidine cæcus ob thesauros oppidi potiũdi,uineas agere,aggerẽ iacere:aliaq; , q̃ cœpto usui forẽt,ꝓperare. At Iugurtha cognita uanitate,atq; imperitia legati,subdolè eius augere amẽtiã:missitare supplicãtes legatos.ipse quasi uitabũdus ꝑ saltuosa loca, & tramites exercitũ ductare. Deniq; Aulũ spe pactiõis pepulit,uti relicto Suthule,ĩ abditas regiones sese ueluti cedentem

Liuius ludificari dicit, sed antiquitas usurpat utrunque

quod legitimo tempore non mittebatur successor.

cedētem insequeretur:ita delicta occultiora fore. Interea ꝑ homines callidos, die noctuq; exercitū tentabat: Cēturiones, ducesq; turmarū, partim uti trāsfugerent, corrumpere: alij, signo dato, locū uti desererent. Quæ postq̄ ex sententia instruxit, intēpesta nocte de improuiso cū multitudine Numidarū Auli castra circūuenit. Milites Romani perculsi tumultu insolito, arma capere: alij sese abdere: pars territos cōfirmare: trepidare: omnibus locis uis magna hostium, cęlum nocte, atq; nubibus obscuratū: periculū anceps: postremò fugere, an manere, tutius foret, incerto erat. Sed ex eo numero, quos pauloantè corruptos diximus, cohors una Ligurū, cū duabus turmis Thracū, & paucis gregarijs militibus trāsiere ad Regē: & Cēturio primipili tertiæ legionis per munitionē, quā uti defenderet, acceperat, locū hostibus introeundi dedit: eaq; Numidiæ cūcti irrupere: nostri fuga fœda, pleriq; abiectis armis, proximū collē occupauere: nox, atq; ꝑda castrorū, hostes, quò minus uictoria uterētur, remorata sunt. Deinde Iugurtha postero die cum Aulo in colloquio uerba facit, tametsi ipsum cū exercitu fame, & ferro clausum tenet, tamē se humanarum rerū memorem, si secū fœdus faceret. incolumes omnes sub iugū missurum, præterea uti diebus decem Numidia decederet. Quæ quāquā grauia, & flagitij plena erant, tamen q̄a mortis metu multabātur, sicuti Regi libuerat, pax conuenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt, metus, atque mœror ciuitatem inuasere, pars dolere pro gloria imperij, pars insolita rerum bellicarum timere libertati. Aulo omnes infesti, ac maximè qui bello sæpe præclari fuerāt, quòd armatus

illi maxime metuebant, qui ĩ periti rerũ nesciebant usu uenire, ut alias uincamur.

F

*matus dedecore potius, quàm manu fuiitẽ quæsierit. Ob ea consul Albinus ex delicto fratris inuidiã, ac demum periculum timens, Senatũ de fœdere consulebat: & tamen interim exercitui supplementũ scribere: ab socijs & nomine Latino auxilia accersere: deniq; omnibus modis festinare. Senatus, ita uti par fuerat, decernit, suo, atq; populi iniussu nullum potuisse fœdus fieri. Cõsul impeditus à Tribunis plebis, ne, quas parauerat copias, secum portaret, paucis diebus in Africam ꝓficiscitur. Nam omnis exercitus uti conuenerat, Numidia deductus in ꝓuincia hyemabat. Postquã eo uenit, quanquã persequi Iugurtham & mederi fraternæ inuidiæ animo ardebat, cognitis militibus, quos ꝑter fugam soluto imperio, licentia, atq; lasciuia corruperat, * & copia rerum, statuit nihil * sibi agitandum. Interea Romæ Brachus Mamillus Lemetanus Tribunus plebis rogationem ad populum promulgat uti quæreretur in eos: quorũ consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, quiq; ab eo in legationibus aut imperijs pecunias accepissent: qui elephantos, quiq; perfugas tradidissent: itemq; qui de pace, aut bello cũ hostibus pactiones fecissent: Huic rogationi partim cõscij sibi, alij ex partiũ inuidia pericula metuentes, quoniã apertè resistere nõ poterant, quin illa, & alia talia placere sibi faterẽtur, occultè per amicos, ac maximè, per homines Latini nominis, & socios Italicos ĩpedimẽta parabãt. Sed plebs incredibile est memoratu, quãtũ intẽta fuerit: quãtaq; ui rogationẽ iusserit, decreuerit, uoluerit: magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quàm cura Reip. tãta libido in partibus erat. Igitur ceteris metu perculsis,*

Margin notes: ex / subito; rogationẽ iubere.

is, M. Scaurus, quem legatũ Bestiæ fuisse suprà docui
mus, inter lætitiã plebis, & suorũ fugã, trepida etiam
ũ ciuitate, cùm ex Mamilli rogatione tres quæsitores
ogarentur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur.
ed quæstione exercitata aspere, uiolẽterq; ex rumore,
& libidine plebis: ut sæpe nobilitatem, sic ea tẽpestate
lebem ex secundis rebus insolentia ceperat. Ceterùm
nos partiũ popularium, & Senatus factionum, ac de-
nde omnium malarũ artium, paucis ante annis Romæ
rtus est ocio, atq; abundantia earũ rerum, quæ prima
nortales ducunt. Nã ante Carthaginem deletã, popu
us, & Senatus Romanus, placide, modesteq; inter se
ẽp. tractabãt: neq; gloriæ, neq; dominationes certamẽ
nter ciues erat: metus hostilis in bonis artibus ciuita
ẽ retinebat. Sed ubi illa formido mentibus decessit. s.
a, quæ secundæ res amant, lasciuia, atq; superbia in-
essere. Ita, quod in aduersis rebus optauerant, ocium
ostquã adepti sunt, asperius acerbiusq; fuit. Nanq;
æpere nobilitas dignitatẽ in superbiã, plebes liberta
em in libidinẽ uertere: sibi quisq; ducere, trahere, ra-
ere. Ita omnia in duas partes abstracta sunt: resp. q
nedia fuerat, dilacerata est. Ceterùm nobilitas factio
e magis pollebat: plebis uis soluta, atq; in multitudi
e dispersa, minus poterat. Paucorũ arbitrio belli, do-
niq; resp. agitabatur: penes eosdem ærariũ, prouinciæ,
nagistratus, gloriæ, triũphiq; erant: populus militia,
tq; inopia urgebatur. Prædas bellicas imperatores
um paucis diripiebant. Intereà parentes, aut parui li
eri militum, uti quisq; potẽtiori cõfinis erat, sedibus
ellebantur. Ita cũ potentia auaritia sine modo, mode

excursus de ciuilibus factionibus.

plebes.

ideſt, nulli us rei ratio nem habe bant.

ſtiaq; inuadere, polluere, & uaſtare omnia: nihil penſi: neque ſancti habere, quoad ſemetipſam præcipitauit. Nam ubi primùm ex nobilitate reperti ſunt, qui uerã gloriam iniuſtę potentię anteponerent: moueri ciuitas, & diſſenſio ciuilis, quaſi permiſtio terræ, oriri cœpit. Nam poſtquàm Tiberius, & C. Gracchus, quorũ maiores Punico atq; aliis bellis multum reip. addiderant, uindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpere, nobilitas noxia, atq; eò perculſa, modò per ſocios ac nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos ſpes ſocietatis à plebe dimouerat, Gracchorũ actionibus obuiam ierat. Et primò Tiberiũ deinde paucos poſt annos eadem ingredientem Caium Tribunum pleb. alterum, alterum Triumuirũ colonijs deducendis cum M. Fuluio Flacco ferro necauerat. Et ſanè Gracchis cupidine uictorię haud ſatis moderatus animus fuit. SED bono uinci ſatius eſt, quàm malo more iniuriam uincere. Igitur ea uictoria nobilitas ex libidine ſua uſa, multos mortales ferro, aut fuga extinxit, plusq; in reliquum ſibi timoris, quàm potentiæ addidit. Quę res plerunq; magnas ciuitates peſſundedit: dum alteri alteros uincere quouis modo, et uictos acerbius ulciſci uolunt. Sed de ſtudijs partium & omnibus ciuitatis moribus ſi ſingillatim, aut pro magnitudine par eſt diſſerere: tempus, quàm res, maturius me deſeret. Quamobrem ad incœptum redeo.

Modo, interdum.

Abuſi ſunt uictoria.

utrinque peccatum eſt, Gracchi nimis magno motu rem agebant Senatus nimis crudeliter uindicabat.

POſt Auli fœdus exercitusq; noſtri fœdam fugã. Metellus, & Syllanus Conſules deſignati, prouincias inter ſe partiuerãt: Metelloq; Numidia euenerat: acri uiro, & quanquàm aduerſo populi partibus, fama tamen

*tamen equabili, et inuiolata. is ubi primū magistratū ingreßus est, alia oīa sibi cū collega communia ratus ad bellū, quod gesturus erat, animum intendit. Igitur diffidēs ueteri exercitui, milites eligere, scribere, præsidia undiq; accersere: arma, tela, equos, & cetera instrumenta militiæ parare, ad hoc cōmeatum affatim: deniq; omnia quæ in bello uario, & multarū rerū egēti usui eße solent. Ceterū ad ea patranda Senatus auctoritate, socij, nomē Latinum, & Reges ultro auxilia mittendo, postremò omnis ciuitas summo studio adnitebatur. Itaq; ex sententia omnibus rebus paratis, cōpositisq;, in Numidiā proficiscitur, magna spe ciuiū, cum pp bonas artes, tum maxime quòd aduersum diuitias inuictū animum gerebat, & auaritia magistratuū ante id tempus in Numidia nostræ opes contusæ, hostiūq; auctæ erāt. Sed ubi in Africā uenit exercitus ei traditur à Spurio Albino proconsule, iners, imbellis, neq; periculi, neq; laboris patiens, lingua, q̄ manu promptior, prædator ex socijs, & ipse præda hostium sine imperio, & modestia habitus. Ita imperatori nouo plus ex malis moribus solicitudinis, quàm ex copia militū auxilij, aut bonæ spei accedebat. Statuit tamē Metellus, quanq̄ & æstiuorū tēpus, comitiorū mora imminuerat, et expectatione euentus ciuiū animos intentos putabat, non prius bellum attingere, q̄ maiorum disciplina milites laborare coegißet. Nā Albinus Auli fratris, exercitusq; clade perculsus, postq̄ decreuerat non egredi prouincia, quantum temporis æstiuorum in imperio fuit, plerunque milites in * statiuis castris habebant, nisi cum odor, aut pabuli egestas*

ingredi magistratū alioqui inire & suscipere magistratum.

nomē Romanū ubique male audit propter auaritiam.

quāquam pp comitia sero in Africā uenerit, ut in æstiuis exercitus dux esse nō potuerit.

* Statuit

egestas locũ mutare subegerat. Sed neq; more milita ri uigiliæ deducebãtur, uti cuiq; libebat, ab signis aberat. Lixæ permisti cum militibus, diu, noctuq; uagabãtur: & palãtes agros uastare, uillas expugnare, pecoris, & mancipiorũ prædas *certãtes agitare, eaq; mutare cũ mercatoribus uino aduectitio, & alijs talibus p̃terea frumentũ publicè datũ uendere panem in dies mercari: postremò quæcunq; dici, aut fingi queũt ignauiæ, luxuriæq; probra, in illo exercitu cũcta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellũ non minus, quàm in rebus hostilibus, magnum, & sapientẽ uirum fuisse comperio: tanta temperantia inter ambitionẽ, sæuitiamq; moderatum. Nanq; edicto primo adiumenta ignauiæ sustulisse dicitur: ne quisquam in castris, panẽ, aut quem alium coctũ cibũ uenderet: ne lixæ exercitum sequerentur: ne miles gregarius in castris, ne ue in agmine seruũ, aut iumentũ haberet: ceteris arte modũ statuisse. Prætereà transuersis itineribus quotidie castra mouere, iuxta ac si hostes adessent, uallo atq; fossa munire, uigilias crebras ponere, & eas ipse cum Legatis circuire. itẽ in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur: ut cum signis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita pro bibendo à delictis magis, quàm uindicando: exercitũ breui cõfirmauit. Intereà Iugurtha ubi quæ Metellus agebat, ex nuncijs accepit: simul de innocẽtia eius certior Romæ factus, diffidere suis rebus, ac tum demum ueram deditionem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum supplicijs mittit, qui tantummodo

* certatim.

neque nimium indulgebat militi, qđ est ambitionis: neque defatigabat, quod sæuitiæ e.

nam disciplina Romana suas sibi sarcinas ferebant singuli milites.

modo ipsi liberisq; uitã peterent, alia omnia dederẽt po. Ro. Sed Metello iam antea experimentis cognitũ erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, nouarum rerum auidum esse. Itaq; legatos aliũ ab alio diuersos aggreditur: ac paulatim tentando, postquàm opportunos sibi cognouit multa pollicendo persuadet, uti Iugurthã maximè uiuum, sin id parum procedat, necatum sibi traderent. Ceterum palam quę ex uoluntate forent, Regi nunciari iubet. Deinde ipse paucis diebus, intento, atq; infesto exercitu in Numidiã procedit. Vbi contra belli faciem tuguria plena hominũ, pecora, cultoresq; in agris erant, ex oppidis, & mapalibus Præfecti Regis obuiam procedebant: parati frumentũ dare cõmeatũ portare, postremò oĩa, quæ imperarentur, facere. Neq; Metellus minus idcirco, sed pariter, ac si hostes adessent, munito agmine incedere, late explorare, omnia illa deditionis signa ostentui credere, & insidijs locum tentare. Itaq; ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum, & sagittariorũ delecta manu apud primos erat. in postremo C. Marius Legatus cum equitibus curabat. in utrunq; latus auxiliarios equites, Tribunis legionum, & Præfectis cohortium dispertierat: ut cum his permisti uelites, quocunq; accederent, equitatus hostium propulsarent. Nam in Iugurtha tantus dolus, tantaq; peritia locorum, et militiæ inerat, ut absens, an presens, pacẽ, an bellum gerens perniciosior esset, in incerto haberetur. Erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidũ Numidarum, nomine Vacca, forum rerũ uenalium, totius regni maximè celebratum: ubi & inco-

Numidarum [illegible] ptio.

Vacca, [illegible] quæ [illegible] forum.

incolere, et mercari consueuerāt Italici generis multi mortales. Huic Cōsul simul tentādi gratia, & si paterentur opportunitates loci, p̄sidiū imposuit, præterea imperauit frumentū, & alia, quæ bello usui forent, cō portare, ratus id quod res monebat, frequentiā negociatorū, & cōmeatū iuuaturum excercitum, etiā paratis rebus munimento fore. Inter hæc negocia Iugurtha impensius modo legatos supplices mittere, pacem orare, præter suam, liberorūq; uitā, omnia Metello dedere. Quos itē Consul uti priores illectos ad proditionem domū dimittebat, Regi pacē, quā postulabat, neq; abnuere, neq; polliceri, & inter eas moras promissa legatorum expectare. Iugurtha ubi Metelli dicta cū factis cōposuit, ac sui se artibus tētari animaduertit, quippe cui uerbis pax nunciabatur, ceterum re bellū asperrimum erat, urbs maxima alienata, ager hostibus cognitus animi popularium tentati, coactus rerū necessitudine, statuit armis certare. Igitur explorato hostium itinere in spē uictoriæ adductus, ex opportunitate loci, quam maximas potest copias omniū generū parat, ac per tramites occultos exercitū Metelli anteuenit. Erat in ea parte Numidiæ, quā Adherbal in diuisione possederat, flumen à Meridie oriens nomine Muthul: à quo mons aberat fermè millia passuum XX. tractu pari, uastus ab natura & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immensū p̄tingēs, uestitus oleastro, ac myrtetis, alijsq; generibus arborū, quæ humo arida, atq; arenosa gignuntur. Media autē planicies deserta, penuria aquæ, preter flumini propinqua loca. Ea cōsita arbustis, pecore, atq; cultoribus

de dedendo Iugurtha.

Muthul neq; colebatur, neque natura ferebat aliquid.

toribus frequentabatur. Igitur in eo colle, quem transuerso itinere porrectū docuimus, Iugurtha extenuata suorū acie consedit. Elephantis, & parti copiarū pedestriū Bomilcarem præfecit, eūq; edocet, quæ ageret. Ipse propius montem cū omni equitatu & peditibus delectis* suos collocat: dein singulas turmas, & manipulos circumiens monet, atq; obtestatur: uti memores pristinæ uirtutis, & uictoriæ, sese, regnūq; suū ab Romanorū auaritia defendant: cū ys certamē fore, quos antea uictos sub iugū miserunt: ducē illis, non animū mutatū: quæ ab imperatore decuerint, omnia suis prouisa, locū superiorē, ut prudentes cū imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes cum bello melioribus manū consererent. Proinde parati, intentiq; eßent, signo dato Romanos īuadere, illū diē, aut oēs labores, et uictorias confirmaturū, aut maximarū ærumnarum initiū fore. Ad hoc uiritim, uti quenq; ob militare facinus pecunia, aut honor extulerat, cūmonefacere beneficÿ sui, & eū ipsum alÿs ostentare, postremò pro cuiusq; ingenio pollicendo, militando, obtestando, aliū alio modo excitare: cum interim Metellus ignarus hostiū, montes digrediens, cū exercitu conspicitur. Primò dubius, quidnam insolita facies ostenderet) nā inter uirgulta equi. Numidæq; consederant, neq; planè occultati humilitate arborū) & tamen quidnā esset, in certi, cū natura loci, tū dolo ipsi, atq; signa militaria obscurati, deinde breui cognitis insidÿs, paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidÿs aciem instruxit. Inter manipulos funditores, &

*se

Argumentum a necessario. Viritim.

græca constructione dixit, obscurati signa militaria, pro obscuritatis signis militaribus.

sagit-

sagittarios dispertit, equitatū omnem in cornibus locat, ac pauca pro tēpore milites cohortatus, in aciē sicuti instruxerat, transuersis principijs in planū deducit. Sed ubi Numidas quietos, neq; colle digredi animaduertit, ueritus ex anni tēpore, & inopia aquæ ne siti conficeretur exercitus, Rutiliū legatū cum expeditis cohortibus, & parte equitum præmisit ad flumē uti locū castris antecaperet: existimans hostes crebro impetu, & transuersis prælijs iter suū remoraturos: & quoniā armis diffiderent, lassitudinem, & sitim militum tentaturos. Deinde ipse pro re, atque loco sicuti monte descenderat, paulatim procedere, Marium post principia habere, ipse cū sinistræ alæ equitibus esse, qui in agmine principes facti erant. At Iugurtha ubi extremū agmen Metelli primos suos prætergressum uidet, præsidio quasi duū millium peditum montē occupat, qua Metellus descenderat: ne fortè cedentibus aduersarijs receptui, ac post munimento foret. Deinde repēte signo dato hostes inuadit. Numidæ alij postremos cædere, pars à sinistra, ac dextera tentare, infensi adesse, instare, atq; omnibus locis Roma. ordines conturbare. Quorū ēt qui firmioribus animis obuij hostibus fuerāt, ludificati ī incerto p̄lio ipsi modò eminus sauciabantur: neq; cōtra feriendi, aut conferēdi manū copia erat. Ante iā docti ab Iugurtha equites, ubi Romanorum turma insequi cœperat, nō cōfertim, neq; in unum sese recipiebāt: sed alius alio q̄ maximè diuersi. Ita numero priores, si à persequendo hostes deterrere nequiuerant, disiectos ab tergo, aut lateribus circumueniebant: sin opportunior fugæ collis, quàm cāpi fuerat:*

exiſtimās futurū. ut Romanū exercitum crebro inuadendo, & ludificādo diutius eo loco teneat Iugurtha, atque ita tādē siti cōficiat.

extremum agmen carpebant infensi, id est hostiliter.

* *alius ab alio.*

fuerat:ea uero consueti Numidarum equi facilè inter uirgulta euadere:nostros asperitas, & insolentia loci retinebat. Ceterũ facies totius negotij uaria, incerta, fœda, atq; miserabilis. Dispersi à suis, pars cedere, alij insequi:neq; signa, neq; ordines obseruare:ubi quenq; periculum ceperant ibi resistere, ac propulsare:arma, tela, equi, uiri, hostes, atq; ciues permisti:nihil cõsilio, neq; imperio agi:fors omnia regere. Itaq; multũ diei processerat, cum etiã tum euentus in incerto erat. Deniq; omnibus labore, & æstu lãguidis, Metellus, ubi uidet Numidas minus instare, paulatim milites in unum conducit:ordines restituit, & cohortes legionarias quatuor aduersus pedites hostium collocat. Eorũ magna pars superioribus locis fessa consederat:simul orare, & hortari milites, ne deficerent, neu paterẽtur hostes fugientes uincere:neq; illis castra esse, neq; munimentum ullũ, quo cedentes tenderent: in armis oĩa sita. Sed ne Iugurtha quidẽ intereà quietus erat, circuire, hortari, renouare prœliũ, & ipse cũ delectis tẽtare oĩa:subuenire suis, hostibus dubijs instare, quos firmos cognouerat, eminus pugnando retinere. Eo modo inter se duo imperatores summi uiri certabant. Ipsi pares ceterũ opibus disparibus. nã Metello uirtus militũ erat, locus aduersus:Iugurthæ alia oĩnia p̃ter milites, opportuna. Deniq; Romani, ubi intelligũt, neq; sibi profugiũ esse, neq; ab hoste copiã pugnandi fieri, *& iã diei uesper aderat, aduerso colle sicuti p̃ceptũ fuerat, euadũt. Amisso loco Numidæ fusi, fugatiq; pauci interiere:plerosq; uelocitas, & regio hostibus ignara tutata sunt. Interea Bomilcar, quem elephantis, & parti

bona pars diei erat exacta.

*ut

parti copiarũ pedestriũ præfectũ ab Iugurtha suprà diximus: ubi cũ Rutilius prætergreßus est, paulatim suos in equum locũ deducit. Ac dum legatus ad flumen quo premißus erat, festinãs pgit, quietus uti res postulabat, aciem exornat, neq; remittit interim quid ubiq; hostis ageret, explorare. Postquã Rutiliũ cõsedisse iã & animo uacuũ accepit, simulq; ex Iugurthæ prælio clamorẽ augeri: ueritus ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret: aciẽ quã diffidens uir tuti militũ arctè statuerat, quo hostiũ itineri officeret, latius porrigit, eoq; modo ad Rutilij castra procedit. Romani ex improuiso pulueris uim magnam animaduertunt. Nam prospectũ ager arbustis consitus prohibebat: & primò rati humum aridã uento agitari post ubi æquabilem manere, & sicuti acies mouebatur, magis, magisq; appropinquare uident, cognita re, properantes arma capiunt: ac pro castris, sicuti imperabatur, consistunt. Deinde, ubi propius uentũ est, utrinq; magno clamore cõcurritur. Numidæ tãtũmodo remorati, dũ in elephantis auxiliũ putant, postq̃ eos impeditos ramis arborum, atq; ita disiectos circumueniri uident, fugã faciunt, ac pleriq; abiectis armis, collis, aut noctis, quæ iam aderat, auxilio integri abeũt. Elephãti quatuor capti, aliqui oẽs XL. numero interfecti. At Romani, quanquã itinere, atq; opere castrorum, et prælio fessi* lætiq; erant: tamen, ꝙ Metellus amplius opinione morabatur: instructi, intentiq; obuiã procedunt: nam dolus Numidarum nihil languidi, neq; remissi patiebatur. Ac primo obscura nocte, postquàm haud pcul inter se erant, strepitu uelut hostes aduentare,

aciẽ exornat.

quo occurreret hosti contendẽti ad flumen.

non ceperunt pliũ Romano more pro cursu hostes inuadentes.

* lassiq;

re:alteri apud alteros formidinẽ simul, & tumultũ alii metum incutere.
ucere,& penè imprudẽtia esset admißum facinus mi
rabile,ni utrinq; præmißi equites rẽ explorauißent.
gitur pro metu repentè gaudiũ exortum est. Milites
lius alium læti appellant, acta edocent, atq; audiunt:
ua quisq; fortia facta ad cœlum effert. QVIPPE res
umanæ ita sese habẽt: in uictoria uel ignauis gloriari
icet: aduersæ res etiam bonos* decretant. Metellus, detractant.
n iisdem castris quatriduo moratus, saucios cũ cura re
ficit. meritos in prælijs more militiæ donat. uniuersos
in cõcione laudat, atq; agit gratias: hortatur ad cete-
ra: quæ leuia sunt, paruũ animũ gerãt: pro uictoria sa
tis iã pugnatũ reliquos labores pro præda fore. Tamẽ
interim transfugas, & alios oppurtunos, Iugurtha ubi
gentium, aut quid agitaret, cũ paucis ne esset, an exer
citũ haberet: ut sese uictus gereret, exploratum misit.
At ille sese in loca saltuosa, & natura munita recepe-
rat ibiq; cogebat exercitũ numero hominũ ampliorẽ
sed hebetẽ, infirmũq; agri, ac pecoris magis, quàm bel
li cultorem. Id ea gratia eueniebat, quod præter regios
equites nemo omnium Numidarũ ex fuga regẽ sequi
tur: quò cuiusq; animus fert, eo discedunt. Nẽq; id fla
gitium militiæ ducitur, ita se mores habent. IgiturMe
tellus, ubi uidet animum regis etiam tum ferocẽ esse:
bellum renouari, quod nisi ex illius libidine geri non
poßet: præterea inimicum certamẽ sibi cum hostibus:
minore detrimento illos uinci, quãm suos uincere, sta-
tuit non prælijs, neque acie, sed alio more bellum ge-
rendum. Itaq; in loca Numidiæ opulentißima pergit:
agros uastat, multa castella, & oppida temere munita,
aut

aut sine præsidio capit, incenditq;: puberes interfici iubet, alia oĩa militum esse prædam. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obsides, frumentũ, & alia, q̃ usui forent, affatim præbita, ubicunq; res postulabat præsidium impositũ. Quæ negocia multò magis, q̃ prælium male pugnatum ab suis regem terrebãt. Quippe cuius spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur: & qui sua loca defendere nequiuerat, in alienis bellũ gerere. Tamẽ ex inopia, quod optimũ uidebatur cõsiliũ capit, exercitũ plerunq; in iisdẽ locis opperire iubet. Ipse cũ delectis eqtibus Metellũ sequitur: nocturnis, & auijs itineribus ignoratus, Romanos palantes repẽtè aggreditur. Eorũ pleriq; inermes cadunt, multi capiuntur, nemo omnium intactus profugit: & Numidæ prius quã ex castris subueniretur, sicuti iussi erant, in proximos colles discedunt. Interim Romæ gaudium ingens ortum cognitis rebus Metelli, ut sese & exercitũ more maiorum gereret, ut in aduerso loco uictor tantũ uirtute fuisset, hostium agro potiretur: Iugurtham, magnificum ex Auli socordia, spẽ salutis in solitudine, aut fuga coegisset habere. Itaq; Senatus ob ea feliciter acta Dijs ĩmortalibus *supplicia decernere, ciuitas trepida anteà, solicita de belli euẽtu, lęta agere: de Metello fama præclara esse. Igitur eo intẽtior ad uictoriam niti oĩbusmodis festinare: cauere tamẽ necubi hosti opportunus fieret: meminisse post gloriã inuidia seq. Ita quo clarior, eò magis anxius erat, neq; post insidias Iugurthę effuso exercitu prędari. Vbi frumẽto, aut pabulo opus erat cohortes cũ omni equitatu præsidiũ agitabãt. exercitus partẽ ipse, reliquos Marius ducebat. Sed

in quæ loca ipse Metellum secutus fuerat.

alij, supplicationem.

γνώμη. idest, agebant, excubias, & erant in statione.

ed ægre magis, quã præda ager uastabatur. Duobus lo- castra face re.
is haud lõge inter se castra faciebãt. Vbi ui opus erat
uncti aderant: ceterùm quo fuga, atq; formido latius
cresceret, diuersi agebant. Eo tempore Iugurtha p col-
es sequi: tempus, aut locũ pugnæ quærere: quà uentu-
um hostem audierat, pabulum, & aquarũ fontes, quo
um penuria erat, corrũpere: modò se Metello, inter-
ũ Mario ostẽdere: postremos in agmine tẽtare, ac sta
im in colles regredi: rursus alijs, pòst alijs minitari: ne
que prælium facere, neq; ocium pati: tantummodo ho-
tẽ ab incepto retinere. Romanus imperator ubi se do-
is fatigari uidet, neq; ab hoste copiam pugnandi fieri:
urbem magnam, & in ea parte qua sita erat, arcẽ re-
gni, nomine Zamã, statuit oppugnare: ratus id, quod ne Metellus Zamã obsi dere parat.
gocium poscebat, Iugurthã laborantibus suis auxilio
uenturum, ibiq; prælium fore. At ille quæ parabãtur
à perfugis edoctus, magnis itineribus Metellũ anteue
nit: oppidanos hortatur, ut mœnia defendãt, additis au
xilio perfugis: quod genus ex copijs regis, quod falle-
re nequibat, firmissimum erat. Prætereà pollicetur in
tempore semet cum exercitu adfore. Ita compositis re
bus, in loca q̃ maximè occulta discedit: ac paulò pòst
cognoscit, Marium ex itinere frumentatum cũ paucis
cohortibus Siccam missum: quod oppidum primũ om- uerbum historicum frumenta-
nium pòst malam pugnam ab Rege defecerat. Eò cum tum.
delectis equitibus noctu pergit: & iam egredientibus pugnam
Romanis in porta pugnam facit: simul magna uoce Sic facere.
censes hortatur, uti cohortes, ab tergo circumue-
niant: fortunam illis preclari facinoris *casum dare: si causam
id fecerint: postea sese in regno, illos in libertate sine

met

*metu ætatē acturos. At ni Marius signa inferre, atq; euadere oppido properauiſſet, profectò cuncti, aut magna pars Siccenſium fidem mutauiſſent, tanta mobilitate ſeſe Numidæ gerūt. Sed milites Iugurthini paulisper à Rege ſuſtentati, poſtquā maiore ui hoſtes urgēt paucis amiſſis profugi diſcedūt. Marius ad Zamā peruenit. Id oppidum in campo ſitū, magis opere, quā natura munitum erat, nullius idoneæ rei egens, armis, uirisq; opulentum. Igitur Metellus pro tempore, atq; loco paratis rebus cuncta mœnia exercitu circumuenit. Legatis imperat, ubi quiſq; curaret, deinde ſigno dato undiq; ſimul clamor ingens exoritur: neq; ea res Numidas terret: infenſi, intentiq; ſine tumultu manent: prælium incipitur. Romani pro ingenio quiſque, pars eminus glande, aut lapidibus pugnaret: alij ſuccedere, ac modò murū ſuffodere, modò ſcalis aggredi, cupere prælium in*manibus facere. Cōtra ea oppidani in proximos ſaxa uoluere, ſudes, pila, præterea picē ſulphure, & tæda miſtam ardenti mittere. Sed ne illos quidē, qui procul manſerant, timor animis ſatis muniuerat. Nam pleroſq; iacula tormentis, aut manu emiſſa uulnerabant: pariq; periculo, ſed fama impari boni, atq; ignaui erant. Dū apud Zamā ſic certatur, Iugurtha ex improuiſo caſtra hoſtiū cū magna manu inuadit, remiſſis qui in præſidio erant, & omnia magis, q̄ prœliū expectantibus, portam irrupit. Ad noſtri repētino metu pculſi, ſibi quiſq; pro moribus cōſulūt, alij fugere, alij arma capere, magna pars uulnerati, aut occiſi ſunt. Cæterū ex omni multitudine non amplius X L. memores nominis Romani, grege facto locū cepere, paulò q̄ alij editiorem*

*man b.

qui p metū ſibi proſpexerant, ut abeſſent a mœnibus adeoque a periculo quā lōgiſſime.

A tergo irrumpit in caſtra.

facilius de monte pugnatur quā aduerſus mœnē

editiorem:neq; inde maxima ui depelli quiuerunt:sed tela eminus missa remittere,pauci in pluribus minus frustrari:sin Numidæ ꝓpius accessissent,ibi uerò uirtutem ostendere, & eos maxima ui cædere, fundere, atq; fugare. Interim Metellus cum acerrime rem gereret,clamorē,& tumultū hostilē à tergo accepit. Deinde cōuerso equo animaduertit fugā ad se uersum fieri:quæ res indicabat populares esse. Igitur equitatum omnem ad castra properè misit,ac statim C.Mariū cū cohortibus sociorum,eamq; lacrymans per amicitiā, perq; remp.obsecrat,ne quā cōtumeliam remanere in exercitu uictore, ne'ue hostes inultos abire sinat. Ille breui mandata efficit. At Iugurtha monimēto castrorum impeditus,cùm alij super uallum præcipitarētur, alij in angustijs ipsis sibi properantes officerēt,multis amissis in loca munita sese recepit. Metellus infecto negocio,postquā nox aderat, in castra cū exercitu reuertitur. Igitur postero die prius,quam ad oppugnādū egrederetur,equitatum omnem in ea parte,qua regis aduētus erat ꝓ castris agitare iubet:portas,& proxima loca Tribunis dispertit:deinde ipse pergit ad oppidū atq; uti superiore die murū aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repente nostros inuadit. qui in proximo locati fuerant,paulisper territi perturbantur,reliqui citò subueniunt. Neq; diutius Numidæ resistere quiuissent,ni pedites cum equitibus permisti, magnā cladem in congressu facerent:quibus illi freti,non, uti equestri prælio solet,sequi,deinde cedere,sed aduersis equis cōcurrere,implicare,ac perturbare aciē: ita expeditis peditibus suis hostes penè uictos dare. Eodē tē

uirtute peditum res defēsa est.

pore apud Zamã magna ui certabatur. Vbi quisq; Legatus, aut Tribunus curabat, eo accerrimè niti: neque alius in alia magis, quàm in sese spẽ habere: pariterq; oppidani agere, oppugnare, aut parare omnibus locis, auidius alteri alteros sauciare, quã semet tegere, Clamor permistus hortatione, lætitia, gemitu. Item strepitus armorum ad cœlũ ferri, tela utrinq; uolare. Sed illi, qui mœnia defensabant, ubi hostes paululum modò pugnã remiserant, intenti prælium equestre prospectabãt. Eos uti quæq; Iugurthæ res erant, lætos modò, modò pauidos animaduerteres: ac sicuti à suis audiri, aut cerni possent monere alij, alij hortari, aut manu significare, aut niti corporibus: huc, & illuc quasi uitabũdi, aut iacẽtes tela agitare. Quod ubi Mario cognitũ est (nam is in ea parte curabat) consultò lenius agere, ac diffidentiam rei simulare: pati Numidas sine tumultu regis prælium uisere. Ita illis studio suorum abstrictis repente magna ui murum aggreditur, & iam scalis aggressi milites, propè summa ceperant: cũ oppidani concurrunt, lapidesq;, & ignẽ, prætereà alia tela ingerũt. Nostri primò resistere: deinde ubi una, atq; alteræ scalæ comminutæ sunt, qui superstiterant afflicti sunt: ceteri quoquo modo potuere, pauci integri, magna pars confecti uulneribus abeunt. Deniq; utrinq; prælium nox diremit. Metellus postquam uidet frustra inceptum, neque oppidum capi, neq; Iugurtham niti nisi ex insidijs, aut de suo loco pugnam facere, & iam æstatem exactã esse ab Zama discedit: & ijs urbibus, quæ à rege defecerant, satisq; munitæ loco, aut mœnibus erant præsidia imponit, Ceterùm exercitum in prouincia, quæ proxima*

egregia hypothiposis, quæ iterũ atq; iterum est legẽda.

astrictis

ma est Numidiæ, hyemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorum more quieti, aut luxuriæ concedit. Sed, quoniã armis bellum parum procedebat, insidias regi per amicos tendere: & eorũ perfidia ꝑ armis uti parat. Igitur Bomilcarẽ, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, & inde uadibus datis de Massiuæ nece clam iudicium fugerat: quod ei per maximãamicitiam, maxima copia fallẽdi erat, multis pollicitationibus aggreditur ac primò efficit, uti ad se colloquendi gratia occultus ueniat: deinde fide data, si Iugurtham uiuum, aut necatũ sibi tradidißet, fore, ut illi Senatus impunitatẽ, & sua omnia concederet. Facilè Numidæ persuadet, cùm ingenio infido, tum metuenti, ne si pax cũ Romanis fieret ipse per conditiones ad supplicium traderetur. Is, ubi primũ opportunũ fuit, Iugurtham anxium, ac miserantẽ fortunas suas accedit: monet, atq; lacrymans obtestatur, uti aliquãdo sibi, liberisq́;, & genti Numidarum optimè merita prouideat: omnibus prælijs sese uictos, agrũ uastatũ multos mortales captos, occisos, regni opes comminutas esse: satis sæpe iam & uirtutẽ militum, & fortunam tentatam: caueat ne illo cunctãte, Numidæ sibi consulant. His, atq; talibus alijs ad deditionem animũ Regis impellit, Mittuntur ad imperatorem legati, qui Iugurtham imperata facturum dicerent: ac sine ulla pactione sese, regnumq́; suum in illius fidẽ tradere. Metellus properè cunctos Senatorij ordinis ex hybernis accersiri iubet. Eorum, & aliorũ, quos idoneos ducebat, consilium habet. Ita more maiorũ ex concilij decreto, per legatos Iugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia. Elephantos omnes, equorum,

prouidere mihi,

ne Num dæ ipsi p[illegible] [illegible]

&armorũ aliquantulum. Quæ postquàm sine mora facta sunt, iubet omnes perfugas uinctos adduci. Eorum magna pars, uti iussum erat, adducti: pauci cùm primũ deditio cœpit, ad Regem Bocchũ in Mauritaniã abierãt. Igitur Iugurtha ubi armis, uirisq; & pecunia spoliatus est, dum ipse ad *imperãdum Tisidiũ uocaretur, rursus cœpit flectere animum suum: & ex mala conscientia digna timere. Deniq; multis diebus per dubitationẽ consumptis, cũ modò tædio rerũ aduersarũ omnia, bello potiora duceret: interdũ ipse secũ reputaret, QVAM grauis casus in seruitiũ ex regno foret: multis magnisq; præsidijs nequicquam perditis, deintegro *resumit bellum, & Romæ Senatus de prouincijs consultus, Numidiam Metello decreuerat. Per idem tẽpus Vticæ fortè C. Mario per hostias Dijs supplicanti, magna atq; mirabilia portẽdi Aruspex dixerat: proinde, quæ animo agitabat, fretus Dijs, ageret: fortunam quã sæpissimè experiretur: cuncta prosperè euentura. At illum iam anteà Consulatus ingens cupido exagitabat: ad quem capiendum præter uetustatem familiæ, alia omnia abundè erãt, industria, probitas, militiæ magna scientia, animus belli ingens, domi modicus: libidinis, & diuitiarũ uictor, tantummodo gloriæ auidus. Sed is natus, & per omnem pueritiam Arpini *alitus, ubi primũ ætas militiæ patiẽs fuit, stipendijs faciundis, nõ Greca facundia, neq; urbanis munditijs sese exercuit: ita inter bonas artes integrũ ingeniũ breui adoleuit. Ergo ubi primùm tribunatum militarem à populo petit, plerisq; faciem eius ignorantibus, facile notus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium

imperato rum.

bellum sumit

altus

tu aliũ post aliũ sibi peperit:semperq; in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, q̃ gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorũ talis uir (nã postea ambitione præceps datus est) Consulatum appetere nõ audebat. Etiam tũ alios magistratus plebs, Consulatum nobilitas, inter se per manus, tradebat. Nouus nemo tã clarus, neq; tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quasi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius Aruspicis dicta eodẽ intẽdere uidet, quo cupido animi hortabatur, ab Metello petendi gratia, missionẽ rogat: cui quanq̃ uirtus gloria, atq; alia optãda bonis superabãt, tamen inerat contẽptor animus, & superbia, cõmune nobilitatis malũ. Itaq; primum cõmotus insolita re, mirari eius consilium, & quasi p amicitiã monere, ne tã praua inciperet, neu super fortunã animũ gereret. NON *omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere, postremò caueret id petere à po. Ro. quod illi iure negaretur. Postquàm hęc atq; alia talia dixit, neq; animus Marij flectitur: respõdit ubi primũ potuisset, per negocia pub. facturum sese, quæ peteret. Ac postea sæpius eadẽ postulanti fertur dixisse: ne festinaret abire: satis mature illum cum filio suo Consulatũ petiturum. Is eo tpe in cõtubernio patris ibidẽ militabat, annos natus circiter* XX. *Quæ res Marium cum pro honore, quem affectabat, tum contra Metellum uehementer accenderat. Ita cupidine, atq; ira, pessimis consultoribus grassari: neq; facto ullo, neq; dicto abstinere, quod modò ambitiosum foret. Milites, quibus in hybernis præerat, laxiore imperio, quàm anteà, habere:*

appeterẽ consulatũ.

Debere se continere intra suã pelliculã.

apud negociatores, quorũ magna multitudo Uticæ erat, criminosè simul, & magnificè de bello loqui: dimidia pars exercitus si sibi pmitteretur, paucis diebus Iugurthã in catenis habiturũ: ab Imperatore cõsultò bellũ trahi, ꝙ homo inanis: & regiæ sↄbiæ imperio nimis gauderet. Quæ oĩa illis eo firmiora uidebãtur, quia diuturnitate belli, res familiares corruperãt. Et animo cupienti nihil satis festinatur. Erat præterea in exercitu nostro Numida, quidam, nomine Gauda, Manastabilis filius, Masinissæ nepos, quem Micipsa testamento secundũ hæredẽ scripserat: morbis confectus, & ob eã causam mente paululũ immutata. Cui Metellus petenti more regũ, ut sellam iuxta poneret, itẽ postea custodiæ caussa turmã equitũ Romanorum, utrunq; negauerat honorem, quòd eorum modò foret, quos populus Romanus Reges appellauisset: ꝓsidiũ, ꝙ contumeliosum in eos foret, si equites Romani, satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxium aggreditur, atq; hortatur, ut cõtumeliarũ in Imperatorẽ cũ suo auxilio pœnas petat: hominẽ ob morbos animo parum ualido, secunda oratione extollit: illũ Regẽ ingentẽ uirum, Masinissæ nepotẽ esse: si Iugurtha captus, aut occisus foret, Imperiũ Numidiæ sine mora habiturũ: id adeò mature posse euenire, si ipse consul ad id bellũ mißus foret. Itaq; & illum, & equites Romanos, milites, & negociatores, alios ipse, plerosque spes pacis impedit, uti Romam ad suos neceßarios aspere in Metellum de bello scribant. Marium Imperatorem poscant. Sic à multis illi mortalibus honestißima suffragatione consulatus petebatur: simul ea tempe-*

[Margin: res familiaris multum accederat detrimenti. ὤμη.]

[Margin: *impellit]

tempestate plebs nobilitate fusa, per legē Manliano nos extollebat: ita Mario cūcta procedere. Interim Iugurtha postq̄ omissa deditionem bellū incipit, cū magna cura parare omnia: festinare, cogere exercitū: ciuitates, quæ ab se defecerant, formidine, aut ostentando, p̄mia affectare: cōmunire suos locos, arma, tela, aliaq; q̄ spe pacis amiserat, reficere, aut cōmercari, seruitia Romanorū allicere, & eos ipsos, qui in præsidijs erant, pecunia tentare, prorsus nihil intactū, neq; quietū pati, cuncta agitare. Igitur Vaccenses, quo Metellus initio Iugurtha pacificante p̄sidium imposuerat, fatigati Regis supplicijs, neq; antea uoluntate alienati, principes ciuitatis inter se coniurant. Nā uulgus, uti plerunq; solet, & maximè Numidarū, ingenio mobili, seditiosum, atq; discordiosum erat, cupidum nouarum rerum, quieti, & ocio aduersum. Deinde cōpositis inter se rebus, in diē tertiū constituunt: quòd is festus, celebratusq; per omnem Africā, ludum, & lasciuiam magis, q̄ formidinem ostētabat. Sed ubi tp̄s fuit. Centuriones, Tribunosq; militares, & ipsum Præfectum oppidi Titū Turpiliū Syllanū, alius aliū in domos suas inuitant, eos oēs, p̄ter Turpilium inter epulas obtruncant: postea milites palantes, inermes, q̄ppe in tali die, & sine imperio aggrediuntur. Idē plebs facit, pars edocti à nobilitate, alij studio taliū rerū incitati, queis acta cōsiliūq; ignorātibus, tumultus ipse & res nouę satis placebant. Romani milites perculsi improuiso metu, incerti, ignariq; quid potissimū facerent, *trepidare arcem oppidi, ubi signa, & scuta erant, præsidium hostium, & portæ antè clausæ fu-*

*aliter Manliam qua lege cautū erat ut ie male gesta à nobilitate, mandarentur nouis hominibus magistratus. uerbū historicum pacificare ut legati ueništ pacificatum, & tamen nos possumus ubiuis uti. γνώμη.

numidæ.

*aliter trepidare ad arcem

gam prohibebant. Ad hoc mulieres, puerique pro tectis ædificiorũ saxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neq; cauere anceps malũ, neq; à fortissimis infirmissimo generi resisti posse: iuxta boni, maliq; strenui, & imbelles multi obtruncari. In ea tã ta asperitate sæuissimis Numidis, & oppido undique clauso, Turpilius pfectus unus ex oĩbus Italicis profugit intactus. Id misericordia ne hospitis, an pactione, an casu ita euenerit, parũ cõperimus: nisi, quòd illi in tanto malo turpis uita, integra fama potior fuit, impbus, intestabilisq; uidetur. Metellus ubi postq̃ de rebus Vaccæ actis comperit, paulisper mœstus e conspectu abijt: deinde ubi ira, & ægritudo permista sunt, cũ maxima cura ultũ ire iĩurias festinat. Legionẽ, cũ qua hyemabat, & quàm plurimos potest Numidas equites: pariter cũ occasu solis expeditos educit: & postera die circiter horam tertiam peruenit in quandã planiciem, locis paulò superioribus circumuentã. Ibi milites fessos itineris magnitudine, & iam abnuentes omnia, edocet, oppidũ Vaccam non amplius mille passuũ abesse: decere illos reliquũ laborem æquo animo pati, dum pro ciuibus suis uiris fortissimis, atq; miserrimis pœnas caperent: præterea prædã benigne ostentat. Sic animis eorũ arrectis, equites in primo latere, pedites quàm arctissimè pgere, & signa occultare iubet. Vaccenses ubi animaduertere ad se uersum exercitũ pergere, primò, uti res erat, Metellũ esse rati portas clausere: deinde ubi neq; agros uastari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites uident, rursum Iugurthã arbitrati, cum magno gaudio obuij procedunt. Equites

Romani milites apud Vaccam, occiduntur.

intestabilis, id est, infamis.

in uallem quandam peruenit.

pœnas capere.

tes, peditesq; repente signo dato, alij uulgum effusum oppido cædere, alij ad portas festinare, pars turres capere: atq; spes prædæ amplius, quàm lassitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modò ex perfidia lætati: ciuitas magna, atq; opulēta pœnę cūcta, aut prædæ fuit. Turpilius, quē Præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse suprà ostendimus, iussus a Metello caussā dicere, postq̄ sese parum expurgat, condemnatus, uerberatusq;, pœnas capite soluit. Nam is ciuis ex* Collatia erat. Per idem tempus Bomilcar, cuius impulsu Iugurtha deditionē, quam metu deseruit, inceperat, suspectus regi: et ipse eum suspiciens, nouas res cupere: ad perniciem eius dolum quærere: die, noctuq; fatigare animū. Deniq; omnia tentando, socium sibi adiūgit Nabdalsam, hominē nobilem, magis operibus clarū, acceptū popularibus suis: qui plerunq; exercitū ductare seorsum ab rege, & oēs res exequi solitus erat, quæ Iugurthæ fesso, aut maioribus astricto superauerāt: ex quo illi gloria, opesq; inuentæ. Igitur utriusq; consilio dies insidijs statuitur: cetera, uti res posceret, ex tēpore parare placuit. Nabdalsa ad exercitū profectus est, quem inter hyberna Romanorum iussus habebat, ne ager inultis hostibus uastaretur. Is postq̄ magnitudine facinoris perculsus, ad tēpus non uenit: metusq; rem impediebat, Bomilcar simul cupidus incepta patrandi, & timore socij anxius, ne omisso uetere consilio nouum quæreret: literas ad eum per homines fideles mit tit, in queis molliciem, socordiamque uiri accusare: testari Deos, per quos iurasset: monere ne præmia Metelli, in pestem suam conuerteret Iugurtha

*latia

anxiū esse uertere animū in oēs partes sicut in rebus periculosis fit.

* exitiū gurthæ* exitum adesse: ceterū sua ne, an uirtute Metelli periret, id modo agitari. Proinde reputaret cū animo suo præmia, an cruciatū mallet. Sed cum hæ literæ adlatę sunt, fortè Nabdalsa exercito corpore fessus, in lecto quiescebat: ubi cognitis Bomilcaris uerbis, primò cura eum, deinde uti ægrum animū solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidam negociorum curator, fidus, acceptusq́; & omniū cōsiliorum, nisi nouissimi, particeps. Qui postquàm adlatas literas audiuit, & ex cōsuetudine ratus opera, aut ingenio suo opus esse: in tabernaculū introiuit: & dormiente illo, epistolā super caput in puluino temere positā sumit, ac perlegit: deinde properè, cognitis insidijs, ad Regē pergit. Nabdalsa paulo post experrectus, ubi neq; epistolam reperit, & rē omnē uti acta erat ex perfugis cognouit: primò indicem persequi conatus, postq̄ id frustra fuit, Iugurthā placandi gratia accedit: dicit, quæ ipse parauißet facere, perfidia clientis sui præuenta: lacrymās obtestatur per amicitiā, perq; sua antea fideliter acta, ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea Rex aliter, atq; animo gerebat, placidè respondit. Bomilcare, atq; alijs multis, quos socios insidiarum cognouerat, interfectis, iram oppresserat, ne qua ex eo negocio seditio oriretur. Neq; post id locorū Iugurthę dies, aut nox ulla quieta fuit, neq; loco, neq; mortali cuiquā, aut tēpori satis credere: ciues: hostesq́; iuxta metuere: circunspectare omnia, & omni strepitu pauescere alio, atq; alio loco sæpe cōtra decus regiū noctu requiescere: interdū somno excitus, arreptis armis tumultū facere, ita formidine quasi uecordia exagitari.

elegans affectus.

in caussa honesta utimur indice. Proditor i turpi caussa dicitur.

animus tyranni nusquā quietus aut securus esse pōt, timetur enim ab omnibus, & cōtra ipse omnes timet.

Igitur

Igitur Metellus ubi de casu Bomilcaris, & indicio pa tefacto ex pfugis cognouit: rursus tanquã ad integrũ bellũ cuncta parat, festinatq́; . Marium fatigantẽ de profectione, simul & inuitũ, & offensum sibi parum idoneũ ratus, domũ dimittit. Et Romæ plebes literis, quæ de Metello, ac Mario missæ erant, cognitis, uolẽ ti animo de ambobus acceperant. Imperatori nobilitas, quæ anteà decori fuerat, inuidiæ esse: at illi alteri generis humilitas fauorẽ addiderat: cæterũ in utroq; magis studia partiũ, quàm mala, aut bona sua mode rari. Præter eà seditiosi magistratus uulgus exagita re: Metellum omnibus concionibus capitis accersere, Marij uirtutem in maius celebrare. Deniq; plebs sic est accensa, uti opifices, agrestesq́; omnes, quorũ res, fidesq́; in manibus sitæ erãt, relictis operibus frequẽ tarent Mariũ: & sua necessaria post illius honorẽ du cerent. Ita perculsa nobilitate, post multas tempesta tes nouo homini Consulatus mandatur: & postea populus à Tribuno plebis Lucio Manlio Mantino rogatus, quem uellet cum Iugurtha bellũ gerere, frequens Mariũ iussit. Sed Senatus paulò antè Metello Numi diã decreuerat. Ea res frustra fuit. Eodẽ tẽpore Iugur tha amissis amicis, quorũ plerosq; ipse necauerat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alij ad regem Bocchum perfugerant: cum neq; bellũ geri sine ministris posset, & nouorum fidẽ in tãta perfidia ueterũ expe riri periculosum duceret, uagus, incertusq́; agitabatur: neque illi res ulla, neque consilium, aut quisquam hominum satis placebat. Itinera, Præfectosq́; in dies mutare: modò aduersum hostes, interdum in solitudi-*

nes

uulgus o la mauult quã moram.

*moderata

Romano forma loquendi.

nouus hõ qui inclarescit uirtute sua.

nes pergere: sæpe in fuga, ac paulò post spē in armis habere: dubitare uirtuti, an fidei populariū minus crederet, ita quocunq; intenderat, res aduersæ erant. Sed inter eas moras repente sese Metellus cum exercitu ostēdit. Numidæ ab Iugurtha pro tpe parati, instructiq; sunt: deinde præliū incipitur. Qua in parte Rex pugnæ adfuit, ibi aliquādiu certatū est, ceteri omnes eius milites primo congressu pulsi, fugatiq; : Romani signorū, & armorum, & aliquanto numero hostium potiti. Nā ferme Numidas in omnibus prælijs magis pedes, quàm arma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impēsius modò rebus suis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in solitudines, dein Thalam peruenit. Id oppidum magnum, atq; opulentū, ibiq; pleriq; thesauri, filiorūq; eius multus pueritiæ cultus erat. Quæ postq̄ Metello cōperta sunt, quanquam inter Thalam, flumenq; proximum in spatio milliū quinquaginta, loca arida, atq; uasta esse cognouerat: tamen spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnes asperitates superuadere, ac naturam loci ēt uincere aggreditur. Igitur omnia iumenta sarcinis leuari iubet, nisi frumento dierū X. ceterum utres modò, & alia aquæ idonea portari: Præterea cōquirit ex agris q̄ plurimum pōt domiti pecoris: eoq; imponit uasa cuiusq; modi, sed pleraq; lignea collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitimis imperat, qui se post regis fugā Metello dediderant, quāplurimum quisq; aquæ portaret: diē, locumq;, ubi præsto forent, prædicit. Ipse ex flumine, quam proximam oppido aquam esse suprà diximus, iumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficisci-

Thala.

nō solum rusticis in strumētis, uerum ēt a populari bus portatur aqua.

fciſcitur. Deinde ubi ad id loci uentum eſt, quo Numidis præceperat, & caſtra poſita, munitaq; ſunt: tãta repentè è cęlo miſſa uis aquæ dicitur, ut ea modò exercitui ſatis ſuperq; foret. Præterea cõmeatus ſpe amplior: quia Numidæ, ſicuti plerią; in noua deditione, officia intenderant. Ceterũ milites religione pluuia magis uſi, eaq; res multum animis eorũ addiderat. Nam rati ſeſe Dijs immortalibus curæ eſſe: deinde poſtero die contra opinionẽ Iugurthæ, ad Thalã perueniunt. Oppidani, q ſe locorũ aſperitate munitos crediderãt, magna, atq; inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellum parare: idem noſtri facere. Sed Rex nihil iam Metello infectum credens: quippe qui omnia arma, tela, equos, locos, tempora deniq; Naturam ipſam ceteris imperitantem, induſtria uicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit. Neq; poſteà in ullo loco amplius uno die, aut una nocte moratus, ſimulabat ſeſe negocij gratia ꝑperare. Ceterùm proditionem timebat, quã uitare poſſe celeritate putabat: nã talia conſilia per ocium ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos prælio intentos, ſimul oppidũ, & operibus, & loco munitum uidet, uallo, foſſaq; mœnia circũuenit. Deinde iubet locis ex copia maximè idoneis uineas agere, ſuperq; aggerem iacere, impoſitis & ſuper aggerem turribus opus, & miniſtros tutari. Contra hæc oppidani feſtinare, parare, prorſus ab utriſq; nihil reliquum fieri. Deniq; Romani multo antè labore, prælijsq; fatigati, poſt dies quadraginta, quàm eò uentum erat, oppido modò potiti, præda omnis à perfugis corrupta eſt. Hi poſtquàm murum arietibus feriri, resq; ſuas

certabant inter ſe officijs.

*suas aduersas uident, aurum, argentũq́; & alia, quæ prima ducuntur, domum regiam comportant. Ibiq́; uino, & epulis onerati, illaq́; & domum, & semet igni corrumpunt: & quas uicti ab hostibus pœnas metuerant, eas ipsi uolentes *pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum uenerat, orantes uti præsidium, Præfectumq́; eò mitteret: Hamilcarem quendã hominem nobilem, factiosum, nouis rebus studere: aduersum quem neq; imperia magistratuum, neq; leges ualerent: id ni festinaret, in summo periculo suam salutem, & illorum socios fore. Nã Leptitani iam inde à principio belli Iugurthini ad Bestiam consulem, & postea Romã miserant, amicitiam, societatemq́; rogatum. Deinde ubi ea impetrata fuere, semp boni, fidelesq́; mansere, & cuncta à Bestia, Albino, Metelloq́; imperata grauiter fecerant. Itaq́; ab imperatore facilè, quę petebant, adepti. Missę sunt eò cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius Præfectus. Id oppidum ab Sidonijs conditum est, quos accepimus ꝓfugos ob discordias ciuiles, nauibus in eos locos uenisse: ceterum situm inter duas Syrteis, quibus nomen ex re inditum. Nã duo sunt sinus propè in extrema Africa, impares magnitudine pari natura: quorũ proxima terræ præalta sunt: cetera, uti fors tulit, alta, alia in tẽpestate uadosa. Nã ubi mare magnum esse, & sæuire cœpit uentis, limũ, arenãq́; & saxa ingentia fluctus trahunt: ita facies locorum cum uẽtis simul mutatur, Syrtes ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua, modò conuersa connubio Numidarum, legũ cultusq́; plerãq́; Sidonica, quæ eò facilius retinebantur, ꝗ procul ab im-*

*alias per pendere

Thala a Sidonijs condita.

ab imperio Regis ætatē agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam, multi, naßliq; loci erant. Sed quoniā in has regiones per Leptitanorū negocia uenimus, non indignum uidetur, egregium atq; memorabile facinus duorum Carthaginienſium memorare. Eam rem nos locus admonuit. Qua tēpeſtate Carthaginiēſes pleraq; Africæ imperabant, Cyrenēſes quoq; magni, atq; opulenti fuere. Ager in medio arenoſus una ſpecie: neque flumen neq; mons erat, qui fines eorum diſcerneret. Quæ res eos ī magno, diuturnoq; bello inter ſe habuit. Poſtquā utrinq; legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæq;, & alteri alteros aliquantulum attriuerat: ueriti, ne mox uictos, uictoresq; defeſſos alius aggrederetur, per inducias ſponſionem faciūt, uti certo die legati domo proficiſcerentur: quo in loco inter ſe obuii fuißent, ibi communis utriuſq; populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres miſſi, quibus nomen Philænis erat, maturauere iter pgere: Cyrenenſes tardius iere. Id ſocordia ne, an caſu acciderit, parū cognoui. Ceterū ſolet ī illis locis tēpeſtas haud ſecus, atq; in mari retinere. Nā ubi p loca æqualia, & nuda gignētiū, uentus coortus arenam humo excitauit, ea magna ui agitata, ora, oculosq; implere ſolet: ita * pſpectu impedito morari iter. Poſtq̄ Cyrenēſes aliquāto poſteriores ſeſe uidēt, & ob rē corruptā domi pœnas metuunt: criminari Carthaginienſes ante tēpus domo digreſſos, cōturbare rē: deniq; omnia malle, q̄ uicti abire. Sed cùm Pœni aliā conditionem tantūmodo æquam peterent, Græci optionem Carthaginienſibus faciūt: ut uel illi, quos fines populo ſuo peterent, ibi uiui obruerentur, uel eadem con

memorabile facinus duorum Carthaginienſium.

Valerius Max. lib. v. cap vj.

profectu

ditione sese, quem in locum uellent, processuros. Phileni conditione probata, seq; uitamq; suam reip. condonauere: ita uiui obruti. Carthaginienses in eo loco Philenis fratribus aras consecrauere, aliq; illis domi honores constituti. Nunc ad rem redeo.

ut permit teretur quod iure erat pmissum.

*IVgurtha postquã amissa Thala nihil satis firmum contra Metellũ putat: per magnas solitudines cum paucis profectus, peruenit ad Getulos, genus hominũ ferum, incultumq;, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unũ cogit: ac paulatim cõsuefacit ordines habere, signa sequi, imperiũ obseruare, item alia militaria facere. Præterea Regis Bocchi proximos magnis muneribus, & maioribus pmissis, ad studium sui perducit: queis adiutoribus Regem aggressus impellit, uti aduersum Romanos bellum*incipiat. Id ea gratia facilius, procliuiusq; fuit, quòd Bocchus initio huiusce belli Legatos Romam miserat, fœdus, & amicitiam petitum. Quã rem opportunissimam incepto bello pauci impediuerant, cæci auaritia, queis omnia honesta, atq; inhonesta uendere mos erat. Etiã anteà Iugurthæ filia Boccho nupserat. Verum ea necessitudo apud Numidas, Maurosq; leuis ducitur, qa singuli pro opibus, quisq; quàm plurimas uxores, denas alij, alij plures habent: sed reges eò amplius. Ita animus multitudine distrahitur. nullam pro socia obtinet, pariter omnes uiles sunt. Igitur in locum ambobus placitum exercitus cõueniunt: ibi fide data, & accepta, Iugurtha Bocchi animũ oratione accẽdit: Romanos iniustos, profunda auaritia, cõmunes omnium hostes esse: eãdem illos causam belli cum Boccho habere,*

genus, cui nullus erat usus ciuilis.

*suscipiat

pauci, id est, nobiles a Iugurtha corrupti.

*πλεοναςμος.

quam secum, & cũ aliis gentibus libidine imperitãdi queis omnia regna aduersa sint, tũ sese, paulò antè Carthaginiensis, itẽ regem Persen, post uti quisq; opulentissimus uidebitur, ita Romanis hostem fore. His, atq; aliis talibus dictis, ad Cirtham oppidũ iter constituũt: quòd ibi Q. Metellus prædam, captiuosq;, & impedimenta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut capta urbe operæprecium fore: aut si dux Romanus auxilio suis uenißet, prælio, sese certaturos. Nãcallidus id modò festinabat, Bocchi pacem imminuere, ne mox agitando, aliud quàm bellũ mallet. Imperator postq̃ de regum societate cognouit, non temerè, neque uti sæpe iam uicto Iugurtha consueuerat, omnibus locis pugnandi copiã facit. Ceterùm haud procul ab Cirtha castris munitis, reges opperitur: melius eße ratus cognitis Mauris, quoniã is nouus hostis accesserat, ex commodo pugnã facere. Interim Roma per literas certior fit, prouinciã Numidiam Mario datam: nam consulem factum antè acceperat. Quibus rebus suprà bonum, atq; honestum perculsus, neq; lacrymas tenere, neq; moderari linguam, uir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alij in superbiam uertebant: alij bonum ingenium contumelia accensum eße: multi, quòd iã parta uictoria ex manibus eriperetur. Nobis satis cognitum est, illum magis honore Marij, quàm iniuria sua excruciatum: neq; tam anxie laturũ fuiße, si adepta prouincia alij, quàm Mario traderetur. Igitur eo dolore impeditus: & quia stultitiæ uidebatur, alienã rem suo periculo curare, Legatos ad Bocchum mittit, postulatum, ne sine caußa hostis pop. Ro.

M.C. dixisset præter decorum, antiqua forma sermonis.

Quod recta & libera ingenia impatientius ferant iniuriam.

fieret:habere tum magnam copiam societatis,amicitię que coniungendæ,quæ potior bello esset:& quanquam opibus suis confideret, tamen non debere incerto pro
γνώμη. *certis mutare,*OMNE *bellum sumi facilè,ceterũ ægerrimè desinere : non in eiusdem potestate initium eius, & finem esse.incipere cuiuis etiam ignauo licere,non deponi,nisi cum uictores uelint:proinde,sibi, regnoq; suo consuleret,neu florentes res suas cũ Iugurthæ perditis misceret. Ad ea rex satis placidè,uerba facit, se se pacem cupere,sed Iugurthæ fortunarum misereri:si eadem illi copia fieret,omnia conuentura. Rursus Imperator contra postulata Bocchi nuncios mittit,Ille ꝓbare partim,alia abnuere. Eo modo sæpe ab utroque missis,remissisq; nuncijs tẽpus procedere, & ex Metelli uolũtate bellum intactum trahi. At Marius,ut su-*
Hic redit ad Mariũ. *prà diximus,cupientissima plebe Consul factus, postq̃ ei prouinciam Numidiam populus iussit,anteà iã infestus nobilitati,tũ uerò multus, atq; ferox instare singulos modò,modo uniuersos lædere:dictitare sese cõsu-*
quando legiones explebantur, supplementũ dicitur. *latum ex uictis illis spolia cepisse:alia preterea magnifica ꝓ se,& illis dolentia.Interim quæ bello opus erãt prima habere:postulare legionibus supplementũ:auxilia à populis,& regibus,sociisq; arcessere:prætereà ex Latio fortissimum quemq;,plerosq; militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis stipendijs secum proficisci:neq; illi Senatus,quanquam aduersus erat,de ullo negocio abnuere audebat. Ceterùm supplementum etiam lætus decreuerat,quia neq; plebe militiã uolente putabatur Marius aut belli usum,aut studia uulgi amissurus. Sed ea res frustra*

sperata

sperata, tanta libido cum Mario eundi plerosque inuaserat, sese quisq; præda locupletem fore, uictorem domũ rediturum: alia huiuscemodi animis trahebant. et eos non paulùm oratione sua Marius arrexerat, Nã postquàm omnibus, quæ postulauerat, decretis, milites scribere uult: hortandi caussa, simul & nobilitatem, uti consueuerat, exagitandi, concionem populi aduocauit. Deinde hoc modo dißeruit.

ORATIO MARII.

Scio ego, Quirites: plerosq; non ijsdem artibus Imperium à uobis petere: & postquam adepti sunt, gerere: primò industrios, supplices, modicos esse: deinde per ignauiã, & superbiam ætatem agere. Sed mihi contrà uidetur. Nam quo uniuersa Respub. pluris est, quàm Consulatus, aut Prætura, eò maiore cura illam administrari, quàm hæc peti debere. Neque me fallit, quantũ cum uestro maximo beneficio negocij sustineã. Bellum parare, simul & ærario parcere: cogere ad militiam eos, quos nolis offendere: domi, forisq; omnia curare: & ea agere inter inuidos, occursantes, factiosos, opinione Quirites, asperius est. Ad hoc al.j, si deliquere, uetus nobilitas, maiorũ fortia facta, cognatorũ, & affinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præsidio adsunt. Mihi spes omnes in memet sitæ: quas necesse est uirtute, & innocentia tutari. Nam alia infirma sunt: & illud intelligo Quirites omniũ, ora in me conuersa esse: æquos, bonosq; fauere: quippe beneficia mea in rẽ pu.* ꝑcedunt: nobilitatẽ inuadẽdi me q̃rere locũ. Quò mihi acrius adnitẽdũ ẽ, ut neq; uos capiamini, & illi *frustra sint. Ita ad hoc ætatis à pueritia fui, ut oẽs la*

exordium quo captat beneuolentiam a ratione regẽdi magistratua

a sua persona.

alijs

γνώμη.

præcedũt

frustrati

scilicet nō dū*collato in me, honore. *bores: pericula cōsueta habeam. Quæ ante uestra beneficia gratuito faciebā, ea uti accepta mercede deserā non est consiliū Quirites. Illis difficile est in potestatibus temperare, q per ambitionem sese probos simulauere. Mihi, qui omnem ætatem in optimis artibus egi, bene facere iam ex cōsuetudine in naturam* uertitur.* alias uertit.

propositio. *Bellum me gerere cum Iugurtha iussistis: quā rē nobilitas ægerrimè tulit. Quæso, reputate cum animis uestris, nū id mutari melius sit.* etsi quē *Ecquē ex illo globo nobilitatis ad hoc aut aliud tale negociū mittatis hominem ueteris prosapiæ, ac multarū imaginū, & nullius stipendij. f. ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorem sui officij.* in imperio nihil perniciosius, q̄ ex alio sapere. *Ita plerunq; euenit, ut quē uos imperare iussistis, is sibi imperatorem aliū quærat, At ego scio Quirites, qui postquā consules facti sunt, acta maiorū, & Græcorū militaria præcepta legere cœperint, præposteri homines.* præposteri homines qui inuerso ordine rem aggrediuntur. *Nā gerere, q̄ fieri tempore posterius, re, atq; usu prius est. Cōparate nunc Quirites, me hominem nouum cū illorum superbia. Quæ illi audire, & legere solent, eorum partē uidi, alia egomet gessi: quæ illi literis, ea ego didici militando.* elegans dilutio. *Nunc uos existimate, facta, an dicta pluris sint. Contemnunt nouitatem meā, ego illorū ignauiā: mihi fortuna, illis probra obiectātur: quāquā ego naturam unā, & cōmunem omnium existimo, sed fortissimū quenq; generosum esse, ac si iā ex patribus Albini, aut Bestiæ quæri poßet, me ne an illos ex se gigni maluerint, quid responsuros creditis? nisi sese liberos quā optimos* uoluisse? Quòd si iure despiciūt me, faciāt idē maioribus suis, quibus, uti mihi, ex uirtute* maluisse

nobilitas

nobilitas cœpit. Inuident honori meo, ergo inuideāt labori, & innocentiæ, periculis ēt meis, quoniam ꝑ hæc illum cepi. Verum homines corrupti superbia, ita ætatē agunt, quasi uestros honores contemnāt: ita hos petunt, quasi honestè uixerint, NAE illi falsi sunt, qui diuersissimas res pariter expetant, ignauiæ uoluptatē, & præmia uirtutis. Atq; ēt cū apud uos, aut in Senatu uerba faciunt, pleraq; oratione maiores suos extollunt, eorū fortia facta memorādo clariores sese putāt: quod contra est. Nā quantò uita illorum, ꝑclarior, tātò horū socordia flagitiosior. Et ꝑfectò ita se res habet, MAIORVM gloria posteris quasi lumen est: neq; bona eorū, neq; mala in occulto patitur. Huiusce rei ego inopiā patior Quirites. Verum id quòd multò præclarius est, meamet facta mihi dicere licet. Nūc uidete, quā iniqui sint. Quod ex aliena uirtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt. Scilicet quia imagines nō habeo, & qa mihi noua nobilitas est quā certe peperiße, q̄ acceptā corrupuiße melius est. Eqdē ego nō ignoro, si iā mihi respōdere uelint, abūdæ illis facūdā et cōpositā orationē fore. Sed in maximo uestro beneficio cū oībus locis me, uosq; maledictis lacerēt, nō placuit reticere, neqs modestiā in cōsciētiā duceret. Nā me qdē, ex animi mei sñia, lædere nulla oratio pōt, qp pe uera necesse est ꝑdicent, falsam uita, moresq; mei superant. Sed quoniā uestra consilia accusantur, q mihi summū honorē, & maximū negociū imposuistis, ēt atq; ēt reputate, num eorū pœnitēdū sit. Non possum, fidei causa imagines, neq; triumphos, aut consulatus maiorū meorū ostentare. At si res postulet, hastas, ue

elegans γνώμη.

locus communis γνώμη.

causa tu se quoque nobilem est, si quidem uirtus nobilitatē parit.

id est, afferent me conscium male dictorum, si modestē reticerem.

rātes.

 xillum,

xillum,phaleras,alia militaria dona,prætereà cicatrices aduerso corpore. Hæ sunt meæ imagines,hæc mea nobilitas:non hæreditate relicta,ut illa illis:sed q̃ ego plurimis meis laboribus,& piculis quæsiui. Non sunt cõposita uerba mea. Parum id facio. Ipsa se uirtus satis ostẽdit. Illis artificio opus est,ut turpia facta oratione tegant. Neq; literas Græcas didici:parũ placebat eas discere qppe quæ ad uirtutẽ doctoribus nihil ꝓfuerant. At illa multò optima Reip. doctus sum:hostẽ ferire,ꝑsidia agitare:nihil metuere, nisi turpẽ famã:hiemẽ,& æstatẽ iuxta pati:humi requiescere:eodẽ tpe inopiã,& laborẽ tolerare. His ego præceptis milites hortabor:neq; illos arctè colã, me opulenter: neq; gloriam meam labore illorũ faciam. Hoc est utile,hoc ciuile imperiũ. Nãq; cũ tu per molliciẽ agas, exercitum supplicio cogere, id est dominum non imperatorem esse. Hæc,itaq; alia maiores uestri faciendo seq;,& Remp. celebrauere. Quis nobilitas freta,ipsa dissimilis moribus,nos illorũ æmulos contẽnit: & oẽs honores,non ex merito,sed quasi debitos à uobis repetit. Ceterũ homines superbissimi procul errant. Maiores eorum omnia,quę licebat,illis reliquere,diuitias, imagines,memoriã sui præclaram:uirtutem non reliquere,neq; poterant: EA sola neq; datur dono,neq; accipitur. Sordidũ me,& incultis moribus aiunt:qa parũ scitè conuiuiũ exorno:neq; histrionem ullum,neq; pluris precij coquũ,quã uillicũ habeo, q̃ mihi libet cõfiteri Quirites. Nã & ex parẽte meo,& ex alijs sanctis uiris,ita accepi, MVNDITIAS mulieribus uiris laborẽ cõuenire: omnibusq; bonis oportere plus glo-

[Margin notes: occupatio — mollicies & uanitas apud Grecos tũc tẽporis summo pro- bro erat. — dominus pro Tyranno. — collatio. — γνώμη. de priuato cultu. — strenui militis exemplum. — γνώμη.]

ria

riæ,quã diuitiarũ eſſe,arma, non ſuppellectilẽ decori eſſe. Quin ergo,qđ iuuat,quod carũ æſtimant,id ſemp faciant,ament,potent,ubi adoleſcentiã habuere,ibi ſe nectutem agant, in conuiuijs,dediti uentri,& turpiſſimæ parti corporis,ſudorẽ,puluerem,& alia talia relinquant nobis quibus illa epulis iucundiora ſunt. Verũ nõ eſt ita. Nã ubi ſe omnibus flagitijs dedecoraue re turpiſſimi uiri,bonorũ præmia ereptum eunt. Ita iniuſtiſſimè luxuria,& ignauia peſſimæ artes illis, q coluere eas,nihil officiunt:Reip. innoxiæ cladi ſunt. Nũc quoniã illis,quantũ mores mei, non illorũ flagitia poſcebant,reſpondi: pauca de Rep. loquar. Primũ omniũ de Numidia bonũ habetote animũ Quirites. Nã,quæ ad hoc tps Iugurthã tutata ſunt,omnia remouiſtis,auaritiã,imperitiã,atq; ſuperbiã:deinde exercitus ibi eſt,locorũ ſciens, ſed mehercule magis ſtrenuus,q̃ felix. Nã magna pars eius auaritia,aut temeritate ducũ attrita eſt. Quãobrẽ uos,quibus militaris eſt ætas,adnitimini mecum,& capeſſite Remp. neq; quenquã ex calamitate aliorũ,aut imperatorũ ſuperbia metus ceperit. Egomet in agmine, atq; in prælio conſultor idem,& ſocius periculi nobiſcũ adero: me, uosq; in omnibus rebus iuxta gerã. Et profecto, Dijs iuuãtibus,oĩa matura ſunt,uictoria præda, laus: q̃ ſi dubia,aut ꝓcul eſſent,tamẽ oẽs bonos Reip. ſubuenire decebat. Etenim NEMO ignauia ĩmortalis factus eſt: neq; qſquã parẽs liberis,uti æterni forẽt optauit,magis uti boni,honeſtiq; uitam exigerent. Plura dicerem Quirites,ſi timidis uirtutem uerba adderent. Nã ſtrenuis abundè dictũ puto. Huiuſcemodi oratione habita,

peroratio qua nobilitati per ironiam p̃cipitur ſuos ſibi mores retineat.

tranſitio qua ſecundã partem orationis, de ratione gerendi belli auſpicatur.

a ſua perſona.

a præmijs. γνώμη.

concluſio.

ta,Marius postq̃ plebis animos arrectos uidet: prope re cõmeatu,stipẽdio,armis,alijsq; utilibus naues onerat.cũ his Aulũ Manlium legatum proficisci iubet. Ipse intereà milites scribere,non more maiorum,neq; ex classibus sed uti cuiusq; libido erat, capite censos plerosq;.Id factũ alij inopia bonorũ, alij p ambitionẽ consulis memorabant,& ab eo genere celebratus, auctusq;erat.ET homini potentiam quærenti egentissimus quisq; opportunissimus:cui neq; sua cara,quippe quæ nulla sunt,& omnia cũ precio honesta uidentur. IgiturMarius cum aliquanto maiore numero,q̃ decretũ erat, in Africam profectus, paucis diebus Vticã aduehitur. Exercitus ei traditur à P. Rutilio legato. Nam Metellus conspectum Marij fugerat,ne uideret ea,quæ audita animus tolerare nequiuerat. Sed consul expletis legionibus cohortibusq; auxiliarijs,in agrũ fertilẽ,& præda onustũ proficiscitur. Oĩa ibi capta militibus donat:deinde castella,& oppida, natura,& uiris parũ munita aggreditur:prælia multa,cæterũ alia leuia alijs locis facere. Interim noui milites sine metu pugnæ adesse:uidere:fugientes capi,aut occidi,fortissimũ queq; tutissimũ:armis libertatem,patriã,parentesq; & alia oĩa tegi: gloriã, atq; diuitias quæri.Sic breui spatio noui,ueteresq; coaluere,& uirtus omniũ æqualis facta. At reges ubi de aduẽtu Marij cognouerunt,uniuersi in locos difficiles abeunt. Ita Iugurthæ pla cuerat,speranti,mox effusos hostes inuadi posse:Romanos sicuti plerosq; remoto metu laxius licẽtiusq; futuros, Metellus intereà Romã profectus, contra spem suam lætissimis animis accipitur, Plebi patri

quod delectus solebat haberi pro ratione census.

γνώμη.

uide de classibus Liuiũ li.j.

patribusq́;,postq̃ inuidia deceßerat,iuxta carus. Sed Marius impigrè,prudenterq́; suorũ,& hostiũ res pariter attendere,cognoscere quid boni utrisq;, aut cõtra eße:explorare itinera regum,cõsilia, & insidias eorũ anteuenire. Nihil apud se remißum,neq;apud illos tutũ pati. Itaq; & Getulos,& Iugurtham,ex nostris socijs prædas agentes, sæpe aggreßus in itinere fuderat,ipsũq; regẽ haud procul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quę postq̃ gloriosa, modo neq; belli patrandi copiã cognouit,statuit urbes,quæ uiris,aut loco pro hostibus & aduersum se opportunissimè erant singulas circumuenire. Ita ratus Iugurtham aut p̃sidijs nudatum iri,si ea pateretur,aut prælio certaturũ. Nã Bocchus nuncios sæpe ad eũ miserat, uelle populi Romani amicitiam,ne quid ab se hostile timeret. Id simulauerit ne,quo improuisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pacẽ, atq; bellũ mutare solitus, parũ exploratũ est. Sed consul uti statuerat,oppida,castellaq́; munita adire:partim ui,alia metu, aut p̃mia ostẽtando,auertere ab hostibus. Ac primò mediocria gerebat.existimans Iugurtham ob suos, tutando in manus uenturũ. Sed ubi illũ procul abeße, & alijs negocijs intentũ accepit,maiora,& magis aspera aggredi tẽps uisum est. Erat inter egentes solitudines oppidũ magnum :atq; *ualens nomine Capsa, cuius conditor Hercules Lybis memorabatur. Eius ciues apud Iugurthã immunes,leui imperio,& ob ea fidelissimi habebantur:muniti aduersũ hostes,non mœnibus mõ,et armis, atq; uiris, uerumetiam multò magis locorum asperitate. Nam præter oppida loca propinqua, alia omnia

quo imprudentibus Romanis & nescientibus sibi cũduobus Regibus rem esse maiori cladi esset.

*alij ualidum.

omnia uasta,inculta,egentia aquæ:infesta serpētibus, quarū uis,sicuti omnium ferarum,inopia cibi acrior. Ad hoc natura serpentium ipsa perniciosa,siti magis quàm alia re accenditur. Eius oppidi potiundi Mariū maxima cupido inuaserat,cum propter usum belli,tū quia res aspera uidebatur: & Metellus oppidū Thalā magna gloria ceperat:haud dissimiliter sitū,munitūq; nisi q apud Thalā non longe à mœnibus, aliquot fontes erant, Capsenses una modò,atq; ea intra oppidum iugi aqua,cetera pluuia utebantur. Id ibiq;, & in omni Africa,quæ procul à mari incultius agebat,eo facilius tolerabatur,quia Numidæ plerunq; lacte,& farina uescebantur,& neq; salem,neq; alia gulæ irritamenta quærebant. Cibus illis aduersus famem,atq; sitim non libidini,neq; luxuriç erat. Igitur Consul omnibus exploratis, credo Dijs fretus)nam contra tātas difficultates consilio satis prouidere non poterat)quippe ēt frumenti inopia tentabatur,quòd Numidæ pabulo pecoris magis quàm aruo studēt,& quodcunq; natum fuerat, iussu Regis in loca munita contulerant: ager autē aridus,& frugum uacuus ea tempestate(nā æstatis extremum erat)tamen pro rei copia satis prouidenter exornat:pecus omne quod superioribus diebus prædæ fuerat,æquitibus auxiliarijs agendum attribuit: Aulum Manlium Legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris:ubi stipendium,& commeatum locauerat,ire iubet, dicitq; se prædabundū post paucos dies eodem uenturum. Sic incepto suo occultato, pergit ad flumen Tanan. Cæterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias,item per turmas

locus talis erat ut serpentes infestiorem redderēt.

quædam ausus, ut uidebatur imprudenter.

turmas æqualiter distribuerat: excoriis utres uti fierent curabat, & simul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus parare, quę mox usui forent. Denique sexto die cum ad flumen uentum est, maxima uis utrium affecta. Ibi castris leui munimento positis, milites cibum capere: atq; uti simul cum occasu solis egrederentur, paratos esse iubet. Omnibus sarcinis abiectis, aqua modo, seq; & iumenta onerare. Dein postquàm tempus uisum castris egreditur: noctemq; totam itinere facto consedit. Idem proxima facit. Deinde tertia multò ante lucis aduentum, peruenit in locum tumulosum, à Capsa non amplius duum millium interuallo: ibiq; quàm occultissimè potest, cũ omnibus copijs opperitur. Sed ubi dies cœpit, & Numidæ nihil hostile metuentes, multi oppido egressi, repente omnem equitatum, & cum his uelocissimos pedites cursu tendere ad Capsam, & portas obsidere iubet: deinde ipse intentus propere sequi, neque milites prædari sinere. Quæ postquàm oppidani cognouere, res trepidæ, metus ingẽs, malum improuisum: ad hoc pars ciuium extra mœnia in hostium potestate, coegere, uti deditionem facerent. Ceterum oppidũ incensũ: Numidæ puberes interfecti, alij omnes uenundati: præda militibus diuisa. Id facinus contra ius belli nõ auaritia, neq; scelere consulis admissum: sed quia locus Iugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile infidum, ante neq; beneficio neq; metu coercitum. Postquàm tantam rem per egit Marius, sine ullo suorum incommodo, magnus, & clarus anteà, maior, atque clarior haberi cœpit: omnia

Reum pro frumento tãtum pecorum mactarent.

crudelis ẽ uictoria.

excusat crudelitatem Romanam.

non bene consulta in uirtutẽ trahebantur. Milites modesto imperio habiti, simul & locupletes, ad cœlũ ferre. Numidæ magis quàm ullum mortalem timere: postremò oẽs socij: atq; hostes credere, illi aut mentẽ diuinam esse, aut Deorũ nutu cuncta portendi. Sed consul, ubi ea res bene euenit, ad alia oppida pergit: pauca repugnantibus Numidis capit: plura deserta pp Capsensiũ miserias igni corrupit: luctu, atq; cæde omnia complentur. Deniq; multis locis potitus, ac plerisque exercitu incruento aliã rẽ aggreditur: non eadẽ asperitate, qua Capsensiũ, ceterum haud secus difficilem. Neq; haud longe flumine Mulucha, quod Iugurthæ, Bocchiq; regnũ diuidebat, erat inter ceterã planiciẽ mons saxeus, mediocri castello, satis patens, in immensum editus, uno per angusto aditu relicto. Nã oĩs natura, uelut opera, atq; consulto p̃ceps erat, quẽ locũ Marius, q̀ ibi regis thesauri erant, summa ui capere intendit: sed ea res fortè, quàm consilio melius gesta. Nã castella uirorũ, atq; armorum satis magna uis, et frumenti, & fons aquæ, ageribus, turribusq;, & alijs machinationibus erat locus importunus: iter castellanorũ angustũ admodũ, utrinq; p̃cisum, uineæ cũ ingenti piculo frustra agebantur. Nã cum hæ paulò processerant, igni, aut lapidibus corrũpebãtur. Milites neq; pro opere consistere, propter iniquitatem loci, neq; inter uineas sine periculo administrare: optimus quisq; cadere, aut sauciari, ceteris metus augeri. At Marius multis diebus, & laboribus consumptus, anxius trahere cum animo suo, omitteret ne inceptum, quoniã frustra erat, an fortunam operiretur, qua sæpe prosperẽ usus

alij disponi dixissent.

*per omnia

uere Latinũ dictũ.

*usus erat. Quæ cum multos dies, noctesque æstuans agitaret, forte quidã Ligus ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, castris aquatum egressus, haud pcul ab latere castelli, qđ aduersum præliantibus erat, animaduertit inter saxa repentes cochleas, quarum cum unam, atq; alterã, deinde plures peteret studio legẽdi, paulatim ppè ad summũ montis egressus est. Vbi post quàm solitudinẽ intellexit more ingenij humani cupido difficilia faciendi, animaduertit. Et forte in eo loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paululum modò prona, deinde inflexa, atq; aucta in altitudinẽ, quo cũcta gignentiũ natura fert: cuius ramis modò, modò eminẽtibus saxis nixus Ligus, *castelli planiciẽ perscribit: quòd cuncti Numidæ intenti præliantibus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eodẽ regreditur: non temerè, uti ascenderat: sed tentãs omnia, & circumspiciens. Itaq; properè adijt Mariũ: acta edocet: hortatur ab ea parte, qua ipse ascenderat, castellũ tentet: pollicetur sese ducẽ itineris: periculiq; nihil esse docet. Marius cũ Ligure promissa eius cognitũ ex præsentibus misit: quorum alij uti cuiusq; ingenium erat, ita rem difficilem, aut facilẽ renunciauere. Cõsulis animus *tamen paululum arrectus est. Ita ex copia tubicinum, & cornicinum, numero quinq;, quã uelocissimos delegit, & cũ his præsidio qui forent, quatuor centuriones: omnesq; Liguri parere iubet: & ei negocio proximum diem constituit. Sed ubi ex præcepto tempus uisum est paratis, & compositis omnibus, ad locũ pergit. Ceterũ illi, qui centurijs præerãt, prædocti ab duce, arma, ornatũq; mutauerãt. Capite, atq; pedibus nudis,*

cũ fluctuaret huc atque illuc.

in castelli planiciem peruenit

tum

dis,uti prospectus,nisusq; per saxa facilius foret,Sup terga gladij,& scuta,uerũ ea Numidica ex corijs,põ deris gratia,simul & offensa,quo leuius streperēt. igi tur prægrediens Ligus saxã,& si quæ uetustate radi ces eminebant,laqueis uinciebat,quibus alleuati mili tes facilius ascēderēt:interdũ timidos insolentia itine ris leuare manu,ubi paulò asperior ascēsus erat singu los prę se inermes mittere,deinde ipse cum illorum ar mis sequi:quę dubia nisui uidebantur,potissimum tēta re,ac sæpius eadem ascēdens,descendensq́;deinde sta tim digrediens,ceteris audaciam addere. Igitur diu, multũq́;fatigati,tandē in castellũ perueniunt, desertũ ab ea parte:quod omnes sicuti alijs diebus aduersum hostes aderant. Marius ubi ex nuncijs,quæ Ligus ege rat cognouit,quanquàm toto die intentos prælio Numi das habuerat,tum uerò cohortatus milites,& ipse ex tra uineas egreßus,testudine acta succedere,& simul hostem tormētis,sagittarijsq́;,& funditoribus eminus terrere. At Numidæ sæpe anteà uineis Romanorũ sub uersis,item incensis, non castelli mœnibus sese tutabã tur,sed ꝓ muro dies noctesq́; agitare, maledicere Ro manis, ac Mario uecordiam obiectare, militibus no stris Iugurthæ seruitium minari, secundis rebus fero ces esse. Interim omnibus Romanis, hostibusq́; prælio intentis,magna ui utrinq; pro gloria,atq;imperio his, illis pro salute certantibus, repentè à tergo signa ca nere. At primò mulieres, & pueri, qui uisum pro ceßerant,fugere: deinde uti quisque muro proximus erat:postremò cuncti arma ti, inermesq́;. Quòd ubi accidit, eò acrius Romani instare, fundere, ac ple-*

rosq́;

vetusta

quæ nõ uidebantur facile euadi posse.

rosq; tantummodo sauciare. Deinde super occisorum uadere corpora, auidi gloriæ certantes murum ascendere, neq; quenquam omnium præda morari. Sic fortè correcta Marij temeritas, gloriam ex culpa inuenit. Ceterum dum ea res agitur, L. Sylla Quæstor, cũ magno equitatu in castra uenit: qui uti ex Latio, & socijs cogeret exercitum, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti uiri res admonuit, idoneum est, de natura, cultuq; eius paucis dicere. Neq; n. alio loco de Syllæ rebus dicturi sumus: & Lucius Sisenna optime, & diligentißimè omnium, qui eas res dixerit, persecutus historiam, parum mihi libero ore locutus uidetur. Igitur Sylla patriciæ gentis nobilis fuit, familia propè iã extincta, maiorũ ignauia. Literis Græcis, ac Latinis iuxtà, atq; doctißimè eruditus: animo ingenti, cupidus uoluptatum, sed gloriæ cupidior, ocio luxurioso esse: tamen ab negocijs nunquàm eum uoluptas remorata, nisi quòd de uxore potuit honestius consuli: facundus, callidus, & amicitia facilis, ad simulanda negocia [illegible] tudo ingenij incredibilis, multarũ rerũ, ac maxime pecuniæ largitor: atq; illi felicißimo omniũ ante ciuilem uictoriã, nunquã super industriã fortuna fuit: multiq; dubitauere fortior, an felicior esset. Nã posteà, quæ fecerit, incertũ habeo pudeat magis, an pigeat dißerere. Igitur Sylla, ut suprà dictum est, postquàm in Africã, atq; in castra Marij cum equitatu uenit, rudis anteà, & ignarus belli, solertissimus omnium paucis tẽpestatibus factus ẽ. Ad hoc milites benignè appellare: multis rogãtibus, alijs p se ipse beneficia dare: inuitus accipere, sed ea pperantius, q̃ æs mutuum reddere: ipse ab nullo

Syllæ descriptio.

parum sancte coluit matrimonium.

ab nullo repetere:magis id laborare,uti illi quãpluri-mi deberent:ioca,atque seria cũ humillimis agere: in operibus,in agmine,atq;ad uigilias multus * esse neq; interim,qđ praua ambitio solet,consulis, aut cuiusquã boni famam lædere:tantummodo neq; consilio : neque manu alium priorem pati,plerosq;anteuenire.Quibus rebus,& artib. breui Mario, militibusq; carissimus factus est. Ad Iugurtha postquàm oppidum Capsam, aliosq;locos munitos,& sibi utiles,simul & magnam pecuniã amiserat:ad Bocchũ nuncios mittit,quàm pri mùm in Numidiã copias adduceret:prælij faciundi tẽ pus adesse.Quẽ ubi cunctari accepit:dubiumq;belli at que pacis rationes trahere:rursus,uti anteà,proximos eius donis corrumpit:ipsiq; Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partem,si autRomani Africa expulsi,aut integris suis finibus bellum compositum foret. Eo præmio illectus Bocchus cũ magna multitudine Iugurthã accedit.Ita amborum exercitu coniuncto, Marium iã in hyberna proficiscentem,uix decima parte diei reliqua inuadunt:rati noctem,quæ iam aderat,& uictis sibi monimento fore,& si uicissent,nullo impedimẽto,quia locorum scientes erant:cõtrà Romanis utrunq;causam in tenebris difficilem fore.Igitur simul cõsul ex multis de hostium aduentu cognouit: & ipsi hostes aderant: & prius quã exercitus,aut instrui, aut sarcinas colligere,deniq; ante,quàm signum, aut imperiũ ullum accipere quiuit:equites Mauri,atq; Getuli,non acie,neque ullo more prælij,sed cateruatim , uti quosque fors conglobauerat,in nostros concurrunt. Qui oẽs trepidi improuiso metu,attamen uirtutis memores, aut arma capiebant

adesse

duo bella describuntur hic.

strategema Iugurthæ.

cateruatim

capiebant, aut capientes alios ab hostibus defensabãt. Pars equos ascendere: ire obuiã hostibus: pugna, latrocinio magis, quã prælio similis fieri: sine signis, sine ordinibus equites, peditesq; permisti cædere alios, alios obtruncare: multos cõtra aduersos acerrimè pugnãtes à tergo circũuenire: neq; uirtus, neq; arma satis tegere quòd hostes numero plures, & undiq; circunfusi erãt. Deniq; Romani ueteres, nouiq;, & ob ea scientes belli, si quos locus, aut casus coniunxerat, orbes facere: atq; ita ab omnibus partibus simul tecti, & instructi, hostium uim sustentabant. Neq; in eo tam aspero negocio Marius territus, aut magis, quàm antea demisso animo fuit: sed cum turma sua, quam ex fortissimis magis, quàm ex familiarissimis parauerat, uagari passim: ac modò laborãtibus suis succurrere: modo hostes, ubi cõfertissimi obstiterãt, inuadere manu: cõsulere militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat. Iãq; dies consumptus erat cùm tamen Barbari nihil remittere: atq; uti Reges præceperant, noctem pro se rati acrius instare. Tũ Marius ex copia rerũ consiliũ trahit, atq; uti suis receptui locus esset, colles duos inter se propinquos occupat. Quorũ in uno, castris parũ amplo, fons aquæ magnus erat, alter* usui opportunus, quia magna parte edita, & præcipiti pauca munimẽta quærebat. Ceterum apud aquam Syllam cũ æqtibus noctem agitare iubet. Ipse paulatim dispersos milites, neq; minus hostibus conturbatis, in unum contrahit: dein cũctos plena gradu in collem subducit. Ita reges loci difficultate coacti, prælio deterrentur, neq; tamen suos longius abire sinunt, sed utroq; colle multitu-

elegans Hypotyposis.

Qui affuerunt Numidarum more, qui nõ nisi ex insidijs cõgrediũtur.

uisui

dine circũdato effusi cõsedere; deinde crebris ignibus factis, plerunq; noctu Barbari more suo lætari, exultare, strepere *pedibus, uocibus: & ipsi duces feroces, quod non fugere, ac pro uictoribus sese agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioribus locis facilia uisu, magnoq; hortamento erant. Plurimum uerò Marius hostium imperitia confirmatus, quàm maximũ silẽtiũ haberi iubet: ne signa quidem, uti per uigilias solebãt, canere: deinde ubi lux aduẽtabat, defessis iã hostibus, ac paulò antè somno captis, de improuiso uectigales, itẽ cohortiũ, turmarũ, legionum tubicines simul omnes tuba canere, milites clamorem tollere, atq; partis erũpere iubet. Mauri, atq; Getuli, ignoto, & horribili sonitu repentè exciti, neq; fugere, neq; arma capere, neque omnino facere, aut prouidere quicquã poterant: ita cũctos strepitu, clamore, nullo subueniente, nostris instantibus tumultu, terrore, formidine, quasi uecordia, ceperat. Deniq; omnes fusi, fugatiq;, arma, & signa militaria pleraq; capta: pluresq; eo prælio, quàm omnibus superioribus interempti. Nam somno, & metu insolito impedita fuga. Dein Marius, uti cœperat, in hyberna proficiscitur, quæ propter commeatum in oppidis maritimis agere decreuerat: neq; tamẽ uictoria socors aut insolens factus, sed pariter atq; in conspectu hostium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud dextimos in sinistra parte: Aulus Manlius cum funditoribus, & sagittarijs, prætereà cohorte Ligurũ curabat; & primos, & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos. *Perfugæ minimè cari, & regionum scientissimi hostium iter explorabant. Simul Consul

*uetus codex sic habet: pedibus, & uocibus: ipsi Reges feroces, ac quod sui non fugerant, pro uictoribus sese agere.

Eleganter dictum.

alias, Perfugæ regionũ scientissimi

*Consul quasi nullo imposito omnia prouidere: apud omnes adesse, laudare, increpare mœrentes. Ipse armatus intentusq; item milites cogebat, neque secus atq; iter facere: castra munire, excubitum in portis, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliarios mittere. Præterea alios super uallum in munimentis locare, uigilias ipse circuire: non tam diffidentia, *futura, quæ imperauisset, quam uti militibus exæquatus cum Imperatore labor uolentibus esset. Et sane Marius, illoq;, alysq; temporibus Iugurthini belli pudore magis, quam malo exercitum coercebat: quod multi per ambitionem fieri aiebant; quod à pueritia consuetam duritiam, & alia, quæ ceteri miserias uocant, uoluptati habuisset: nisi tamen respub. pariter ac sæuissimo imperio, bene, atq; decore gesta. Igitur quanto denique die haud longè ab oppido Cirtha, undique simul speculatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeuntes alius ab alia parte, atque omnes idem significabant, Consul incertus, quonam modo aciē instrueret, nullo ordine commutato, ad uersum omnia paratus ibidē opperitur. Igitur Iugurthā spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus æquè aliquos ab tergo hostibus uenturos. Interim Sylla, quem primum hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim, & quā maximè cōfertis equis, ipse, aliq; Mauros inuadunt. Ceteri in loco manētes, ab iaculis eminus emissis, corpora tegere: & si q in manus uenerāt, obtruncare. Dū eo modo equites præliātur, Bocchus cū peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, neq; in priore pugna in itinere morati*

*futurorū

exemplū boni principis.

commissa ante quatriduum

adſ uerãt, poſtremam Romanorum aciem inuadũt Tũ Marius apud primos agebat, quod ibi Iugurtha cum plurimis erat. Dein Numida cognito Bocchi aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit. Ibi Latinè (nam apud Numantiã loqui didicerat) exclamat, noſtros fruſtrà pugnare, paulò antè Marium ſua manu interfectũ ſimul gladium ſanguine oblitum oſtẽdere, quem in pugna ſatis impigrè occiſo pedite noſtro cruentauerat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quã fide nuncij terrentur: ſimulq; Barbari animos tollere, & in perculſos Romanos acrius incedere. Iamq; paulũ à fuga aberant, cum Sylla, profligatis ijs, quos aduerſum ierat, rediens, ab latere Mauris incurrit, Bocchus ſtatim auertitur. At Iugurtha dũ ſuſtentare ſuos, & propè iam adeptã uictoriam retinere cupit, circumuẽtus ab equitibus dextra, & ſiniſtra omnibus occiſis, ſolus inter tela hoſtium uitabundus erumpit. Atq; interim Marius fugatis equitibus, accurrit auxilio ſuis, quos pelli iã acceperat. Deniq; hoſtes iam undiq; fuſi. Tum ſpectaculũ horribile in campis patentibus ſequi fugere, occidi, capi, equi, atq; uiri afflicti, ac multi, uulneribus acceptis, neq; fugere poſſe, neq; quietem pati, niti modò, ac ſtatim concidere: poſtremò omnia, quà uiſus erat, cõſtrata telis, armis, cadaueribus: & intereà humus infecta ſanguine. Poſteà loci, Conſul haud dubiè iam uictor, peruenit in oppidum Cirtham, quò initio profectus intenderat: eò poſt diem quintum, quàm iterum Barbari malè pugnauerant, legati à Boccho ueniunt, qui regis uerbis ab Mario petiuere, duos quam fidiſſimos ad eum mitteret: uelle de ſuo, & de pop. R. commo-

[Margin: egregia Hypotyposis]

[Margin: uerbũ Salluſtianum alij tenderat dixiſſent.]

commodo, cum his disserere. Ille statim Luciũ Syllã, & Aulũ Manliũ ire iubet. Qui quanquã acciti ibãt, tamẽ placuit uerba apud Regẽ facere: uti ingeniũ aut aduersum flecterent, aut cupidũ pacis uehementius accenderent. Itaq; Sylla cuius facundiæ, nõ ætati à Mãlio concessum est, pauca uerba huiuscemodi locutus.

SYLLAE ORATIO AD BOCCHVM.

Rex Bocche magna nobis est letitia, cũ te talẽ uirũ Dij monuere, uti aliquando pacẽ, q̃ bellum malles: neu te optimũ cum pessimo omnium Iugurtha miscendo commaculares: simul nobis demeres acerbã necessitudinem, pariter te errantẽ, & illum sceleratissimũ persequi. Ad hoc pop. Ro. iam a principio inopi, melius uisum est, amicos, q̃ seruos quærere: tu eiusq; rati uolentibus, quàm imperitare. Tibi uero nulla opportunior amicitia nostra: primum quòd procul absumus: in quo offensæ minimum est, gratia par ac si prope adessemus: dein, quòd parentes abunde habemus. AMICORVM, neque nobis, neq; cuiquam hominẽ satis fuit. Atque hoc utinam à principio tibi placuisset: profecto ex populo Ro. ad hoc tempus multò plura bona accepisses, quàm mala perpessus es. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraq; regit, cui scilicet cõplacuit, & uim, & gratiã nostram te experiri nunc quoniam per illam licet, festina, atq; uti cœpisti, perge. Multa, atque opportuna habes, quo facilius errata officijs superes. Postremò hoc in pectus tuum dimitte, nunquam populum Romanum beneficijs uictum esse. Nam bello quid ualeat, tute scis.

propositio figurata affectibus.

Probatio a regis commodo.

A populi Romani commodo

γνώμη.

Excusatio temeritatis.

conclusio

Adea Bocchus placide, & benigne simul pauca ꝓ delicto suo uerba facit: se non hostili animo, sed ob regnũ tutandum, arma cepisse: nã Numidiæ partem, unde Iugurthã expulerit, iure belli suã factã: eã uastari à Mario pati nequiuisse: ꝑterea missis antea Romã legatis, repulsum ab amicitia, ceterum uetera omittere, ac tum si ꝑ Marium liceret, Legatos ad Senatum missurum. Dein copia facta mittendi: animus Barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha cognita legatione Syllæ, & Manlij, metuẽs id, qđ parabatur, donis corruperat. Marius intereà exercitu in hybernaculis cõposito, cũ expeditis cohortibus, & parte equitatus ꝑficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiam, quo Iugurtha perfugas oẽs præsidium imposuerat. Tum rursus Bocchus scilicet, seu reputando, quæ sibi duobus prælijs euenerant, seu admonitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurta reliquerat, ex omni copia necessariorum quinq; delegit, quorum & fides cognita, & ingenia ualidissima erant. Eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romam Legatos ire iubet: agendarum rerum, & quocunq; modo belli componendi licentiam illis ipsis permittit. Illi maturè ad hyberna Romanorũ proficiscuntur. Deinde latronibus Getulis in itinere circumuenti, spoliatiq́;, pauidi, sine decore ad Syllam profugiunt, quem consul in expeditionem proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille non pro uanis hostibus, ut meriti erãt, sed accuratè, & liberaliter habuit. Quare Barbari, & famam Romanorum auaritiæ falsum, & Syllam ob munificentiam in se amicum rati sunt. Nam ẽt tũ largitio multis ignota erat: munificus nemo pu-

qui legati renouarẽt mentionẽ de societate.

rati Syllã cãndide agere.

mo putabatur, nisi pariter uolens: dona oĩa in benignitate habebantur. Igitur Quæstori mandata Bocchi patefaciunt: simul ab eo petunt, uti fautor, consultorq; sibi adsit: copias, fidem, magnitudinẽ regis sui, & alia, quæ aut utilia, aut beniuolentiæ esse credebant, oratio extollunt. Deinde Sylla oĩa pollicitus, docti q̃uo apud Marium, item apud Senatum uerba facerent, circiter dies XL. ibidem opperiuntur. Marius ubi confecto negocio, quo intenderat, Cirtham redijt, de aduentu legatorum certior factus, illos, & Syllã ad se uenire iubet, item Lucium Belligenũ Prætorẽ ab Vtica, pterea omneis undique Senatorij ordinis, quibus cum mandata Bocchi cognoscit: quibus legatis potestas eundi Romã fit, ab Consule interea inducię postulabãtur. Ea Syllę, & plerisq; placuere, pauci uero ferocius decernunt: scilicet ignari humanarum rerũ, quæ fluxit, & mobiles sæpius in aduersa mutantur. Ceterum Mauri impetratis oĩbus, tres Romã profecti sunt cũ C. Octauio Rufone, qui Quæstor stipendiũ in Africam portauerat. Duo ad Regem redeunt. Ex his Bocchus cum cetera, tum maxime benignitatem, & studium Syllæ lubens accepit. Romæ quoque legatis eius postq̃ errasse regem, & Iugurthæ scelere lapsum * deprecati sunt, amicitiam, et fœdus petentibus hoc modo respõdetur: Senatus, & populus Romanus beneficij, & iniuriæ memor esse solet. Cæterũ Boccho, quoniam pœnitet delicti, gratiam facit: fœdus, & amicitia dabuntur, cum promeruerit. Quibus rebus cognitis, Bocchus p literas à Mario petiit, ut Syllã ad se mitteret, cuius arbitratu de communibus negocijs consuleretur. Is missus cũ

deplorati sunt bellum nõ continuat

*alias, ballistariorum

præsidio equitũ atq; peditum, funditorum balearium: præterea sagittarij, & cohors Peligna cũ uelitaribus armis itineris pperãdi caussa, neq; hus secus, neq; alijs armis aduersus tela hostiũ, q ea leuia sunt muniti erant. Sed in itinere quinto demũ; die Volux filius Bocchi, repẽte in cãpis patentibus cũ mille non amplius æquitibus sese ostẽdit: q temere, & effusè euntes, Syllæ, alijsq; oĩbus & numerũ ampliorẽ uero, & hostilẽ metum efficiebant. Igitur se quisq;, expedire, arma, atq; tela tẽtare, intendere: timor aliquãtus sed spes amplior: quippe uictoribus, & aduersũ eos, quos sæpe uicerant. Interim equites exploratũ præmisi, rẽ (uti erat) quietã nunciant. Volux aduenĩẽs Quæstorẽ appellat: dicitq; se à patre Boccho obuiã illi simul & præsidio missũ. Deinde p eũ, & proximũ diẽ sine metu cõiuncti eunt. Post ubi castra locata, & diei uesper erat, repente Maurus incerto uultu pauens ad Syllã accurrit: dicitq; sibi à speculatoribus cognitũ Iugurthã haud procul abesse: simul uti noctu clam secũ profugeret, rogat, atq; hortatur. Ille animo feroci negat se toties fusum Numidã pertimescere: uirtuti suorũ satis credere: ẽt si certa pestis adesset, mansurũ potius, q̃ perditis, quos ducebat, turpi fuga, incertæ, ac forsitã post paulò interituræ morbo uitæ parceret. Ceterũ ab eodẽ monitus, uti noctu proficisceretur, cõsiliũ approbat: ac statim milites cœnatos eẽ incastris, ignesq; creberrimos fieri, deinde prima uigilia silentio egredi iubet. Itãq; nocturno itinere fessis oĩbus, Sylla pariter cũ ortu solis castrametabatur, cũ equites Mauri nunciãt Iugurthã circiter duũ milliũ interuallo ante*

eos consedisse. Quod postq̄ auditum est, tū uerò ingēs metus nostros inuadit: credere se proditos à Voluce, & insidijs circumuentos. Ac fuere, qui dicerēt manu uindicandū, neq; apud illū tantū scelus inultum relinquendū. At Sylla quanquā eadē existimabat, tamen ab iniuria Mariū ꝓhibet, suos hortatur, uti fortē animū gererēt, sæpe anteà paucis strenuis aduersus multitudinē bene pugnatū, quanto sibi in prælio minus pepercißent, tanto tutiores fore. Nec quenquā decere, quē manus armauerit, ab inermibus pedibus auxiliū petere, in maximo metu nudū & cæcum corpus ad hostes uertere. Deinde Volucē, quoniā hostilia faceret, Iouē maximum obtestatus, ut sceleris, atq; ꝑfidię Bocchi testis adeßet, castris abire iubet. Ille lacrymās orare, ne ea crederet: nihil dolo factū, ac magis calliditate Iugurthæ: cui uidelicet speculanti iter suū cognitū esset. Ceterum, quoniam ingentē multitudinem nō haberet, & spes, opesq; eius oēs ex patre suo penderēt, crederet illum nihil ausurū palā, cum ipse filius testis adesset. Quare optimum factu uideri sibi, per media eius castra palā transire, sese p̄missis, uel ibidē relictis Mauris, cū Sylla solū iturū. Ea res uti in tali negocio probata est, ac statim ꝑfecti, quia de improuiso acceßerant, dubio, atq; hæsitāte Iugurta, incolumes transeūt. Deinde paucis diebus, quo ire intenderāt, peruentum est. Ibi cum Boccho Numida quidam nomine Aspar multum, & familiariter agebat: præmißus ab Iugurtha, postquam Syllam accitū audierat *orator, & subdole speculatum Bocchi consilia ierat. Erat p̄terea Dabar Maßagradæ filius ex gente Masinißæ* ceterum

materno

potius Boccho legendum.

perturbatis iā ratiōnibus quibus instituerat congredi.

*oratum

*materno genere impar: nã mater eius ex cõcubina orta erat ob ingenij multa bona Mauro carus, acceptusq́, quem Bocchus fidum Romanis multis antea tempestatibus expertus ilico ad Syllam nunciatũ mittit, paratum sese facere, quæ Po. Ro. uellet: colloquio diem, locũ, tẽpus ipse deligeret: consulta sese omnia cum illo integra habere: neu Iugurthæ legatum pertimesceret: accitum esse, quo res communis licentius gereretur: nam ab insidijs eius aliter caueri nequiuisset. Sed ego comperior, Bocchum magis Punica fide, quàm ob ea, quæ prædicabat, simul Romanos, & Numidam spe pacis detinuisse, multumq́; cum animo suo uoluere solitum, Iugurtham Romanis, an illi Syllam traderet, libidinẽ aduersum nos metum pro nobis suasisse. Igitur Sylla respondit pauca se coram Aspare locuturum. Cetera occulte, aut nullo, aut quàm paucissimis præsentibus: simul edocet, quæ responderẽtur. Postquàm, sicuti uoluerãt Bocchus, congressi, dicit se Sylla missum à Consule uenisse quæsitum ab eo, pacem, an bellum agitaturus foret. Tunc Rex, uti præceptum fuerat, post diẽ decimum Syllam redire iubet: ac nihil etiam nunc decreuisse, sed illo responsurum die. Deinde ambo in sua castra digressi. Sed ubi plerunq; noctis processit, Sylla à Boccho occulte accersitur, ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. Præterea Dabar internuncius, * sanctus uir iurat ex sententia amborum: ac statim sic rex incipit.*

nihil dum ab induciis ab regno suo mutatum esse, omnia eo loco esse, quo fuerint cum induciæ darentur.

* sancte iurat.

ORATIO BOCCHI.

orditur ab opinione sua a præ[illegible]

NVnquã ego ratus sum fore, uti rex maximus in hac terra, & oĩum, quos noui opulẽtissimus, priuato

uato homini gratiam deberẽ. Et mehercule Sylla ante te cognitũ multis orantibus alijs, ultro egomet opem tuli, nullius indigui. Id eße imminutum mihi, quod ceteri dolere solent, ego lætor. Fuerit mihi p̃cium aliquã do eguiße tuæ amicitiæ, qua apud animũ meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet, arma, uiros, pecuniã, postremo quicquid animo libet, sume, utere, & quo ad uiues, nunquã tibi redditam gratiam putaueris. Sẽper apud me integra erit. Deniq; nihil, me sciente, frustra uoles. Nam, ut ego existimo, Regem armis, quam munificentia uinci, minus flagitiosum. Ceterũ de Rep. ueSlrã, cuius huc curator mißus es paucis accipe. Bellum ego populo Romano neq; factum unquam uolui. Fines meos aduersum armatos armis tutatus sum. Id omitto quando uobis ita placet. Gerite uti uultis cum Iugurtha bellum. Ego flumen Mulucham, quod inter me, & Micipsam fuit, non egrediar, neq; id intrare Iugurtham sinam. Præterea si quid meq; uobisque dignum petieris, haud repulsus abibis. Ad ea Sylla pro se breuiter, & modice, de pace, & de communibus rebus multis dißeruit. Deniq; regi patefecit, quod polliceatur, Senatum, & populum Romanum quoniam amplius armis ualuißent, non in gratium habituros: faciendum aliquid quod illorum magis, quàm sua retulisse uideretur: id adeo in p̃optu eße, quoniam Iugurthæ copiam haberet: quẽ si Romanis tradidisset fore, ut illi plurimum deberetur, amicitiam fœdus Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro aduenturam. Rex primum negare affinitatem, cognitionem, preterea fœdus interueniße: ad hoc metuere, ne fluxa fide*

γνώμη. narratio. *alias in gratum habiturum.* quandoui ctoria penes Rom, esset, non esse facturos fœdus cum rege

xa fide usus, popularium animos auerteret, queis & Iugurtha carus, & Romani inuisi erant. Denique sæpius fatigatus, leniter ex uoluntate Syllæ omnia se facturum promittit. Ceterum ad simulandam pacem, cuius Numida defessus bello auidissimus erat, quę uti lia uisa, constituunt. Ita composito dolo digrediuntur. At rex postero die Asparem Iugurthæ legatum appellat: dicitq; sibi per Dabarem ex Sylla cognitū, posse conditionibus bellum componi. Quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Iugurthæ uenit. Deinde, ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diem octauum redit ad Bocchum, & ei nunciat Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere, sed Mario parum confidere: sæpe antea cum imperatoribus Romanis pacem conuentam frustra fuisse: ceterum Bocchus, si ambobus consultum, & ratam pacem uellet, daret operam, ut unà ab omnibus, quasi de pace in colloquium ueniretur, ibique sibi Syllam traderet: cum talem uirum in potestatem habuisset, tum fore, uti iussu Senatus, aut populi Romani fœdus fieret: neque hominem nobilem non sua ignauia, sed ob Rempu. in hostium potestate relictum iri. Hæc Maurus secum ipse diu uoluens tandem promisit. Ceterum dolo, an uero cunctatus, parum comperimus. SED plerunque regiæ uoluntates, ut uehementes, sic mobiles, sæpe ipsæ sibi aduersæ sunt. Posteà tempore, & loco constituto in colloquium uti de pace* ueniretur: Bocchus Syllam modo, modo Iugurthæ legatum appellare, benigne habere, item ambobus polliceri, illi læti pariter ac bonæ spei esse ple-

γνώμη.

Aliter conueniretur

*ni esse. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac statim immutata uoluntate, remotis ceteris, dicitur secum ipse multa agitauisse, uultu, colore, ac motu corporis pariter, atq; animo uarius, quæ scilicet tacente ipso, occulta oris*immutatione pate fecisse: tamen postremò Syllam accersiri iubet, & ex eius sententia Numidæ insidias tendit. Deinde ubi dies aduenit, & ei nunciatum est Iugurtham haud procul abesse: cum paucis, amicis, & Quæstore nostro, quasi obuius, honoris causa procedit in tumulum facillimum uisu insidiãtibus. Eodem Numida cum plerisq; necessarijs suis inermis uti dictum erat, accedit. Ac statim signo dato, undiq; simul ex insidijs inuaditur.*Ceteri obtruncati: Iugurtha Syllæ uinctus traditur, & ab eo ad Marium deductus est. Per idem tempus aduersum Gallos ab ducibus nostris Qu. Cepione, & Marco Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat: illiq;, & inde usque ad nostram memoriam Romani sic habuere: alia omnia uirtuti suæ prona esse, cum Gallis pro salute non pro gloria certare. Sed postquam bellũ in Numidia confectum, & Iugurtham Romam uinctum adduci nunciatum est: Marius Consul absens factus est, & ei decreta prouincia Gallia: isq; calendis Ianuarijs magna gloria Consul triumphauit: ea tempestate spes, atq; opes ciuitatis in illo sitæ.*

immutatio patefecit

Ceteris obtruncatis

FINIS.

C. SALLVSTII CRISPI
IN M. T. CICERONEM
ORATIO.

RAVITER, & iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis, quā morbo animi ista tua petulantia uti: sed cum in te neq; modum, neq; modestiam ullam animaduerto, respondebo tibi, ut, si quam male dicendo uoluptatem cepisti, eam malè audiendo amittas. Vbi querar? quos implorem, P. C. diripi rempub. atq; audacissimo cuique esse perfidiæ locum, an apud populum Rom. qui ita corruptus est largitionibus, ut sese, ac fortunas suas uenales habeat? an apud uos, P. C. quorum auctoritas turpissimo cuiq;, & sceleratissimo ludibrio est? Vbi M. Tullius leges Iudicia pop. Ro defendit, atque in ordine ita moderatur, quasi unus reliquus ex familia uiri clarissimi Scipionis Africani, ac non repetitius, accitus, ac paulò antè insitus huic urbi ciuis. An uerò M. T. facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita à pueritia uixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisset? an scilicet istam immoderatam eloquentiam apud M. Pisonē non pudicitiæ iactura perdidicisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè uenditas, quam turpissimè parasti. Verum, ut opinor, splendor domesticus tibi amicos, attolit, uxor sacrilega, ac periurijs delibuta: filia matris pellex, tibi iucundior, atque obsequentior, quam

*quam parenti par esse: domum ipsam tuam ui, & rapinis funestam, tibi, ac tuis comparasti, uidelicet ut nos commonefacias, quàm conuersa Respu. sit, cùm in ea domo habitares, homo flagitiosissime, quæ P. Crassi uiri consularis fuit: atque hæc cùm ita sint, tamen Cicero se dicit in concilio Deorum immortalium fuisse, inde missum huic urbi, ciuibusque custodem absque carnificis nomine, qui ciuitatis incommodum in gloriam suam ponit: quasi uerò non illius coniurationis caussa fuerit consulatus tuus, & iccirco Respubl. disiecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ post consulatum cũ Terentia uxore de repub. consuluisti, cum legis Planciæ iudicia domi faciebatis, ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas. Cum tibi alias Tusculanum, alius Pompeianam uillam ædificabat, alius domum emebat: qui uerò nihil poterat, is erat calumniæ proximus, is aut domum tuam oppugnatum uenerat, aut insidias senatui fecerat. deniq; de eo tibi compertum erat. Quæ si tibi falsa obijcio, redde rationem, quãtum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domum paraueris, Tusculanum, & Pompeianum infinito sumptu ædificaueris. Aut si reticeas, cui dubium potest esse, quin opulentiam istã ex sanguine, & uisceribus ciuium paraueris? Verum, ut opinor, homo nouus Arpinas, ex *M. Crassi familia, eius uirtutem imitatur. Contemnit simultatem hominũ nobilium: *populi R. curam habet: neq; terrore, neque gratia commouetur. Illud uerò amicitiæ tantum, ac uirtutis est animi: imò uero homo leuissimus, supplex inimicis,*

* C. Marij

* remp. curam habet

inimicis, amicis contumelioſus, modò harũ, modò illarum partiũ, fidus nemini, leuiſſimus Senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine uacat: lingua uana, manus rapaciſſimæ, gula immẽſa, pedes fugaces, quæ honeſtè nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima. Atq; is cùm huiuſmodi ſit, tamen audet dicere: O fortuna tã natã me conſule Romã. Te cõſule fortunatam Cicero? Imò uerò infelicẽ, & miſeram, quæ crudeliſſimam proſcriptionẽ ciuium perpeſſa eſt, cùm tu perturbata repub. metu perculſos oẽs bonos parere crudelitati tuæ cogebas, cũ omnia iudicia, oẽs leges in tua libidine erant, cùm tu ſublata lege Porcia, erepta libertate omniũ noſtrum uitæ, neciſq; poteſtatẽ ad unũ reuocaueras. Atq; parũ eſt, quod impune feciſti, uerũ etiam commemorando exprobras, neq; licet obliuiſci ſeruitutis ſuæ. Egeris oro te Cicero, pfeceris quodlibet, ſatis eſt perpeſſos eſſe, etiam'ne aures noſtras odio tuo oneribus? etiã'ne moleſtiſſimis uerbis inſectabere? Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ. Quaſi uerò togatus, & non armatus ea, quæ gloriaris, cõfeceris, atque inter te, Syllamq; dictatorẽ præter nomen imperij quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua inſolentia cõmemorem? Quem minerua omnes artes edocuit: Iupiter optimus maximus in cõcilio deorũ admiſit: Italia exulẽ humeris ſuis reportauit, Oro te Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones ſuperaſti, quem tandem locum in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? quem amicum, quem inimicum habes? cui in ciuitate feciſti inſidias ancillares; quo iure, cum de exilio tuo Dyrrhachii

bachio reddiſti, conſequebaris? quos Tyrannos appel
abas, eorum nunc potentiæ faues: qui tibi ante opti-
mates uidebantur: eoſdem nunc dementes, ac furioſos
uocas. Vatinij cauſſam agis, de Sextio male exiſtimas,
Bibulum petulantiſſimis uerbis lædis. Laudas Cæſa-
rem: quẽ maximè odiſti, ei maximè obſequeris: aliud
ſtans, aliud ſedens de republ. ſentis: his maledicis, il-
los odiſti, leuiſſime transfuga: neque in hac, neque in
illa parte fidem habes.

M. T. CICER. IN SALLVSTIVM CRISPVM ORATIO.

EA demum magna uoluptas eſt Criſpe Salluſti,
æqualem, ac parem uerbis uitam agere, neque
quidquam tam obſcœnum dicere, cui non ab initio pue
ritiæ omni genere facinoris ætas tua reſpondeat, ut
omnis oratio moribus conſonet: neque enim qui ita ui-
uit, ut tu, aliter ac tu, loqui poteſt: neque, qui tam illo-
to ſermone utitur, uita honeſtior eſt. Quò me uertam.
P. C. Vnde initium ſumam? maius enim mihi dicendi
onus imponitur, quò notior eſt uterque noſtrum, Quòd
ſi aut de mea uita, atque actibus noſtris huic conui-
tiatori reſpõdero, inuidiam gloriam conſequetur: aut,
ſi huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in
idem uitium incidam procacitatis, quod huic obijcio.
Id uos, ſi fortè offendimini, iuſtius huic, quàm mihi
ſuccenſere debetis, qui initium introduxit: ego dabo
operam, ut & pro me minimo cum faſtidio reſpondeã
& hunc minimus mentitus eſſe uidear. Scio me, P. C.
in reſpondendo non habere magnam expectationem,
quò nullum uos ſciatis nouum crimen in Salluſtiũ au-

*dituros, sed omnia uetera recognituros: queis & meæ & uestræ iam, & ipsius aures calent. Verùm eò magis odisse debetis hominem, qui nec incipiens quidem peccare, minimis rebus posuit rudimentum, sed ita ingressus est, ut neq; ab alio uinci possit, neq; ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaq; nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus cum quouis uolutari. Longe uerò fallitur opinione, non enim procacitate linguæ uitæ sordes eluuntur. Sed est quædam calumnia, quam unusquisque nostrum testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. Quid si uita istius memoriam uicerit, *aliam P.C. non ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis. Iam dabo operam quam maximè potero, ut breue id faciam. Neq; hæc altercatio nostra uobis inutilis erit, P.C. plerunq; enim resp. priuatis crescit inimicitijs, ubi nemo ciuis, qualis sit uir, potest latere. Primum igitur, quoniam omnium maiores Crispus Sallustius ad unum exemplum, & regulam quærit, uelim mihi respondeat, *nunquid ij, quos protulit, Scipiones, & Metelli antè fuerunt, aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & uita innocentissimè acta commendauit? Quòd si hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis, cur non æquè de nobis existimetur? cuius & res gestæ illustres sunt, & uita integerrimè acta: quasi uero tu sis ab illis uiris Sallusti ortus: quòd si esses, nonnullos iam tuæ turpitudinis pigeret, Ego meis maioribus uirtute mea præluxi, ut, si prius noti non fuerint, à me accipiant initium memoriæ suæ. Tu tuis uita, quam turpiter egisti, magnas obfudisti tenebras ut etiam, si fuerint egregij ciues, certe uene-*

illam

*Vide Val lam li. iij. cap. xix.

erint in obliuionē. Quare noli mihi antiquos uiros
cēlare: satius est.n. me meis rebus gestis florere,
àm maiorum opinione niti:& ita uiuere, ut ego sim
steris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplū.
eq; me cum iis conferri decet, P.C. qui iam decesse
nt, omniq; odio carent, & inuidia: sed cum ijs, qui me
m unà in rep. uersati sunt. Sed si fuerim aut in hono
bus petendis nimis ambitiosus, (non hanc dico popu
rem ambitionem, cuius me principem confiteor, sed
llam perniciosam contra leges, cuius primos ordines
allustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut
n* iudicandis maleficijs tam seuerus: aut in tuenda re uindican
publ. tam uigilans, quam tu proscriptionem uocas: cre dis
do, quòd nō oēs tui similes incolumes in hac urbe ui-
xissent. At quanto meliore loco resp. tuenda staret, si
tu par ac similis scelestorum ciuium unà cum illis ad
numeratus esses? an ego tunc falsò scripsi, Cedant ar-
ma togæ? qui togatus armatos, & pace bellū oppressi:
an illud mētitus sum, Fortunatam natā me consule Ro
mam? qui tantum intestinum bellum, & domesticū ur
bis incendium extinxi. Neq; te tui piget homo leuissi-
me? cùm ea culpas, quæ in historijs mihi gloriæ ducis.
An turpius est P. C. scribentem mentiri, quàm illum
palàm hoc ordine dicentem? nam quòd in ætatem in-
crepuisti, tantum me abesse puto ab impudicitia, quan
tū tu à pudicitia. Sed qd ego de te plura querar? Quid
.n. mentiri turpe duces, q mihi ausus sis eloquentiā ut
uitium obycere? cuius semper nocens eguisti patroci-
nio? an ullum existimas posse fieri ciuem egregium, q
nō his artibus, & disciplinis sit eruditus? an ulla alia

 putas

putas esse rudimenta, & incunabula uirtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirum est, P.C. si homo, q desidiæ, ac luxuriæ plenus sit, hæc ut noua atq; inusitata miratur. nā quod ista inusitata rabia petulanter in uxorē, & in filiā meā inuasisti, quę facilius mulieres se à uiris abstinuerunt, quam tu uir à uiris, satis doctè, ac peritè fecisti, non. n. me sperasti mutuam tibi gratiam relaturum, ut uicissim tuas compellarem, unus. n. satis es materiæ habens: neq; quicquam turpius est domi tuæ, quàm tu. Multum te uerò opinio fallit, qui mihi putasti parare inuidiā, ex mea re familiari, quæ multo mihi minor est, quā habere dignus sim. Atq; utinam ne tāta quidem esset, quāta est, ut potius amici mei uiuerent, quā ego testamētis eorū locupletior essem. Ego fugax Crispe Sallusti furori Tribuni pleb. cessi? utilius dixi, quamuis fortunā, unus ex periri; quā uniuerso po. R. ciuilis esse dissensionis causa: qui posteà, quàm ille suum animum in rep. perbacchatus est, omnia, quæ commouerat, pace, & ocio resederūt. Hoc ordine reuocāte, atq; ipsa rep. manu retrahente me, reuerti, qui mihi dies, si cū omni reliqua uita cōferatur, animo quidē meo superet, cū uniuersi uos populusq; R. frequens aduentu meo gratulatus est: tāti me fugacē mercenarium patronū hi æstimauerūt. Neque hercule mirum est: si ego semper iustas omniū amicitias* æstimaui, nō enim uni priuatim ancillatus sum, neq; me addixi; sed quantum quisq; Reip. studuit, tantum mihi fuit aut amicus, aut inimicus, ego nihil plus uolui ualere, quàm pacem. Multi priuatorū audacias *nutrierunt, ego nihil timui, nisi leges: multi arma sua timere*

annum

existimaui

metuerunt

timere noluerunt, ego nunquam uolui quicquã posse ni si pro uobis: multi ex uobis potẽtia freti, in uos suis ui ribus abusi sunt. Itaq; non est mirũ, si nullius amicitia usus sum qui non perpetuo Reip. amicus fuit: neq; me pœnitet, si aut petenti Vatinio reo patrocinium pollici tus sum, aut Sextij insolentiã repressi, aut Bibuli patiẽ tiã culpaui, aut uirtutibus Cæsaris faui hæ laudes .n. egregij ciuis, & unicæ sũt. Quæ si tu mihi ut uitia obij cis, temeritas, tua reprehendetur, nõ mea uitia culpa-bũtur. Plura dicerẽ si apud alios mihi eßet dicẽdũ Pa tres Cõscripti, nõ apud uos quos habui oĩum actionum mearũ monitores. Sed ubi rerũ testimonia adsunt, qd opus est uerbis? Nunc ad te ut reuertar Sallusti, pa-trẽq; tuũ præthereã; qui si nunquã in uita sua peccauit tamen maiorem iniuriã Reip. facere non potuit, quàm quòd te talem filium genuit: neq;, si tu si qua in pueri tia peccasti, exequar: ne parentem tuũ uidear accusa-re, qui eo tẽpore summã tui potestatẽ habuit, sed qua-lẽ adolescentiã egeris: hac .n. demonstrata, facile intel ligetur, quam petulanti pueritia, tam impudicus & procax adoleueris. Postea, quàm immensæ gulæ impudi-cissimi corporis questus sufficere non potuit, & ætas tua iã ad ea patienda, quæ alteri facere collibuißet, exoleuerat, cupiditatib. infinitis efferebaris, ut, q̃ ipse corpori tuo turpia nõ duxisses, in alijs experireris. Ita nõ est facile reputare P. C. utrum inhonestioribus cor poris partibus rẽ quæsierit, an amiserit. Domũ pater nam uiuo patre turpissimè uenalem habuit, uendidit: & cui dubiũ potest eße, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo pro hærede gesserit omnia? neq;

*pudet à me eum quærere, quis in P. Craſſi domo habitet, cum ipſe reſpondere non queat, quis in ipſius habitet paterna domo. At hercule lapſus ætatis tyrocinio poſtea ſe correxit, nõ ita eſt: ſed abiit in ſodalitiũ ſacrilegij Nigidiani, bis iudicis ab ſubſellia attractus extrema fortuna ſtetit, & ita diſceſſit, ut non hic innocens eſſet, ſed iudices peieraſſe exiſtimarentur. Primum honorem in quæſtura adeptus, hunc locum, & hunc ordinem deſpectum reddidit: cuius aditus ſibi quoq; ſordidiſſimo homini patuiſſet. Itaq; timens, ne facinora eius clam nos eſſent, cum omnibus matribus familias opprobrio eſſet confeſſus eſt nobis audientibus adulterium: neq; erubuit ora ueſtra. Vixeris ut libet Salluſti, egeris quæ uolueris ſatis ſit unum te tuorum ſcelerum conſcium eſſe: noli nobis languorem, & ſoporem nimium exprobrare: ſumus diligentes in tuẽda pudicitia uxorum noſtrarum: ſed ita experrecti nõ ſumus, ut à te cauere poſſimus: audacia tua uincit ſtudia noſtra. Et quod hunc mouere poſſit Patre Conſcripti, factum ac dictum turpe, quem non puduit palam nobis audientibus adulterium confiteri? quod ſi nihil pro me tibi reſpondere uoluiſſem, ſed illud cenſorium *eloquium Appij Claudij, & L. Piſonis integerrimorum uirorum, quo uſus eſt quiſque eorum, pro lege palam uniuerſis recitarem, nonne tibi uiderer æternas inurere maculas, quas reliqua uita tua eluere nõ poſſit: neque poſt illum delectum Senatus, te unquam uidimus, niſi fortè in ea te caſtra conieciſti, quo omnis ſentina Reipublicæ confluxerat. At idem Salluſtius, qui in pace ne Senator quidem manſerat poſtea*

elogium.

quàm

quàm Respubl. armis oppressa est, & idem uictor, qui caedes reducit, in Senatum post quaesturam reductus est: quem honorem ita gessit, ut nihil uenale non in eo habuerit, cuius aliquis empto fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non aequum, ac uerum duxerit, quod ipsi facere collibuisset: neque aliter uexauit, ac debuit, si quis praedae loco accepisset magistratum. Per acta quaestura postea quàm magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine uitae se coniunxerat, unus iam ex illo grege uidebatur. Eius enim partis exemplar erat Sallustius quo tanquam in unam uoraginem coetus omnium uitiorum excesserat: quicquid impudicorum Cyloنum, parricidarum, sacrilegorum,* deditorum fuit in urbe, municipijs, colonijs. Italia tota (sicut in fretis) subsedebant: nominis perditi, ac notissimi, nulla in parte castris apti: nisi licentia uitiorum, & cupiditate rerum nouarum. At postea quã praetor factus est, modeste se gessit, & abstinenter: non ne ita prouinciam uastauit, ut nihil neq; passi sint, neq; expectarint grauius socij nostri in bello, quam experti sunt in pace, hoc Africam interiorem obtinente? Vnde tantum hic exhausit, quantum potuit aut fide nominum traijci, aut in naues contrudi: tantum inquam P.C. exhausit, quantum uoluit: ne caussam diceret, sestertio duodecies cum Caesare pacisitur. Quòd si quippiam eorũ falsum est hic palam refellere, unde tu, qui modo ne paternã ciuilem domum redimere potueris, repente tanquam somnio beatos preciosissimos, uillam Tiburti C. Caesaris, reliquas possessiones parauers. Neque piguit quaerere,

* aliter debitorum.

cur ego P. Crassi domum emissem: cum tu ueteris uillæ dominus sis, cuius paulò ante fuerat Cęsar: modò inquam patrimonio non comeso, sed deuorato: quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus? Nam quis te faceret hæredem, quem ne amicum quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, nisi similis, ac tui? At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt, quorum siue tu similis es, siue illi tui, nihil ad omnium scelus, ac nequitiam addi potest. Verum ut opinor, honores* tui te faciunt insolentem. Tu Crispe Sallusti, tantundem putas esse bis senatorem, & bis quæstorem fieri, quod bis consularem, & bis triumphalem? Carere debet omni uitio, qui in alterum dicere paratus est. Is demum maledicit, qui non potest uerum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in ætate pellex, & idem postea adulter, omnis ordinis turpitudo es, & ciuilis belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus, quàm quòd te incolumen in hoc ordine uideamus? Desine bonos petulantissima consectari lingua: desine morbo procaciatis isto uti: desine unum quenq; moribus tuis æstimare: his moribus amicum tibi facere non potes, uideris uelle inimicum habere. Finem dicendi faciam P. C. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia aperte dixerunt, quàm eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quia Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam, si qua ego honestè effari possum.

*Aliter tuum

γνώμη.

M.T.

M. T. CICERONIS CONTRA CATILINAM ORATIO PRIMA.

Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra quandiu nos etiam furor iste tuus eludet? Quem ad finē sese effrenata iactabit audacia? Nihil te nocturnum præsidium Palatij nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habēdi Senatus locus, nihil horū ora, uultusq; mouerunt? patere consilia non sentis? constrictam iam omnium horum conscientia teneri cōiurationem tuam non uides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos cū uocaueris, consilij ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tēpora; ò mores, Senatus hoc intelligit. Consul uidet hic tamen uiuit. Viuit? imo uero etiam in Senatū uidet, fit publici consilij particeps, notat, & designat oculis cædem unumquenq; nostrum. Nos autem uiri fortes satisfacere Reip. uidemur, si istius furorem, ac tela uitemus. Ad mortē te Catilina duci iussu consulis iam pridem oportebat: in te conferri pestē istam, quam tu in nos oēs iam pridem machinaris: An uero uir amplissimus P. Scipio Pontifex maximus Tiberium Gracchū mediocriter labefactantē statum Reip. priuatus interfecit: Catilinam uero orbem terrarum cæde atq; incendijs uastare cupientem, nos Consules perferemus? Nā illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Seruilius Hala. Sp. Melium nouis rebus studentem, manu sua occibit. Fuit, ista quondam in hac Repub. uirtus ut uiri fortes acrioribus supplicijs ciuē perniciosum, quam acerbissi-

Oratio est generis deliberatiui qua in sūma præcipit Catilinæ, ut ab urbe discedat: ordiatur autem tantum a scematibus peregrinis. Inuehitur in Senatus imbecillitatem.

Amplificat ab exēplis colligens iādudum oportuisse necari Catilinam. Epiphonma.

bi[illegible]imum hostem coercerent. Habemus .n. Senatus. C. in te Catilina uehemens: & graue, non deest Reip. consiliũ, neq; auctoritas huius ordinis: non, nos, dico aperte, Consules desumus. Decreuit quondã Senatus, ut L. Opimius Cõs. uideret, ne quid Resp. detrimẽti caperet, nox nulla intercessit, mox interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre natus *auis maioribus, occisus est cũ liberis M. Fuluius consularis. Simili Senatusconsulto, C. M. & L. Valerio COSS pmissa est Resp. Nũ unum diem postea L. Saturninum Tribunum Pl. & C. Seruilium mors, ac Reip. pœna remorata est? At nos uigesimũ iam diem patimur hebescere aciem horũ auctoritatis: habemus .n. huiusmodi Senatusconsultum, uerumtamen inclusũ in tabulis, tanquã in uagina reconditum: quo ex Senatusconsulto cõfestim interfectum te esse Catilina cõuenit. Viuis, & uiuis non ad reponendam, sed ad confirmandã audaciam. Cupio P. C. me esse clementẽ. Cupio in tantis Reip. periculis me non dissolutum uideri: sed iã me ipsũ inertiæ, nequitiæq; condẽno. Castra sunt in Italia contra Remp. in Etruriæ faucibus collocata. Crescit in dies singulos hostiũ numerus: eorũ aũt Imperatorem castrorum, ducemq; hostium intra mœnia, atq; adeo in Senatu uidemus intestinã aliquam quotidie pniciẽ Reip. molientẽ. Si te iam Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo, erit uerẽdum mihi, ne hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquam crudelius factum esse dicant. Verũ ego hoc, quod iam pridẽ factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor, ut faciam. Tunc denique interficiam te cum iam nemo

Castigatio superioris sententiæ, cũ gracchus oppugnasset Auentinum cum armata multitudine.

*auitis moribus

A sua persona.

A re ipsa.

cur distulerit Catilinæ necẽ.

nemo tam improbus, tam perditus, tã tui similis inueniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quã diu quisquam erit, qui te defendere audeat, uiues, & uiues ita nunc uiuis, multis meis, & firmis præsidijs oppressus, ne commouere te contra Remp. possis. Multorum te etiam oculi, & aures, non sentientem, sicut adhuc fecerunt speculabuntur, atq; custodient. Etenim quid est Catilina, quod iam amplius expectes? Si neq; nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere uocem coniurationis tuæ potest: si illustrantur, si erumpunt omnia muta iam istam mentem, mihi crede, obliuiscere cædis, atq; incendiorum. Teneris undiq; luce sunt clariora nobis tua consilia omnia, Quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministi ne me ante diem XII. *Cal. Nouemb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem* VIII. *Cal. Nouemb. C. Manlium audaciæ satellitem, atq; ministrum tuæ? Num me fefellit Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, uerum id, quòd multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu cędente optimatum contulisse in ante diem* V. *Cal. Nouemb. Tum cum multi principes ciuitatis Ro. non tam sui conseruandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum caussa profugerunt. Num inficiari potes te illo ipso die meis præsidijs, mea diligentia circunclusum, commouere te contra Rempub. non potuisse? cum tu discessu ceterorum, nostra tamen, qui remansissemus cæde te contentum esse dicebas? Quid? cum te Præneste Cal. ipsis Nouemb. occupaturum nocturno impetu esse confideres? Sensisti ne illam*

Hactenus Thesin cõsumpsit, q nũc subijcit consiliũ, s. ut ex urbe emigret, priusquam proponat cõsilium colligit longe, unde postea cõsilium infert.

Argumenti propositio.

Coloniam

Epilogus superioru.

Coloniam meo iussu, meis præsidijs, custodijs uigilijsq; esse munitã? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, qđ ego non modò non audiam, sed ẽt uideam planeq; sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem, iam intelliges multò me uigilare acrius ad salutẽ q̃ te ad perniciem Reip. Dico te priore nocte uenisse inter Falcario (non agam obscure) in M. Leccæ domũ, conuenisse eodem complures eiusdem amentiæ scelerisq; socios. Num negare audes? Quid taces? conuincã, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdã, qui tecũ una fuere. O Dij immortales ubi nam gentium sumus? quam Rẽp. habemus? in qua urbe uiuimus? Hic, hic, sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, grauissimoq; consilio, qui de nostro, omniũq; interitu, qui de huius urbis, atq; adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego uideo consul, & de Rep sẽtentiã rogo: & quos ferro trucidari oportebat eos nõ dũ uoce uulnero. Fuisti igitur apud Leccam illa nocte Catilina, distribuisti partes Italiæ, statuisti quo quẽq; proficisci placere delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecũ educeres, descripsisti urbis partes ad incẽdia, confirmasti teipsum iã esse exiturũ, dixisti paululũ tibi esse etiam nunc moræ, quod ego uiuerem. Reperti sunt duo equites R. qui te ista cura liberarent, & se illa ipsa nocte paulo ante lucẽ me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego oĩa uix dum iam cœtu uestro dimisso cõperi, domũ meã maioribus præsidijs muniui atq; firmaui: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatũ miseras, cũ illi ipsi uenissent, quos ego iã multis ac summis uiris ad me uẽturos id tẽporis esse prædixeram.

Exclamatio aduersus coniuratos senatores.

Cic. uerbo confirmandi libẽter utitur pro affirmãdo.

dixerã, Quæ cum ita sint Catilina, perge, quò cœpisti: egredere aliquando ab urbe, patent portę, proficiscere. Nimium diu te Imperatorẽ illa tua Manliana castra desiderant. Educ tecum omnes tuos, si minus, quã plurimos. Purga urbem. Magno me metu liberalis, dũmodo inter me, atq; te murus intersit. Nobiscum uersari iam diutius non potes. Non ferã, non patiar, non sinã. Magna Dijs immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Ioui Statori antiquissimo custodi huius urbis ꝙ hanc tã tetram, tam horribilem, tamq; infestã reip. pestem toties iã effugimus. Non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reip. Quandiu mihi cõsuli designato Catilina insidiatus es, non publico me præsidio, sed priuata diligentia defendi: cũ proximis comitijs consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere uoluisti: compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, & copijs: nullo tumultu publice concitato. Deniq; quotiescunq; me petisti, per me tibi obstiti, quanquam uidebam perniciem meam cum magna calamitate Reipubl. esse coniunctam. Nunc iam apertè remp. uniuersam petis. Templa Deorum immortalium, tecta urbis, uitam omnium ciuiũ, Italiam deniq; totam ad exitium, & uastitatẽ uocas. Quare, quoniam id, quod primum, atq; huius imperij, disciplinæq; maiorum propriũ est, facere nõ audeo: faciam id, quod est ad seueritatem lenius, ad cõem salutem utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in Repu. reliqua coniuratorũ manus. Sin tu (quod te iamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorũ, comitum magna, & perniciosa sentina reip. Quid est Catilina?

Epilogus.

Aliud argumentũ, cur uelit cedere Catilinam periculis urbis.

Amplificatio.

Hactenus me tantũ petisti nũc petis rep.

Distributio.

Cõsilium.

Propositionis explicatio a circunstãtiis

*tilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe Consul hostem iubet. Interrogas me: nũ in exilium? Nõ iubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid. n. Catilina est, quod te iã in hac urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominũ, qui te non metuat: nemo, qui te non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non in ista uita tua est? quod priuatarũ rerũ dedecus non hæret infamiæ? Quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus tuis unquam, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quẽ corruptelarũ illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrũ, aut ad libidinem facem prætulisti? Quid uerò nuper cũ morte superioris uxoris nouis nuptijs domum uacuã fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere: hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut nõ uindicata esse uideatur. Prætermitto ruinas fortunarũ tuarum, quas oẽs impendere tibi proximis Idibus senties. Ad illa uenio, quæ non ad priuatã ignominiam uitiorum tuorum, non ad domesticam tuã *facultatem, ac turpitudinem, sed ad summam reipu. atq; ad omnium nostrum uitam, salutemq; pertinent. Potest ne tibi huius uitæ hæc lux Catilina, aut huius spiritus cœli esse iucundus? cùm scias esse horũ neminẽ, qui nesciat te pridie Cal. Ia. Lepido, & Tullo COSS. stetisse in comitio cum telo, manum consulum, & principium ciuitatis interficiẽdorũ caussa parauisse? sceleri, ac furori tuo non aliquam mentem, aut timorẽ tuũ, sed fortunam pop. Rom. obstitisse? Ac iam illa omitto,*

Propositio nis confirmatio argumentatur autem primum a Catilinæ sceleribus Exeundũ esse urbe, quod omnibus sit inuisus.

difficultatem

neq;.n.sunt, aut obscura, aut non multò post commissa. Quoties tu me designatum, quoties me Consulem interficere uoluisti? Quot ego tuas petitiones ita *conie ctas, ut uitari posse non uiderentur, parua quadam declinatione, & ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere ualeat in tẽpore, neq; tamen conari, ac uelle desistis. Quoties iam, quoties iam tibi extorta est sica ista de manibus? Quoties uerò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius nõ potes. Quæ quidẽ quibus abs te initiata sacris, ac deuota sit, nescio, q̃ eam necesse putas Cõsulis in corpore defigere. Nũc uerò quæ tua est ista uita? Sic.n.iam tecum loquar: non ut odio permotus esse uidear, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in Senatum: quis te ex hac t[illegible]a frequẽtia, ex tot tuis amicis, ac necessarijs salutauit? Si hoc post omnium hominũ memoriã contigit ne[illegible]ini, uocis expectas contumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod ab ad[illegible]tu tuo ista subsellia uacua facta sunt? Quid? quòd omnes Consulares, qui tibi per sæpe ad cædem consti[illegible] fuerũt, simul atq; assedisti, partem istam subsellio[illegible] [illegible]am, atq; inanem reliquerunt? Quo tandem animo ho[illegible] tibi ferendum putas? Serui mehercule mei, si [illegible] pacto metuerent, ut te metuunt omnes ciues [illegible] domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbẽ [illegible] arbitraris? Et, si me meis ciuibus iniuria suspectũ [illegible] grauiter, atq; inimicum uiderem, carere me aspectu ciuium, quàm infestis omnium oculis conspici mal[illegible]. Tu cùm conscientia scelerũ tuorum agnoscas odiũ omnium

*Potius cõtextas uel coniectas legẽdum.

a minori.

omniū iuſtū, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorū mentes, ſenſusq; uulneras, eorū aſpectum, præſentiamq; uitare? Si te parentes timerent, atq; odiſſent tui, neq; eos ulla ratione placare poſſes, ut opinor, ab eorū oculis aliquò concederes. A ſimili. *Nunc te patria, quæ cōis eſt omnium noſtrum parens, odit, ac metuit, & iandiu de te nihil iudicat, niſi de parricidio ſuo cogitare: huius tu neq; auctoritate uerebere, neq; iudicium ſequere, neq; uim pertimeſces?* Sermocinatio. *Quæ tecū Catilina ſic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annis facinus extitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te. Tibi uni multorū ciuiū neces, tibi uexatio, direptioq; ſociorum impunita fuit, ac libera. Tu non ſolum ad neglegēdas leges & quæſtiones, uerumetiam ad deuincendas perfringendasq; ualuiſti. Superior illa, quanquā ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc uerò me totum eſſe in metu propter te unū, quicquid increpuerit, Catilinam timeri, nullū uideri contra me conſiliū iniri poſſe, quòd à tuo ſcelere abhorreat non eſt ferendum.* Epilogus. *Quāobrē diſcede, atq; hūc mihi timorē eripe. Si uerus, ne opprimar: ſin autem falſus, ut tandē aliquādo timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiā ſi uim adhibere non poſſit? Quidēquod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? Quid quod uitandæ ſuſpitionis cauſſa apud M. Lepidū te habitare uelle dixiſti, à quo non receptus, etiam ad me uenire auſus es, atq; domi meæ te aſſeruari rogaſti? cum à me quoq; id reſponſū tuliſſes, me nullo modo poſſe his parietibus tutū eſſe tecū qui magno in periculo eſſē, ꝙ iiſdem mœnibus cōtineremur: ad Q. Metellū prætorem*

Tertiū argumentū a Catilinę facto: qui ſeipſum condēnarit, quod domo ſua ceſſerit.

tem uenisti, à quo repudiatus adsodalē tuū uirū opti mū M. Marcellum demigrasti, quē tu uidelicet & ad custodiendum diligentissimum & ac supplicandum sagacissimum, & ad uindicandū fortissimū fore putasti. Sed quā lōgè uidetur à carcere, atq; à uinculis abesse debere, qui seipsum iam dignū custodia iudicauerit? Quæ cū ita sint Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo nō potes abire in aliquas terras, & uitam istā multis supplicijs iustis, debitisq; ereptā, fugæ, solitudini mādare? Refer inquis, ad Senatum: id. n. postulas. Et, si hic ordo sibi placere decreuerit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis: non referam, id quod abhorret à meis moribus, sed tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiāt. Egredere ex urbe Catilina: libera Remp. metu: in exilium, si hāc uocē expectas, proficiscere. Quid est Catilina? *quid atten dis? *quid animaduertis horū silētiū? patiuntur tacēt. Quid expectas auctoritatē loquentiū, quorū uoluntatem tacitorū perspicis? At si hoc idem huic adolescēti optimo P. Sextio, si fortissimo uiro M. Marcello dixissem, iā mihi Consuli hoc ipso in tēplo iure optimo Senatus uim, & manus intulisset. De te aūt Catilina, cū quiescūt, probāt: cùm patiuntur, decernūt: cū tacēt clamant. Neq; hi solū, quorū tibi auctoritas est uidelicet cara, uita uilissima, sed etiā illi equites R. honestissimi, atq; optimi uiri, ceteriq; fortissimi ciues, qui circunstant Senatū, quorū tu, & frequētiā uidere, & studia pspicere, etuoces paulò antè exaudire potuisti quorū ego uix abs te iā diu maius, ac tela contineo: eosdē facilè adducā, ut te hęc, quę iāpridē uastare studes, re

Epilogus argumēti.

Cōfutatio eius quod à Catilina obiici potuit.

*ecquid
*ecquid

Tacito consensu probant quæ ego decerno.

Excursus quo inuehitur in Catilinæ mores: & obtestans iandudum ista se frustra impetrare.

*impendeat

*linquentē,usq; ad portas prosequātur. Quāquā, quid est,quòd loquar? te ut nulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut nullā fugam meditere? ut ullū ut exiliū cogites? Vtinam tibi istam mentē Dij immortales donarent: tametsi uideo, si mea uoce ire in exiliū animū induxeris, quāta tempestas inuidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatē *pendeat: sed nō est mihi tāti, dū modo ista tua sit priuata calamitas, et à Reip. periculis seiungatur. Sed tu, ut uitijs tuis cōmoueare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus Reip. concedas, nō est postulandum. Neq; enim Catilina is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quāobrē ut sæpe iā dixi, proficiscere. Ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo cōflare uis inuidia, rectā perge in exiliū. Vix ferā sermones hominū, si id feceris. Vix molē istius inuidiæ: si in exiliū ieris iussu Consulis, sustinebo: sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cum importuna sceleratorū manu: confer te ad Manliū concita perditos ciues: secerne te à bonis: infer patriæ bellū: exulta impio latrocinio, ut à me nō eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse uidearis. Quāquā quid ego te inuitē? quū iā sciā esse præmissos, qui te ad forū Aureliū præstolarentur armati? cùm sciā pactā, & constitutā esse cum Manlio diē, à quo etiā Aquilā illā argēteā, quā tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido, et funestā futurā, cui domi tuæ sacrariū scelerū cōstitutum fuit, sciā esse præmissam? Tu, ut illa diutius carere possis, quā uenerari ad cædē proficiscēs solebas: à cuius

Exaggerat rem ab ipso Catilina factam.

à cuius altaribus sæpe istā dextrā impiā ad necem ciuiū transtulisti. ibis tandē aliquando, quò te iamprīdē tua ista cupiditas effrenata, ac furiosa rapiebat. Neq; n. tibi hæc res affert dolorē, sed quandā incredibilē uoluptatē, ad hanc te amentiā natura peperit, uoluntas exercuit, fortuna seruauit. Nunquàm tu nō modò ocium, sed ne bellum quidē, nisi nefarium concupisti: nactus ex perditis, atq; ab omni non modo fortuna uerumetiā spe derelictis conflatā improborū manū. Hic tu qua lætitia perfruere? quib. gaudijs exultabis? quanta in uoluptate bacchabere? cū in tanto numero tuorum, neq; audies uirū bonū quenquā, neq; uidebis. Ad huius uitæ studiū meditati illi sunt, qui ferentur labores tui: iacere humi non modò ad obsidendū stuprum, uerum etiā ad facinus obeundū: uigilare non solùm ad insidiandū somno maritorum, uerumetiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes tuam illam præclaram patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omniū, quibus te breui tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum cùm te à consulatu repuli, ut exul potius tētare, quā Consul uexare Rēp. posses: atq; ut id, quod esset à te scelerate susceptū, latrociniū potius, quā bellū nominaretur. Nūc ut à me P. C. quandam propè iustā patriæ querimoniā detester, atq; deprecer, percipite quæso diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis uestris, mentibusq; mādate. Etenim si mecū patria, quæ mihi uita mea multò est carior: si cunctā Italia, si omnis Resp. loquatur: M. Tulli quid agis? tu ne eū quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurū uides: quem expectari Imperatorē in

Omen.

Cōfutatio eius argumēti quod obiici potuit a bonis uiris, si eiusmodi est Catilina, cur non potius præsentem iugulasti.

*castris hostium sentis, auctorem sceleris, principē con
iurationis, euocatorē seruorum, et ciuium perditorum
exire patieris? ut abs te non emissus ex urbe, sed im-
missus in urbem esse uideatur: non ne hunc in uincula*
Distributio. *duci, non ad mortē rapi, non summo supplicio macta-
ri imperabis? Quid tandem impedit te? Mos ne maio
rū? at persæpe ēt priuati in hac Rep. perniciosos ciues
morte multarunt. An leges quæ de ciuium reorū sup
plicio rogatæ sunt? At nunquàm in hac urbe ui, qui à
Rep. defecerunt, ciuium iura tenuerunt. An inuidiā*
ὑποφορά. *posteritatis times? præclaram uerò Pop. Rom. refers
gratiā, qui te hominē per te cognitū nulla commenda-
tione maiorū tā maturè ad summū Imperiū per oēs
honorū gradus extulit: si propter inuidiā, aut alicu-
ius periculi metū salutē ciuiū tuorum negligis. Sed si
quis est inuidiæ metus, non est uehementior seueritа-
tis ac fortitudinis inuidia, quā inertiæ, ac nequitiæ p-
timescenda. An cùm bello uastabitur Italia uexaban
tur urbes, tecta ardebunt, tū te nō existimas inuidiæ
incēdio conflagraturū? His ego sanctissimis Reip. uo-
cibus, et eorū hominū, qui idē sentiunt, mentibus pau
ca respōdebo. Ego si hoc optimū factu iudicarē P. C.
Catilinā morte multari, unius usurā horæ gladiatori
isti ad uiuēdū nō dedissē. Etenim si summi uiri, et cla
rissimi ciues Saturnini, & Gracchorū, & Flacci, & su
periorū compluriū sanguine non modò se non cōtami
narūt, sed ēt honestauerūt, certè uerendū mihi nō erit
nequid hoc parricida ciuiū interfecto inuidiæ mihi in
posteritatē redūdaret. Quòd si ea mihi maximè impē*
Γνώμη. *deret, tamē hoc animo semper fuit: ut inuidiā uirtute
partā*

partam, gloriam, non inuidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent non uideant, aut ea, quæ uident, dissimulent. Qui spem Catinæ mollibus sententijs aluerunt: coniurationemq; nascentē non credendo corroborauerunt: quorū auctoritatē secuti multi, non solùm improbi, uerumetiā imperiti, si in hunc animaduertissent, crudelitate, *non egregiè factū esse dicerent. Nunc intelligo si iste quò intēdit, in Manliana castra peruenerit, neminē tā stultū fore, qui nō uideat cōiurationē* esse patefactā, neminē tā improbū, qui nō fateatur. Hoc autē uno interfecto, intelligo hanc Reip. pestē paulisper reprimi, nō in perpetuū cōprimi posse. Quòd si se eiecerit, secūq; suos eduxerit, & eodem ceteros undiq; collectos naufragos aggregauerit, extinguet ur, atq; delebitur, non modò hæc tā adulta Reip. pestis, uerumetiā stirps ac semen malorū* hominū. Etenim iam diu P. C. in his periculis cōiurationis, et insidijs uersamur, sed nescio quo pacto omniū scelerum, ac ueteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, uidebimur fortasse ad breue quoddā tēpus cura, et metu esse releuati. periculū autē residebit, et erit inclusum penitus in uenis, atq; in uisceribus Reip. Vt sæpe homines ægri morbo graui, cū æstu febriq; iactātur, si aquā gelidā biberint, prius releuari uidētur, deīde multò grauius, uehemētiusq; afflictātur: sic hic morbus, q est in Reip. releuatus istius pœna, uehemētius* ciuib. reliqs ingrauescit. Quare secedāt improbi, secernāt se à bonis, unum in locū congregentur: muro deniq;, id quod

* & regie

* factam esse

* omniū.

Pulchra similitudo

* uiuis

*nobis — ſæpe iam dixi, ſecernatur à *bonis, deſinant inſidiari domi conſuli, circumſtare tribunal Prætoris urbani, obſidere cũ gladijs curiã, malleolos, ad incendendã urbẽ facesq; cõparare. Sit deniq; inſcriptũ in frõtẽ uniuſ cuiuſq;, quid de Rep. ſentiat. Polliceor uobis hoc, P. C. tantam in nobis Coſſ. fore diligentiam, tantã in uobis auctoritatẽ, tantã in equitibus Rom. uirtutẽ, tantã in omnib. bonis cõſenſionẽ, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, uindicata eſſe uideatis. hiſce oĩbus Catilina: cũ ſumma Reip. ſalute, tua peſte, ac pernicie, cũq; eorum exitio, qui ſe tecũ omni ſcelere, parricidioq; iunxerũt, proficiſcere ad impiũ bellũ ac nefariũ. Tum tu Iupiter, qui iiſdẽ, quibus hæc urbs auſpicijs à Romulo es cõſtitutus, quẽ Statorem huius urbis, atq; imperij uerè nominamus, hũc, & huius ſocios à tuis aris, ceterisq; tẽplis, ac tectis urbis, ac mœnibus, à uita, fortunisq; ciuiũ omnium arcebis: et *omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ: latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefaria ſocietate coniunctos, æternis ſupplicijs uiuos, mortuosq; mactabis.

Peroratio, qua ſuam operam, & optimorũ in Repub. pollicetur, nec unquã eſſe deſiturum iſti cauſæ.

Obteſtatio

Statorem a ſiſtendo dictum.

*homines

M. T. CICERONIS
IN L. CATILINAM
ORATIO SECVNDA.

TAndem aliquando Quir. Catilinã furentẽ audacia, ſcelus anhelãtẽ, peſtẽ patriæ nefariè moliẽtẽ, nobis, atq; huic urbi ferrũ, flãmãq; minitãtẽ, ex urbe uel eiecimus, uel emiſimus: uel ipſum egrediẽtẽ urbe proſecuti ſumus. Abijt, exceſſit, euaſit erupit. Nulla iam

Gratulantur Catilinam urbẽ exiſſe.

lũ iã pernicies à mõstro illo,atq; prodigio mœnibus ip sis intra mœnia cõparabitur. Atq; hũc quidẽ unũ hu ius belli domestici ducẽ sine cõtrouersia uicimus. Nõ n.iã inter latera nostra sica illa uersabitur:nõ in cã po,nõ in foro,nõ in curia, non deniq; inter domesticos parietes pertimescemus:loco ille motus ẽ,cũ est urbe de pulsus:palã iã cũ hoste,nullo impediẽte,bellũ iustũ ge remus:sine dubio pdidimus hominem:magnificè uici- mus,cũ illũ ex occultis insidijs in apertum latrociniũ coniecimus. Quòd uerò non cruentum mucronem, ut uoluit, extulit, quòd ei ferrum de manibus extorsi- mus, ꝙ incolumes ciues, ꝙ stantem urbem reliquit, quanto tandem illum mærore afflictum esse,& profli gatum putatis? Iacet ille nunc postratus Quir. & se perculsum,atq; abiectum esse sentit,& retorquet ocu los profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis fauci bus ereptam esse luget. Quæ quidem lætari mihi uide tur, quòd tantam pestem euomuerit, forasq; proiece rit. At si quis est, talis,quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso,in quo exultat,& triũphat oratio mea me uehementer accuset, ꝙ tam capitalem hostem nõ comprehenderim potius, quàm emiserim: non est ista mea culpa,sed temporum. Interemptum esse L. Catili nam,& grauissimo supplicio affectum iampridẽ opor tebat. Id à me,& mos maiorũ,& huius imperij seue- ritas,& Resp. postulabat. Sed quam multos fuisse pu tatis,qui,quæ ego deferrem,non crederent? quã mul- tos,qui propter stultitiã nõ putarent? quã multos, qui etiã defenderent? quã multos,qui propter improbita- tẽ fauerent? Ac si sublato illo depelli à uobis omne pe riculum

Pathos eb uoluntate Catilinæ tractum.

uerborum

riculum iudicarem:iamprid̄e ego L. Catilinā nō modò inuidiæ meæ:uerumetiā periculo uitæ sustulissē. Sed cum uiderē ne nobis quidē omnibus re etiā tā proba ta, si illū, ut erat meritus morte multassē, fore, ut eius socios inuidia oppressus persequi nō possē: rem huc de duxi, ut tū palam pugnare possetis, cū hostē apertè ui deretis. Quem quidē ego hostem, Quir. quā uehemen ter foris esse timēdū putē, licet hinc intelligatis, quòd illud etiā molestè fero, quod ex urbe parū comitatus exierit. Vtinā ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillū mihi eduxit, quem amare in prætexta calū nia cœperat: Publiciū, et Munacium, quorū æs alienū contractū in popinam nullū Reip. motū afferre pote rat, reliquit. Quos uiros, quanto alieno ære, quā ualen tes, quàm nobiles, uos uidetis. Itaq; ego illū exercitū ex Gallicanis legionibus, & cū hoc delectu, quem in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit ex his co pijs, quæ à nobis quotidie cōparantur, magnopere con tēno collectū ex senibus desperatis agresti luxuria, ex rusticis mēdiculis, ex decoctoribus, ex ijs, qui uadimo nia deserere, quàm illū exercitū maluerunt. Quibus ego nō modò si aciem exercitus nostri, uerūetiā si edi ctū prætoris ostendero, concidēt. Hos, quos uideo uoli tare in foro, quos stare ad curiā, quos etiā in senatum uenire, qui nitent ungentis, qui fulgent purpura, mal lē secū suos milites eduxisset. Quòd si hic permanet, memētote, nō tā exercitū illum esse nobis, quam hos, qui exercitū deseruerunt, pertimescendos. Atq; etiā hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neq; tamen permouentur. Video, cui Apu-

Prætextatæ uestæ utebātur iuuenes, & pueri. Optat exisse cū Catilina uniuersā illā hominū fecē a qua Reip. nō hoc tātū tēpore metuendū erat.

Caussa cur opter urbe exisse Catilinæ complices.

lia

lia sit attributa, qui habeat Etruriā, qui agrum Picenū, qui Gallicū, qui sibi has urbanas insidias cędis, atq; incēdiorū depoposcerit. Omnia superioris noctis cōsilia ad me perlata esse sentiunt. Patefeci in senatu hesterna die. Catilina ipse pertimuit, profugit. Hi quid expectant? ne illi uehementer errāt, si illā meā pristinā lenitatē perpetuā sperāt futurā. Quod expectaui, iā sum assecutus: ut uos oēs factam esse apertè coniurationem contra Remp. uideretis: nisi uero si quis est qui Catilinæ similes, cū Catilina sentire nō putet. Nō est iā lenitatis locus, seueritatē res ipsa flagitat. Vnū etiā nunc concedam. Exeant proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demōstrabo iter. Aurelia uia profectus est, si accelerare uolēt ad uesperā consequētur. O fortunatā Rēp. si qui dē hanc sententiā huius urbis eiecerit. Vno me hercule Catilina exhausto, releuata mihi, et recreata Resp. uidetur. Quid .n. mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod nō ille conceperit? Quis tota Italia ueneficus? Quis gladiator? Quis latro? Quis sicarius? Quis parricida? Quis testamētorū subiector? Quis circūscriptor? Quis ganeo? Quis nepos? Quis adulter? Quæ mulier infamis? Quis corruptor iuuētutis. Quis corruptus? Quis perditus inueniri potest, q se cū Catilina familiarissimè uixisse nō fateatur? Quę cædes ꝑ hosce annos sine illo facta ē? Quod nefariū stuprū nō ꝑ illū? Iā uerò, quæ tanta in ullo unquā homine iuuentutis illecebra fuit, quāta in illo? q alios ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissimè seruiebat. Alijs fructum libidinum, alijs mortem parentum, nō*

Occupatiūcula, frustra fidere eos lenitate cōsulis.

Excursus quo gratulationē repetit illā superiorē.

*aliàs, conscriptor

 modò

modò impellendo, uerumetiam adiuuando pollicebatur. Nunc uerò quàm subitò, non solùm ex urbe, uerumetiam ex agris in gentem numerum perditorum hominum collegerat: nemo non modò Romæ, sed ne ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus asciuerit. Atq; ut eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis: nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior qui se non intimũ Catilinæ esse fateatur. Contentio *Nemo in scena leuior, & nequior, qui se non eius dem propè sodalem fuisse commemoret. Atq; idem tum stuprorum, & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac uigilijs perferendis, fortis ab his istis suis socijs prædicabatur: cum industriæ subsidia, atque instrumenta uirtutis in libidine, audaciaq; consumeret. Hunc uero si secuti fuerint sui comites, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: o nos beatos, o Remp. fortunatam, o preclaram laudem consulatus mei. Iam enim non sunt mediocres hominum libidines, non humanæ, ac tolerandæ audaciæ, nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos iampridẽ, fides deficere nuper cœpit. Eadem tamen illa quæ erat in abundantia, libido permanet. Quòd si in uino, & alea comessationes solũ, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi: sed tamen essent ferendi. Hoc uerò quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari stultissimos prudẽtissimis? ebriosos sobrijs? dormiẽtes uigilãtibus? qui mihi accubantes in conuiuijs cõplexi mulie*

Votum repetit, docetq; quãtum ex eo commodi ad Remp. perueniat, si cedant.

Energia.

mulieres impudicas, uino lãguidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguẽtis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum: atque urbis incendia: quibus ego cõfido impendere fatum aliquando, & pœnas iãdiu improbitati, nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iã planè, aut certè iã appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit, nõ breue nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit Reip. Nulla est .n. natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum* Reip. facere possit, omnia sunt externa unius uirtute, terra, mariq; pacata, domesticum bellũ manet. Intus insidiæ sunt, intus inclusum periculũ est, intus est hostis, cũ luxuria nobis, cum amentia, cũ scelere certandũ est. Huic ego me bello ducẽ profiteor Quir. suscipio inimicitias hominũ perditorum. Quæ sanari poterũt, quacumq; ratione sanabo. Quę resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manare. Proin aut exeant, aut quiescant: aut si & in urbe, & in eadẽ mente permanent, quæ merentur expectent. At etiã sunt Quir. qui dicãt à me in exiliũ eiectũ esse Catilinã: quod uerbo si ego assequi possem, ipsos istos eycerẽ, qui hæc loquuntur: homo enim uidelicet timidus, & per modestus uocẽ consulis ferre non potuit, simulatq; ire in exilium iussus est, paruit. Quòd hesterno die, cum domi meæ penè interfectus essem, Senatum in ædem Iouis Statoris uocaui, rẽ omnẽ ad Patres C. retuli. Quò cum Catilina uenisset, quis eũ Senator appellauit? Quis salutauit? Quis deniq; ita aspexit, ut pditũ ciuẽ, ac nõ potius, ut importunissimũ hostem? Quinetiam princeps eius

Amplificatio ab extrema pace.

*Po. Ro.

Epilogus.

Redarguit calumniã, quòd quidam criminarentur innocentẽ ciuẽ in exilium pulsum esse.

eius ordinis partem illā subselliorū, ad quā ille acc
rat, nudā, atq; inanē reliquerūt. Hic ego uehemēs
Cōsul, qui uerbo ciues in exiliū eucio, quæsiui à Ca
na, an in nocturno cōuētu apud M. Leccā fuisset,
ne. Cū ille homo audacissimus consciētia cōuictus,
mò reticuisset, patefeci cetere, quid ea nocte egisse
ubi fuisset, quid in proxima cōstituisset: quemadmo
esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cū hæsit
ret, cū cūctaretur, quæsiui, quid dubitaret proficisci
quò iā pridē pararat. Cū arma, cū secures, cū fasce
cū fustes, cū tubas, cū signa militaria, cū Aquilā il
argenteā, cui etiā sacrarium scelerum domi suæ fe
rat, scirē esse permissā, in exilium eiiciebam, quē iar
ingressū in bellū esse uidebā. Etenim, credo, Manliu
iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, belli
Pop. Rom. suo nomine indixit, & illa castra nūc nō
Catilinam ducem expectant: et ille eiectus in exiliū,
se Massiliam, ut aiunt, nō in hæc castra cōferet. O con
ditionē miseram, nō modo administrandæ, uerumetiā
conseruandæ Reip. Nunc si L. Catilina, cōsilys labori
bus, periculis meis circūclusus, ac debilitatus subitò
ptimuerit, sententiā permutauerit, deseruerit suos, cō
siliū belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, &
belli iter ad fugā, atq; exiliū cōuerterit: non ille à me
spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac per-
territus mea diligentia, non de spe, conatuq; depul-
sus, sed indemnatus, innocens, in exilium eiectus
à Consule ui, & minis esse dicetur. Et erunt, qui il-
lum, si hoc fecerit, non improbum, sed timidum:
me non diligentissimum Consulem, sed crudelissi-
mum

Exclamatio aduersus iniquissima iudicia hominū de sua fide.

mum Tyrannum existimari uelint. Est mihi tanti, o Quir. huius inuidiæ falsæ, atque iniquæ tempestatem subire, dūmodo à uobis huius horribilis belli, ac nefarij periculū depellatur. Dicatur sanè eiectus esse à me dummodo eat in exiliū, sed mihi credite, non est iturus. Nunquàm ego à dijs immortalibus optabo, Quir. inuidiæ meæ leuandæ caussa, ut L. Catilinā duce re exercitum hostium, atq; in armis uolitare audiatis: sed triduo tamen audietis, multoq; magis illud timeo, ne mihi sit inuidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd eiecerim. Sed cùm sint homines, qui illum cū profectus sit, deiectū esse dicāt, ijdem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tā hoc queruntur, quàm uerentur. Nemo est istorū tam misericors, qui illū nō ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autē, si mehercules hoc, q̄d agit, nunquàm antè cogitasset, tamē latrocinantem se in terfici mallet, quàm exulem uiuere. Nunc uerò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius uoluntatem, cogitationemq; acciderit, nisi quòd uiuis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exiliū quā queramur. Sed cur tā diu, de uno hoste loquimur? et de eo hoste, qui iā fateatur se esse hostē? Et quia, quòd semper, uolui: murus interest, nō timeo, de ijs, qui dissimulāt, qui Romæ remanēt, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidē ego si ullo modo fieri posset, nō tā ulcisci studeo, quàm sanare, et ipso placare Reip. neq; id quare fieri nō possit si me audire uoluerint, intelligo. Exponam .n. uobis Quir. ex qbus generibus hominū istę copiæ cōparētur.

Occupatio

Secunda pars huius refutationis qua negat Catilinam in exilium ire.

Cuiusmodi sunt Catilinæ complices, quæ genus metuẽdi, quæ secum quibus bellũ futurũ sit.

Deinde singulis medicinã consilij, atq; orationis meæ, siquam potero, afferã. Primũ genus est eorũ, qui magno ære alieno, maiores et possessiones habent: quarũ amore adducti, dissolui nullo modo possũt. Horum hominum species est honestissima, sunt.n. locupletes, uoluntas uerò, & caussa impudentissima. Tu agris, tu ædificijs, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? Quid.n. expectas? bellũ? Quid? ergo in uastatione *hominũ tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? An tabulas nouas? Errant, qui istas à Catilina expectant, meo beneficio tabulæ nouæ proferentur, uerùm auctionariæ: neque.n. isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salui esse possunt. Quòd si maturius facere uoluissent, neq; (id quod stultissimũ est) certare cũ usuris fructibus prædiorũ, & locupletioribus his, & melioribus ciuibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescẽdos, quò aut deduci de sententia possunt, aut si permanebunt, magis mihi uidentur uota facturi cõtra Rẽp. quàm arma laturi. Alterum genus est eorũ, qui quãquàm premuntur ære alieno, dominationem tamen expectant, rerũ potiri uolunt, honores, quos quieta Rep. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendũ uidetur, unum.s. & idem, qđ ceteris *hominibus, ut desperent se id, quod conantur, consequi posse. Primùm omnium meipsum uigilare, adesse, prouidere Reip. Deinde magnos animos esse in bonis uiris: magnam concordiam, maximam multitudinem, prætereà magnas copias militũ, Deos deniq; immor-

*alias omnium

Sunt homines imbelles.

*omnibus

immortales huic inuicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam uim sceleris præsentis auxiliũ esse laturos. Quòd si iã sint id, quod cũ summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis, & sanguine ciuiũ, quæ mẽte conscelerata, ac nefaria cõcupiuerunt, consules, ac dictatores, aut ẽt Reges se sperant futuros? Nõ uident se id cupere, quod si adepti fuerint fugitiuo alicui, aut gladiatori cõcedi sit necesse? Tertium genus est ætate iã confectum, exercitatione robustũ: quo ex genere est ipse Mãlius, cui nũc Catilina successit. Hi sunt homines ex his coloniis, quas Fesulis Sylla cõstituit, quas ego uniuersas ciuiũ esse optimorũ, & fortissimorũ uirorũ sentio. Tamẽ hi sunt coloni, qui se insperatis, repentinisq; pecuniis sumptuosius, insolentiusq; iactarunt: hi dũ ædificãt tanquã beati, dũ prædiis, lecticis, familiis magnis, conuiuiis, apparatibus delectantur, in tantũ æs alienum inciderunt, ut si salui esse uelint, Sylla sit his ab inferis excitandus. Qui ẽt nonnullos agrestes homines tenues, atq; egẽtes in eandẽ illam spem rapinarũ ueterũ impulerunt: quos ego utrosq; Quir. in eodem genere prædatorũ, direptorũq; pono. Sed eos hoc moneo, desinãt furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare. Tantus. n. illorum temporum dolor inustus est ciuitati, ut iam ista non modò homines, sed ne pecudes quidẽ mihi passuræ esse uideantur. Quartum genus est sanè uariũ, & mistũ, & turbulentũ: qui iampridẽ premũtur, qui nunquàm emergent: qui partim inertia, partim malè gerendo negocio: partim etiam sumptib. in uetere ære alieno uacillãt, qui uadimoniis, iudiciis, proscri-

ptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ergo non tã milites acres quàm infidatores lętos esse arbitror: qui homines primùm si stare nõ possunt, corruant, sed ita, ut non modò ciuitas, sed neq; uicini qui dẽ proximi sentiant. Nã illud non intelligo, quã ob rẽ si uiuere honeste non possint perire turpiter uelint. Aut cur minore dolore, perituros se cũ multis, q̃ si soli pereãt arbitrentur? Quintũ genus est parricidarũ sicariorũ, deniq; omniũ facinorosorũ, quos ego à Catilina nõ reuoco, nã neq; diuelli ab eo possunt: & pereãt sane is latrocinio: quoniã sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremũ autẽ genus est non solùm numero, uerũetiã genere ipso, atq; uita, quod propriũ est Catilinæ, de eius delectu, imò uerò de complexu eius, ac sinu, quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes aut bene barbatos uidetis, manicatis, & talaribus tunicis, uelis amictos, nõ togis, quorum omnis industria uitæ, & uigilandi labor in antelucanis cœnis *exponitur. In his gregibus omnes aleatores, oẽs adulteri, omnes *improbi, impudiciq; uersantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, qui nõ solùm amare, & amari, neque cãtare, & psallere, sed etiã sicas uibrare, & spargere uenena didicerunt: qui ni exeunt, ni pereũt, etsi Catilina perierit, scitote hoc in Rep. seminariũ Catilinarum futurũ. Verũtamen quid sibi isti miseri uolũt? nõ suas secũ mulierculas sunt in castra ducturi? Quẽadmodũ autẽ illis carere poterũt, his præsertim iã noctibus? Quo autẽ pacto illi Apenninũ, atq; illas pruinas, ac niues perferent? nisi idcirco se facilius hyemẽ toleratu-

*expromitur
*impuri

toleraturos putāt, quòd in conuiuijs nudi saltare didi cerunt. O bellum magnoperè pertimescendū, cùm hāc sit habiturus Catilina scortatorum cohortē prætoriā. Instruite nunc Quiri. contra has tā præclaras Catilinæ copias, uestra præsidia, uestrosq; exercitus. Et primū gladiatori illi cōfecto, & saucio, consules, Imperatoresq; uestros opponite. Deinde contra illā naufragorum eiectam, ac debilitatā manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. Iā uerò urbes coloniarū, ac municipiorū respondebūt Catilinæ tumulis syluestribus neq; uerè cæteras copias, ornamenta, præsidia uestra cum illius latronis inopia, atq; egestate debeo conferre. Sed si omissi his rebus omnibus, quibus non suppeditamur, eget ille, Senatu equitibus. Roma. populo, urbe, erario, uectigalibus, cūcta Italia, prouinciis omnibus, exteris nationibus: si inquā his rebus omissis ipsas caussas, quæ inter se cōfligūt, cōtēdere uelimus ex eo ipso q̄ ualde illi iacēt, intelligere possumus. Ex hac.n. parte pudor pugnat, illinc petulātia: hinc pudicitia, illinc stuprū: hic fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc cōstātia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc cōtinētia, illinc libido. Denique æquitas, tēperātia, fortitudo, prudētia, uirtutes oēs certant cum iniquitate, cum luxuria, cū ignauia, cum temeritate, cum uitijs omnibus. Postremò, copiæ cū egestate, bona ratio cū perdita, mēs sana cū amentia, bona deniq; spes cum omnium rerū desperatione confligit. In huiusmodi certamine, ac prælio, nonne etiam si hominum studia deficiant, Dij ipsi immortales cogant ab his præclarissimis uirtutibus tot, &

collatio uirium.

caussarum collatio.

Longa antithesis.

obtestatio

peroratio qua primũ adhortatur ciues ad priuatorum ædiũ suarum custodiã deĩde in eos inuehitur q Romæ reliquis erant Catilinæ complices, & de officio suo.

tanta uitia superari? Quæ cùm ita sint Quir. uos quẽadmodũ iã antea dixi, uestra tecta custodijs, uigilijsq; defendite. Mihi ut urbi sine uestro metu, ac sine ullo tumultu satis esset præsidij, cõsultũ, ac prouisum ẽ. Coloni oẽs, municipesq; uestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ facile urbes suas, finesq; defendẽt. Gladiatores, quam sibi ille maximã manum, et certissimã forte putauit, quamquàm meliore animo sunt quam pars patritiorũ, potestate tamen nostra continebuntur. Qu. Metellus, quẽ ego prospiciens hoc, in agrũ Gallicanum, Picenũq; præmisi: aut opprimet hominẽ, aut oẽs eius motus, conatusq; prohibebit. Reliquis autẽ de rebus constituendis, maturãdis, agẽdis, iã ad senatum referemus, quem uocari uidetis. Nunc illos, qui in urbe permanserunt, atq; adeò cõtra urbis salutem, omniũq; uestrum in urbe à Catilina relicti sunt, quãquàm sunt hostes, tamẽ quia nati sunt ciues: monitos eos etiam atq; etiam uolo. Meo lenitas adhuc si cui solutior uisa est, hoc expectauit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, iã nõ possũ obliuisci, meam hanc esse patriam, meorum esse me consulẽ: mihi autem cum his uiuendũ, aut pro his esse moriẽdũ, nullus est portæ custos, nullus insidiator uiæ si exire uolunt, consulere sibi possunt. Qui uerò in urbe se cõmouerit, cuius ego non modò factum, sed inceptum ullum, conatum ue contra patriam deprehẽdero, sentiet in hac urbe esse consules uigilantes, esse egregios Magistratus, esse fortem Senatum, esse arma, esse carcerem: quem uindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse uoluerunt.

secunda pars perorationis. minuit inuidiam, cũ docet se iure facere id quod facit.

Atque

Atq; hæc omnia sic agētur, Quirites, ut res maxima minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellū intestinū, ac domesticum post hominum memoriā crudelissimū, & maximum, me uno togato Duce, & Imp. sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquā in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si uis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculū me necessariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiā, quod in tāto, et tā insidioso bello uix optādū uidetur, ut ne quis bonus intereat, paucorūq; pœna uos omnes iam salui esse possitis. Quæ quidē ego neq; mea prudentia, neque humanis consiliis fretus, polliceor uobis, Quirites, sed multis, et nō dubijs Deorū immortaliū significationibus: quibus ego ducibus in hāc spē, sentētiāq; sum ingressus. Qui iā nō procul, ut quondā solebant, ab extero hoste, atq; longinquo, sed hic presentes suo numine, atq; auxilio sua templa atq; urbis tecta defendunt. Quos uos, Quirites, precari, uenerari, atq; implorare debetis: ut quā urbem pulcherrimam, florentißimā, potentißimamq; esse uoluerunt, hanc omnibus hostiū copijs terra, mariq; superatis, à perditißimorū ciuiū nefario scelere defendant.

Tertia pars perorationis.

obtestatio

M. T. CICERONIS IN L. CATILINAM, ORATIO TERTIA.

Rempublicā, Quirites, uitāq; omniū uestrū, bona, fortunas, cōiuges, liberosq; uestros atq; hoc domi-

hæc oratio generis iudicialis est & censi-

*lt tota in commemoratione facti.

domiciliũ clariſsimi imperij,fortunatiſsimã,pulcherrimamq; urbem hodierno die Deorũ immortalium erga uos ſummo amore,laboribus,conſilijs, periculisq; meis,ex flãma, atque ferro,ac penè ex faucibus fati ereptã,& uobis conſeruatam,ac reſtitutam uidetis. Etſi nõ minus nobis iucũdi,atque illuſtres ſunt hi dies,quibus cõſeruamur, quã illi,qbus naſcimur, quòd ſalutis certa lętitia ẽ,naſcẽdi incerta cõditio:et quòd ſine ſenſu naſcimur,cũ uoluptate cõſeruamur:profectò quoniã illum,qui hanc urbem condidit, Romulum ad Deos immortales beneuolẽtia,famaq; ſuſtulimus, eſſe apud uos,poſterosq; ueſtros in honore debet dies is qui eandem hanc urbẽ conditam,amplificatãq; ſeruauit. Nam*totis urbis tẽplis,delubris,tectis omnibus ſubiectos propè iã ignes, circundatosq; reſtrinximus iidẽq; gladios in Rẽpu. diſtrictos retudimus,mucronesq; eorũ à iugulis ueſtris reiecimus. Quæ quoniã in Senatu illuſtrat, patefacta, cõperta ſunt p me, nobis iã exponã breuiter: Quirites,ut & quanta, & quàm manifeſta,& qua ratione inueſtigata,& comprehenſa ſint, uos,*qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe,cũ ſceleris ſui ſocios,& huiuſce nefarij belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet,ſemper uigilaui, & prouidi, Quirites,quemadmodũ in tãtis, & tã in abſconditis inſidiis ſalui eſſe poſſemus. Nam tum ex urbe Catilinam eijciebã (non enim iam uereor huius uerbi inuidiã,cùm illa magis ſit timenda,quòd uiuus egreſſus eſt)(ſed tum, cùm illum exterminari uolebã, aut reliquam coniuratorum manũ ſimul exiturã, aut

Recẽſetur n.qua induſtria, quo conſilio Cõſul Cicero deprehenderit coniurationem.

*totius

*qui & ignoratis & expectatis ſcire poſſ.

Subiicit propoſitioni narrationem.

eos,

e..,qui remansissent,infirmos sine illo,ac debiles fo- re putabã. Atq; ego,ut uidi,quos maximo furore,& scelere esse inflãmatos sciebã,eos esse nobiscũ, & Romæ remansisse,in eo omnes dies,noctesq; consumpsi, ut quid agerent,quid molirentur,sentirẽ,ac uiderẽ:ut quoniã auribus uestris propter incredibilẽ magnitudinẽ sceleris minorem fidem faceret oratio mea,rem ita comprehenderem,ut tum demum animis,salutiq; uestræ prouideretis.cum oculis maleficiũ uideretis. Itaq; ut cõperi,legatos Allobrogũ belli Transalpini, tumultus Gallici excitandi caussa à P.Lentulo esse et solicitatos,eosq; in Galliã ad suos ciues,eodemq; itinere cũ litteris,mãdatisq; ad Catilinã esse missos,comitemq; his adiunctum esse Vulturtiũ, atq; huic datas esse ad Catilinam literas,facultatem mihi oblatã putaui,ut,quod erat difficillimum, quodq; ego semper optabã à Dijs immortalibus,tota res nõ solùm à me,sed etiã à Senatu,& à uobis manifestò deprehenderetur. Itaq; hesterno die L.Flaccũ,& Gn.Promptinium Prætores fortissimos, atq; amantissimos Reip. uiros ad me uocaui:rem omnẽ exposui, quid fieri placeret,ostendi. Illi autem,qui omnia de Rep.præclara, atq; egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt:et cum aduesperasceret: occultè ad pontẽ Miluium peruenerũt,atq; ibi in proximis uillis ita bipartiti fuerunt,ut Tybris inter eos, & põs interesset:eodẽ autẽ & ipsi sine cuiusquã suspitione multos fortes uiros eduxerunt:et ego ex præfectura Reatina cõplores delectos adolescẽtes, quorũ opera utor assiduè in Reip.præsidio, cum gladijs mi-

restitissent.

lentuli familiarem.

feram. Interim tertia ferè uigilia exacta, cùm iã põtem Miluium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaq; Vulturtius, fit in eos impetus educuntur ab illis gladij, & à nostris: res erat Prætoribus nota solis, ignorabatur à ceteris. Tum interuentu Promptinij, atq; Flacci, pugna, quę erat commissa, sedatur. Literæ, quæcunq; erant in eo comitatu integris signis Prætoribus traduntur. Ipsi comprehensi, ad me, cum iam dilucesceret, deducuntur. Atq; horũ omnium scelerum improbissimum machinatorẽ Cimbrum Gabinium statim ad me nihil dum suspicantem uocaui. Deinde item accersitur P. Statilius, et post eũ Cethegus tardissimè autem Lentulus. Credo quòd literis dandis præter consuetudinem proxima nocte uigilarat. Cùm uero summis, & clarissimis huius ciuitatis uiris, qui audita re frequentes ad me manè conuenerãt, literas à me prius aperiri, quã ad Senatũ referri placeret: ne, si nihil esset inuentũ, temere à me tãtus tumultus iniectus ciuitati uideretur: negaui me esse facturũ, ut de periculo publico non ad consiliũ publicũ rẽ integrã deferrẽ. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata reperta nõ essent, tamen ego non arbitrabar in tãtis reip. periculis esse mihi nimiã diligentiã pertimescendã. Senatũ frequentẽ celeriter, ut uidistis, coegi. Atq; intereà statim admonitu Allobrogũ C. Sulpitium prætorẽ. fortẽ uirum, misi: qui ex ædibus Cethegi, si qui telorũ esset, efferret. Ex quibus ille maximum sicarũ numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturtium sine gallis, fidẽ ei publicam iussu Senatus dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timo

re

e indicaret. Tũ ille dixit cũ nix se ex magno timore recreasset, à P. Lẽtulo se habere ad Catilinã mãdata & litteras, ut seruorum præsidio uteretur, et ad urbẽ quam primũ cum exercitu accederet. Id autem eo cõsilio, ut cũ urbem omnibus ex partibus quemadmodũ descriptum, distributumq; erat, incendissent, cædẽq; infinitam ciuiũ fecissent, præstò esset ille, qui et fugiẽtes exciperet, et secũ his urbanis ducibus coniũgeret, introducti autem Galli, iusiurandũ sibi, et literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentẽ datas esse dixerunt. Atq; ita sibi ab his, & L. Cassio esse præscriptum, ut equitatũ in Italiã quàm primum mitterent, pedestres sibi copias nõ defuturas. Lentulũ autẽ sibi cõfirmasse ex fatis Sibyllinis, aruspicũq; responsis, se esse tertiũ illum Cornelium ad quem regnũ urbis huius, atq; imperium peruenire esset necesse. Cinnã ante se, & Syllam fuisse, eundemq; dixisse fatalẽ hunc esse annũ ad interitum huius urbis, atq; imperij, qui esset decimus annus post uirginũ absolutionẽ, post Capitolij autem incensionem uigesimus. Hãc autem Cethego cum ceteris controuersiam fuisse dixerunt: quòd Lẽtulo, & alijs cędẽ Saturnalibus fieri, atq; urbem incendi placeret. Cethego nimium id longum uideri. At ne longũ sit, Quirites, tabellas proferri iussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego, signum cognouit. Nos linum incidimus, legimus, erat scriptũ ipsius manu Allobrogum senatui, et populo sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum, orare ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulò antè ali-

ex Salluſtio colligi põt hãc locum de prauatum eſſe. quod ibi ſuadeat Lentulus dimitti ſeruitia.

abrumpit hiſtoriam.

quid tamẽ de gladijs, ac ficis, quæ apud se erãt deprehensæ, respondisset, dixissetq; se semper bonorũ ferramẽtorũ studiosum fuisse, recitatis literis debilitatus, atq; abiectus, conscientia conuictus repentè cõticuit. Introductus est Statilius, cognouit & signũ, & manũ suam, recitatæ sunt tabellæ. In eadẽ fere sententia cõfessus est. Tũ ostendi tabellas Lentulo, & quæsiui, cognosceret ne signum, annuit. Est uerò, inquã, notum signũ, & imago auitui clarißimi uiri, qui amaui unicè patriam, & ciues suos, quæ quidem te à tanto scelere *etiam mutare, & reuocare debuit. Leguntur eadem ratione ad Senatũ Allobrogũ, populũq; litteræ, si qd de his rebus dicere uellet, fieri potestatẽ. Atq; ille q dẽ primò negauit, pòst autẽ aliquanto toto Vulturtij iam indicio exposito, atq; edito surrexit: Quæsiuit à Gallis, quid sibi eßet cum his, quamobrem domũ suã conuenissent? Itemq; à Vulturtio. Qui cum illi breuiter, constanterq; respondissent, per quẽ ad eum quotiescunq; uenissent, quæsißentq; ab eo nihil ne secũ esset de Fatis Sibyllinis locutus: tum subitò ille scelere demẽs, quãta cõscientiæ uis esset, ostẽdit. Nã cùm id posset inficiari, repentè præter opinionẽ omniũ confessus est: ita eũ nõ modò ingeniũ illud, & dicẽdi exercitatio, qua semper ualuit, sed ẽt propter uim sceleris manifesti, atq; deprehensi, impudẽtia, qua superabat oẽs, improbitasq; defecit. Vulturtius uerò subitò proferri literas, atq; aperiri iussit, quas sibi à Lẽtulo ad Catilinã datas esse dicebat. Atq; ibi uehemẽtissimè perturbatus Lẽtulus, tamẽ & signũ, & manũ cognouit: erant autẽ scripta sine nomine, sed ita. Qui an ex eo, quem

*etiam muta reuocare. copiam defendendi sui, si ita uellet.

uirulenta insectatio Amplificatio.

quem ad te misi, cognosces, cura ut uir sis: & cogita, quẽ in locũ sis progressus: & uide, quid iã tibi sit necesse. Cura, ut omniũ tibi auxilia adiũgas, & infirmorũ. Gabinius deinde introductus, cum primò impudẽter respondere cœpisset, ad extremũ nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negauit. At mihi quidẽ Quirites cùm illa certissima sunt uisa argumenta, atq; indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, deniq; uniuscuiusq; cõfessio, tũ multò certiora illa, color, oculi, uultus, taciturnitas. Sic.n. obstupuerãt, sic terrã intuebãtur, sic furtim nonnunquã inter se aspiciebãt, ut nõ iã ab illis indicari sed ipsi se indicare uiderẽtur. Indicijs expositis, atq; editis, Quirites, Senatum consului de summa Reipub. quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ, ac fortissimæ sentẽtiæ, quas Senatus sine ulla *mora est consecutus. Et quoniã nondum est perscriptũ Senatuscõsultũ, ex memoria uobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponã. Primùm mihi gratiæ uerbis amplissimis agũtur, quòd uirtute, cõsilio, prudentia mea Resp. maximis sit liberata periculis. Deinde L. Flaccus & C. Prõptinius Prætores, quòd eorũ opera forti, fideliq; usus essẽ, merito ac iure laudantur. Atque etiam uiro forti collegæ meo laus impertitur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis, & Reipub. consilijs remouisset. Atq; ita cẽsuerunt, ut P. Lentulus cum se prætura abdicasset, tũ in custodiam traderetur. Itemq; uti C. Cethegus. L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentes erãt, in custodiam traderentur: atq; idem hoc decretum est in L. Cassiũ, qui sibi procurationẽ incendendæ urbis depoposcerat

amplificatio a cõfessionum signis uel conuictæ cõscientiæ prosequitur historiam.

*uarietate.

Apuliã attributam eße, erat indicatum:

poſcerat. In M. Ceparium, cui ad ſolicitandos paſtores *Apulia eſſet attributa, erat idem edictum. In P. Furium, qui eſt ex is colonis, quos Feſulas L. Sylla deduxit. In Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogũ ſolicitudine uerſatus: In P. Vmbrenum Libertinum hominem, à quo primũ Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat.

amplificatio clemẽtię Senatus.

Atque ea lenitate Senatus eſt uſus, Quirites, ut ex tãta cõiuratione, tãtaq; ui, ac multitudine domeſticorũ hoſtiũ, nouẽ hominũ perditiſsimorũ pœna Rep. conſeruata, reliquorũ mẽtes ſanari poſſe arbitraretur. Atq; etiã ſupplicatio Dijs immortalibus pro ſingulari eorũ merito meo nomine decreta eſt, Quirites, quod mihi primum poſt urbem conditam togato, contigit. Et his decreta uerbis eſt, quod urbem incẽdiis, cæde ciues. Italiam bello liberaſſem.

amplificatio per collationem.

Quæ ſupplicatio, ſi cum cęteris conferatur, Quir. hoc interſit, quod cæteræ bene geſta, hæc una conſeruata Rep. conſtituta eſt. Atque illud, quod faciendum primũ fuit, factũ, atq; tranſactũ eſt. Nam P. Lentulus, quanquã patefactis inſidijs, et confeſſionibus ſuis, indicio Senatus, non modo Prætoris ius, uerũ etiã ciuis amiſerat, tamen magiſtratu ſe adicauit.

magiſtratus Romani ſacroſancti erãt cõſules, prætores quæſtores, tribuni plebis, ideo animaduerri non licuit.

Vt quæ religio C. Mario clariſsimo uiro non fuerat, quo minus C. Glauciã, de quo nihil nominatim erat decretũ, pretorẽ occideret, ea nos religione in priuato L. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniã Quir. ſceleratiſsimi, piculoſiſsimiq; belli nefarios duces captos iam, & comprehenſos tenetis, exiſtimare debetis omnes Catilinæ copias, omnes ſpes, atq; opes his depulſis urbis periculis concidiſſe. Quem quidẽ

go cũ ex urbe pellebã, hoc prouidebã animo, Quir. remoto Catilina non mihi esse P. Lentuli somnum, nec L. Cassij adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatẽ pertimescendã. Ille erat solus timendus ex his omnibus, sed tãdiu dũ mœnibus urbis* detinebatur, omnia norat, omniũ aditus tenebat: appellare, tẽtare, solicitare poterat, audebat. Erat ei consiliũ ad facinus aptũ, *continebatur. consilio autem neq; lingua, neq; manus deerat. Iam ad ceteras res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos habebat: neq; uerò cũ aliquid mãdauerat, confectũ putabat, Nihil erat, quod nõ ipse obiret occurreret, uigilaret, laboraret: frigus sitim, famẽ ferre poterat. Hunc ego hominẽ, tam acrem, tã paratũ, tam audacẽ, tam callidum, tam in scelere uigilantem tã in perditis rebus diligentẽ, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrociniũ cõpulissem (dicã id, quod sentio, Quirites) nõ facilè hanc tantam molem mali à ceruicibus uestris depulissem. Non ille* nobis Saturnalia constituisset, neq; tanti ante exitij, ac Fati diem Reip. denuntiauisset, neq; commisisset, ut signũ, ut literæ suæ, testes deniq; manifesti sceleris deprehenderẽtur. *nobis: alludit ad disceptatione Lentuli & Cethegi. Quæ nunc illo absente sic gesta sunt, ut nullum in priuata domo furtũ unquã sit tam palàm inuentum, quàm tanta hæc in Remp. coniuratio manifestè inuenta, atq; deprehensa est: & si Catilina in urbe ad hanc diẽ remansisset, quanquàm, quoad fuit, omnibus eius consiliis occurri, atq; obstiti, tamen ut leuissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset. Neq; nos unquã, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis Rẽp. tanta pace, tanto otio, tãto silẽtio liberaßemus.

Quan-

Quanquã hæc omnia Quir. ita sunt à me administrata, ut Deorũ immortalium nutu, atq; consilio et gesta, & prouisa esse uideãtur. Idq; cũ coniectura consequi possumus, quòd uix uidetur humani cõsilij tantarũ rerũ gubernatio esse potuisse, tũ uerò ita præsentes his temporibus opem, & auxilium nobis tulerunt, ut eos penè oculis uidere possemus. Nã ut illa ommittã, uisas iã nocturno tẽpore ab Occidente faces, ardorẽq; cæli, fulminum iactus, terræ motus; cæteraq;, quæ tã multa nobis Cõsulibus facta sunt, ut hæc, quæ nũc fiũt canere Dij immortales uiderentur. Hoc certè Quir. quod sum dicturus, neq; prætermittendum, neq; relinquendũ est. Nam profectò memoria tenetis Cotta, & Torquato Cos. complures in Capitolio turres de cælo esse percussas: cũ et simulacra Deorũ immortaliũ depulsa, & statuæ ueterũ hominum deiectæ, & *regum æra liquefacta sunt. Tactus est etiã ille, qui hãc urbẽ condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, atq; lactentem, uberibus lupinis inhiantẽ fuisse meministis. Quo quidẽ tempore cùm Aruspices ex tota Hetruria cõuenissent, cædes, atq; incendia, & legũ interitum, & bellũ ciuile, ac domesticum, et totius urbis, ac imperij occasum appropinquare dixerunt, nisi Dij immortales omni ratione placati, suo numine propè fata ipsa dixissent. Itaque illorum respõsis, tunc et ludi per decẽ dies facti sunt, neq; res ulla, quæ ad placandos Deos pertineret, prætermissa est: ijdemq; iusserunt simulacrũ Iouis fieri maius, & in excelsũ collocari, & contrà atq; antè fuerat, ad Orientem conuerti: ac se sperare dixerũt, si illud signũ, quod uide-

[Margin: translatio hæc non a se sed a Diis tanta felicitate cõfectasse.]

[Margin: *legum]

[Margin: occasus Ro. imperii his signis nimirum designatus.]

*is solis ortũ, & forum, curiamq; conspiceret, fore ut ea consilia, quæ clàm essent inita, contra salutẽ urbis, atq; imperij illustrarentur, ut à S.P.Q.R. perspici possent. Atq; illud collocandum consules illi *uoluerunt. Sed tãta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus cõsulibus, neque à *nobis ante hodiernũ diem collocaretur. Hic quis potest esse tam auersus à uero tã præceps, tã mente captus, qui neget hæc omnia, quæ uidemus, præcipueq; hanc urbẽ Deorum immortalium nutu, atque potestate administrari? Etenim cũ esset responsum, cædes, incendia, interitumq; Reipublicæ cõparari, & ea à perditis ciuibus, quæ tum propter magnitudinẽ scelerũ nõnullis incredibilia uidebãtur, ea non modò cogitata à nefarijs ciuibus, uerumetiam suscepta esse sensistis. Illud uero nõne ita præsens est, ut nutu Iouis optimi maximi factũ esse uideatur? Vt cũ hodierno die mane per forũ meo iussu & cõiurati, & eorũ indices in ædem Concordiæ ducerentur: eo ipso tẽpore signũ statueretur: quo collocato, atque, ad uos, Senatũq; cõuerso, omnia & Senatus, & uos, quæ erant cõtra salutem omniũ cogitata, illustrata, & patefacta uidistis. Quo etiam more sunt isti odio, supplicioq; digni, qui non solũ uestris domicilijs, atque tectis, sed etiam Deorum templis, atque delubris sunt funestos, ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimiùm mihi sumam, & non sim ferendus. Ille, ille Iupiter restitit, ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille uos omnes saluos esse uoluit. Vijs ego immortalibus ducibus, hanc mentem, Quirites, uoluntatemq; suscepi.*

* statuerunt.
*nobis

quia cum Diis etiã bellum su sceperunt.

suscepi,atq; ad hæc tanta indicia perueni. Iam uerò illa Allobrogũ solicitatio à P. Lentulo,ceterisq; domesticis hostibus, tanta res,tã dementer credita et ignotis,et barbaris,commissæq; literæ nunquam essẽt profectò,

nisi Deus eripuisset eis cõsiliũ.

*Po.Ro.

nisi à Dijs immortalibus huic tantæ audaciæ cõsilium esset ereptũ. Quòd uerò, ut Galli homines ex ciuitate male pacata, quę gens una restat, quæ bellum Reip. facere posse,& non uelle uideatur, spem imperij,atq; rerũ amplissimarum ultrò sibi à patritijs hominibus oblatam negligerent: uestram salutẽ suis opibus anteponerẽt, id nõne diuinitus factũ esse putatis? præsertim qui uos nõ pugnando, sed tacendo superare potuerunt?

peroratio propositio

Quamobrem, Quirites, quoniã ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, dies celebratote illos cum coniugibus, ad liberis uestris. Nam multi sæpe honores Dijs immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores nũquã.

amplificatio per collationem.

Erepti.n.ex crudelissimo, ad miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato Duce, & Imp. uicistis. Etenim recordamini, Quirites, oẽs ciuiles dissensiones, neque solùm eas, quas audistis, sed has, quas nosmetipsi meministis, et uidistis.

propter uictos cimbros.

L. Sylla P. Sulpitiũ oppressit. Ex urbe eiecit C. Mariũ custodẽ huius urbis; multosq; fortes uiros partim eiecit ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius consul armis ex urbe collegam suũ expulit. Omnis hic locus aceruis corporum, et ciuium sanguine redundauit, superauit posteà Cinna cum Mario. Tum uerò clarissimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta sũt. Vltus est huius uictoriæ crudelitatẽ posteà Sylla: nec

dici

dici quidem opus est, quanta diminutione ciuium, et quanta calamitate Reip. Dissensit M. Lepidus à clarissimo, & fortissimo uiro Qu. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus Reip. luctum, quàm ceterorum. Atq; ille dissensiones erant huiusmodi Quir. quæ non ad delendam, sed commutandam Remp. pertinerent. Non illi nullam esse Rēp. sed in ea, quæ esset, se esse principes, neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere uoluerunt. Atq; ille tamen omnes dissensiones, quarū nulla exitum Reip. quæsiuit, eiusmodi fuerunt, ut non reconciliatione Cōcordiæ, sed internitione ciuium dijudicatæ sint. In hoc autē uno post hominū memoriam maximo crudelissimoq; bello, quale bellū nulla unquam Barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Cassio, Cethego constituta, ut oēs, qui salua urbe salui esse possent, in hostiū numero ducerētur: ita me gessi, Quirites, ut omnes salui conseruaremini. Et cùm hostes uestri tantum ciuium superuicturū putassent, quātum infinitæ cædi restitisset, tantū autem urbis, quātum flāma obire non potuisset: & urbem, & ciues integros, incolumesq; seruandi. Quibus pro tantis rebus Quir. nullū ego à uobis præmium uirtutis, nullum insigne honoris nullum monimentū laudis postulo, præterquàm huius diei memoriam sempiternam. In animis ego uestris oēs triūphos meos, ornamēta omnia honoris, monimēta gloriæ, laudis insignia condi, & collocari uolo: nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minus digni assequi possunt. Memoria uestra Quir. nostræ res alētur, sermonibus*

*superfuturum.

commendatio sui.

bus

ubi recordabimini cōseruata urbis, memineritis cōsulatus mei. collatio.

bus crescent, literarum monimentis inueterascẽt, & corroborabuntur. Eãdemq; diẽ intelligo, quàm spero æternam fore, & ad salutẽ urbis: & ad memoriã cōsulatus mei propagatã: unoq; tẽpore in hac Rep. duos ciues extitisse, quorũ alter fines uestri imperij, nõ terræ, sed cœli regionibus terminaret; alter eiusdem imperij domiciliũ, sedemq; seruaret. Sed quoniã earũ rerum, quas ego gessi, non est eadẽ fortuna, atque conditio, quæ fuit illorũ, qui externa bella gesserunt: quòd mihi cum illis uiuendũ sit, quos uici, ac subegi: illi hostes aut interfectos, aut oppressos relinquerunt: uestrũ

occupatio γνώμη egregia.

est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt, mihi mea nequãdo obsint prouidere. Mentes enim hominũ audacissimorum scelerate, ac nefariæ ne uobis nocere possent, ego prouidi, ne mihi noceãt, uestrũ est prouidere: quanquàm, Quirites, mihi quidẽ ipsi nihil iam ab istis noceri potest. Magnum enim est in uobis præsidium, quod mihi in perpetuũ comparatũ est. Magna in Republi. dignitas, quæ me semper tacita defendit. Magna uis conscientiæ, quam qui negligent, cùm me

*alias indicabunt

uiolare uolent, se ipsi *indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut nõ modò nullius audacię cedamus sed etiã oẽs improbos ultro semper lacessamus: quòd si omnis impetus domesticorũ hostiũ depulsus à uobis se in me unũ conuertit, uobis erit prouidendũ, Quirites, qua conditione posthac eos esse uelitis, qui se pro salute uestra obtulerũt inuidiæ, periculisq;

satis honorum conse cutus sum

omnibus. Mihi quidẽ ipsi quid est quod iam ad uitæ fructũ possit acquiri, cùm præsertim neque in honore uestro, neq; in gloria uirtutis quicquam uideã altius,

quo

quò quidem mihi libeat ascendere. Illud profectò per-
iciā, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, priuatus
tuear, atq; ornē: ut si qua est inuidia in conseruanda
Rep. suscepta, lædat inuidos, mihi ualeat ad gloriam.
Deniq; ita me in Repub. tractabo, ut meminerim sem-
per eorum, quæ gesserim: curemq;, ut ea uirtute, non
casu gesta uideantur esse. Vos, Quirites, quoniā iam
nox est, *ueneramini illum Iouē, custodē huius urbis,
ac uestrū, in uestra tecta discedite: & ea, quanquàm
iā periculū est depulsum, tamen æquè ac priori nocte
custodijs, uigilijsq; defendite. Id ne uobis diutius fa-
ciundū sit, atq; in ꝑpetua pace esse possitis, ꝓuidebo.

sic gero cōsulatū, ut exconsul nihil uereat reddere a me rationem gestarū rerū.

*uenerati

M. T. CICERONIS
IN L. CATILINAM, ORATIO QVARTA.

Video P.C. in me omnium uestrū ora, atq; ocu-
los esse conuersos: ideo uos nō solum de uestro
ac Reip. uerūetiā, si id depulsum sit, de meo periculo
esse solicitos. Est mihi iucūda in malis, & grata in do
lore uestra erga me uolūtas: sed eā ꝑ Deos immorta
les, quæso deponite, atq; obliti salutis meæ, de uobis,
ac liberis uestris cogitate. Mihi si hæc cōditio cōsula
tus data est, ut oēs acerbitates, oēs dolores, cruciatus
que perferrē, ferā non solū fortiter, sed etiā libenter,
dūmodo meis laboribus uobis, populoq; Rom. digni-
tas, salusq; pariatur. Ego sum ille Cōsul P.C. cui nō fo
rū, in quo omnis æquitas cōtinetur: non cāpus, consu-
laribus auspicijs cōsecratus: nō curia, summū auxiliū

exordium, quo beneuolentia captatur per remotionē siue per translationem causæ priuatæ in publicam.

amplificatio suorū periculorū

omnium gentium: non domus, cõmune perfugium: nõ lectus, ad quietẽ datus: non deniq; hæc sedes honoris sella curulis unquã uacua mortis periculo, atq; insidijs fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa cõcessi, multa meo quodã dolore in uestro timore sanaui. Nũc si hũc exitũ Cõsulatus me: Dij immortales esse uoluerũt, ut uos P. C. populũq; Ro. ex cæde misera, cõiuges, liberosq; uestros, uirginesq; Vestales ex acerbissima uexatione, tẽpla, atq; delubra, hãc pulcherrimã patriã omniũ nostrũ ex fœdissima flãma, totã Italiã ex bello, et uastitate eriperẽ, quæcũq; mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim si P. Lẽtulus suũ nomen inductus à uatibus fatale ad perniciẽ Reip. fore putauit, cur ego non læter meũ consulatũ ad salutẽ Reip. propè fatalẽ extitisse? Quare P. C. cõsulite uobis, prospicite patriæ: cõseruate uos, coniuges, liberos fortunasq; uestras: Populi Romani nomẽ, salutẽq; defendite: mihi parcere: ac de me cogitare desinite. Nã primum debeo sperare oẽs Deos, qui huic urbi præsidẽt pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiã esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoq; moriar. Neque .n. turpis mors forti uiro potest accidere, neq; immatura consulari, nec misera sapiẽti: nec tamẽ ego sum ille ferreus, qui fratris carißimi, atq; amãtißimi præsẽtis mœrore nõ mouear, horũq; omniũ lacrymis, à quibus me circunsessum uidetis: necnon meam mẽtem domum sæpe reuocat exanimata uxor, & abiecta metu filia, & paruulus filius, quẽ mihi uidetur amplecti Remp. tanquam obsidem cõsulatus mei, neque ille, qui expectãs huius exitum diei adstat in cõspe-

*Po. Ro. epilogus remotionis. γνώμη castigatio. uel πάθος

spectu meo gener. Moueor his rebus omnibus, sed in eam partẽ, ut salui sint uobiscum omnes, etiam si uis aliqua me oppresserit, potius quàm & illi, et nos una Reip. peste pereamus. Quare P.C. incumbite ad salutem Reip. circũspicite omnes procellas, quę impendẽt, nisi prouidetis, nõ Ti. Gracchus, qui iterum Trib. Ple. fieri uoluit, nõ C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est, nõ L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimẽ aliquod, atq; in uestræ seueritatis iudiciũ adducitur. Sed tenentur hi, qui ad urbis incendiũ, ad uestrum omnium cædem, ad Catilinam accipiẽdũ Romæ restiterũt. Tenentur literæ, signa, manus, deniq; uniuscuiusq; cõfessio: sollicitatur Allobroges, seruitia excitantur, Catilina accersitur. Id est initium cõsiliũ, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandũ quidẽ Reip. nomen, atq; ad lamentandum tanti imperij calamitatem relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei cõfessi sunt, uos multis iã* indicijs iudicauistis. Primũ, quòd mihi gratias egistis singularibus uerbis, & mea uirtute, atq; diligẽtia perditorũ hominũ patefactã esse cõiurationẽ decreuistis. Deinde, quod P. Lẽtulũ, ut se abdicaret Prætura, coegistis. Tũ quòd eũ, & ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiã dandos censuistis, maximeq́; quòd meo nomine supplicationẽ decreuistis: qui honos togato habitus ante me ẽ nemini. Postremò hesterno die premia legatis Allobrogũ, Titoq; Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia eiusmodi, ut ij, qui in custodiã nominatim dati sunt, sine dubitatione à uobis damnati esse uideãtur. sed ego institui referre, ad uos Patres C. tanquam integrum, & de

repetit Epilogum.

amplificat per collationem.

*aliàs in dicijs.

propositio

amplificat rem quod sua opi nio ne maior sit.

& de facto, quid iudicetis, & de pœna, quid cẽseatis. Illa prædicam, quæ sunt Consulis. Ego magnũ in Rep. uersari furorem, & noua quædam misceri, & cõcita ri mala iampridem uidebam. Sed hanc tantam, tam exitiosam haberi coniurationem è ciuibus nunquã pu taui. Nunc quicquid est, quocunq; uestræ mentes inclinant, atq; sententiæ, statuendum uobis ante noctem est. Quantũ facinus ad nos delatũ sit, uidetis: huic si paucos putatis affines esse, uehemẽter erratis: latius opinione disseminatũ est hoc malũ: manauit nõ solum per Italiã, uerumetiã transcendit Alpes, & obscurè serpẽs multas iã prouincias occupauit. Id opprimi sustentãdo, ac prolatãdo nullo pacto põt. Quacũque ratione placet, celeriter uobis *indicandũ est. Video duas adhuc esse sententias: unã D. Syllani, qui censet eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multãdos. Alterã C. Cæsaris, qui mortis pœnã remouet, ceterorũ suppliciorũ oẽs acerbitates amplectitur. Vterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa seueritate uersatur. Alter eos, qui nos oẽs, q populũ Rom. uita priuare conati sunt, qui delere Imperiũ. qui populi Rom. nomẽ extinguere, puncto tẽporis frui uita, & hoc cõmuni spiritu non putat oportere. Atq; hoc genus pœnę sæpe in improbos ciues in hac Rep. esse usurpatum recordatur. Alter intelligit mortẽ à Dijs immortalibus nõ esse supplicij caussa cõstitutã, sed aut necessitatẽ naturæ, aut laborũ ac miseriarũ quietem esse. Itaq; eam sapientes nunquàm inuiti, fortes etiam sępe libenter *appetiuerunt Vincula uero, & ea sempiterna certè ad singularẽ pœnam ne-

a complici bus.

*uindicã dum

distributio qua duas sententias tra ctat.

obscura q̃ callide de Cæsaris sẽ tentia dicat, quam cum reijci uelit, tamẽ non audet improbare.

*oppetiuerunt.

nefariis sceris inuenta sunt. Itaq; municipiis dispertiri iubet. Habere uidetur ista res iniquitatẽ, si imperare uelis; difficultatem, si rogare. Decernatur tamen, si placet: ego .n. suscipiam et ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omniũ caussa statueritis, nõ putet esse suę dignitatis recusare. Adiungit grauẽ pœnã municipibus, si quis eorũ uincula ruperit, horribiles custodias circundat, et dignas scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorũ pœnã, quos condemnat, aut per Senatũ, aut per populum leuare possit. Eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet bono præterea publicari iubet. Vitam solam relinquit nefariis hominibus, quã si eripuisset, multas uno dolore animi ac corporis, omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque ut aliqua in uita formido improbis esset posita, apud inferos eiusmodi quædã illi antiq supplicia impiis cõstituta esse uoluerunt, quod uidelicet intelligebãt, his remotis nõ esse mortẽ ipsam pertimescendã. Nũc P. C. ego mea uideo qui intersit. Si eritis secuti sententiã C. Cæsaris, quoniã hãc is Reip. uiã, quæ popularis, habetur, secutus est, fortasse minus erũt, hoc auctore, & monitore huiusce sententiæ mihi populares impetus pertimescẽdi. Sin illã alterã secuti eritis nescio an amplius mihi negocii cõtrahatur. Sed tamẽ meorũ periculorum rationes utilitas Reip. uendicat. Habemus .n. etiã à C. Cæsare: sicut ipsius dignitas postulabat, & maiorũ eius amplitudo, sententiã tãquã obsidem perpetuæ in Remp. uolũtatis: intellectũ est, quid intersit inter* lenitatem concionatorũ, & animum uerè popularem, saluti populi consulentẽ. Video de istis, qui se

modesta reprehensio.

dilemma. occupatio. q. d. ut maxime ægre ferat aliquando uulgus sic animaduersum esse in coniuratos tamen quia hos & C. Cæsar damnat, minuetur inuidia.

*lenitatẽ

 popu-

populares haberi uolunt, abesse nō neminē, de capite uidelicet, ciuium Rom. sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiā ciues Ro. dedit, & supplicationē mihi decreuit. & indices hesterno die maximis præmijs affecit. Iā hoc nemini dubiū est, qui reo custodiā quæsitori gratulationē, indici præmiū decreuit, quid de tota re, & caussa iudicauerit. At uerò C. Cæsar intelligit legē Semproniā esse de ciuibus Rom. cōstitutā. Qui aūt in Resp. fit hostis, eū ciuem esse nullo modo posse. Deniq; ipsum latorē legis Sēproniæ iussu populi pœnas Reip. dependisse. Idem & ipsum largitorē Lentulum, & prodigum non putat, cū de pernicie Reip. & exitio huius urbis tam acerbè, tamq; crudeliter cogitarit, ēt appellari posse popularem. Itaq; homo mitissimus, atq; lenissimus non dubitat P. Lentulū æternis tenebris, uinculisq; mandare, & sancit in posterum, ne quis huius supplicio leuando, se iactare, et in pernicie Reip. posthac popularis esse possit. Adiungit ēt publicationem bonorū: ut oēs animi cruciatus, & corporis etiā egestas, ac mēdicitas consequatur.

tedit ab oc cupatione ad recensio nē, sententiarū, & simul diluit Cæsaris sētentiam.

epilogus.

Quamobrem siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Rom. carum, atq; iucundū, siue Sillani sententiam sequi malueritis, facilè me atque uos à crudelitatis uituperatione defendetis: atq; obtinebo eam multò leniorem fuisse. Quanquam P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego. n. de meo sensu iudico: nam ita mihi salua Rep. uobiscum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac caussa uehementior sum, non atrocitate animi moueor (quis enim est me mitior?) sed singulari

quadam

quadam humanitate, & misericordia. Videor .n. mi hypotyposis, qua figurat, & depingit publicas clades quarum auctores futuri erant coniurati.
hi hanc urbem uidere lucem orbis terrarũ, atq; arcẽ
omniũ gentiũ, subitò uno incendio concidentem. Cer
no animo sepultam patriam, miseros, atq; insepultos
aceruos ciuiũ. Versatur ante oculos aspectus Cethe-
gi, & furor in uestra cæde bacchãtis. Cum uerò mihi * sperare
proposui regnantẽ Lentulũ, sicut ipse se ex fatis *spe-* uel sperasse.
ctasse confessus est, purpuratũ esse, & Gabiniũ, cum
exercitu uenisse Catilinã, tũ lamẽtationẽ matrũ fami
lias, tũ fugam uirginum, atq; puerorum, ac uexatio-
nem uirginum Vestalium perhorresco. Et quia mihi
uehementer hæc uidentur misera, atq; miseranda, ic
circo in eos, qui ea perficere uoluerunt, me seucrũ, ue ab exemplo.
hemẽtemq; præbeo. Etenim quæro, si quis paterfami-
lias liberis à seruo interfectis, uxore occisa, incẽsa do
mo, suppliciũ de seruis quàm acerbissimũ sumpserit,
utrũ is clemens, ac misericors, an inhumanus, & cru-
delissimus esse uidebitur? Mihi uero importunus, ac
ferreus, qui non dolorẽ cruciatu lenierit. Sic nos in is *homini
omnibus, qui nos, qui cõiuges, qui liberos nostro truci bus.
dare uoluerũt q singulas uniuscuiusq; domos, et hoc
uniuersum Reip. domiciliũ delere conati sunt: qui id translatione est execu sata crudelitas.
egerũt, ut gẽtẽ Allobrogũ in uestigiis huius urbis, atq;
in cinere deflagrati imperii collocarẽt si uehemẽtissi
mi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores
esse uoluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ,
ciuiũq; pernicie fama subeunda est. Nisi cuipiam L. ab exemplo.
Cæsar uir fortissimus, & amantissimus Reipub. cru-
delior nudius tertius est uisus, cum sororis suæ fœ-
minæ electissimæ uirum præsentem et audientem uita

 priuan-

auum priuandum esse dixit: cū* Flaccum iussu Cōß. interfectum, filiumq; eius impuberem ligatū à patre missū in carcerem, necandum esse dixit. Quorū quid simile fuit factum? quod initium delendæ Reip. consiliū? largitionis uoluntas tum in Rep. uersata est, & partim quædā contentio. Atq; illo tempore huius auus Lentuli clarissimus uir, armatus Gracchū est persecutus. Ille graue tū uulnus accepit, ne quid de summa Reip. dignitate minueretur. Hic ad euertenda fundamenta Reip. Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidādos Cethego, ceteros ciues interficiendos Gabinio, Vrbē inflāmandā Cassio, totam Italiam uastādā, diripiendāq; Catilinæ. Verea mini, censeo, ne in hoc scelere tam immani, ac nefario nimis aliquid se uerè statuisse uideamini. Cùm multò magis sit uerendū ne remissione pœnæ, crudeles magis in patriā, quàm ne seueritate animaduersionis nimis uehementes in acerbißimos hostes fuisse uideamini. Sed quæ exaudio P. C. dissimulare nō poßū iactantur .n. uoces, quæ perueniūt ad aures meas, eorū qui uereri uidentur, ut habeā satis præsidij ad ea, quæ uos statueritis hodierno die trāsigēda. Omnia prouisa, parata, & cōstituta sunt P. C. cū mea summa cura, atq; diligētia: tū multò etiā maiore Populi Roma. ad summū imperium retinendū, et ad cōmunes fortunas conseruandas. Voluntate omnes adsunt omnium ordinū homines, denique omnium ætatum plenum est forum plena templa circa forum, pleni aditus huius loci ac templi. Caussa enim est post urbem conditam hæc inuenta sola, in qua omnes sentirēt unum, atque idem

ironia.

occupatio qua confutat eorum uocē, qui negabant in urbe satis præsidii esse ad uersus motū, si quē cōcitarent coniuratorū amici, si de eis suppliciū sumeretur.

præter

preter eos, qui cùm sibi uiderent esse percũdũ, cũ omnibus potius, quàm soli perire uoluerunt, hosce ego homines excipio, et secerno libenter, neq; enim improborũ ciuium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri uero, Dij immortales, qua frequẽtia, quo studio, qua uirtute ad cõmunem dignitatẽ, salutemq; consentiunt? Quid ego hic equites Romanos cõmemorẽ, qui uobis ita summũ ordinis, consiliiq; concedunt, ut uobiscum de amore Reip. certent. Quos ex multorum annorũ dissensione huius ordinis ad societatem, concordiamq; reuocatos hodiernus dies uobis, atq; hæc caussa coniũgit: quam coniunctionẽ, si in consulatu confirmatã meo, perpetuam in Rep. tenuerimus, cõfirmo uobis nullum posthac malũ ciuile ac domesticũ, ad ulla Reip. partem esse uenturũ. Pari studio defendendæ Reip. conuenisse uideo Tribunos ærarios fortissimos uiros, scribas item uniuersos, quos cũ casu hic dies ad ærariũ frequentes aduocauit, uideo ab expectatione huius fortis ad cõmunẽ salutẽ esse cõuersos. omnis ingenuorum adest multitudo, etiã tenuissimorũ Quis est .n. cui non hæc templa, aspectus urbis possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, et hoc cõmune patriæ solum, cùm sit carum, tum uero dulce, atq; iucundum? Operæ precium est P. C. Libertinorũ hominum studia cognoscere, qui sua uirtute fortunam ciuitatis consecuti, hanc uerè suam patriam esse iudicant. Quã quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriã suam, sed urbem hostium esse iudicauerunt. sed quid ego hos homines, ordinetq; commemorem? quos priuatæ fortunæ, quos cõmunis Resp. quos deniq; libertas

distributio

amplificatio ex minore, uel excontrario.

ea,quæ dulcißima eſt,ad ſalutẽ patriæ defendẽdã ex citauit? Seruus eſt nemo, qui modò tolerabili cõditio ne ſit ſeruitutis,qui non audaciã ciuiũ perhorreſcat, qui non obſtare cupiat,qui nõ tantũ,quantũ audet,et quantũ poteſt, conferat ad communem ſalutis uolun

tranſitio. *tatem. Quare ſi quem ueſtrum fortè commouet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendã Lentuli cõcurſare*

tapinoſis. *circũ tabernas precio ſperãtẽ ſolicitari poſſe animos egentium, atq; imperitorum: eſt ide quidem cœptũ, atq; tentatum: ſed nulli ſunt inuenti tam aut fortuna miſeri, aut uoluntate perditi,qui non ipſum illum ſel læ,atq; operis,& queſtus quotidiani locũ,qui non cu bilia,ac lectulum ſuũ,qui deniq; non curſum hũc ocio ſum uitæ ſuæ ſaluum eſſe uelint: multò uero maxima pars eorũ,qui in tabernis ſunt:immò uerò (id.n. po-*

epilogus. *tius eſt dicẽdũ) genus hoc uniuerſum amãtiſſimũ eſt ocij. Etenim omne eorũ inſtrumentũ,omnis opera,ac queſtus frequẽtia ſuſtinetur,alitur ocio. Quorũ ſi quæ ſtus occluſis tabernis minui ſolet, quid tãdẽ incẽſis fu turũ eſt? Quæ cũ ita ſint P.C.uobis popu.Roma.præ*

*Po.Ro. *ſidia nõ deſunt. Vos ne* Reip. deeſſe uideamini,proui dete. Habetis Cõſulẽ ex plurimis periculis et inſidijs; atque ex media morte, nõ ad uitã ſuã, ſed ad ſalutẽ*

πλῆθος congeries. *ueſtrã reſeruatã:omnes ordines ad cõſeruandã Rẽp. mente,uoluntate,ſtudio,uirtute,uoce cõſentiunt. Ob ſeſſa facibus, et telis impię cõiurationis, uobis ſup plex manus tendit patria cõmunis. Vobis ſe,uobis ui tã omniũ ciuium, uobis arcem, & capitolium, uobis aras, penates, uobis illum ignem Veſtæ perpetuum, ac ſempiternum, uobis omnia templa Deorum,at/ue delu-*

delubra, uobis muros, atq; urbis tecta cōmēdat. Praeterea de uestra uita, de coniugū uestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omniū, de sedibus, de focis uestris hodierno die uobis iudicandum est. Habetis ducē memorē uestri, oblitum sui, quae non semper facultas datur, ut sui oblitus, *alij memoretur. Habetis oēs ordines, oēs homines, uniuersam Remp. id quod in ciuili caussa hodierno die primùm uidemus unum, atq; idem sentientē. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta uirtute stabilitam libertatē, quanta Deorū auctas benignitate, exaggeratasq; fortunas nox una penè delerit, Id ne unquā posthac nō modò confici, sed ne cogitari quidē possit, uobis hodierno die prouidēdū est. Atq; haec nō ut nos, qui mihi studio penè praecurritis, excitarē, locutus sum: sed ut, mea uox, quae debet esse in Rep. princeps, officio functa Cōsulari uideretur. Nūc antè quàm ad sententiā redeo, de me pauca dicā. Ego quāta manus est cōiuratorū, quā uidetis esse permagnā, tātā me inimicorū multitudinē suscepisse uideo: sed eā esse iudico turpē, & infirmā, contēptā & abiectā: quod si aliquādo alicuius furore, et scelere cōcitata manus ista plus ualuerit, quā uestra, ac Reip. dignitas, me tamē meorū factorū, atq; cōciliorū P. C. nūquā poenitebit. Et. n. mors, quā illi mihi fortasse minitātur, omnibus est parata. Vitae tātā laudē, quāta uos me uestris decretis honestatis, nemo est assecutus. Caeteris. n. semper bene gestae, mihi uni cōseruatae Reip. gratulationē decreuistis. Sic Scipio clarus ille, cuius cōsilio, atq; uirtute Annibal in Africā redire, atq; ex Italia decedere coactus ē. Orne

tur

*Alij, in genitiuo.

amplificat exempli ratione.

peroratio.

tur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas Carthaginem, Numātiāq; deleuit. Habeatur uir egregius L. Paullus ille, cuius currum potentißimus quondā, & nobilissimus Perses honestauit. Sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiā obsidione, & metu seruitutis liberauit. Anteponatur omnibus Pōpeius, cuius res gestæ, atq; uirtutes ijsdē, qbus, solis cursus, regionibus, ac terminis continētur. Erit profectò inter horū laudes aliquid loci nostræ gloriæ, nisi forte maius est patefacere nobis prouincias, quo exire poßimus, quàm curare, ut etiā illi, qui absunt, habeāt quò uictores reuertātur. Quāquàm est in uno loco cōditio melior externæ uictoriæ, quā domesticæ, ꝙ hostes alienigenæ aut oppreßi seruiunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant. Qui autē ex numero ciuiū demētia aliqua deprauati hostes patriæ semel esse cœperūt, eos cùm à pernicia Reip. repuleris, neq; ui coercere, neq; beneficio placare poßis: qua e mihi cū perditis ciuibus æternū bellū susceptū esse uideo, ꝙ ego uestro, bonorūq; omnium auxilio, memoriaq; tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiā in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me, atq; à meis facilè propulsari posse confido. Neq; nulla profectò tāta uis reperietur, quæ coniunctionem uestram, equitūq; Ro. ma. & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare poßit. Quæ cum ita sint P.C. pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi: pro triumpho, ceterisq; laudis insignibus, quæ sunt à me propter hanc urbem uestrā, uestraq; salutis

elegans περιφρασις.

amplificat a præmio.

tis custodiam repudiata, pro cliētelis, hospitiisq; prouincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo. Pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in uos singularibus studijs, proq; hac, qua prospicitis ad conseruandam Remp. diligentia, nihil à uobis, nisi huius temporis, totiusq; mei cōsulatus memoriā postulo. Quæ dum erit uestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quòd si meam spē uis improborum fefellerit, atque superauerit, cōmendo uobis paruū meum filium: cui profectò satis erit præsidij, nō solùm ad salutē, uerumetiam ad dignitatē, si eius, qui hæc omnia suo solus periculo conseruauerit, illum esse filiū memineritis. Quapropter de summa salute uestra, populiq; Ro ma. P. C. de uestris coniugibus, ac liberis, de aris, ac focis, de fanis, ac templis, de totius Vrbis tectis, ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, deq; uniuersa Rep. decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis.n. Consulem, qui & parere uestris decretis non dubitet, & ea quæ statueritis, quoad uiuet, defendere, & per seipsum præstare possit. epilogus totius rei.

PORCII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERGIVM CATILINAM.

SI quid precibus apud Deos immortales, sanctissimi Indices, uobiscū aliquando ualuissemus, iādudū & potiremur Rep. nostra florētissima: & ciues nostros haberemus, tū studiosos rerū gerendarū, tū patriæ exordium a uoto.

captatio beneuolentiæ a suo officio, quo clãculũ excusat se, cur qđ putãt indignũ bono uiro, ueniat accusatũ ciuẽ. i. satis beati essemus si fortia tantum facta deessẽt nõ ẽẽ incidissemus in deterrima uitia.

triç simul, ac uirtutis amãtissimos: idq́; tẽporis eximia lætitia frueremur, cũ rationes oẽs dicendi nostras, in laudẽ summorũ, atq; optimorũ ciuiũ consumendas esse uideremus. Nihil. n. statuimus animo dignius, nec auctoritate maiorũ, nec opinione populari: qui in eo genere uersari forẽsis exercitationis, quæ canere laudes egregias summorũ hominũ posset, atq; animos inflãmare nostræ ciuitatis ad imitãdũ. Verùm ea dicẽdi uoluptas olim sapientissimo uiro M. Catonis planè cõtigerit, necnõ & Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Crasso, atq; Antonio sũmis, atq; ornatissimis oratoribus: quorũ tẽpora singulari præstãtia uirtutis, ac studio penè incredibili pulcherrimarũ artium floruerũt. Nobiscũ uerò sententia nostra bene ageretur, si modò tantũ abessemus ab illa modestia tẽporũ, atque hominũ: nec incidissemus in atrocissimos Reip. fluctus ac miserandã tẽporũ calamitatẽ. Marco siquidẽ Catoni, & Scipioni coætaneo suo, monimẽtis immortalibus huius urbis, & sine dubio clarissimis luminibus temporũ suorũ, de legibus dicendũ erat, de institutis maiorũ de gloria militari, per sæpe de laudibus, ac uictorijs. Nobis uerò, qui deuenimus in hanc truculentam temporũ conditionẽ, sublata est omnis gratia dicendi: atq; interceptus locus omnis, aut iucũdissimi sermonis, aut cõciliãdæ beneuolẽtiæ popularis. Nã si quãdo uox nostra, siue à foro, siue à curia desideratur, dicendum est perpetuò nobis, aut de teterrimis huius patriæ calamitatibus, aut de nefarij oppressionibus ciuiũ, aut de perditæ iuuentutis nunc impudicitia flagitiosa, nũc ignauia singulari. Quare pestium quanta in

dies

dies redundatio est, uos estis testimonio iudices: quorũ aures caluerũt assiduitate penè quotidiana, copiaque incredibili ciuiliũ controuersiarũ. Diximus equidẽ paucis antè diebus, ut probè meminisse potestis, de L. Glabrionis immanitate, atq; audacia: furiosissimi hominis, & sine dubio crudelissimi: cuius in Senatu sicca pridie deprehensa est, cũ qua M. Papyriũ, lucẽ oĩs patriciæ dignitatis extinguere moliebatur. Nunc uerò dicendum est de L. Catilinæ sceleratissima mente, atq; inusitata nequitia, quam nuper in omniũ ciuium perniciem, stragẽq; redundaturã Dij immortales in auctorẽ sceleris, tum benignitate sua, tum cõsulari uigilia, retorserũt. Quæso igitur iudices diligẽter attẽdite; remq; cognoscite barbarã crudelitate, periculo uerò, et calamitate Reip. perniciosissimã. Lucius siquidem Catilina non ignobili genere præditus, neq; infima uirtute si dotes egregias, tũ fortunæ, tũ corporis ad dignitatẽ urbis, non ad perniciem conferre statuisset, Remp. nuper ex atrocissimis bellorum ciuiliũ uulneribus paulisperrespirãtẽ, nouis insidiis opprimere conatus est. quid exhorruistis Iudices? non modò opprimere conatus est, sed crudelissimè uexare: nõ uexare tantũ, sed inaudito quodã genere feritatis extinguere. Manũ ad id comparat, diuersam quidẽ genere sed magnitudine sceleris, uitæq; similitudine penè eãdem, quam manum exacerbatam cõtinuò penuria rei familiaris, & ob id desiderio prædæ mirabiliter flagrãtẽ, illecebræ sibi facillime cõciliauerũt. Cõsilia nefarij facinoris in amplissimi Ciuis M. Leccæ domo decoquebantur. Ad eam greges confluebãt perditorum

propositio argumẽti.

attentio.

castigatio

πάτ϶

incrementum.

*rum adoleſcẽtium, quorum hic familiaritatẽ eximiã conſecutus fuerat, conciliatã partim aſſuetudine ſtupri, partim genere quodã nefariæ largitionis. Adhibiti ſunt & *cuncti Barbarorũ hominũ, nobilitati, nõ ſolũ magnitudine, et ſumma æris alieni, uerumetiam conſuetudine, ac ſtudio turpiſſimarum rerũ. Nec alæ muliebres ab eo cœtu religioſo, nocturno, prorſus abfuiſſe indicatæ ſunt. Nulla deniq; portenta urbis, nullæ finitimarũ *regionũ peſtes repertę ſunt, quæ nõ denotatæ ſolertiſſimè per hunc, per magnitudinẽ inopiæ facillimè cõcitatæ, repẽtè deuolauerint in areã ipſam nefariæ, atq; flagitioſæ coniurationis. Ratio cõſiliorũ fuit, ut Saturnalibus proximè futuris, uniuerſi cũ armis ad ipſius Leccæ domũ præſtò forẽt: ibiq; dato ſigno collaberẽtur oẽs, partim ad diripiendã, inflãmandã q; urbẽ: partim ad trucidandũ ſenatũ: partim ad eos conficiendos, qui præſidiũ urbi ferre uoluiſſẽt: Catilinã interim omnes & Ducẽ, et Imperatorẽ appellarent. Audiſtis iudices ſatis euidẽter (ut arbitror) conſiliũ ſceleratiſſimi hominis Catilinæ, reiq; indigniſſimæ miſerabilẽ, ac deteſtabilẽ crudelitatẽ. Nunc uerò audienda cauſſa eſt, agnoſcendæq; faces quibus ille flagrauit ad cupiditatẽ huiuſmodi ſcelerati facinoris obeũdã: quas ſi planè cõprobatas uobis (ut arbitror) planeq; illuſtratas euidentibus ſignis attulero: nihil erit impedimẽto, quin hoſtẽ Reip. crudeliſſimũ, atque infeſtiſſimũ sũmis ſupplicijs, sũmis cruciatibus multandũ, ac mactãdũ eſſe iubeatis. Tria, iudices ſentẽtia mea, ſcelerata, crudelia, flagitioſa, inaudita, q̃ mẽtem Catilinæ sẽper immoderatã, sẽperq; nouis rebus ſtudentem*

* cœtus

* aliàs, religionum

tranſitio.

propoſitio

confirmatio, qua orditur a cauſis facientibus ueri ſimile crimen.

lentē ad exitiū patriæ cōmouerūt, nunc dicenda sunt. Primū ratio quædā tristis simultatis, qua ductus est, in uniuersum Senatū ex memoria reipublicæ consulatus capitaliter fuisse semper iniectatū. Secundò, rabies quædā temerariæ ambitionis, sitiens immodicæ gloriæ, prorsusq; inflāmata perpetua quadā, & singulari cupiditate dominandi. Postremò, cœtus infames turpissimorū hominū, nō modò fatigati diuturno malo domesticæ necessitatis, uerumetiam imbuti flagitijs, ac consuetudine scelerū sempiterna comite, & genitrice pessimarū cupiditatū. Quod genus hominū Catilinā suū etiā dormientē è somno facillimè excitare* uoluisset. His autē ostensis, breuiter, saneq; confutatis, quæ pro defensione flagitiorū suorū nostri aduersarij dicenda putauerūt, finē adesse uobis intelligetis. Bello Mithridatico, iudices, longissimo quidē omniū, & sine dubio post Punicum periculosissimo, cū diutius in Senatu de eligendo Imperatore dubitatū fuisset: planeq; omnes ambigerent, quisnā sagacissimo regi sagacissimus noster Imperator opponeretur Catilinam inter oēs competitores incredibili quadā ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes Senatoriæ sententiæ reiecerunt. Eo telo percussus adeò Catilina fuit, ut postea nullam omiserit, neq; perturbandæ curiæ, neq; infestandi Senatus occasionem. Videbat nanq; detestandā cupiditatem suam, illo superstite, nunquàm in eū locum peruenturam fore, de quo illam pridem uniuersæ omniū uoces eijciendam esse putauissent. Voluebat item animo sūmas uitæ necessitates, quibus exuere se posse arbitrabatur, si qua ratione p̄claris magistratibus aspirasset

*ualuisset.

occasio uoluntatis. i. qua occasione uolūtas eius fit ab alienata a senatu.

raſset. Nunc illas uerò magis, ac magis inſtauratas quotidie intelligebat, quandoquidē inſpicerent oē: ui ta ſuæ rationes, ea ſententia iugulatas prorſus extitiſſe: ac quicquid *increpuiſſet ulterius: metuendā eſſe conſularem uigiliam, metuendam eſſe iudicium Senatoriæ auctoritatis. Hāc uero *ſpeciē, ita exanguē, ita conſternatā conſuetudo erexit uitæ prauiſſime ad omne facinus, neq; ocij ſui patiēs, neq; alieni. Qualis eius uita fuerit, et ſi preclarè conſciētia publica teneatur: huic tamē illuſtrandę ſeu patefaciēdæ teſtes indubitati uideri poſſunt ij, qui ſacrarium illud libidinum colere, atq; obſeruare cōſueuerūt. Quæ nugæ Dij immortales? quæ portēta ſcelerū? qui libidinum gurgites? quæ ſentinæ flagitioſorum? Verū is rumor ſparſus eſt de moribus Catilinæ, eaq; gentiū opinio peruagata quatenus exiſtimē uoces ipſas publicas non hominū eſſe, ſed oraculi potius nuncupandas. Famam uerò popularē maioribus noſtris ſæpenumero accepimus, neq; temere unquàm naſciturā eſſe, neq; temere occaſurā. Decus illud egregiū corporis nō ad dignitatem dominis ac gloriæ, ſicuti par erat homini nobiliſſima famlia nato: ſed uti latro perditiſſimus ad oē genus flagitij conferendū fuiſſe ſemper arbitratus eſt. Vires ad ſtuporē hominū præclaræ, atq; inuſitatæ, perpetua uoluptatum intemperātia ſunt labefactatæ. Flos pueritię uenuſtiſſimæ ad uiuentiū iucūditatē cui libidini patuit flagitioſæ iuuētutis? aut quam turpitudinis nō tā nō ſubeūdā ultro, atq; accerſendam eſſe cogitauit? Lux illa uerò præclari, atq; excellentis ingenij, quam oēs diuinam ſemper, & ſingularē, atq; inuſitatā penitus

*incepiſſet
*ſpem

amplificatio a reliquæ uitæ conſuetudine, & moribus Catilinæ.

diſtributio partiū hominis.

*nitus eſſe arbitrabãtur, nõne interfediſſimas uolupta-
tum ſordes reſtincta eſt? Omitto peſtis huius impuriſ
ſimas uoces, molliciem ſcenicam, obtuitus impudicos,
blãditias muliebres, et oẽm deniq; copiam non medio
crium uitiorum, ſub illa frontis erudita ſimul, atque
inſigni pulchritudine deliteſcentem. Prætereo men-
tem illius pluſquàm gladiatoriam ſitim incredibilem
humani cruoris, mirum inconſtantiæ genus: uultũ nũc
demiſſum, nunc alacrẽ, nunc anhelantem ſcelus, nunc
gratia meretrica floreſcentem: ſummum pecuniæ de-
ſiderium, ſummam ſimul prodigalitatem, contemptũ
incredibilem omnium bonorum: itemq; eximiam cũ
ſummis, atque ornatiſſimis ciuibus familiaritatem.
Nihil enim fuit iſto monſtro uerſipellius, aut muta-
bilius hominum memoria: ita ut res diuerſiſſimæ ſæpe
numero uideantur in eodem ingenio, tanquam in ſenti
na quadam teterrima, ſimul redundare. Quis igitur
dubitandum eſſe putauerit hominem preditũ huiuſce
inſtitutione uitæ, remotiſſimum ab omni genere huma
nitatis, perfacilè ſeſe teterrimo cuique, atque imma-*
transitio.
*niſſimo facinori fuiſſe accommodaturum? Fõtem ape
ruimus, iudices, omnium Catilinæ morum, atq; omnis
conſuetudinis: unde illi demanauiſſe uis iſta præclara
conſiliorũ facillimè intelligẽda eſt. Nunc uidendũ eſt
ſpem atrociſſimi ſceleris, unde illi ſubminiſtratã fuiſ-
ſe iudicemus. Cum hic itaque ſecum repeteret memo
ria miſerandam ignominiam comitiorum, turpesque
anguſtias afflictæ rei familiaris, ſimulq; intueretur,
uel ſibi uiuendũ, ac moriendũ fore, cum turpitudine
ſumma, uel Senatum nullum eſſe oporteret: de ratione*

facultas quorũ auxilio ſperauerit Catilina ſe effecturum quod deſtinauerat.

tollendi ipsius primùm cogitare cœpit. Nã illo deleto sine dubio intelligebat, uiã latissimã libidinibus suis continuò patere. Vertit itaq; oculos ad innumerabilẽ copiã iuuẽtutis, quæ dies, ac noctes stipabatur in exercenda consuetudine suarũ cupiditatum. Cùm putauit manum ipsa hominum, tãquam hastam ualidissimam furoris sui facillimè sibi accõmodari posse, quam contorqueret in omnium nostrum ruinam, atq; interemptionem: ut quam cognouerat educatam uitæ prauissimę institutis imbutã sępenumero sanguine miserorũ ciuiũ, ardentem incredibili desiderio prædæ, sibi uerò mira familiaritate conciliatam. Genus est hominũ uehementer exercitatũ ferro, atq; inopia, duabus rebus ad omne genus facinoris paratissimũ: quod quidẽ ego ciuitati nostrę maximè debilitate bellis ciuilibus, atq; afflictæ magnitudine calamitatũ magnoperè pertimescendũ esse iudico. Nihil .n. illis præter spẽ, atque animam fortuna reseruauit: alterã ad differendã uitæ necessitatem, alteram ad liuorem suũ magnificè accommodatam. Nihil illis contẽptibilius, quos siquidem rudimenta uitæ tracta, in hac tenuissimã re deposita, nũc in gladiatorijs muneribus, nũc alia facinoris attrocitate partim ad omne scelus, partim ad omnẽ patientiã erudierunt. Verũ hæ pestes sententia mea, quo fuerint abiectiores, eò magis extimescendas esse reor, tãquam perpetuò seditionũ ciuilium ac rerũ nouãdarũ auidissimas: siue quia uoluptatem capiant ex mœrore sociæ calamitatis: siue quia ciuitatũ uersutiã mutabilitatem rerum suarum portẽdi quodammodo arbitrantur. Hi sunt quidem, quos in foro quotidie*

*compu-
tauit.

descriptio
qua ampli
ficat rem.

in oculis ciuium calamistratos, acuestibus collucentes passim obuolitare cernimus: fortunas omnium popularium, atq; ocium ciuitatis luminibus consignantes: qui non modò arrecti permanent ad opportunitatem, cuiuspiam presentis commodi uerumetiam gestiunt ad opinionem speratæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis quo magis attenuatę fuerint penuria edendi, eò magis præcipites, atq; effrenatas ruere in perniciē uidemus, quid hāc desperatorum colluuiem ieiunam, sitientem, facultatum nostrarum, quo impetu, qua ue strage ruituram esse creditis, aut debacchaturam, si se carceribus emiserint? cum illæ ratione careant, atq; intelligentia: hi uerò non absint penitus ab ipsa facultate intelligendi. GRATISSIMI *quidē sunt mor sus irritatæ necessitatis. Dij immortales quæ clades ab illa feritate hominū, quæ genera flagitiosorū emanauißet, si nocturnus iste Imperator, quasi quasdā rapidissimas belluas in urbis penates immittere potuisset? Horret animus Iudices ea cogitatione cōplecti, q̄ miseri pertulißemus: si sopor oculos consulares detinuißet. Restinguēda est itaq; flāma nobis scelerata & atrox: dum adhuc uelata cineribus, ac sopita facultas restinguēdi leuißimè data est: ne cū oīa comprehenderit (quod immortales Dij penitus auertāt) nos frustra post modū furibundā, atq; exultantē restinguere cupiamus. Neq; rectorē nauis audiendū prorsus existimo in ipso mærore calamitosæ tēpestatis: quā illi fugere facillimè licuißet cōsurgentē primò, sibiq; ac rebus suis naufragiū minitantē. Neq; itē gubernatorē urbis in ipso excidio, & calamitate ciuitatis, quam impendentem*

amplificatio a simili.

epiphonema.

epilogus.

amplificatio ab occasione.

dentē prius ipse cōsilio suo, suaq; prudentia sustinere quodammodo, ac propulsare potuisset. SERAE *sunt hominū lamētationes, prorsusq; uituperādæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ uitio suo, desidiaq; contigerunt. Callicratidi Lacedæmoniorū duci, cum ornatissimā, cui præerat, classem funditus amisisset propter immoderatā gloriæ cupiditatem, nihil ad eam restituēdā nouissima consilij ratio suffragata est: q̄ ita seruare poterat si modo in statione cōtinuisset. Terentio Varroni sempiternum dedecus, atq; immortale monimentum erūt flagitiosæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate sua pulcherrimæ Romanorū legiones: quę seruatæ periculosissimo tempore Reipub. sine dubio fuissent, & robur eximiū pulcherrimæ urbis, & perpetuū decus consularis prudentiæ, disciplinæq; militaris. Recte itaq; maiores nostri summis laudibus afferendi sunt: qui Spu. Meliū, qui Gracchos, qui Manlium Capitolinū, qui Drusum, qui Saturninum fortissimos homines, & Reip. sæpenumero non mediocriter opitulatos, quòd deuenissent in affectatæ tyrannidis suspicionem, morte multandos esse putauerunt. Nec Spu. Melio fauor amplissimus ciuitatis, nec Gracchis aui sui Scipionis clarissimi uiri memoria, nec Manlio celeberrima gloria Capitolij liberati, nec Druso sanctissimi sui penates, nec Saturnino ius sacrosanctæ dignitatis, auxiliata est. Quid ita? quia necem paucorū, aut unius hominis, calamitati publicę maiores nostri semper anteponendā esse putauerūt.* *Quod *genus crudelitatis eximium, non sunt arbitrati, ciues eos perimere, summisq; affligere supplicijs, quorum*

epiphonema.

amplificatio ab exēplo.

amplificat exēpla rationibus.

*Quin

n in Remp. persæpe clarissima beneficiorum gene-
extitissent? minimè. Quid ita? quia nullum sa-
dignum supplicij genus in eos consumi posse opina
ntur, qui patriæ suæ libertatem opprimere statuis
nt: nec illos ciues esse indicauerunt, quos abiecisse ra
onē patriæ caritatis intuerētur. At cōtra eos, qui ta
es intermissent nō modo dici, atq; appellari ciues, ut
ssent, statuebāt: sed afficiendos fore immortalibus do
is, ac sempiternæ hominum memoriæ consecrandos.
Quid.n. potest indignius dici, quàm uitam à patria su
sceptam ad illius perniciem, calamitatemq; conferre?
quid fingi sceleratius, quàm eorū pœnas, ac crudelissi
mam seruitutem excogitare, quos iisdē mœnibus, ac
tectis constitutos, eædem leges atq; eadem uiuendi ra
tio continuißet? quid deniq; potest intolerabilius exi
stimari, quàm inferre delubris Deorum immortaliū, epilogus breuis.
ac facultatibus nostris illinc sceleratas faces, hinc a-
cerbissimas expilationes? Hæc qui curauerūt Iudices
aut qui tentauerūt, nunquàm ego alienos ab hostibus,
aut dissimiles feritati bestiarū existimabo. Vidimus
de spe perficiēdi nefarij facinoris: uidendū est de loco opportunitas loci.
quā latebrā cōmodissimā, & cutissimā egregius arti-
fex delegit, cū cōtegēdæ cōspirationi suæ, tū armis om
nibus eius artificij cōprehendendis: ne forsan temerè
domū nobilissimi ciuis, atq; opulētissimi M. Leccæ de
lectā esse iudicetis. Primùm homo delectus est huius-
modi nefarijs cupiditatibus affinis, quo participe sem
per usus fuerat consiliorū suorū, adiutore teterrima- obseruationes amplificationes & circunstantiis.
rū libidinū, socio maximorū periculorū: cui spectato
frequenter in difficillimis rebus, summam huiusmodi

atrocissimi mali tuto cõmitti posse, facillimè sibi pol licebatur. Prætereà domũ sibi deligendã esse indicabat solitudine locorũ desertã, et ab omni frequẽtia populari remotissimam, quæ .s. uoces coniurationis tutissime continere posset. Contulit igitur sese in ipsam M. Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, constipatam multitudine arbuscularũ, & ab omni suspicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentẽ. Quos uerò tetenderit ibi coniurationis laqueos; aut quas catenas scelerum cõflauerit nobis, ac facultatibus nostris Saturnaliũ dies patefactura fuerat: nisi primũ benignitate Deorũ immortaliũ, deinde uigilantia cõsulari, nefariæ sicæ de manibus latronũ excidissent. Nullas amplius tendiculas pertimescamus ab execrabili mõstro nullas insidias ab hoste teterrimo. Tenetur fera: nec si uiri estis, declinatura est telũ ipsum sacrosanctę uestræ auctoritatis. Ne ue Catilina nescias, uigilantissimos Consules habere Remp. te quocunq; ueneris, quocunq; abieris, diligentia nostra circumspectũ teneri: quid hesterna nocte cõciunculis tuis agitatũ sit licet mecũ recognoscas. Cũ ad M. Leccam uenisses, unũ ex fidelissimis commilitonibus tuis, ad multã noctem: teq; in interiorẽ unà cum illo cubiculi partem recepisses, tanquam in sacrarium memorabile cupiditatum uestrarum repente de Lecca sciscitari cœpisti, num quis ex coniuratis aduenisset: cum subito Lentulus. ac Cethegus teterrima capita maleficiorũ omnium, furibundi, atq; alacres irruperunt: moxq; ingressi uociferare cœperunt: Quid agis Catilina? cur uoluptates nostras diutius remoraris? prestò sunt Satur-*

accẽdit odio, hortatuiq; per epilogum, ut quia palam facta res sit, supplicium de sontibus sumatur.

**circum septum*

Saturnalia nobis ociosis, atq; oscitantibus, quem unũ diem sepenumero nuncupare solitus es, euersorẽ superbissimi ordinis, fugatorẽ ærumnarũ nostrarũ, lucẽ, ac principem uniuersæ nostræ dignitatis. NVM ingerendis negocijs ignoras sequẽdas esse temporũ opportunitates? & in occasione rerum desidiam, & tarditatẽ omnẽ quã diligentißimè fugiendã? MVTABILISSIMAE quidem sunt Deorum uoluntates: & Fortunam, cum abire permiseris, frustra postmodum discendentem, ac fugientem sis imploraturus. Talia uerò cõquerentẽ tu paucis pro re subsecutus. Aquilã argenteã proferri continuo iußisti, præclaram auspicẽ, ac gubernatricẽ furoris tui futurã. Testor noctẽ ipsam impiarum molitionum tuarum consciam ac testẽ: nihil ex eis me fugisse, quæ clandestini uestri conatus agitauerũt, perpauca satis attigisse fuerit, ne solitudine in ipsa latibulorũ tuorũ, cũ ora uulgi planè deuitasses, & fefellisse te crederes diligentiam pariter, atque industriã cõsularẽ. Linquo telorũ innumerabilẽ, atq; inexcogitatã copiã, quã in iisdẽ furialibus antris constipandã, atq; occultandã fore curauisti. Mitto literas manu tua scriptas, diuersis mancipijs reddendas, quæ furori tuo succurrere, atq; opitulari uellent. Transeo rẽ illã simillimã prodigio, cũ mane isto iã coacto Senatu, redundãtibusq; subsellijs, serius in Senatũ, prater consuetudinẽ uenisses, ꝙ nulli non oculi te Senatorũ statim consignarunt ingredientem, demisso uultu, pallore terribili, luminibus errantibus, ac facie præ se ferente nescio quid insitatæ crudelitatis. Præterea Saturnalibus proxime futuris rem adoriri placuit

γνώμη. (margin, beside "NVM ingerendis")

hypotyposis. (margin, beside "uultu, pallore terribili")

cuit: quo de ciuitas omnis feriata publico edicto conferre se in montẽ Auentinũ, ac rusticari quodãmodo solita est: cũ tu manum furoris tui diligenter armatã atq; instructã primùm ad cædẽ Senatus, ad consulũ, deinde ad occupãdam Capitolij arcem munitissimam fueras immissurus: atq; his perfectis, daturus operã cũ direptioni publicæ, tum inflammandis ędibus, atq; his trucidãdis, qui Rẽp. defendere uoluissent. Videtis, iudices, lucem clarissimã rationum, quã ego profectò censeo nullis inuolucris tenebrarũ suarũ obruituros esse: nec M. Leccam præclaram sedem, atq; officinam teterrimæ coniurationis nec ipsum detestabile caput, atq; obscœnum artificẽ Catilinam. Cumq; hæc omnia constent animaduertendũ est pariter uno maleficij genere Catilinam non modò Deos, ac patriã, uerumetiã mores, leges, consuetudinẽ urbis, atq; instituta maiorum uiolasse. Primùm XII. tabulis cautũ esse cognoscimus, nequis in urbe cœtus nocturnos agitaret: dein de lege Gabinia promulgatũ, qui conciones ullas clandestinas in urbe cõflauisset, more maiorũ, capitali supplicio multaretur. De te itaq; Catilina sciscitor, tum cœtus istos commilitonũ tuorũ contra præcepta XII. tabul. contra leges nostras, contra uerò Senatus, ac plebis auctoritatẽ noctu cogendos esse putauisti? Deinde quæro, siquando in lucem se pulcrales istæ conciunculæ tuæ produxissent, quid responsurus fuisses Senatui? quid Consulibus? aut quid uiris optimis, atq; amantissimis patriæ? Quid leges igitur nostras uiolas Catilina? quid Senatus auctoritati contradicis? Aequum .n. est instituta maiorum, atq; edicta grauissimi,

opportunitas dici.

epilogus.

exaggerat crimen locis communibus.

*ßimi,sanctißimiq; ordinis, quia perstringere uesa-
a tua nõ es ueritus,ea restituas,ac sarcias supplicij
i memorabili animaduersione. Manlius Torquatus
liũ suum summa,et singulari uirtute adolescentem,
uod is in hostẽ contra mandatum patriũ dimicasset,
ictorem acriter percuti securi iußit:nos uerò te tam
emerario ausu tendentẽ contra mandata Senatus, cõ
ra uniuersæ Romanæ Reip. maiestatem Catilina per
feremur? Maiores olim nostri sapientißimi homines,
& sine dubio grauißimi, num leges è Grecia per le-
gatos suos accersendas esse putauerũt,quibus hãc im
perij magnitudinem perpetuo stabilirent: ut tu homo
recens,seueritate illarũ cum barbatulis tuis abutere
ris? Non ita uisum Carthaginiensibus accepimus,in
Hannone suo morti condemnando, fortißimo,ac triũ-
phali uiro: quod is edicto Senatus minus obtẽperauis
se putaretur. Nõ ita placuit Atheniẽsibus, urbi sine
dubio doctißimæ,atq; eruditißimæ cum è Sicilia bel-
loq; grauißimo reuocãdum esse Alcibiadẽ statuerũt,
summum,& singularem imperatorẽ, quem iuberent
expiare supplicio suo leges uiolatæ religionis. Nõ ita
demq; maioribus nostris iudicatũ est,cohortibus exo
letorũ tuorũ: sententia mea,longè anteponendis cùm
L. Sulpicium consulari familia, summoq; ingenio ui-
rum, propter exiguam notam libidinosæ suspicionis,
censuerũt remouendum e Senatu,multosq; dies in uin
culis habẽdum esse putauerunt. Vos uerò iudices Ca
tilinã, non modo leges nostras, atq; auctoritatẽ sena
tus crudeliter labefactantẽ,uerumetiam uniuersos ci
ues ad perniciem ferro,flammaq; deuorantẽ,impunè
perfere-*

amplificat ab exẽplis

uerisimile est Hannonem esse, qui pacem dissuasit cum Romanis fieri.

perferetis? Iacet homo prostratus euentu maximarũ molitionũ, ut qui conatus suos conscientia uestra pate factos, atq; illustratos cernat neq; contentos fuisse, seu superstitione cruenti sacramenti, seu tenebris nocturnis, seu solitudine locorũ maxima, & singulari. Contundite igitur, contundite. Iudices, genus istud inauditi furoris. Cõprimite hominẽ gestientem effrenata temeritate flagrantẽ inusitatis cupiditatibus, furentem incredibili superbia, spe nouandarum rerum mirabiliter inflammatum. Quinetiã rem ipsam publicam non modò euentu crudelissimæ calamitatis, uerumetiam metu ac suspicione liberate. Diximus quidẽ sufficienter de senatoria simultate Lucij Catilinę, capite, ac fõte sceleratæ cõiurationis: resq; oẽs complexi sumus, quas aluisse furorẽ illũ, ac primũ excitauisse indicauimus. Nũc uidendũ est de ratione ambitionis, teterrima, atq; exitiabili, qua deflagrauisse perpetuo Catilinã superiori diuisione demõstrauimus. Cupiditates quidẽ plurimas in illo mõstro calamitosas, ac nefarias, oẽs persæpe, iudices, animaduerti Libidinẽ unã perniciosissimã, in primis cõspicere uisus sum temerariæ cuiusdam, atq; inconsideratæ ambitionis: qua duce properasse, nec ullo studio unquã conscifcendarũ opũ, nec ullo desiderio dignitatũ abstinuisse reputatus est. Putabat.n. se frustra nobilissimo genere natum, frustra uirtutes eximias corporis, atq; animi consecutum fuisse, ni omnia diuina, atq; humana truculentissimo genere cupiditatis inquinasset: quosq; cernebat excellere Romæ præstantia quadam dignitatis, beatissimos eos esse, & sine dubio Dijs æquiparandos fore arbitrabatur

amplificat ab occasione.

uerisimile faciterimẽ recensendis quibusdam delictis Catilinæ per ambitionem, propositio per collationem.

abatur. Id genus uesanæ cogitationis hominū, su-
pte natura præcipitem, atq; inconsideratum compu
t in abominandas, ac nefarias uitæ cupiditates. Is q;
uper comitijs consularibus, quandoquidem suffragia
uriæ, propter impendentem metum Parthici belli,
diligenter enucleata sunt: quas non adijt Senatorum
uoces? aut quos ciuium confessus, partim pecunia,
partim obsecrationibus non obeundos suppliciter, ac
contaminandos esse iudicauit? Nulli tamē ad dignita
tē gradus, neq; insanienti, neq; anhelanti bono cādida
to patuerunt. Eadem ratio scelerate libidinis illū ad
maiorem uim scelerum paulò antè concitauerat. Piso
nem meministis egregia uirtute adolescentē, nisi &
idē cupiditatibus ob temperare consueuisset, calamito
sam sibi, ac multis in urbe seditionem excitasse: cuius
insigni familiaritate, atq; amicitia, Catilina usū fuis
se nemo est, qui nesciat, nec modò coniunxisse se teme
rario iuueni, uerum etiā illum de successu rerum sua-
rum non mediocriter trepidantē, in audacia simil, ac
sententia confirmasse: cùm se illi uigilantissimū sociū,
ac satellitē fidelißimū regendæ, gubernandæq; coniu-
rationis fore polliceretur. Quòd si uotis sceleratorum
hominum successus aspirassent, quanta strage ciuium
creditis, aut quanto diluuio facultatum urbanarum
ruituram fuiße detestabilem horum, atq; execran-
dam impietatem? Verùm ij cælites quorum auspicijs
princeps, ac parens huius urbis Romulus pulcherri-
mi imperij Rom. fundamenta iecit, tristißimam cla-
dem, ac conatus perditos nece adolescentis interce-
perunt. Pisone mortuo conquieuisse Catilinam dice-
mus

cui præfectus est gerendo Crassus.

magna solicitudine suffragatū est.

mus, aut incepti temerarij pœnituisse? Non modò non pœnituit, nec requiescendum fuisse arbitratus est: sed rursus alio furori accessit. Non consueuerat animus perpetuis cupiditatũ flagitijs exercitus, prima destitutione fortunæ refrigescere, ac cõsternari: sed uix sepulta memoria Pisonianæ cõiurationis L. Sidicinum

*adortus **adeptus est potentissimũ quidẽ hominẽ, ac tũc furentẽ singulari studio rerũ nouandarũ. Verùm ea fax incendij rursum benignitate Deorũ immortaliũ, summaque uirtute Consulũ restincta est. Non obdormiscit tamẽ Catilina, his destitutus euentis uigiliarũ suarum, sed rursus sæuit immanior: & quã Remp. seruitio non potuerat obruere, destrangulandã pœnitus, ac tollendã cogitauit: sceleratus in omnẽ urbem, quam toties insidijs appetiuisset: sceleratißimus uerò in patriam, cuius extant in illum summa, & commemoranda monimẽta beneficiorũ. Reminiscere quæso Catilina, reminiscere ferrũ illud scelestum, atq; illas nefarias faces, quas istis sanctissimis penatibus, atq; isti pulcherrimę patriæ minitaris, non ad oppugnandam urbẽ, neq; ad eam concremãdam tibi datas fuisse: sed potius ad salutẽ ciuium, dignitatem imperij, libertatisq; nostræ defensionem. Per Deos immortales pro te Catilina, si patria tecum his uocibus uteretur, quid esses illi quæso responsurus? Ego te paruulum Catilina, cum in primis ornatissimo genere gentis nasci uoluissem, deinde summis dotibus exornaßem tum corporis, tũ animi: tum duabus rebus restituendum putaui, ferro, ac flamma, quibus eßet parata tibi facultas, tum amplificandi imperij mei, tum defendendæ publi-*

a uenia.

amplificatio πάθ☉.

a loco cõmuni.

sermocinatio.

cõmemoratio beneficiorum.

*æ libertatis, quid eam uim armorum in uiscera nostra torques? aut quid conuertis in exitium ciuium meorum institutam diligentia mea meisq; rationibus eruditam, dimicandi facultatem? Maiores contrà tui summis à me beneficijs, atque honoribus aucti, pro magnitudine susceptarũ dignitatũ: pulcherrimas in urbe sæpenumero leges pro præstantia beneficiorum, clarissimas ex hostibus uictorias referre cõsueuerũt. Tu mihi luctus accebissimos paras, pro summa copia beneficiorum meorum tu cædes ciuiũ, tu domorum incendia, tu uexationes uirginũ, tu uastitatem urbis, tu genus attrocissimæ seruitutis. O crudelissimũ hominũ genus, & ab omni penitus humanitate derelictũ. Tu studio flagras eius urbis euertendæ, nec Carthaginiẽsiũ astutissimi doli, nec Numantinorũ eximiæ uires, nec Græcorum erudita, & præclara ingenia labefactare, obscurareq; potuerũt. Quòd si citentur hi populi rursum diuinitus, atq; istæ urbes redeãt in statum uetustissimæ dignitatis certè non ipse scelere tuo quicquã in me crudelius, nec quicquàm*magis extimescẽdũ molituras fuisse prædicabunt. Sed ad te redeo, tẽperarẽ ego memet mihi, cursumq; istũ uiolentis orationis forsitan reuocandum esse iudicarẽ, tum ab odio tuo, tũ ab ipsa dicendi acerbitate: si quẽ in te sensum patriæ caritatis aspicerẽ, aut ullo te*puncto posse arbitrare sceleratam istam mentẽ relinquere. Sed id genus est cupiditatũ tuarum, ut restinguendarũ forsan rationem aliquam consequi possit, sanandarum nullã. Nec te prius amissurum peruersitatem istã animi puto quam uitam amiseris. Vellem reminisceres Halæ*

cõparatio.

exclamatio.

*maius

*pacto

Seruili

amplificatio ab exẽplis ueteribus.

*Seruili. Non expectaremus sententiam iudicũ: neq; abuti maiestate Senatus, atq; auctoritate Po. Ro. si magnitudinẽ tanti flagitij sanguine tuo statim expiaβes. Nã de senatus uoluntate nihil ambigimus, modò nõ impediretur legibus: repẽtè profectò fueras pœnas in pietatis tuę dignissimas * laturus. Vtinã Deorũ immortaliũ munere Iudices, mentam atq; animũ huius interspiceremus: nequa nobis fieret puniendi dubitatio, qui tantum scelerum ingenio conflauisset. Videretis .n. mentem anhelantem, tristissimũ genus minarum: mentem debacchantẽ inauditas feritate, furẽtem incredibili uesania, sitientem cruoris urbani, prædæ auidissimam uobis, atq; omnibus ferro, flammaq; minitãtẽ Catilinã uobis demõstrauimus indices, irritatũ persæpe, repulsis comitialibus, nullas uocum, aut suffragiorum corruptelas fuisse prætergresβũ: deinde nullis rationibus infractum, ac perterritum. De perseuerantia scelerum suorum extitisse, quibus animaduertere sanè poteslis, quanta semper immanitate laborauerit ambitionis. Superest nouissima pars diuisionis Grex ipse sodaliũ Catilinæ truculẽtus, atq; amẽs, cuius in manu nõ exiguã rationẽ fuiße diximus excitandæ cõiurationis. Lentulus siquidem, & Cethegus terribilia portenta nostræ ciuitatis, furiæq; uel certissimæ Populi Romani, multa de magnitudine sua in ipsis concionibus, multa de dignitate imperij sui futuri palàm prædicere consueuerunt: tanquam si Deorum immortalium concilio interfuißent. Primùm Lẽtulus in libris Sibyllinis, nescio quid perspexisse se prædicabat, quod uiri acutissimi, atque peritissimi L. Cor-*

*datu-rus

epilogus superiorũ.

tertium genus quo uerisimilẽ facit caussam a complicibus ui delicet.

adeo sibi omnia certa promittebat

elius, ac Gn. Piso custodes publicarũ ceremoniarũ, nequaquàm prospicere potuerũt. Lucem nanq; ait ne cio quam de domo Cornelia, quondã proditurã so re, quæ gloria nominis sui Romanum imperium simul & cõplexura sit, et illustratura: eoq; genere uaticinij dignitatẽ suam portẽdi fataliter putauit, planeq; opi natur fati sui rationẽ in ipsa latebra Sibyllinæ diuinationis, tanquàm in equo Troiano* delitescentẽ. Ego uerò Sibyllam sine dubio sapientissimã mulierẽ fuisse indico: uisamq; idoneã Dijs immortalibus, cui singula rẽ quandã uim diuinandi concederent. Verùm illa de lirã penitus, ac prorsus cæcã fuisse affirmarẽ, si quam spem dignitatis in hac crudelissima peste reposuisset. Si quid tamẽ cecinisse uisa est, quod ad Corneliã gẽtẽ pertinere uideretur, uim omnem illius diuinationis in uno L. Silla consumptã fuisse indicemus: cuius paulò antè Resp. sensit & crudelissima, simul et amplissimã potestatẽ. Nec ego Deos immortales huic imperio tã infestos esse reor, neq; à salute P.R. tam abhorrẽtes: ut homini dementissimo regnũ concederent huius sanctissimæ, atq; optimæ ciuitatis. Syllã profectò crudelitas uicit: at ipse maximarũ laudẽ uirtutũ: & rei militaris summã, ac singularẽ gloriã consecutus est. Lentulũ uero nullæ uictoriæ nostræ ciuitati, nullum studiũ armorũ, nulla præstantia uirtutis, aut ingenij cõmendauit. Quæ uerò non tabernæ potius, aut qui non greges infamiũ hominũ, Sibyllinum istum principem concelebrarunt? Nam uitam eius commemorare non est necesse, uersatã semper in obeundis libidinibus, ac societate turpissimorũ hominum nobilitatem. Nihil in eo

* delitescere

Insectatio morum.

in eo sanguinis auiti, nihil industriæ Romanæ, nihil
omen. *splendoris domestici, nihil auitæ frugalitatis. Fingite uobis indices, fingite dignitatẽ huius hominis, tũ florentẽ amplissimo magistratu, cũ omnibus P.R. muneribus exornatã. Quantũ, quæso, sanguinis ciuilis in foro in curia redundaturũ esse creditis? aut quantã uim libidinis, atq; impudicitiæ per omniũ ciuiũ cubicula demanaturã? Profectò dignitate fretus ea, quæ primus concupiuisset, sine dubio consequeretur. Ferretur amens in omnia: nec ullæ rationes consiliorum, aut pudoris, nec ulla studia humanitatis refrenarent præcipitẽ, atq; incitatũ cursum uetustæ crudelitatis. Cethegus inferior nobilitate, atq; ingenio: uehementia furoris longè immanior, parùm à Lentuli somnio discedere uisus est. Verùm insaniã leuissimæ opinionis, modestiore loquendi ratione cõtegere uelle uidetur. Genus est idem tamẽ furoris, eadẽq; ratio concelebratæ dimnationis. Tales hi scelerũ artifices, amboq; concitati ad euertendã Remp. partim à uesana spe uaticinij cõmemorati, partim à nefaria scelerum assiduitate Catilinã offenderũt nouis rebus studentẽ: cuius præsidio, consilioq; cupiditates suas ita iuuari posse facillimè crediderũt, si uiros sociorũ copiosissimo sese cõiunxissent. Est .n. in illo monstro, sicuti paulò antè tetigimus, uis eximia facetiarum, et ratio quædã adumbrata uirtutum, facilis ad compræhẽdendum omnium hominum familiaritates. Hunc igitur Catilinam adepti Cethegus, ac Lentulus, et ipsi lenocinijs suis insignes, ad omne genus beneuolentię subeundũ deflagrare cœperunt, admirabili quadam cupiditate, seu diripien-*

describit alterũ Catilinæ complicem. epilogus.

dæ

de urbis, seu potiundæ dominationis. Hæ sunt, iudices, huius nefarij facinoris abominandæ faces: hi sunt crudeles igniculi, quibus exarsisse Catilinę ferocē animum, facillimè credendum est. Talibus initijs consociati principes nefandæ coniurationis: manū exiguam desperatorum hominum, atq; obscænæ iuuentutis, pedetentim coegerunt: coactam, quid uellent, edocuerūt: edoctam, pari cupiditate sceleris inflāmauerunt: inflāmatam, deniq; pepulerunt, ut in omnium nostrum facultates, ac uitam facillimè cōspirarent. Furias istas audistis iudices: cōmodißimas, ac paratas, non modò ad uiuos cōmouendos in oē facinus: uerūetiā ad mortuos ex ipso Erebo, medijsq; bustis excitādos. Reperti sunt tū atrocissimi sceleris patroni: quiq; immanitatem detestandæ rei, tum cōtegere uerbis, tum excusari conati sunt. Lucius Hortēsius uir eximia caritate Reip. summisq; ornamentis prēditus, & scientiæ, & moderationis, nequaquā omnia credēda esse dicit: iubetq; grauissimis hominibus facilitatē iudiciorū diligenter esse continendam. Primùm asſirmat Catilinā in perpetua custodia Senatus extitiße deniq; nunquā fermè discessiße à latere Pub. Cepionis nobilissimi ciuis, atq; integerrimi uiri, ita ut lepide dicat, dissepara tioni eorū, neq; solē orientē unquam, neq; occidentem interueniße. Credo equidem sapientissimum hominē Hortensium (ut est innoc entia singulari, summáq; uirtute) cuncta ipsa, quæ grauissimè simul, atq; ornatissimè cōplexus est ita uera esse sicuti dixerit existimare, sed lōgè graditur à sentētia mea. Quæro igitur de te Luci Hortēsi, teq; obtestor, atq; obsero per ipsū ius

epilogus.

pedetētim

Confutatio Hortēsianæ obiectionis. nō esse Ciceroni omnia credēda, uideri enim non potuiße. Catilinā coniurare quādoqui dē a Cepionis latere nunquam digreßus fit.

uetustissimæ nostræ familiaritatis: si L. Catilinam constat dies omnes, omnium ciuium cõscientia, siue in foro, siue in turmis agere, nunc stipatum cateruis exoletorum suorũ, nũc uerò gladiatoris agminibus per ora uulgi palàm obuolitare: si manifestum est noctes oẽs, aut in lustris scortorum, aut in antris M. Leccæ ducere, uiri tuo indicio, non abhorrentis à Reip. caritate: quid est quòd illum obuersatum dicas in perpetua custodia, atq; oculis Senatorum? nisi fortè custodiã Senatoriam uocas, uel exiguam morã ipsius curæ concilijs obeũdis. Quod uerò pertinet ab ipsius Cepionis familiaritatẽ assiduã, beneuolentiamq; singularẽ, nihil est, quod insimulationi nostræ derogandum esse iudicetis. Diximus .n. superius ingenij Catilinæ miros atq; occultissimos esse recessus: nec qui cognosci, seu perlustrari facillimè possẽt. Vignet .n. in illa clades res diuersissimæ pariter, cõtinẽtia, & libido. Nihil in illo* prospexi, assixius, ad tollẽda bonorũ consortia: nihil solertius, ad illis insidiandũ: nihil illius munificẽtia insignius, nihil auidius rapacitate, nihil acutius consilio, nihil temeritate contẽptibilius. Quæ cùm ita sint, Cepionẽ admirabimur in tantis uiarũ ambagibus errauisse? Me, me inquã, fateor Iudices, uetustissima quadam familiaritate Catilinæ coniunctum persæpe delirauisse, miris perplexionibus illius: neque unquam certi quicquã in illo ingenio comprehendere potuisse. Nihil igitur erit miri, si uirum integerrimũ Cepionẽ uersutissimi hominis doli atq; inconstantissimi mores fefellerunt. Non erit itaq; neq; prudentiæ tuæ, neq; grauitatis, Hortensi, candidissimam opem humanitatis*

*ætate
*perspexi

tis tuę summaq; dicendi copiã fontibus ipsis polliceri aut quàm bestiam irretitã iudicio tenemus dissolutã, atq; exultãtem Reip. immittere. Quod te nunquàm cõmissurum fuisse arbitrarer: nisi qui me mores, ijdẽ te Catilinæ sine dubio fefellerunt. Satis ostentatas uobis putamus, Iudices, tum rationes periculi nostri, tũ huius immanissimi sceleris atrocitatem. Nam si odio Senatus pro maximo Catilinã arsisse demõstrauimus: si rationes uitę suæ ueteres, ac nouas in exercitatione teterrimarũ libidinum collocatas: si spem perficiendi sceleris homini prosequẽtissimo inimicitiarum: si denique locorũ, ac temporis opportunitates extitisse: præterea si rabiẽ quãdã ambitionis in illo fuisse diximus si nullã potestatem* refrænandarum libidinum, aut ullum pœnitentiæ locũ: postremò si copiam innumerabilem desperatæ iuuentutis cum illo coniunctã fuisse patefecimus: & eam simul ostendimus suo pote ingenio furentẽ incredibili audacia, summaq; cupiditate* pro dẽdæ, ac uexandæ urbis inflãmatã: quid erit, Iudices, ꝙ dubitetis de liberanda patria, deq; ulciscenda crudelissimi sceleris immanitate? Nouissis.n. facinus inauditũ omniũ hominũ memoria: facinus atrox, superbũ, nefariũ perniciosum, remotissimũ ab omni humanitate, lege, consuetudine: cuius acerbitatẽ, si minus animo bene perspexistis: queso mecũ diligenter attendite scelus illud, Iudices. Euersionẽ nefariã moliebatur amplißimæ nostræ* dignitatis, interitũ crudelissimũ Senatorij ordinis: cædem cõmunẽ omniũ bonorũ. Huius sceleris libido reposita erat in diripiẽdis omnium ciuiũ facultatibus, atq; opprimenda urbis libertate.

peroratio.

repetitio argumentorum.

*referendarum forte legendum

* perdenda

hypotyposis.

*ciuitatis

ab incommodis.

tate. Huic sceleri parabãtur teterrimæ coniugum, ac liberorum nostrorũ uexationes. In hoc scelere uersabantur deniq; faces inferendæ penatibus nostris expilationes ædium, stupra uirginum Vestaliũ, luctus, ac mœror miserabilis uniuersæ ciuitatis. Quæ si uobis, ut sunt, indigna, atq; intolerabila uidentur: nõ iniquũ erit auctores horũ malorum multare teterrimis supplicijs, cladem q; omnium crudelissimam è uisceribus Reipub. propulsare. Tenetis exempla maiorum, atq; omnium gẽtiũ auctoritatem, qui semper summas, ac singulares pœnas in eo genere hominũ consumendas esse putauerunt: qui rationes habuissent, aut prodẽdæ patriæ, aut opprimendæ publicæ libertatis. Nihil igitur erit impedimento, quin audaciã crudelissimi hominis Catilinę, crudelissimo genere suppliciorũ expietis & ultionem ex illorum cruciatibus, ac pœnis capiat Resp. quorũ erat conflagratura manibus, nisi sanctissimi imperij Romani custodes, ac uindices Dij immortales nefarijs uotis obstitissent. Credite, Iudices, hodierno die consurrexisse uniuersam urbẽ conspecturã ex iudicio uestro: planeq; animaduersurã, qd in posterũ de salute sua, deq; facultatibus suis sperandum sit. Credite item uim uniuersam flagitiose iuuẽtutis, aut hodierno Catilinæ supplicio simul conficiendum fore: aut illius liberationis lætam, atque exultantem, non multò pòst in omnium nostrũ perniciem unà cum illo celerrimè consurrecturam. Agitur siquidẽ hodierna uestra sentẽtia de salute huius pulcherrimæ, atq; optimę ciuitatis, de stabilitate imperij Rom. de legũ incolumitate, de libertate ciuiũ, de pudicitia liberor, ac

Amplificat ab exemplis.

Satisfaciatis pro audacia.

Amplificat à futuris commodis

coniu-

coniugũ ueſtrarum. Huius.n.peſtis idem ſcelus erat, ut non graſſaturũ per capita paucorũ:ſed,tãquã atrociſſima uis ueneni,per oẽ corpus urbis demanaturum. Quod ſcelus, aut quã peſtem ſi uindicandũ eſſe cenſebitis,ut reor,& Reſpub.deſiderat, putate profectò Deos immortales, & in primis *Capitolinũ Iouẽ ſempiternũ cuſtodẽ,ac uindicẽ huius imperij, pro liberatis,eorum templis,ac ceremonijs, gratias nobis ampliſſimas eſſe reddituros: putate pariter idem factură eſſe curiã, pro defenſa conſulũ uita ſeruataq; Senatorij ordinis dignitate: putate matronas urbis,ac liberos noſtros:obſeruatam pudicitiam,ſupplices,ac cõgratulantes uniuerſos ad genua ueſtra ſeſe obuerſaturos fore: putate uirgines Veſtales,atq; ipſam maieſtatem ampliſſimi numinis,ob liberationẽ ſuã,ſumma nobis lætitia congratulaturã: putate deniq; ciues omnes,ob retentã uitã, ac libertatẽ ſuam, Penates publicos pro conſeruatis focis, atq; aris, parietes urbis pro teterrimo genere uaſtitatis propulſato, fermè incredibili gaudio exultaturos: putate tandẽ hodierno iudicio paratũ eſſe uobis,aut immortale dedecus, aut memoriã nominis ſempiternã. Multa ſunt equidem in hac uita, quæ turpiter, ac calamitosè neglecta reſtitutionẽ tamen quandam quodammodo patiantur. Huius uerò uindicandi ſceleris,ſi præſentem facultatem neglexeritis: fruſtra poſteà recuperandæ copiam quæretis. At hodie uobis propulſanda eſt è uiſceribus Reip. peſtifera uis calamitatis:aut ipſi patriæ ſine dubio concidendũ. Vtrũ eligendũ ſit,uos uideritis. Quid eſtis iudices humanitate tanta, ne ſocordia dicã: ut

*Capitõ lij.
a ſacris.
Hypotypoſis.
ab occaſione.
obiurgatio

*corum uitam, ac spiritum diutius in Rep. commorari patiamini, qui uitæ, salutiq; ciuiũ crudeliter insidiati sunt? Proponite uobis ante oculos, ac meditatione crebra reuoluite diẽ illum nefarium: quo salus omnium: ciuiũ, quo facultates nostræ, quo ipsa Resp. peritura fuerat. Quando. s. aspexissemus bestias istas emissas carceribus per urbem omnem, per domos nostras furialiter exultantes: ipsumq; in primis miserandi facinoris Ducem, ac principem Catilinam, cõfirmatũ hoc iudicio, spe plenum, lætitia gestientẽ? nunc hos ad cędẽ nostrã, nunc illos ad rapinam, atq; inflammationem ædium deuocantem: coniuges è complexibus nostris ad libidinẽ uictorũ raptæ fuissent liberi ad stupra de gremijs parentũ extorti, prætiosa suppellex asportata tecta conflagrassent ignibus, corpora cæsa passim iacuissent, oĩa deniq; gemitu, fletuq; redundassent. Hæc fuisset imago miserrimæ urbis, quã urbẽ à maioribus nostris florentissimã accepimus: & si prohibueritis, clarã, atq; excellẽtẽ posteris nostris tradituri sumus. Per humanitatẽ deniq; uestrã uos obtestor, atq; obsecro, Iudices, per amorẽ huius pulcherrimę, atq; inuictissimæ urbis per omnia, quæ nobis iucũdissima sunt in uita, prouidete iterũ, atq; iterũ liberati quodã tot amplissimis bellorũ periculis, tot imminentibus malis erepti, nũc per ignauiã *nostrã ad desidiam periclitemur. Eripite uitã ciuiũ à miseranda crudelitate, prohibete penates uestros à nefarijs ignibus seruate pudicitiã necessitudinũ uestrarũ à deterrimis uexationibus: liberate tẽpla Deorũ à tristibus rapinis: subtrahite fortunas publicas ab indigna direptione: protegite magi-*

[Margin notes: uehemens Hypotypo ſis figuratũ. — clausula. — *uestrã cõgeries.]

magistratus uestros ab inaudita feritate: defendite denique uniuersam urbem ab hoc inusitato prorsus, & tristissimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CONS. AD P. R. EX LIBRIS HISTORIARVM C. SALLVSTII CRISPI.

Clementia, & probitas uestra, Quirites, quibus per ceteras gẽtes maximi, & clari estis, pluri mũ timoris mihi faciunt, aduersus Tyrannidẽ L. Syllæ: ne aut ipsi, quæ nõ æstimatis, ea parũ credendo de alijs, circũueniamini: præsertim cùm illi spes omnis in scelere, atq; perfidia, sit, neq; se aliter tutũ putet, quã si peior, atq; intestabilior metu uestro fuerit, quò captiuis libertatis curam miseria eximat: aut si prouideretis,* in tutandis periculis magis, quã ulciscendo teneamini. Satellites, quidẽ eius homines maximi nominis, nõ minus optimis maiorũ exemplis, nequeo satis mirari, qui dominationis in uos seruitiũ suũ* mercede dant: & utrunq; per iniuriã malunt, quàm optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum, atq; Aemiliorũ, & Luctatiorũ proles, genti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, subuertenda. Nam quid à Pyrrho, Annibale, Philippoq;, & Antiocho defensum est aliud, quàm libertas, & suæ cuiq; sedes, neu cui, nisi legibus, pareremus? quæ cuncta sæuus iste Romulus, quasi ab externis rapta, tenet, non tot exercituum clade, neque Coss. & aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus: sed tum crudelior, cùm plerosque secundæ res in miserationem ex ira uertunt.*

* neq; ipsi nephanda existimatis.

**in uitandis*

**mercedem*

uertunt. Quin solus omnium, post memoriã hominum, supplicia, in post futuros composuit. Quis prius iniuria, quàm uita certasset, grauissimeq; per sceleris immanitatẽ adhuc tutus fuerit, dũ nos metus grauioris seruitij à repetẽda libertate terremini? Agendũ, atq; obuiã eundũ est. Quir. ne spolia uestra penes illos sint: Non prolatandũ, neq; uotis paranda auxilia, nisi forte speratis per tædiũ iã, aut pudorẽ tyrannidis esse, eũ per scelus occupata periculosius dimissurũ. At ille eo processit: ut nihil gloriosũ, nisi tutũ & omnia retinendæ dominationis honesta æstimet. Itaq; illa quies, & ociũ cum libertate, quã multi probi potius, quàm laborẽ cum honoribus capessebant, nulla sunt. Hac tempestate seruiendũ, aut imperitandũ: habendus metus est, aut faciendus. Quir. Nam quid ultra? quæ ue humana superant? aut diuina impolluta sunt? Populus Romanus paulò antè gentiũ moderator, exutus imperio, gloria, iure cogitandi inops, despectusq; ne seruilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum, & Latij magna uis ciuitate pro multis, & egregijs factis à uobis data, per unũ prohibentur: & plebis innoxiæ patrias sedes occupauere pauci satellites: mercedem scelerum, leges, iudicia, ærarium prouinciæ, Reges penes unum. Deniq; neces ciuium, & uitæ licentiam, simul humanas hostias uidistis, & sepulchra infecta sanguine ciuili. Est ne iuris reliqui aliud, quàm soluere iniuriam, aut mori per uirtutem? Quoniam quidẽ unum omnibus finem, natura, uel ferro septis: statuit: neque quisquam extrema necessitatem, nihil ausus, nisi muliebri ingenio, expectat. Verùm ego seditio-

sus

sus, uti Sylla ait, qui præmia turbarum quæro: & bellum cupiens, quia iura pacis repeto .s. Quia non aliter salui, satisq; tuti in imperio eritis, nisi Vettius Picens, & scriba Cornelius aliena bene parta prodegerint: nisi approbaueritis omnes proscriptiones innoxiorum ob diuitias: cruciatus uirorum illustrium: uastatam urbem fuga, & cædibus, bona ciuium miserorum, quasi Cimbricam prædam, uenum, aut dono datam. At obiectat mihi possessionem ex bonis proscriptorum, quod quidem scelerum illius uel maximum est non me, neq; quanquam omnium satis tutum fuisse, si recte faceremus. Atq; illa, quæ tum formidine mercatus sum, ꝑcio soluto, iure dominis tamẽ restituo neq; pati cõsilium est, ullam ex ciuibus prædam esse. Satis illa fuerint, quæ rabie cõtracta tolerauimus manus conferentis inter se Romanos exercitus, & arma ab extremis in nosmet uersa. Scelerũ, & contumeliarum omnium finis sit: quorum adeò Syllã non pœnitet, ut & facta in gloria numeret: et, si liceat, auidius *faceret. Neq; iã quid existimetis de illo, sed quantũ uos audeatis, uercor; ne alius alium principẽ expectãtes, antè capiamini, nõ opibus eius, q̃ futiles, & corruptæ sunt sed uestra secordia, quam *raptũ iri licet. & quã audiat tam uiperi felicem. Nam præter satellites cõmaculatos, quis eadẽ uult: aut quis nõ omnia mutata, præter uictoriam? .s. milites, quorum sanguine Tarulæ, Scyroq; pessimis seruorũ diuitiæ partæ sunt: an quibus prælatus in magistratibus capiẽdis Fusidius ancilla, & turpis, & bonorũ omniũ dehonestamentũ? Itaq; maximã mihi fiduciã parit uictor exercitus, cui per

*fecerit. *ratum.

per tot uulnera,& labores nihil præter tyrannū quæsitū est,nisi fortè Tribunitiā potestatē euersum proiecti sunt per arma conditā à maioribus suis,atq; iura, & iudicia sibimet extorquerent:egregia.s.mercede, cùm relegati in paludes,& syluas,contumeliā, atq; inuidiā suam præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine,atq; animis incedit? QVIA *secundæ res mirè sunt uicijs obtētui: quibus labefactatis,quā formidatus antea est,tā contēnetur, nisi fortè specie concordiæ, & pacis,q̄ sceleri,& parricidio suo nomina indidit. Neq; aliter R.P.& belli finē ait,nisi maneat expulsa agris plebs,præda ciuilis acerbissima ius.iudiciūq; omniū rerū penes se,quod Po.Ro. fuit. Quæ si uobis pax,& concordia intelliguntur : maxima turbamenta Reip. atq; exitia,probate:annuite legibus impositis: accipite ociū,cū seruitio: & tradite exemplū posteris ad P. R. suimet sanguinis mercede circūueniēdum. Mihi quāquàm per hoc summū imperium satis quæsitū erat nomini maiorum,dignitati,atque etiā præsidio,tamē nō fuit consiliū,priuatas opes facere:potiorq; uisa est periculosa libertas quieto seruitio. Que si probatis,adeste Quir. & bene iuuantibus Dij,Marcum Aemilium Consulem,ducem & au ctorem sequimini ad recipiendam libertatem.*

ORATIO PHILIPPI IN SENATV.

MAximè uellē P.C.Rēp.quietā esse,aut in periculis prōptissimo quoq; defendi:deniq; praua ince-

ua incepta consultoribus noxæ esse. Sed cõtrà,seditio nibus oĩa turbata sunt: & ab ijs,quos prohibere magis decebat. Postremò quæ pessimi, & stultissimi decreuere,ea à bonis,et sapientibus facienda sunt. Nã bellũ,atq; arma, quanquàm uobis inuisa,tamen quia Lepido,placẽt,et sumẽda sunt,nisi fortè cui pacẽ præstare,& bellũ pati consiliũ est,Pro Dij boni,qui hanc urbẽ omissa cura adhuc regitis,M. Aemilius omniũ flagitiosorũ postremus,qui peior,an ignauior sit deliberari nõ potest,exercitũ opprimẽdæ libertatis habet & se è contẽpto,metuendũ effecit.Vos Mussantes,& retractantes uerbis, et uatũ carminibus pacẽ optatis magis quàm defenditis,neq; intelligitis, mollitia decretorũ uobis dignitatẽ,illi metum detrahi:atq; id iure,quoniã ex rapinis cõsulatũ,ob seditionũ prouinciã cum exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facta cepisset,cuius sceleribus tãta præmia tribuistis? At.s. eis, qui ad postremum usq; legatos, pacem, concordiam,& alia huiuscemodi decreuerunt,gratiã habeo peperisse.Imò despecti,& indigni Rep. habiti,prædæ loco æstimantur: quippe metu pacem repetentes,quo habitam amiserãt. Aequidẽ à principio cùm Etruriã coniurare, proscriptos accersiri,largitionibus Remp. lacerari uidebã:maturandum putabam, & Catuli cõsilia cùm paucis secutus sum. Ceterùm illi, qui gentis Aemiliæ benefacta extollebant: & ignoscendo populi Roma.magnitudinem auxisse,nusquàm etiam tũ Lepidum progressum aiebant,*et cum priuata arma opprimendæ libertatis cepisset:sibi quisque opes,aut patrocinia quærendo,consiliũ publicum corruperunt.*

*aliàs, At scilicet eis qui legatos pacem epilogus. concordiã, & alia huiuscemodi decreuerunt.ad postremũ usque gratiã habeo.

*etiam

Attamen

Attamen erat Lepidus latro cũ calonibus, & paucis sicarijs: quorũ nemo diurna mercede uitã mutauerit. Nunc est Proconsul cũ imperio non empto, sed dato à uobis, cũ legatis adhuc iure parentibus. Et ad eũ cõcurrere homines omniũ ordinum corruptissimi, flagrãtes inopia, & cupiditatibus, scelerũ cõscientia exagitati: quibus quies in seditionibus, in pace turbæ sunt: hi tumultũ ex tumultu, bellũ ex bello serũt. Saturnini olim, post Sulpicij, dein Marij, Damasippiq́; nunc Lepidi satellites, prætereà Etruria, atq; oẽs reliquiæ belli arrectæ, Hispaniæ armis sollicitatæ, Mithridates in latere uectigaliũ nostrorũ, quibus adhuc sustẽtamur, diem bello circumspicit, quin præter idoneum ducẽ, nihil abest ad subuertendũ imperiũ. Quod uos oro, atq; obsecro P. C. ut animaduertatis, ne patiamini licẽtiã scelerũ, quasi rabiẽ, ad integros procedere. NAM ubi malos præmia sequuntur, haud facilè quisquã gratuitò bonus est. An expectatis, dum exercitu rursus admoto ferro, atq; flamma urbẽ inuadat? quòd multò ꝓpius est ab eo, quo agitat statu, quàm ex pace, & concordia ad arma ciuilia, que ille aduersum diuina, & humana omnia cepit? nõ pro sua, aut quorũ simulat iniuria, sed legũ, ac libertatis subuertẽdæ. Angitur n. ac laceratur animi cupidine, et noxarũ metu: expers cõsilijs, inquies, hęc, atq; illa tentãs metuit, odit bellũ: luxu, atq; licẽtia carendũ uidet: atq; interim abutitur uestra socordia. Neq; mihi satis consilij est, metum, an ignauiam, an dementiã eam appellẽ: qui uidemini intẽta mala, quasi fulmẽ optare se quisq; ne attingat. Sed prohibete, ne conari quidẽ: & quæso, considerate

quàm conuersa rerũ natura sit. Anteà malũ publicũ occultè, auxilia palàm instruebantur: & eo boni malos facilè anteibant, & Nunc pax, cõcordia disturbãtur palàm, defendũtur occultè, quibus illa placent: in armis sunt uos in metu. Quid expectatis, nisi fortè pudet, aut piget, rectè facere? An Lepidi mandata animos mouent? quid placere ait, sua cuiq; reddi, & aliena tenet? belli iura rescindi, cùm ipse armis cogat? ciuitatẽ confirmari, qui adẽptã negat? concordiæ gratia tribunitiã potestatẽ restitui, ex qua oẽs discordiæ accensæ? Pessime omniũ atq; impudentissime, tibi ne egestas ciuiũ, & luctus curæ sunt: cui nihil ex domi nisi armis partũ, aut per iniuriam? Alterum cõsulatũ petis, quasi primum reddideris: bello concordiam quæris, quo parta disturbatur: nostri proditor, istis, inimicus, hostis omniũ bonorum: ut te neq; hominum, neq; Deorũ pudeat, quos pfidia, aut periurio uiolasti. Qui quãdo talis es maneas in sentẽtia, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis seditionibus inquies ipse, nos in solicitudine attineas. Neq; te prouinciæ, neq; leges, neq; Dij penates ciuem patiũtur. Perge quà cœpisti, ut quã maturissimè merita inuenias. Vos autem P.C. quousq; cunctando Remp. intutã patiamini? & uerbis arma tẽtabitis? Delectus aduersum uos habiti: pecuniæ publicè, & priuatim extortæ: præsidia deducta, atq; imposita: ex libidine leges imperãtur. Cũ interim uos legatos, et decreta paratis: & quãtò mehercule auidius pacẽ petieritis, tãtò bellũ acrius erit: cũ intelliget, se metu magis, quam æquo, & bono sustẽtatam. Nam qui turbas, & cædẽ ciuiũ odisse ait, & ob id ar-

id armato Lepido uos inermes retinet, quæ uictis tolerandа sunt, ea cùm facere possitis, patiamini potius cẽ ſet: ita illi à uobis pacem uobis ab illo bellũ ſuadẽt. Hæc ſi placent, ſi tanta torpedo animos oppreſſit, ut obliti ſcelerũ Cinnæ, cuius in urbẽ reditu decus, atq; ordines omnes interierunt: nihilominus eos, atq; cõiuges, & liberos Lepido permiſſuri ſitis: quid opus decretis? quid auxilio Catuli? Quin is, & alij boni Rep. fruſtra curãt. Agite, ut libet: parate uobis Cethegos: atq; alia proditorũ patrocinia, qui rapinas, et incẽdia inſtaurare cupiunt. & rurſum aduersũ Deos penates manus armare. Sin libertas, & bella magis placent: decernite digna nomine, & augete ingenium uiris fortibus. Adeſt nouus exercitus, et ad hoc coloniæ ueterum militum, nobilitas omnis, duces optimi. FORTVNA *meliores ſequitur. Iam illa quæ ſecordia noſtra, collecta ſunt, dilabentur. Quare ita cẽſeo, quoniã Lepidus exercitũ priuato conſilio paratũ cũ peſſimis & hoſtibus Reip. contrahit, ordinis auctoritatẽ ad urbẽ ducit, uti App. Claudius interrex cum Q. Catulo Proconſ. & ceteris, quibus imperiũ eſt, urbi præſidio ſint: operamq; dent, ne quid Reſp. detrimenti capiat.*

ORATIO C. COTTAE CONSVLIS AD POPVLVM.

Q*Virites, multa mihi picula domi, militiæ, multa aduerſa fuere: quorũ alia toleraui, partim repuli. Deorũ auxilijs, et uirtute mea: inq; his omnibus, neq; aĩus negocio defuit, neq; decretis labos, Malæ, ſecũdeq; res, opes, nõ ingeniũ, mihi mutabãt. At cõ*

trà

rà in his miseris cũcta me cũ fortuna deseruere. Præterea senectus per se grauis curã duplicat, cui misero acta iam ætate, ne mortem quidẽ honestam sperare licet, nam si parricida uestri sum, &* bis genitus hic, Deos penates meos, patriãq; & summũ imperiũ uilia habeo, quis mihi uiuo cruciatus satis est, aut quæ pœna mortuo? Cũ omnia memorata apud Inferos supplicia scelere meo uici: à prima adolescentia in ore uestro priuatus, et inmagistratibus egi, q lingua, qui cõsilio meo q pecunia uoluere, usi sunt: neq; ego callidã facũdiã, neq; ingeniũ ad malè faciendũ exercui, auidissimus priuatæ gratiæ maximas inimicitias p Rep. suscepi: qui uictus cũ illa, simul, cũ egẽs alienæ opis plura mala expectarẽ. Vos, Quir. rursus mihi patriã, Deos penates cum ingenti dignitate dedistis. Pro quibus beneficijs uix satis gratus uidear, si singulis, animã, quã nequeo, cõcesserim. NAM uita, & mors iure naturæ sunt: ut sine dedecore cũ ciuibus fama, & fortunis integer agas, id dono datur, atq; accipitur. Cõsules nos fecistis, Quirites: domi, belliq; impeditissima Rep. Nanq; imperatores Hispaniæ, stipendiũ, milites, arma, frumentũ poscunt. & id res cogit: quoniã defectione sociorũ, & Sertorij per montes neq; fuga, neq; manu certare possunt, neq; utilia parare: exercitus in Asia: Ciciliaq; ob nimias opes Mithridatis alũtur. Macedonia plena* hostibus est; nec minus Italiæ Maritima, & prouinciarũ: cũ interim uectigalia parua et bellis incerta, uix partẽ sumptu sustinẽt: ita classe, qua commeatus uehebatur, minore, quã anteà nauigamus. Hæc si dolo, aut socordia nostra, contra

*Particula bis, neque habetur in uetusto codice, neque adrem magnopere facit.

*hostili

*tracta sunt agite uti libet, et ita supplicium sumite: sin fortuna cõmunis asperior est, quare indigna uobis, nobisq;, & Rep. incipitis? Atq; ego, cuius ætati mors propior est, nõ de precor, si quid ea uobis incõmodi demitur: *neq; mox ingenuo corpori honestius, quàm pro uestra salute, finẽ uitæ fecerim. Adsum, en C. Cotta Coss. facio, quod sæpe maiores asperis bellis fecere: uoueo dedoq; me pro Rep. Quam deinde cui mandetis, circũspicite, Nam talẽ honorẽ bonus nemo uolet: cùm fortunæ, & pacis, & belli ab alijs acti ratio reddenda, aut turpiter moriendũ sit. Tantũmodo in animis habetote, nõ me ob scelus, aut auaritiã cæsum sed uolentẽ pro maximis beneficijs animã dono dedisse. Per uos igitur Quir. et gloria maiorũ precor, tolerate aduersa & cõsulite Reip. Multa cura summo imperio inest, multi ingẽtes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiã quæritis, cùm omnes prouinciæ, regna, maria terræq; aspera, aut fessa bellis sint.*

*neque mors ingenuo corpori honestius quã pro uestrũ salute finẽ uitæ fecerit.

ORATIO MARCI TRIB. PL. AD PLEBEM.

SI, Quirites, parum existimaretis, quid inter ius à maioribus relictum uobis, et hoc à Sylla paratũ seruitium interesset, multis mihi disserendũ fuisset, docẽdũq; quas ob iniurias, et quoties à patribus armata plebes secessisset, utiq; uindices parauisset oĩs iuris suis Trib. plebis. Nũc hortari modo reliquũ est, et ire primùm uia, qua capescendã arbitror libertatẽ. Neq; me præterit, quãtas opes nobilitatis solus impotens inani

inani specie magistratus pellere dominatione incipiã, quãtoq; tutius factio noxiorũ agat, quã soli innocẽtes. Sed præter spẽ bonã ex uobis, quæ metum uicit, statui certaminis aduersa pro libertate potiora esse forti uiro: quàm omnino nõ certauisse, quãquã oẽs alij creati pro iure uestro uim cunctã, et imperia sua gratia, aut spe, aut præmijs in uos cõuertere: meliusq; habẽt mercede delinquere, quã gratis rectè facere. Itaq; oẽs cõcessere iam in paucorũ dominationẽ: qui per militare nomẽ, ærariũ, exercitũ, regna, prouincia occupauere: & arcem habẽt ex spolijs uestris: cum interim more pecorũ uos multitudo singulis habendos, fruendosq; prebetis, exuti omnibus, quæ maiores reliquere: nisi quia uosmetipsi per suffragia, ut præsides olim, nunc dominos destinatis. Itaq; cõcessere illuc oẽs: & mox, si uestra receperitis, ad uos redibũt pleriq;. RARVS .n. animus ẽ ad ea, quæ placẽt defendẽda, cetera ualidiorũ sunt. An dubium habetis, ne officere quid uobis uno animo pergẽtibus possit, quos lãguidos, socordesq; ptimuere? nisi forte C. Cotta ex factione media COS. aliter, quàm metu iura quædam TR. PL. restituit. Et quãquã L. Cincius primus de potestate TR. loqui ausus; mussãtibus uobis circũuentus erat; tamẽ prius illi inuidiã metuere, quàm uos iniurię pertæsum est, quod ego nequeo satis mirari, Quirites. Nam spẽ frustra fuisse intellexistis. Sylla mortuo, qui scelestũ imposuerat seruitium, fidem mali credebatis. Ortus est longè sæuior Catulus: tumultu intercessit Bruto, & Aemilio Mamerco Coss. Dein C. Curio ad exitium usque insontis Tribuni dominatus est. Lucullus su-

periore anno quantis animis ierit in L. Quintiũ, uidistis: quanta deniq; nunc mihi turbæ concitentur. Quæ profectò incassum ageretur: si prius quàm uos seruitẽ di famẽ, illi dominationis facturi erant: præsertim cũ his ciuilibus armis dicta alia, sed certatũ utrinq; de dominatione in uobis sit. Itaq; cetera ex licentia, aut odio, aut auaritia in tẽpus arsere: permansit una res modo, quæ utrinq; quæsita est: & erepta in posterum uis tribunitia, telum à maioribus libertati paratum. Quod ego uos moneo, quæsoq; ut animaduertatis, neu omnia rerũ ad ignauiã mutãtes, ociũ pro seruitio appelletis: quo iã ipso frui, si uera, & honesta flagitium superauerit, non est conditio: fuisset, si omnino quiesse tis. Nunc animũ aduertite: & nisi uiceritis, quoniam omnis iniuria grauitate tutior est arctius habebunt. Quid censes igitur? aliquis uestrum subiecerit: primùm omniũ omittendũ morẽ hũc quẽ agitis impigræ linguæ: animi ignaui. nõ ultra concioris locũ memores libertatis: deinde ne uos ad uirilia illa uocẽ, quò Tribunos plebei modo patriciũ magistratũ Libera ab auctoribus patritijs suffragia maiores uestri parauere: q̃ uis, Quir. in uobis sit: & iussa nũc pro alijs toleratis, pro uobis agere, aut nõ agere certe possitis. Iouẽ, aut aliũ quẽ Deũ consultorẽ expectatis: magna illa cõsulũ, imperia & patrũ decreta uos exequendo rata efficitis Quir. ultroq; licentiam in uos auctũ, atq; adiutũ properatis. Neq; ego uos ultum iniurias hortor, magis ut requiem cupitatis: neq; discordias, ut illi criminantur, sed earum finem uolens, iure gentium res repeto, etsi pertinaciter retinebunt, non arma, neq;

secessionem

secessionem tātummodo, sed nec amplius sanguinē uestrum præbeatis censeo: gerant habeātq; suo modo imperia, quærant triumphos: Mithridatem, Sertoriū, & reliquias exulum persequantur cū imaginibus suis: absit periculū, et labor, quibus nulla pars fructus est, nisi forte repētina ista frumētaria lege munia uestra pēsantur: cū tamē qui his modis libertatē omniū æstimauere, hi profectò non amplius possunt alimentis carere, nanq; utilis exiguitate mors prohibetur, Senescunt uires, sic ut neq; absolui cura familiari tā parua res possit. At & ignauissimi quiq; tenuissima spe frustrantur: quæ tamē quāuis ampla, quoniā seruitijs precium ostentarent, cuius torpedinis erat decipi: & uestrarū rerum ultro iniuria gratiam debere? Nanq; alio modo, neq; ualent in uniuersos, neq; conabuntur. Cauendus tamen dolus est. Itaq; simul cōparant delinimēta, et differunt uos in aduentū Cn. Pōp. quē ipsū, ubi pertimuere sublatū in ceruices suas, mox dempto motu lacerant: neq; eos pudet uindices uti se ferunt, libertatis, tot uiros sine uno, aut remittere iniuriam nō audere, aut ius non posse defendere. Mihi quidē satis spectatum est Pōpeium tantæ gloriæ adolescentē mal le principē uolētibus uobis esse quàm illis dominationis, & sociū, auctoremq; in primis fore Tribunitiæ potestatis. Verùm Quir. anteà singuli ciues in pluribus non in uno cuncti præsidia habebatis, neq; mortaliū quisquam dare: aut eripere talia unus poterat, Itaque uerborum satis dictum est: neq; enim ignorantia res claudit: uerùm occupauit nescio quæ uos torpedo, quia neq; gloria mouemini, neq; flagitio, cunctaq; præsenti

senti ignauia mutastis: abunde libertatē rati, quia ter gis abstinetur: & huc ire licet, atq; illuc munera ditiū dominorū. Atq; hæc eadē nō sunt agrestibus, sed ceduntur inter potentiū inimicitias, donoq; dantur in prouincias magistratibus. Ita pugnatur, & uincitur à paucis plebs. Quādoq; accidit, pro uicta est, et in dies magis erit. Siquidem maiorem cura dominationem il li retinuerunt quàm uos repetiueritis libertatem.*

*munere

EPISTOLA CN. POMPEII AD SENATVM.

*SI aduersus uos, patriamq; & Deos penates toties labores, & pericula susce̅pissem: quoties à prima adolescētia ductu meo sceleratissimi hostes fusi, et uobis salus quæsita est: nihil amplius in absentē me statuissetis, quàm adhuc agitis, Patres Conscripti: quem contra ætatem proiectum ad bellū sæuissimū, cū exercitu optimè merito, quantum est in uobis fame, miserrimā omniū morte, confecistis Hæc in spe populus Ro. liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro uulneribus, & toties ob Remp. fuso sanguine? Fessus scribendo, mittendoq; legatos, omnes opes, & spes priuatas meas consumpsi: cùm interim à uobis per trieñium uix annuus sumptus datus est. Per Deos immortales, utrum censetis me uicem ærarij præstare, * an exercitum sine frumento, & stipendio habere posse? Equidem fateor, me ad hoc bellum maiore studio, quàm consilio profectum. Quippe, qui nomine modò Imperij à uobis accepto, diebus quadraginta exercitum paraui: hostesq; in ceruicibus iam Italiæ*

*ac

agentes

gentes ab Alpibus in Hispaniam summoui, per eas iter aliud, atq; Annibal, nobis opportunius patefeci; recipe Galliā, Pyrenæū, Laletaniā, Indigetes, & primū impetū Sertorij uictoris, nouis quidē militibus, et multo paucioribus sustinui: hyememq; in castris inter seuissimos hostes, non per oppida: neq; exambitione mea egi. Quid deinde prælia aut expeditiones hybernas, oppida excisa, aut recepta ēnumerē? Quando res plus ualēt, quàm uerba: castra hostiū apud Sucronem capta, et præliū apud flumē Duriū, & Dux hostiū C. Herennius cū Vrbe Valētia, et exercitus deleti, satis clara uobis sunt: proq; his ò grati Patres, egestatē, et famē redditis,: Itaq; meo: & hostiū exercitui par cōditio est, nāq; stipendiū neutri datur, uictor uterq; in Italiā uenire potest. Quod ego uos moneo, quæsoq; ut animaduertis. *neu cogatis necessitatibus priuatim mihi cōsulere Hispaniā ceteriorē, quæ nō ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internicionem uastauimus: præter maritimas ciuitates: quæ ultrò nobis sū ptui, oneriq; Gallia superiore anno Metelli exercitum stipēdio frumētoq; aluit: & nūc malis fructibus ipsa uix agitat. Ego non rē familiarē modò uerū etiā fidē cōsumpsi. Reliqui uos estis, qui nisi subuenitis, inuitò, & predicente me, exercitus hinc, & cū eo omne bellum Hispaniæ, in Italiam transgredientur.

*laletani & indigetes populi sunt: Hispaniæ, apud Pliniū. libri tertii, capite tertio.

*Neu me

REX MITHRIDATES
REGI ARSACI S.

Omnes, qui secūdis rebus suis ad belli societatē orantur, cōsiderare debent: liceat ne tū pacem

arsaces oēs reges Persarū dicti. Seruius

agere:deinde,quod quæritur satis ne piũ,tutũ, glorio
sum,an indecorũ sit. Tibi perpetua pace frui liceret,
nisi hostes opportuni, sceleratissimi. Egregia fama,si
Rom.oppresseris,futura est:neq; petere audeam socie
*aliàs at tatem, & frustra mala mea cũ bonis tuis misceri spe
que rem:*atqui ea,quæ te morari posse*uidentur,iram in
*uidetur Tigranem recentis belli,et meæ res parum prosperæ,
si uera existimare uoles,maximè hortabuntur.Ille.n.
obnoxius,qualem tu uoles societatem accipiet. Mihi
fortuna multis rebus ereptis usum dedit bene suaden
dicẽ quod florẽtibus optabile est,ego nõ ualidissimus
præbeo exemplum,quo rectius tua componas. Nanq;
Romanus cũ nationibus,populis,regibus cũctis una,
& ea uetus,caussa bellãdi est:cupido profunda impe
rij,et diuitiarũ:qua primũ cum rege Macedonũ Phi
lippo bellum sumpsere.Dum à Carthaginiensibus pre
mebantur,amicitiã simulantes,ei subuenientẽ Antio
chum,concessione Asiæ,per dolum auertere:ac mox à
Philippo Antiochus omni eis Taurum agro,& decẽ
millibus talentorum spoliatus est.Persen deinde Phi
lippi F.post multa, & uaria certamina,apud Somo-
thracas Deos acceptũ in fidem,callidi,& repertores
perfidiæ,quia pacto uitã dederãt,in somnis occidere.
Eumenẽ, cuius amicitiã gloriosè ostentant, initio pro
didere Antiocho, pacis mercede posthabita: custodi
agri captiui sumptibus, & contumelijs ex rege miser
rimum seruorũ effecere,simulatoq; impio testamẽto,
filium eius Aristonicũ, quia patrium regnum petiue
rat,hostiũ more per triumphũ duxere, Asia ab ipsis
obsessa est:postremò totã Bithyniam Nicomede mor-

tuo,

tuo, diripuere: cùm filius Nusa, qu em regem appel lauerant, genitus haud dubiè eßet: m im quid ego me appellẽ? quẽ disiunctũ undiq; regnis, & tetrarchijs ab imperio eorum, quia fama erat diuite m, neq; seruitu rum esse, per Nicomedem bella lacessiuerunt: sceleris eorũ haud ignarum: & ea, quæ accid. rere, testatum an teà. Cretenses soli omnium liberi ea tẽpestate, et rex Ptolemæus: Atq; ego ultus iniurias Nicomedem Bithynia expuli, Asiãq; spoliũ regis Antiochi recepi, & Græciæ dempsi graue seruitium. Incepta mea po stremus seruorum Archelaus, exerci tu prodito impe diuit illiq;, quos ignauia, aut praua ca lliditas, ut meis laboribus tuti essent, armis abstinuer ũt, acerbißimas pœnas soluunt Ptolemæus precio diem belli prolatans Cretẽses impugnati semel iam, neq; finẽ nisi excidio habituri. Equidem cùm mihi ob ipso rũ interea mala dilata prælia magis, quàm pacem dat ã intelligere: an nuentẽ Tigranẽ, qui mea dicta serò p robat, te remoto procul: omnibus alijs obnoxijs: rursu s tamen bellũ ce pi: Marcumq; Cottã Rom. ducẽ apu d Chalcedona ter ra fudi: mari exigui classe pulcherri ma: apud Cyzicũ magno cũ exercitu in obsidione mor anti frumentũ de fuit nullo, circùm adnitente, simul h yems mari probi bebat. Ita sine ui hostiũ regredi* coactus in patriũ re gnũ, naufragus apud Parum, & Heracleam militum optimos cũ classibus amisi. Restit uto deinde apud Ga berã exercitu, et uarijs inter me, atq; Lucullũ prœlijs, inopia rursus ambos incessit. Illi suber at regnũ Ario barzanis bello intactũ: ego uastæ circũ omnibus locis in Armeniã concessi: secutiq; Rom. non me, sed morẽ

*alias, conatus

sũũ omnia regna subuertẽdi, quia multitudinẽ arctis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro uictoria ostentant. Nunc queso cõsidera, nobis oppressis, utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi magnas opes uirorum, armorũ & auri esse: & ea re à nobis ad societatem, ab illis ad prædam peteris. Cęterùm consilium est Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per uestra corpora bellũ cõficere: quando neq; uincere, neq; uinci sine tuo periculo possumus. An ignoras Romanos postquàm ad Occidentẽ pergentibus finẽ Oceanus facit, arma hũc cõuertisse? neq; quicquam à principio, nisi paruum habere; domum, coniuges, agros imperium, conuenas, olim sine patria, sine parentibus peste conditos orbis terrarũ: qbus nõ humana ulla, neq; diuina obstãt, quin socios, amicos procul, iuxtaq; sitos inopes, potentesq; trahãt excidãtq; omniaq; & maximè regna hostilia ducant. Nanq; pauci libertatem, pars magna iustos dominos uolunt: nos suspecti sumus æmuli, & in tempore uindices affuturi. Tu uerò, cui Seleucia maxima urbiũ, regnũq; Persidis* inclytis diuitijs est, quid ab illis, nisi dolum in præsens, & postea bellum expectas? Rom. arma in oẽs habẽt, acerrima in eos, quibus uictis spolia maxima sunt: audendo, & fallẽdo, & bella ex bellis serendo magnifacti. Per hunc morem extinguent omnia, aut occident, quod difficile non est, si tu Mesopotamia nos Armenia circungredimur: exercitus sine frumento, sine auxilijs: fortuna autem nostris *uitijs adhuc incolumis. Teq; illa fama sequetur, auxilio*

[Margin notes: *aliàs, partum — *inclytũ — *initijs]

xilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppressisse. Quòd uti facias moneo, hortorq; neu malis pernicie nostra tuum imperium prolatare, quàm societate uictor fieri:

AD C. CAESAREM DE REPVBLICA ORDINANDA.

*Populus Ro. anteà obtinebat regna, atq; imperia fortunam donō dare: *itē alia, quæ per mortales auidè cupiūtur: quia et apud indignos sæpe erāt quasi per libidinē data: neq; cuiquam incorrupta permansērāt. Sed res docuit id uerum esse, quòd in carminibus Appius ait: Fabrū esse quēq; fortunæ: atq; in te maximè, qui tantū alios *prætergressus es, tu prius defessi sint homines laudādo facta tua, quàm tu laude digna faciēdo. Ceterū ut fabricata, sic uirtute parta quā magna industria haberi decet: ne incuria deformentur, aut corruāt infirmata. Nemo enim alteri imperiū uolēs, cōcedit: & quāuis nouus, atq; clemēs sit, qui plus potest, tamē quia malo esse licet, formidatur. Id euenit, quia pleriq; rerū potēter peruersè cōsulūt, & eò se munitiores putāt, quò illi, quibus imperitāt, nequiores fuere. At cōtra id eniti decet, cū ipse bonus, atq; strenuus sis, uti q̄ optimis impites. Nā pessimus quisq; asperi me rectorē patitur. Sed tibi hoc grauius est: quàm antè omnibus armis parta cōponere, bellū aliorū pace mollius gessisti: ad hoc uictores prædā petūt, uicti ciues sunt. Inter has difficultates euadēdū est tibi, atq; in posterū firmāda Resp. non armis modo, neq; aduersū hostes: sed ꝑ multo maius, multoq; asperius est*

prorsus deprauata est & mendis scatet hæc oratio. *aliàs, item illa *prægressus

est, bonis pacis artibus. Ergo oẽs magna mediocriq; sapientia res huc uocat: quæ quisq; optima potest,uti dicant. Ac mihi si uidetur: qualicunq; modò tu uictoriã cõposueris,ita alia omnia futura. Sed iam quò melius,faciliusq; constituas, paucis,quæ me animus monet,accipe. Bellũ tibi fuit imperator cũ homine claro, magnis opibus,auido potentiæ,maiore fortuna,quàm sapientia:quẽ secuti sunt pauci, per suam iniuriã tibi inimici: item quos affinitas, aut alia necessitudo traxit. Nam particeps dominationis neq; fuit quisquam neq; si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret. Cetera multitudo uulgi more magis,quàm iudicio post alius alium,quasi prudentiorẽ secuti. Per idẽ tempus maledictis iniquorum occupandæ Reip. in spẽ adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria polluta erant,concurrere in castra tua:et apertè quietis mortẽ,rapinas,postremo omnia,quę corruptus animus iubebat,minitari. Et que is magna pars,ubi neq; creditũ condonare, neq; te ciuibus sicuti hostibus uti uident: defluxere. Pauci resistere,quibus maius ociũ in castris,quàm Romæ futurũ erat tanta uis creditorum impendebat: Sed ob easdẽ caussas immane dictu est;quanti,et quàm multi mortales posteà ad Põpeiũ discesserint: eoq; per oẽ tempus belli quasi sacro,atq; inspoliato fano debitores usi. Igitur quoniã tibi uictori de bello, atq; pace agitandum est:hoc uti ciuiliter deponas,illa ut quàm iustissima,et diuturna sit: de te ipso primũ,*quia compositurus es,quod optimum factu est, existima. Et quidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quàm diuturna arbitror: neque

epiphonema.

*quia,ea comp.

quenquam

quenquã in multis metuẽdum esse, quin ad eũ ex multis formido recidat. Eam uitã bellũ æternum, & anceps gerere: quoniã neq; aduersus, neq; ab tergo aut lateribus tutus sis, semper in periculo, aut metu, agites. Contrà qui benignitate, & clementia imperiũ tẽperauere: his læta, & cãdida omnia uisa, etiã hostes æquiores, quàm alij ciues. An qui me his dictis corruptorẽ uictoriæ tuæ: nimisq; in uictos bona uoluntate prædicẽt? s. quòd ea, quæ externis nationibus natura hostibus, nosq;, maioresq; nostri sæpe tribuere, ea ciuibus dãda arbitrer: neq; barbaro ritu cæde cædem, & sanguine sanguinẽ expiãdum. An illa, quæ paulò ante hoc bellũ in Gn. Põpeiũ, uictoriãq; syllanã increpabãtur, obliuio abstulit? Interfecit Domitiũ, Carbonẽ, Brutum, alios item non armatos, neq; in prælio belli iure, sed posteà supplices per summum scelus interfectos: plebem Rom. in uilla publica pecoris modo conscissã. Heu quàm illa occulta ciuium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum sinum, fuga mulierum, & puerorũ, uastatio domorũ. Ante partam à te uictoriam omnia sæua, atq; crudelia erant. At quæ te illi ijdem hortantur: & s. id certatum esse utriusq; uestrum arbitrio, iniuriæ ut fierent: neq; receptã, sed captam à te Remp. & ea causa exercitus stipendijs cõfectis optimos, & ueterrimos omnium, aduersum fratres, parẽtesq; alij liberos armis cõtendere: ut ex alienis malis deterrimi mortales uentri, atq; profundæ libidini sumptus quærerent: atq; essent opprobria uictoriæ, quorum flagitij commacularetur bonorum laus. Neq;. n. te præterire puto, qualis quisq; eorum more,

aut

aut modestia, etiā tū dubia uictoria sese gesserit: quo que modo in belli administratione scorta, aut cōuiuia exercuerint nonnulli: quorum ætas ne per ociū quidē tales uoluptate sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda, quoniam tuq;, & oēs tui agitatis, primū id quæso considera, *qualis sit de quo cōsultas: ita bōis, malisq; dimotis, patēti uia ad uerū perges: Ego sic existima, quoniam orta omnia intereunt, qua tempestate urbi Romanæ fatum excidij ad uentarit, ciues cum ciuibus manus conferturos: ita defessos, & exangues regi, aut nationi præde futuros. Aliter non orbis terrarum, neq; cunctæ gentes conglobate mouere, aut contundere queunt hoc imperiū. Firmanda igitur sunt & concordiæ bona, & discordiæ mala expellenda. Id ita eueniet, si sumptuum, & rapinarum licentiā dempseris: nō ad uetera instituta reuocans, quæ iampridē corruptis moribus ludibrio sunt: sed si suā cuiq; rem familiarem, et finē sumptuū statueris. Quoniā is incessit, mos, ut homines adolescentuli sua, atq; aliena consumere, nihil libidini, atq; alij rogantibus denegare, pulcherrimū putent eā uirtutē: & magnitudinē animi, pudorem, atq; modestiā pro secordia æstiment. Ergo animus ferox praua uia ingressus, ubi consueta non suppetunt, fertur accensus in socios modò modò in ciues: mouet composita, et res nouas ueteribus acquirit. Quare tollendus fœnerator in posterū, uti suas quisq; res curemus. Ea uera, atq; simplex uia est, magistratū populo, nō creditori gerere: et magnitudinē animi in addēdo, nō demēdo Reip. ostēdere. Atq; ego scio, q̄ aspera hæc res in principio futura

*quale id sit

*futura sit,præsertim ijs,qui se in uictoria licẽtius,liberiusq;,quàm arctius futuros credebãt:quorũ si saluti potius quàm libidini cõsules, illosq; nosq; & socios in pace firma constitues. Si eadem studia,artesq; iuuentuti erunt:næ ista egregia tua fama simul cũ urbe Roma breui cõcidet. Postremò,sapiente pacis causa bellũ gerunt:laborẽ spe ocij sustentant. Nisi illã firmã efficis,uinci,an uicisse quid retulit? Quare capesse per Deos Remp. & omnia spera, uti soles *persuade.* *perua-de

*Nanque aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omnibus. Neq; quisquam te ad crudeles pœnas, aut acerba iudicia inuocat, quibus ciuitas uastatur magis, quàm corrigitur: sed ut paruas artes,malasq; libidines ab iuuẽtute prohibeas. Ea uerò clemẽtia erit, consuluisse,ne immerito ciues patria expellerẽtur: retinuisse ab stultitia,et falsis uoluptatibus:pacẽ,cõcordiaq; stabiliuisse:nõ si flagitijs obsecutus, delicta perpessus,præsens gaudiũ,cùm mox futuro malo cõcesseris. Ac mihi animus,quibus rebus alij timẽt,maximè erectus est,negocij magnitudine: & quia tibi terræ,et maria simul omnia cõponẽda sunt:quippe res paruas tantũ ingeniũ attingere nequit: magnæ curæ, magna merces est. Igitur prouideas oportet, ut plebs largitionibus,& publico frumento corrupta, habeat negocia sua quibus ab malo publico detineatur: iuuẽtus probitati,& industriæ,nõ sũptibus:neq; diuitijs studeat. Id ita eueniet,si pecuniæ:quæ maxima omniũ pnicies est usũ atq; *dedecus dẽpseris. Nã sæpe,ego cũ aĩo meo reputas, qb. quisq; rebus clarissimi uiri magnitudinẽ inuenißẽt: q̃ res populos,natiões eu magnis auctorib. auxissent* *decus

auxissent: ac deinde quibus caussis amplissima regna, et imperia corruissẽt: eadẽ semper bona, atq; mala reperiebã: omnesq; uictores diuitias contempsisse, & uictos cupiuisse. Neq; aliter quisquam extollere sese, et diuina mortalis attingere potest. nisi omissis pecuniæ, corporis gaudijs, animo indulgens, non assentãdo, neq; concupita præbendo, peruersam gratiã gratificãs: sed in labore, patientia, bonisq; præceptis, & factis fortibus exercitando. NAM *domum, aut uillam extruere, eãq; signis, aulæis, alijsq; operibus exornare: & omnia potius, quàm semet uisendũ efficere: id est, non diuitias decori habere, sed ipsum illis flagitio esse. Porrò ij, quibus bis die uẽtrẽ onerare, nullã noctẽ sine scorto quiescere, mos est: ubi animũ, quem dominari decebat seruitio oppressere, nequaquã ea posteà hebeti, atq; claudo pro exercito uti uolunt. Nam imprudẽtia pleraq;, & se præcipitãt. Verùm hæc, & omnia mala pariter cũ honore pecuniæ desinent: si neq; magistratus: neq; alia uulgò cupiẽda uenalia erunt. Ad hoc prouidendũ est, quoniã modò Italia, atq; prouinciæ tutiores sint: id quod factu haud obscurũ est. Nã ijdem omnia uastant: suas dejerẽdo domos, & per iniuriã alienas occupãdo. Item ne, uti adhuc, militia iniusta, aut inæqualis sit: cum alij triginta, pars nullum stipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignauiæ fuit, per municipia, & colonias illis dare conueniet: cùm stipendijs emeritis domos reuerterunt. Quę Reip. necessaria, tibiq; gloriosa ratus sum quàm paucissimis absolui. Non peius uidetur pauca nũc de facto meo differere. Pleriq; mortales ad iudicandum*

candum satis ingenij habeant, aut simulant: *uerun *uerum
tamen ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ar- etiam
det omnibus animus. Vix satis apertum os, aut lin-
gua prompta uidetur, quæ dicta pectore euoluat, qui
bus me subiectum haud pœnitet, magis reticuisse pi-
geret. Nam siue hac, seu meliore alia uia perges: à
me quidem pro uirili parte dictum, & adiutum fue-
rit. Reliquum est, optare, uti quæ tibi placuerint, ea
Dij immortales approbent, beneq; euenire sinant.

AD C. CAESAREM
ORATIO DE REPVBLI-
CA ORDINANDA.

SCio ego quàm difficilè atq; asperum factu sit. con
silium dare Regi aut Imperatori: postremò cui-
quam mortali. cuius opes in excelso sunt, quippe cùm
& illis cõsultorum copiæ adsint: neque de futuro quis
quam satis callidus, satisq; prudens sit: Quinetiam
sæpe praua magis, quàm bona consilia, prospere eue-
niunt: quia plerasq; res fortuna ex libidine sua agi- non ita
tat. Sed mihi studium fuit adolescentulo Remp. capes- nõ solum.
sere: atque in ea cognoscenda multam, magnamq;
curam habui: non ita ut magistratum modo caperem,
quem multi malis artibus adepti erant: sed etiam ut
Rempub. domi, militiæq;, quantumq; armis, uiris,
opulentia posset, cognitum* habuerim. ita mihi mul- *haberẽ
ta cum animo agitanti consilium fuit, famam, mode-

stiamq; meā post tuā dignitatem habere: et cuius re lucet periculum facere, dū quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idq; nō temere, aut ex fortuna tua decreui: sed quia in te præter ceteras, artem unā egregiè mirabilem comperi, semper tibi maiorē in aduersis, quàm in secundis rebus animū esse. Sed per ceteros mortales illa res clarior est, quòd & prius defessi sunt homines laudando, atq; admirando munificentiā tuā, quàm tu faciundo, quæ gloria digna essent. Equidē mihi decretum est, nihil tā ex alto reperiri posse, quod non cogitandi tibi in promptu sit. Neq; ego, quæ uisa sunt, de Rep. tibi scripsi, quia mihi consilium, atq; ingenium meū amplius æquo probaretur: sed inter labores militiæ, interq; prælia, uictorias, imperiū, statui admonendum te de negocijs urbanis. Nanq; tibi si id modò in pectore consilij est, ut te ab inimicorū impetu uindices: quoq; modo cōtra aduersum Consulem beneficia populi retineas, in digna uirtute tua cogites. Sin in te ille animus est, qui iā à principio nobilitatis factionem disturbauit: plebem Rom. ex graui seruitute in libertatem restituit: in prætura inimicorum arma inermis disiecit: domi, militiæq; tanta, & tam præclara facinora fecit, ut ne inimici quidem queri quicquam audeant, nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicam de summa Rep. quæ profectò aut tu uera inuenies, aut certè haud procul à uerò. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi prauitate, aut quia nihil maluit, quam quòd tibi obesset, ita lapsus est, ut hostibus tela in manus iaceret: quibus ille rebus Rēp. conturbauit, eisdem tibi restituēda est. Primùm omnium

decretum est pro certum, ac exploratum.

nium summam potestatē moderandi, de uectigalibus, sumptibus, iudicijs, Senatoribus, paucis tradidit plebs Romana, cuius anteà summa potestas erat, neque his quidem legibus in seruitute reliquit: Iudicia, tametsi sicut anteà tribus ordinibus tradita sunt, tamen ijdē illi factiosi regunt, dant, adimunt, quæ lubet, innocentes circumueniunt, suos ad honorem extollunt. Nam facinus, non probrum, aut flagitium obstat, quò minus magistratus capiant: quod commodum est, trahunt, rapiunt: postremò tanquam urbe capta, libidine ac licentia sua pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, si uirtute paratam uictoriā more suo per seruitium exercerent: sed homines inertissimi, quorum omnis uis, uirtusq; in lingua sita est, fortè, atq; alterius secordia dominationem oblatam insolentes agitant. Nam quæ seditio, aut dissensio ei uilis tot, tamq; illustres familias ab stirpe euertit? aut quorū unquam uictoria, animus tā præceps, tāq; immoderatus fuit? Lucius Sylla, cui omnia in uictoria lege belli licuerunt: tametsi à Sulpicio hostium partes muniri intelligebat, tamen paucis interfectis, ceteros beneficio, quàm metu retinere maluit. Hercule nūc cū Catone, L. Domitio ceterisq; eiusdem factionis, quadragin Senatores, multi præterea cum spe bona adolescentes, sicuti hostiæ mactati sunt: cùm intereà importunissima genera hominum tot miserorum ciuium sanguine satiari nequiuerint nō orbi liberi, non parentes exacta ætate: non gemitus uirorum, luctus mulierum, immanē eorum animum inflexit: quin acerbius in dies male faciunde, ac dicūdo dignitate alios, alios

ciuitate euersum irent. Nã quid ego de te dicã cuius contumeliã homines ignauissimi uita sua commutare uolunt? Scilicet neq; illis tante uoluptati est (tametsi insperãtibus accidit) dominatio, quanto mærori tua di gnitas: qui optatius habẽt ex tua calamitate periculũ libertatis facere, quàm per te Populi Rom. imperium maximum ex magno fieri. Quò magis tibi etiã, atq; etiam animo prospiciẽdũ est, quonam modo rem stabi litas, communiasq;: mihi quidẽ quæ mẽs suppetit, elo qui non dubitabo. Ceterũ tui erit ingenij probare, quæ uera, atq; utila facta putes. In duas partes ego ciuita tẽ diuisũ arbitror, sicut à maioribus accepi: in patres, et plebe. Anteà patribus summa auctoritas erat, uis multò maximã in plebe. Itaq; sæpius in ciuitate seces sio fuit: semperq; nobilitatis opes diminutæ sunt, & ius populi amplificatum. sed plebs eò liberè agitabat quia nullius potẽtia super leges erat: neq; diuitijs, aut supbia, sed bona fama, factisq; fortibus, nobilis ignobilem anteibat: humillimus quisq; in armis, aut mili tia, nullius honestæ rei egens satis sibi, satisq; patriæ erat. Sed ubi eos paulatim expulsos agris, inertia, atq; inopia incertas domos habere sub egit: cœpere alie-nas opes petere, libertatẽ suam cũ Rep. uenalẽ habe re. Ita paulatim populus, qui dominus erat, et cũctis gentibus imperitabat, dilapsus est: & pro cõmuni im perio, priuatam sibi quisq; seruitutem peperit. Hæc igitur multitudo primùm malis moribus imbuta, dei de in artes, uitasq; uarias dispalata, nullo modo inter se cõgruẽs, parũ mihi quidem idonea uidetur ad capessendã Rempub. Ceterum aditis nouis ciuibus magna me

na me spes tenet, fore, ut omnes expergiscantur ad li bertatē, quippe cū illis libertatis retinendæ, tum his seruitutis amittendæ cura orietur. Hos ego cēseo per mistos cum ueteribus, nouos in Colonis cōstituas. Ita & res militaris opulentior erit: & plebs bonis negotiis impedita, malum publicum facere desinet. Sed nō inscius, neq; imprudens sum, & quę mea res agetur: quæ sæuitia, quæue tempestates hominum nobiliū futuræ sint: cùm indignabūtur omnia funditus misceri, antiquis ciuibus hāc seruitutem imponi, regnū denique ex libera ciuitate futurū, ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit. Equidem ego sic apud animum meū statuo, malum facinus in se cōmittere, qui incommodo Reip. gratiam sibi conciliet. Vbi bonum publicū, etiam priuatim usui est: id uerò dubitare aggredi, secordiæ atq; ignauię duco. Marco Liuio Druso semper consilium fuit, in Tribunatu summa openiti pro nobilitate: neq; ullam rem in principio agere intendit, nisi illi auctores fierent homines factiosi, quibus dolus atq; malitia fide cariora erāt. Vbi intellexerunt per unum hominem, maximū beneficium multis mortalibus dari: uidelicet & sibi quisque conscius, malo atque infido animo esse: de Marco Liuio Druso iuxta ac de se existimarunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi, sua ipsius consilia disturbauerunt. Quò tibi Imperator maiore cura, fideque, amiti, & multa præsidia paranda sunt. Hostem aduersum deprimere strenuo homini, haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque uitare bonis in

promptu est. Igitur ubi eos in ciuitatem adduxeris, quoniã quidem renouata plebs erit, in ea re maximè animũ exercitato, ut colantur boni mores: concordia inter ueteres, & nouos coalescat. Sed multò maximũ bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti pepereris: si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris. Aliter neq; priuata res, neq; publica, neq; domi, neq; militiæ regi potest. NAM *ubi cupido diuitiarum inuasit, neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum satis pollet: quin animus magis, aut minus maturè, postremò tamen succumbat. Sæpe iam audiui, qui reges, quæ ciuitates, & nationes per opulentiã magna imperia amiserint, quæ per uirtutem inopes ceperant. Id adeo haud mirandum est.* NAM *ubi bonus deteriorem diuitijs magis clarum, magisq; acceptũ uidet, primò æstuat, multaq; in pectore uoluit: sed ubi gloria honorem magis in dies, uirtutem opulentia uincit: animus ad uoluptatem à uero deficit;* QVIPPE *gloria industria alitur: ubi eam dempseris, ipsa per se uirtus amara, atque aspera est. Postremò ubi diuitiæ claræ habentur, ibi omnia bona utilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia,* NAM *ad uirtutem una, & ardua uia est: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur: & malis & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ de mito: neque de capite, neque de honore ex copijs quisquam magis, aut minus iudicauerit: si neque Prætor, neque Consul ex opulentia, uerùm ex dignitate creetur. Sed de magistratu facilè populi iudicium fit.*

Iudi-

iudices à paucis probari regnum est : ex pecunia legi inhonestum. Quare omnes primæ claßis iudicare placet, sed numero plures, quàm iudicant. Neque Rhodios, neque alias ciuitates unquam suorum iudiciorum pœnituit; ubi promiscuè diues, & pauper, ut cuique sors tulit, de maximis rebus iuxtà, ac de minimis disceptat. Sed de magistratibus creandis haud mihi quidem absurdè placet lex, quàm C. Gracchus in tribunatu promulgauerat: ut ex confusis quinque claßibus sorte centuriæ uocarentur: ita coæquantur dignitate, pecunia, uirtute anteire alius alium properabit. Nec ego magna remedia contra diuitias statuo. NAM perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum usus est: malitia premij exercetur. Ubi ea dēpseris, nemo omniū gratuitò malus est. Ceterum auaritia bellua fera immanis, intoleranda, est: quò intendit, & oppida, agros, fana, atq; domos uastat: diuina cum humanis permiscet: neq; exercitus, neq; mœnia obstāt, quo minus ui sua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atq; parentibus cunctos mortales spoliat. Verùm, si pecuniæ decus ademeris: magna illa uis auaritiæ facilè bonis moribus uincetur. Atq; hæc ita sese habere, tametsi omnes æqui, atq; iniqui memorent, tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandū est: cuius si dolum caueris, alia omnia in procliui erūt. Nā hi, si uirtute satis ualerēt magis æmuli bonorū, quàm inuidi essent. Quia desidia, & inertia, et stupor eos, atq; torpedo inuasit: strepunt, obtrectant, alienam famam suum dedecus existimāt. Sed quid ego plura auaritia.

plura quasi de ignotis memorem? Marci Bibuli fortitudo, atq; animi uis in Consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quàm callidus ingenio. Quid ille audeat, cui Consulatus maximum imperium maximo dedecori fuit? An L. Domitij magna uis est, cuius nullum membrum à flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruentæ, pedes fugaces: quę honestè nominari nequeũt inhonestissima. Vnius tamen M. Catonis ingenium uersutũ, loquax, callidum haud contemno, parantur hæc disciplina Græcorum. Sed uirtus, uigilantia, labor apud Græcos nulla sunt. Quippe cùm domi libertatem suam per inertiam amiserint: censes ne eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertissimi nobiles: in quibus, sicut in stituto, præter nomẽ nihil est additamenti. Lucius Postumius, & M. Fauonius mihi uidentur, quasi magnæ nauis superuacua onera esse, ubi salui peruenire nisi sunt. Si quid aduersi coortũ est, de illis potissimũ iactura fit: quia precij minimi sunt. Quoniã, nũc, ut mihi uideor, de plebe renouãda, corrigẽdaq; disserui: de senatu, quæ tibi agẽda uidetur, dicã. Postquàm mihi ætas ingeniũq; adoleuit: haud fermè armis, atq; equis corpus exercui: sed animũ in litteris, quòd natura infirmus erat in laboribus, habui. Atq; ego in ea uita multa legendo, atq; audiendo ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes; usq; eò prosperum imperiũ habuisse: dum apud eos uera consilia ualuerunt. Vbicunque gratia, timor uoluptas, ea corrupere: post paulò imminutæ opes, deinde ademptum imperium, postremo seruitus imposita est. Equidem ego sic apud animum

periphrasis.

meum

meum statuo, cuicunque in sua ciuitate amplior, illustriorq; locus, quàm alij est, ei magnū curā esse Reip. Nam ceteris salua urbe tantūmodo libertas tuta est. Qui per uirtutē sibi diuitias, decus, honorem pepererunt: ubi paulùm inclinata Resp. agitari cœpit, multipliciter animus curis, atq; laboribus fatigatur; aut gloriā aut libertatē aut rē familiarē defensat, omnibus locis adest, festinat: quātò in secūdus rebus florētior fuit, tantò in aduersis asperius, magisq; anxiè agitat. Igitur ubi plebs senatui, sicut corpus animo obedit, eiusq; consilia exequitur: patres cōsilio ualere decet, populo superuacanea est calliditas. Itaq; maiores nostri, cùm bellis asperrimis premerētur, equis, uiris pecunia amissa, nūquàm defessi sunt armati de imperio certare, non inopia ærarij, nō uis hostiū, nō aduersa res ingentem eorum animū subegit: quin quæ uirtute ceperant, simul cum anima retinerent. Atque ea magibus fortibus consilijs, quàm bonis prælijs patratæ sunt. Quippe apud illos una resp. erat, ei cōsulebāt, factio contra hosteis parabatur: corpus, atq; ingeniū patriæ, non suæ quisque potentiæ exercitabat. At hoc tempore contra ea homines nobiles, quorū animos secordia, atq; ignauia inuasit, ignari laboris, hostium, militiæ, domi factione instructi per superbiā cunctis gentibus moderantur. Itaque Patres, quorum consilio antea dubia Resp. stabiliebatur oppressi, ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia decernunt: uti eorum, qui dominantur, simultas, ac arrogantia fert: ita bonum, malumq; publicum existimant. Quòd si aut liber-

senatus animus plebs corpus est.

tas æqua om̃um, aut sentẽtia obscurior esset maioribus opibus Resp. & minus potens nobilitas esset. Sed quoniã coæquari gratiam omniũ, difficile est: quippe cum illis maiorũ uirtus partam reliquerit gloriam, dignitatem clientelas: cetera multitudo pleraq; inscia, sit sententia eorum à metu libera. Ita occultò sibi quisq; alterius potentia carior erit. LIBERTAS *iuxta bonis, & malis, strenuis, & ignauis optabilis est. Verùm eam pleriq; metu deserunt. Stultissimi mortales, quod in certamine dubiũ est, quorsum accidat. id p inertiã in se, quasi uicti recipiũt. Igitur duabus rebus confirmari posse Senatũ puto. Si numero auctus per tabellã sentẽtiam feret: tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat. In multitudine, et præsidijs plus, & usus amplior est. Nã ferè his tẽpestatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis suis, atq; amicorũ negocijs implicati, haud sanè Reip. consilijs adfuerũt, neq; eos magis occupatio, quàm superba imperia distinuere. Homines nobiles cum paucis Senatorijs, quos additamenta factionis habent, quæcunq; libuit probare, reprehẽdere, decernere, ea uti libido tulit*facere. Verùm ubi numero Senatorum aucto per tabellam sententiæ dicentur: illi superbiam suã dimittent, ubi ijs obediendũ erit, quibus anteà crudelissimè imperitabant. Forsitan Imperator per lectis litteris, decernes, quem numerum Senatorũ fieri placeat: quoque modo in multa, & uaria officia distribuatur. Et *quoniam iudicia primæ classis mittẽda putẽ, quæ descriptio, qui numerus, in quoq; genere futurus sit, ea mihi omnia generatim describere haud difficile factu fuit,*

per tabellam ferre sententiã in leuioribus caussis solebant. Vide Asconium.

**fecere*

**quonã*

fuit,sed prius laborandũ uisum est de summa consilij: idq; tibi probandum uerum esse. Si hoc itinere uti decreueris,cetera in promptu erunt. Volo ego consiliũ meum prudens,maximeq; usui esse. Nã ubicunq; tibi res prospere cedet,ibi mihi bõa fama eueniet. Sed me illa magis cupido exercet,ut quocunq; modo,et quam primum Resp. adiuuetur. Libertatem gloria* clariorẽ habeo. Atq; ego te oro,hortorq;:ne clarißimus Imperator Gallica gente subacta. Populi Romani summũ, atq; inuictũ imperiũ tabescere uetustate, ac per summam* secordiã dilabi patiaris, Profectò si id accidat neq; tibi nox,neq; dies curam animi sedauerit:quin in somnijs excitus furibũdus, atq; amẽs alienata mẽte feraris. Nanq; mihi pro uero cõstat,omniũ mortalium uitã diuino nomine inuisi:neq; bonum,neq; malũ facinus cuiusquã pro nihilo haberi : sed ex natura diuersa pręmia bonos,malosq; sequi. Intereà fortè ea tardius procedunt,suus cuiq; animus,ex cõsciẽtia spẽ præbet. Quòd si tecum patria : atq; parentes possent loqui .s. hæc tibi dicerent: O Cæsar, nos te genuimus fortißimi uiri in optima urbe decus, præsidiumq; nobis,hostibus terrorem: quæ multis laboribus,& periculis ceperamus,ea tibi nascẽti cum anima simul tradidimus;patriam maximã in terris,domũ,familiãq; in patria clarißimam, præterea bonas artes, honestas diuitias,postremò omnia honestamenta pacis,et præmia belli. Pro his amplißimis beneficijs, non flagitium à te, neque malum facinus petimus : sed uti libertatem euersam restituas. Qua re patrata, ꝑfecto per gẽtes omneis fama uirtutis tuæ uolitabit.

* Fort legendũ clariorẽ

*alias discordiam

patria ad Cæsarem.

Nanque

Nanq; hac tempestate tametsi domi, militiaeq; praeclara facinora egisti, tamen gloria tua cum multis uiris fortibus aequalis est, si uerò urbem amplissimo nomine, & maximo imperio propè iam ab occasu restitueris, quis te clarior, quis maior in terris fuerit? Quippe si morbo iã aut fato huic imperio secutus accidat: cui dubium est, quin per orbem terrarum uastitas, bella, caedes, oriantur? Quòd si tibi bona libidò fuerit patriae, parentibus gratificandi, posteroque tempore Rep. restituta super omnes mortales gloria agnita, tuaq; unius mors uita clarior erit? NAM *uiuos interdum fortunae, saepe inuidia fatigat: ubi anima naturae cessit, demptis obtrectatoribus, ipsa se uirtus magis, magisq; extollit. Quae mihi utilissima factu uisa sunt, quaeq; tibi usui fore credidi, quàm paucissimis potui, perscripsi. Ceterum Deos immortales obtestor ut quocunq; modo ages, ea res tibi, Reiq; publica prosperè eueniat.*

FINIS.

FLOSCVLORVM

HISCE SALLVSTII OPERIBUS comprehensorum Index. In quo prior numerus pagellam, posterior uero uersum denotat.

Alia-

Dexti

Matu-

Obsi-

Trami-

FINIS.

INDEX RERVM AC SENTENTIARVM HVIVS LIBRI.

Omnia, quæ quæris breuiter monstrabit elenchus :
Quem sequere, ut Theseus fila sequutus erat,
Oppida, regna, nomos repetita sub ordine certo :
Victoresq; uiros, Martiaq; arma docet.

A

Allo-

C

E

Exercitus

M

O

Pompeius

Romu-

Sydonij

FINIS.

